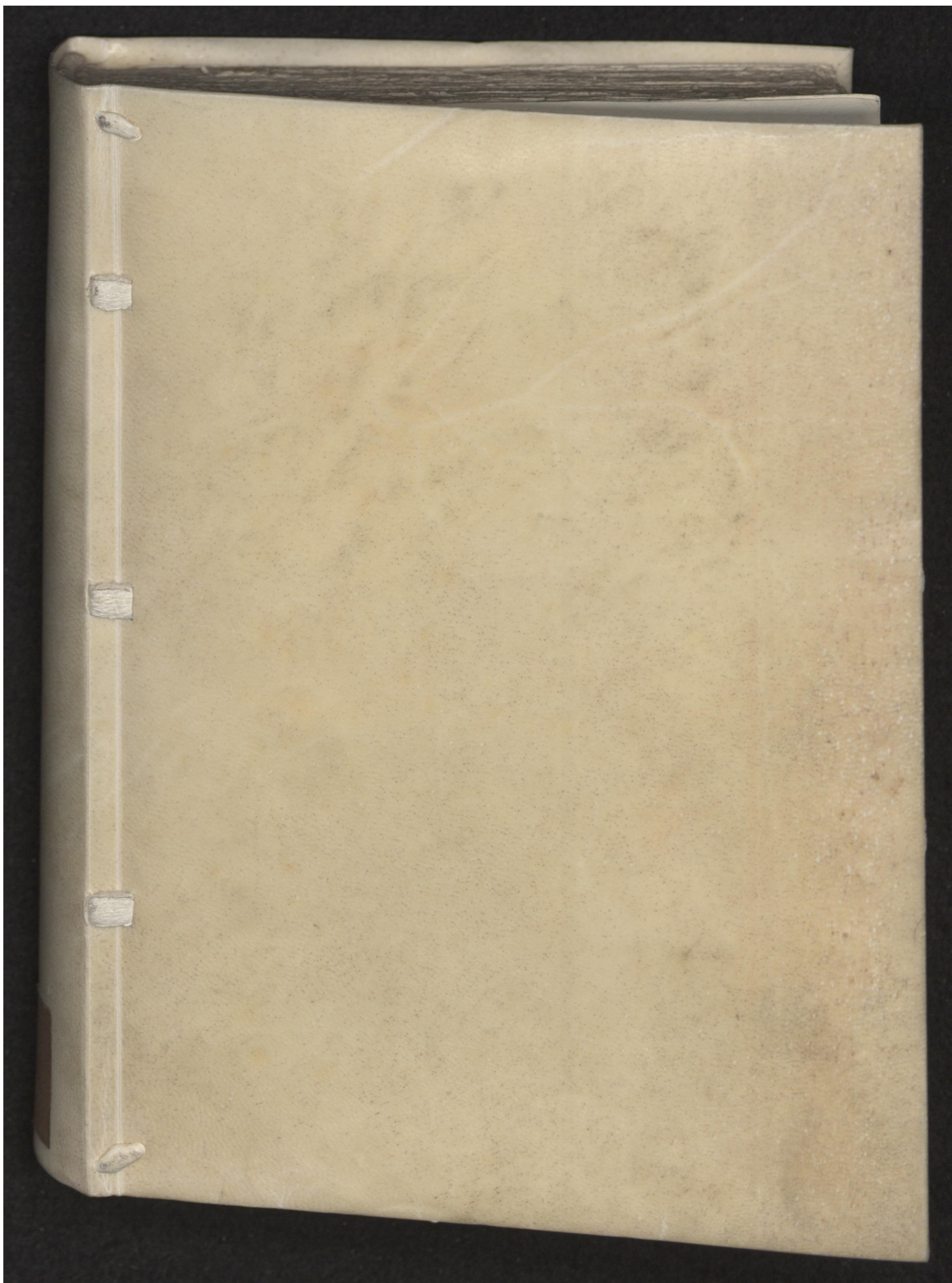

1
6
695

MONUMENTA VETERIS ANTII

HOC EST

INSCRIPTIO M. AQUILII

ET

TABULA SOLIS MITHRAE

Variis Figuris & Symbolis exsculpta

Quæ nuper inibi reperta, nunc prodeunt Commentariis illustrata & accurate explicata.

ACCEDUNT DISSERTATIONES

DE BELENO

seu quibusdam Aquilejensium Deo

ET

DE COLONIA FOROJULIENSI

AUCTORE

PHILIPPO A TURRE

[illegible]

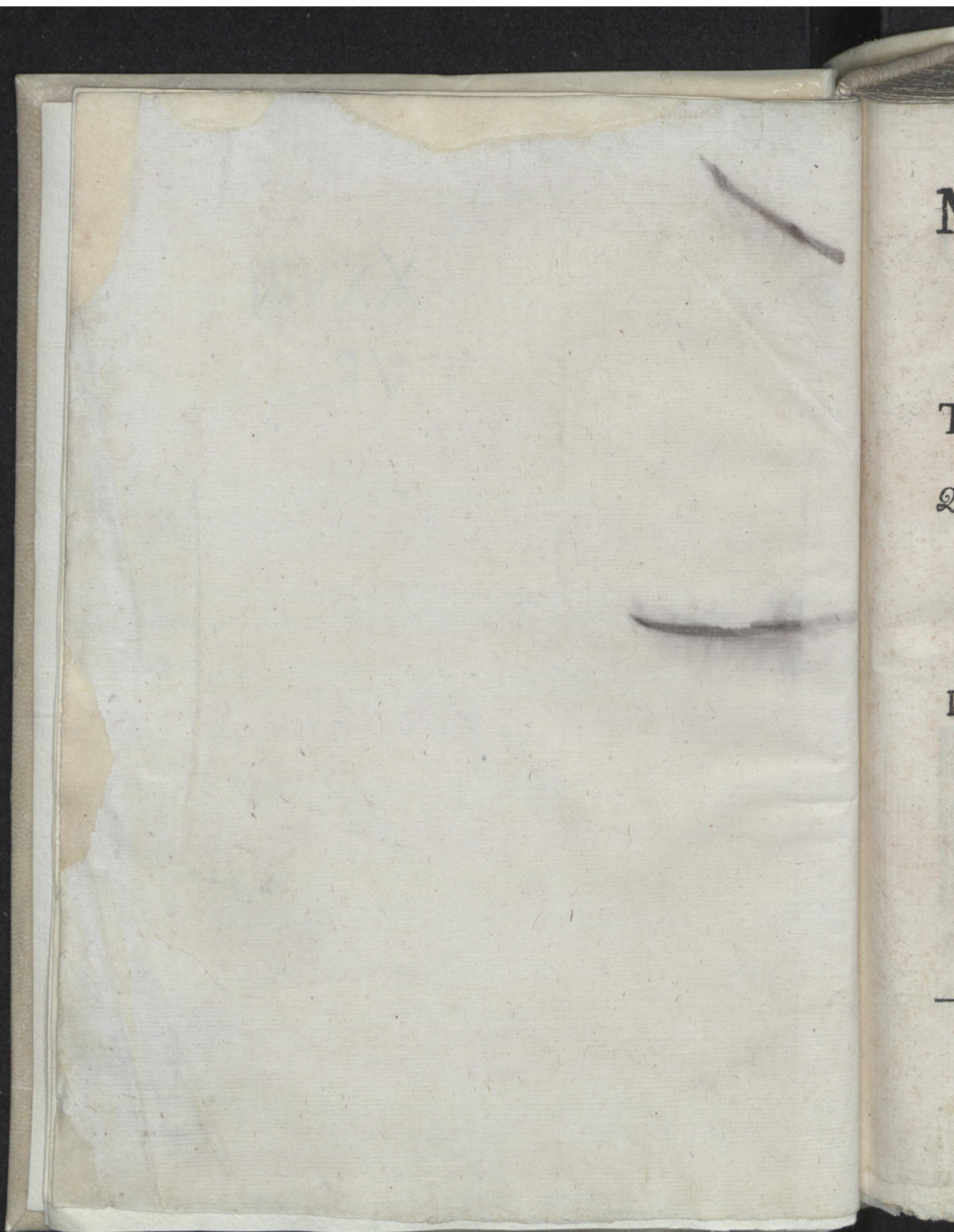
[illegible]

FRATRUM ARVALIUM

[illegible]

ROMÆ, ANNO MDCC.

[illegible]

MONUMENTA VETERIS ANTII

HOC EST

INSCRIPTIO M. AQUILII

ET

TABULA SOLIS MITHRAE

Variis Figuris & Symbolis exſculpta

Quæ nuper inibi reperta, nunc prodeunt Commentario illuſtrata & accuratè explicata.

ACCEDUNT DISSERTATIONES

DE BELENO

Et aliis quibuſdam Aquilejenſium Diis.

ET

DE COLONIA FOROJULIENSI

AUCTORE

PHILIPPO A' TURRE

Ex eadem Civitate Forojulio.

ADDITA SUNT FRAGMENTA INSCRIPTIONUM

FRATRUM ARVALIUM

Recèns in Agro Romano effoſſa.

ROMÆ, ANNO MDCC.

Novis Typis Cajetani Zenobii, & Georgii Plachi.

SUPERIORUM PERMISSU.

Celeberrimo Magliabecchio Auctor

INNOCENTIO
DUODECIMO
PONTIFICI MAXIMO.

PHILIPPUS A' TURRE FELICITATEM.

SAXA hæc argumentis profanæ antiquitatis exſculpta, eorumque mihi tentatam interpretationem,

Tibi PONTIFICI MAXIMO, *& quæ augustior laus est, etiam* OPTIMO, *offerre non sum veritus, tuoque Nomine inscripta veluti consecrare, quòd sciam, vel ipsi Deo lapidem olim erectum fuisse in titulum, & nostra quoque sacra religioso cultu lapidibus superimponi. Ea quidem cùm ex Antii ruderibus, quæ in nobilissimi Portus structuram migrare jussisti, nuper sint effossa, Tibi uni acceptum referunt, quòd hac quantulacumque lucubratione illustrata in lucem temporum prodeant. Ecquid verò debitem,*

BEA-

BEATISSIME PATER, ne ad MONUMENTA VETERIS ANTII majeſtatem aliquandò ſis demiſſurus, qui ut Antium ipſum ad priſci nominis famam revocares, omnes Pontificiæ liberalitatis ſinus expandiſti? Nam ubi adhuc ſuperſunt veſtigia antiqui Portus Neroniani, exaggeratis in maris lubrico immenſis molibus, productoque in altum ingenti quaſi brachio, Portum Antio reddidiſti, jam expiato veteri vocabulo nobis INNOCENTIANUM appellandum. Securitati porrò conſuluiſti Propu-

gna-

gnaculo conſtructo, quà ſe Portus aperit; & Fonte per longa & abrupta itinera marmoreæ moli inducto, aquationum compendia navigantibus procuraſti. Ità ſanè, BEATISSIME PATER, dùm populis commercia recludis, admoves munificentiæ ingenio disjunctiſſimas terras; & parata navibus tutiſſima ſtatione, Tyrrheni litora infamia naufragiorum abſolvis. Ut jam nautæ res ſalvas, bona, vitamque ipſam tuo beneficio imputent; & denuò Antium in Te Fortunam ſuam, ſed non ut pridem profanam &

impiam, nanciſcatur. Præclara hæc quidem, & INNOCENTIO digna: at quibus, PATER SANCTE, Vrbem exornas, & Orbem imples, illuſtriora ſunt & maxima, quantum ipſe Maximus es. Miramur & loquimur Ædificia publica immenſæ molitionis exſtructa, Magiſtratus & Tribunalia certis ſedibus donata, vectigalia remiſſa, auro interdictum dignitatibus, jura ſanguinis poſthabita, pauperes autem veluti in ſortem Propinquorum vocatos, & magnificè habitare juſſos. Prætereo innume-

ra

W

ra pietatis opera, vigilantiam & nunquam fractum à curis Apoſtolatus animum, clementiam, æquitatem, ſanctimoniam, ceteraſque virtutes ſupra hominum conditionem ampliſſimas. Ea enim propè divina ſunt, quibus Cœlum ipſum demereris: cùm regiones quamplurimas & provincias, tuis auſpiciis bello ſubactas, Chriſto aſſeris: magnum Principem Sacris Romanis imbutum floretiſſimo regno inauguras: Catholicos domo & aris per ſummum nefas depulſos præſenti ſubſidio foves: & ne fines tuæ

pie-

pietatis ſimulque munificentiæ anguſtiores ſint quàm Mundi, Evangelium, commeatu & largo cenſu auctum, in remotiſſimas Aſiæ & Africæ oras tranſmittis. Nimirùm ità tuum eſt, BEATISSIME PATER, *de toto Orbe terrarum benemereri, ut crediderim,* Deum O. M. *ideo potiſſimùm Te incolumem noſtris votis nuper reddidiſſe, ne hoc anno Seculari populis religionis cauſſa undique in Urbem confluentibus, alia manu quàm tua Cœlum reſeraret. Det verò ſummus idem rerum Arbiter, ut longùm videas quæ nobis mu-*

nera contulisti, majoraque in dies conferre possis: nobis servet magnum animum, magnas virtutes, Maximum Pontificem: & INNOCENTIUS XII. diù vivat, cui vivere benefacere est.

Romæ VI. Kal. Julias Anno MDCC.

Imprimatur,

Si videbitur Reverendiſs. Patr. Mag. Sac. Pal. Apoſt.

Dominicus B. de Bellis Epiſc. Melphict.
Viceſgerens.

Imprimatur,

Fr. Gregorius Sellari Mag. & Reverendiſs. P. Mag. Sac. Pal. Apoſt. Paulini Bernardinii Soc. Ordin. Prædic.

PRÆFATIO.

NNO superiore, quo per vernum tempus animi causſà Antii degebam, cum juſſu Principis antiquiſſimæ urbis rudera in novi Portus ſtructuram deportarentur, inventa ſunt duo præclara vetuſtatis monumenta; ut grandia molimina Optimo Pontifici etiam cum proventu literarum deberemus. Primum referebat Inſcriptionem M. Aquilii, multiplici eruditionis charactere illuſtrem; alterum figuras quaſdam & imagines, quarum faciem ac ſignificationem lapis in plura fragmina diſiectus curioſitati ſubducebat. Exſcriptum diligenter Aquilii elogium, ſæpius animo reputabam, num Eruditorum notitiæ exponerem, & bono fato ab ævi longioris caligine ereptum publicę lucis uſurà donarem. Tot ſiquidem præclara dignitatum nomina, obſcura & inſolens notarum quarundam forma, & Aquilius ipſe nondum Orbi literario notus, induſtriam operamque ſibi aliquam impendi, depoſcere videbantur. Dum hæc mecum agito, atque otium quæro, quo à penſo fermè diurno aliarum occupationum exolutus ad mitiores eruditæ antiquitatis curas traducerer; Eminentiſſimus meus Card. IMPERIALIS, ut cœlo lætiori afflictam valetudinem leniret, in Neapolitanum ſeceſſum digreſſus, mihi acerbam, Muſiſque ipſis ingratam, vacationem fecit. Quam uti mœrore ægram, ne etiam inertem ignavamque tranſigerem, jam liberiorem ſtudiorum uſum adeptus, non ultrà diſtuli meditatum opus pertentare. Interea Dominicus Quartironus, publicus in Urbe Matheſeos profeſſor, fragmenta lapidis Antiatini, quæ memoraui, cum aliis ſubinde eruderatis coacta, in integram tabulam componit, ejuſque typum concinnè delineatum mihi perhumaniter elargitur. Cum facilè intellexiſſem iis figuris & ſymbolis Solis MITHRÆ ſimulacrum repræſentari, jamque Aquilium tunc impenſius urgerem, Mithram quoque poſterioribus curis deſtinavi, ut duo hæc MONVMENTA VETERIS ANTII ſociâ veluti fœturâ in lucem prodirent. Quòd primam in M. Aquilium elucubrationem ſpectat, ea vario & multijugo eruditionis apparatu abſolvitur; nam per ſingula argumenta, quæ lapidi inſcribuntur, ire oportuit, & vetuſta Antii

tem-

tempora, Accensorum genera, patrimonia Principum, opera publica, terrestrem militiam ac maritimam, coloniarumque patrocinia percensere, atque in unum corpus componere. In quibus sanè sive ordinem spectes, seu res ipsas, an quidquam publici saporis futurum insperserim, potius legentis judicium expectabo, quàm anteuertam. Hoc unum tamen quammaximè ab illo postulo, ne crimini tribuat, quòd non semel ad aliena digressus extra chorum saltare videar. Siquidem historias non teximus, aut disputationem, in quibus nefas sit orationis cursum abrumpere, & animum Lectoris intempestivis narrationibus dividere; sed philologicos commentarios scribimus argumenti multiplicis, quos ipsa rerum atque eruditionis varietas commendat. *Amœnitates studiorum quærimus*, ajebat Plinius in præfatione Operis naturalis, quas etiam per occasionem in diverticulo captare licet; ut iter agentibus evenire solet, qui à viâ in splendidas ædes, aut pratum floribus consitum deflectunt. Si bona hæc sunt, ad quæ præter semitam duceris, pretium in facto est: si mala, quin prætereas, nemo vetabit. De Mithrâ qui secundam Operis partem complectitur, nihil hìc præludii loco dixerim, cùm satis videri possint quæ initio dissertationis exposui. Cetera quæ in hoc volumine continentur, extrà primarium argumentum, non tamen invitis Musis, sunt addita. Nam res patrias reparare, atque è tenebris vetustatis eductas in novo lumine collocare, sacrum id religiosumque est apud omnes, qui de literis judicant. Neque præterea in diversam omninò scenam transivimus. Prima dissertatio BELENUM narrat, Deum præsidem veterum Aquilejensium, de quo cum nonnulla olim in adversariis adnotassem, eadem modò novis accessionibus aucta, opportunè ob argumenti affinitatem post Mithram protuli; nam Belenus Apollo est, Mithra Sol, uterque verò unum idemque apud Gentilium theologos numen. Belenum principem alii Aquilejenses Dii, veluti stipatores sequuntur; quibus saltem obscura quædam, neque adhùc evulgata insanæ divinitatis nomina pretium facient. Occasionem tractationis de Colonia FOROJULIENSI in ejus limine indicavi. Porrò hisce opusculis si quid gratiæ inest, id ex vetustis, quæ nunc primùm edita sunt, monumentis habent. Belenus alius prodit, quam hactenus antiquitatum scrutatores effinxerint; nisi dum è longinquo originem petit, ambitiosa ostentatione speciem veritatis corruperit. Quibusdam

dam saltem lemniscis ac parergis, quod in Deorum aris veteres factitabant, utcunque exornatum proferimus. In saxis aliorum Deorum hoc ipsum tentamus, additis scilicet adnotationibus ad eorum interpretationem opportunis. Coloniæ Forojuliensis pomœrio, at non prouinciæ Forojuliensis finibus excessi. Sanè illius tantummodo lapides cogitaueram, patriæ urbis prisca monumenta utcumque illustraturus; sed materià inter scribendum præter opinionem subnascente, Aquileja, & Concordia in consortium vocatæ, uberiori ad metendum segete campum locupletarunt.

Hæc Operis totius occasio est & series. Quæ præfari nonnullis sollemne est livori averruncando, & censuræ deprecandæ, mihi transmittuntur. Illud juxtà ambitiosum existimo ac laudem quærere: nam plurimùm de te sentias necesse est, qui alios in inuidiam te posse excitare putes. Censores non perhorresco, si levia sectentur, aut non jure arguant. Sin quid mihi dignum virgulâ est, manum non subduco. At verò molliori animadversione mecum fortasè agendum, quoniam primum ingenii monumentum hoc est, quo in acta exeo; & ab alienâ palæstrà in castra Musarum veluti transfuga dilapsus sum. Adde, quod exactis feriarum diebus, dum priores curæ identidem redeunt, stilus in diversa jactatus præpopero cursu quamplurima ad extremum ceræ perduxit. Ut tamen fatear, inter has vel ingenii, vel temporis difficultates, levamentum opemque mihi non modicam attulit prompta facilisque copia librorum, quibuscum intra easdem ædes veluti contubernio jungor. De Card. amplissimo JOSEPHO RENATO IMPERIALI nunc loquor, qui cùm magnas virtutes, & excelsas undequaque dotes in censu animi numeret, ut rem quoque literariam patrimonium suum faceret, Bibliothecam numero & præstantiâ voluminum instructissimam, maximam scilicet & nobiliorem celeberrimæ Slusianæ partem, propriæ superaddidit; ex qua cùm mea hęc omnia, tanquam è penu locupletissimâ, petita sint, ut sibi eadem accepta referrem, hac eximià liberalitate effecit. Tametsi plura sunt & longè majora quæ Principi Eminentissimo debeo, quàm ut tenuem hunc obscurumq; ingenii fœtum in suo natum fuisse, educatumque profitear. Dudum enim in Ferrariensi amplissimâ Legatione, quam continenti famę præconio ultrà sexennium obivit, me audiendis judicandisq; ejus vice forensibus caussis præfecit; & nunc quoque in Urbe sanctio-

ribus

ribus ſtudiis, quę in judiciis ſacrarum quęſtionum verſantur, operam meam qualemcumq; admovet: quæ ſanè beneficentiæ argumenta, ad diutini obſequii gloriam exornandam, ampliora mihi aut cumulatiora eſſe nequeunt. Verùm nec prolixa officia, neq; laudationes locus hic patitur. Interim dum inſtituti mei rationem expono, fortaſſe apud ſeveriores homines offendam, quòd à ſeriis abductus ad inanes, uti vocant, literas, & inhoſpitam ſterilemque antiquitatis ſolitudinem diverterim. Nolo viros doctrinâ, pietate, rerum uſu, ac dignitatibus illuſtres recenſere, qui in veterum memoriis perveſtigandis ſummam collocarunt operam, & volumina nullo unquam tempore interitura ediderunt; at profectò ſi grauiora ſtudia cum jucundioribus hiſce diſtinguimus, animumque quandoque ad remiſſionum diverticula traducimus, quæ invidia aut reprehenſio eſſe poſſit, neſcio. Monitum Quintiliani ſequimur, & defenſionem, quâ ipſe lib. 1. inſtit. orat. cap. 7. in fin. Tullium, Cæſarem, ac Meſſallam de rebus Grammaticis ſcribentes vindicavit, potiori jure uſurpamus. *Non obſtant hæ diſciplinæ per illas euntibus, ſed circa illas hærentibus.* Quid verò de noſtris cenſoribus judicabis, qui eas tantummodò occupationes in pretio habent, quæ lucrum faciunt, aut viam ambitioni parant; & per faſtidium amœniorum artium ſupercilii auctoritatem quærentes, adeò rudes ineptique ſunt, ut numerum ipſum Muſarum ignorent, & barbaras terras Caſtalium nemus, bicipitemque Parnaſſum putent? Sed de his parciùs, ne videar potiùs ſeculi genium, quàm hominum quorundam ingenia perſtringere. Satis quoque ad prælud ium Operis; jam enim Inſcriptionem M. AQUILII aggredimur, cujus literæ, in marmore tres pedes lato quatuor longo eleganti ſcalpro exaratæ, hujuſmodi ſunt.

M. AQVI-

M. AQVILIO. M. F
FABIA. FELICI

ACENSVS. EQVIT. ROMAN

PRAEF. CL. PR. RAVENNAT

PROC. PATRIM. BIS. PROC. HERED

PATRIM. PRIVAT. PROC. OPER. PVB

PRAEP. VEXILLAT. P. P. LEG. XI. CL

ꝯ FR. PATRON. COL. OBMER. EIVS

ANTIAT. PVBL

Marco Aquilio Marci Filio Fabiâ Felici, à Censibus Equitum Romanorum, Praefecto Classis Praetoriae Rauennatis, Procuratori Patrimonii bis, Procuratori hereditatium Patrimonii priuati, Procuratori Operum publicorum, Praeposito Vexillationibus, Praeposito Legioni vndecimae Claudiae Fretensi, Patrono Coloniae, ob merita eius Antiates publicè.

M.

PARS PRIMA
DE INSCRIPTIONE
M. AQUILII
CAPUT I.

Ab Antio initium operis. Ea Urbs olim Volſcorum, hinc Colonia Civium Romanorum, deinceps veteranorum facta, unde Nummus Neronis exponitur. An Romanis novæ Coloniæ inductæ & quando. Antium natali Neronis, & Caligulæ nobilitatum, & Romanorum Principum ſeceſſu. Fortunæ Antiatis Templum celeberrimum. Q. Ruſtii denarius illuſtratur. Fortunæ Antiatinæ geminæ dictæ & Sorores. Nova explicatio Nummi C. Antii. Nomina familiarum a loco originis deducta. De Sardo Patre, & appellatione Sardiniæ, unde Bochartus correptus. Inter Penates etiam Dei majores a Romanis adſcripti. Communis opinio de Fortunæ Antiatinæ ſortibus reiicitur. Quo modo ſortes redderentur. Locus Svetonii emendatus, vel explicatus. Nomen ſortis ſæpe pro oraculo acceptum. Cur Fortunæ Antiates geminæ. Fortuna Equeſtris apud Antium. Cluverius notatus, & Tacitus defenſus.

UONIAM mihi conſtitutum eſt inſcriptionis M. AQUILII partes ſingulas continenti explicatione complecti, & lapidis literata veluti ſpatia ſtylo peragrare, ab ANTIO initium ducam, cui & præclarum hoc monumentum, & occaſionem ſcribendi acceptam refero. At ex jis quæ alii de ejus antiquitate, celebri fama, rebuſque geſtis jam tradiderunt, pauca admodum decerpam. *Antium nobiliſſi-*

ma, ut ait Halicarnaſſeus initio lib. 8. quondam fuit Volſcorum Urbs, quæ exinde ſub Tarquinio Superbo in commune veteris Latii nomen conceſſerat, crebris bellis cum Romanis pro libertate confectis variâ fortunâ, demum in eorum poteſtatem devenit, Civiumque Coloniam ſemel iterumque recepit. Legimus apud Livium lib. 8. miſſam hanc novam *Coloniam*, *cum eo ut Antiatibus permitteretur, ſi & ipſi adſcribi vellent*. Quod in honoris atque exiſtimationis argumentum factum fuit. Non enim ſemper veteres Cives, in Coloniarum deductione, mixtim ſacra, & leges cum Romanis habere permittebantur. Tunc id conceſſum, cùm jura Quiritium tributa, Coloniis ſcilicet Romanis, non Latinis. Itaque Antiatibus uti jure Quiritium, *ſi vellent*, permiſſum, uti explicat Sigonius de veteri jure Ital. lib. 2. cap. 3. Sane & ſupra ceteras aucta privilegiis, & honeſtata Antiatum Colonia fuit. Nam cum difficillimo Reipublicæ tempore etiam Coloni, qui *ſacroſanctam vacationem* dicebantur habere, dare milites cogerentur, *nullius præter Antiatem Oſtienſemque vacatio obſervata eſt*, apud eundem Livium lib. 27. At poſteà infrequentià Colonorum, ut indicat Tacitus lib. 14. annal. c. 27., laboranti ſubvenit Nero, *adſcriptis veteranis è Prætorio, additiſque per domicilii translationem ditiſſimis primipilaribus*, ex Suetonio c. 9. Quamvis inſolens eſſet Romanis, in eam Coloniam, quæ eſſet auſpicatò deducta, Coloniam novam inducere, attamen ubi caſu aliquo diminuta, vel exhauſta reperiretur, novi in eam ſubinde Coloni iterum adſcribebantur. Quod in Coloniis militaribus maximè obtinuit, quas, tradito primum exemplo à Sylla, Cæſar & Auguſtus poſt bella Civilia, ut emeritos milites agris donarent, frequentiſſimas, & ſequuti deinceps Imperatores traduxerunt. Hujuſmodi hæc ex veteranis ad Antium collocata Colonia fuit. Deductam verò ex legione IV. Italica conjicio ex numiſmate ejuſdem Imperatoris apud Harduinum de Nummis populorum, & Urbium pag. 55. cum inſcriptione:

COL. ANTIAT. LEG. IIII. ITALICA. Quod eâ occasione percussum facilè intelligo. Novos hos Colonos fortasse addidit Nero, ut Patriam suam, infrequentiâ detritam, illustriori Civium accessione celebrem florentemque redderet. Ideò enim, & veteranos è Prætorio, quod nobilissimum militiæ genus est, & ditissimos primipilares transmisit, quamvis irrito successu, *dilapsis*, ut ait Tacitus, *pluribus in Provinciis in quibus stipendia meruerant*.

At Urbis Patriæ utilitati, & splendori magnificentius hic Imperator consuluit, exstructo Portu, quem nisi *operis sumtuosissimi* tradidisset Suetonius cap. 9. satis superque ingentia, quæ adhuc extant, vestigia testarentur. Nunc liberalitate & providentià SS. D. N. INNOCENTII XII. in imaginem pristinæ magnificentiæ excitatus, denuò commercia populis, nautis securitatem restituit. Natum porrò Antii Neronem scribit idem Auctor, ideoque & hunc locum, *ubi ipse generatus erat*, puerperio Uxoris Poppeę delectum, ibique ob natam filiam *ludicrum Circense Claudiæ Domitiæque genti* institutum, subdit Tacit. lib. 15. annal. cap. 23.

Verùm Imperatorum natalibus huic Urbi claritas jam effulserat. Nam & Cajum Caligulam *Antii* ortum ex actorum, & publici Instrumenti auctoritate, contrà Plinium, qui eum in Treveris natum scripserat, propugnat idemmet Tranquillus in vitâ cap. 5. Lipsius tamen ad Tacit. lib. 1. num. 141. in Plinii sententiam concessit, fortè ut proximæ genti Trevirorum hoc decus assereret. At Cajus *Antium* omnibus semper locis atque secessibus prælatum, non aliter quam natale solum ità dilexit, testante eodem Suetonio, *ut etiam sedem, & domicilium Imperii tædio Urbis eò transferre destinaverit*.

Pridèm verò Principum, & Senatorum otio, & secessui delecta fuerat hęc Colonia. Do verba Strabonis lib. 5. qui scripsit æuo Augusti: *Antiate opidum Principum otio atque vacationi ab Civilibus occupationibus dicatum est*, *ideoque*

que magnifica & splendida inibi sunt ædificia extructa per multa, excipiendis eorum secessibus. At sane habet hodie Antium in nobilissimâ Villa Em. Cardinalis Costaguti, quo hanc veterum magnificentiam, & amoenitatem in invidiam provocare possit. Ita exinde & sequutis Principibus *Antium* in deliciis fuit. De Caio, & Nerone jam memoravimus. Franciscus Blanchinus Veronensis Canonicus Basilicæ S. Laurentii in Damaso, egregiis scriptis jam editis plurimum de remotiori antiquitate benemeritus, in eruditâ dissertatione de lapide Antiati L. Coccei, quam anno elapso emisit, suspicatur, Trajanum cum oram maritimam a Centum Cellis ad Bajas, quà portubus, quà viis, quà ductibus aquarum, quà Coloniis additis, vel restitutis exornaverit, etiam Urbi *Antiati* nobilitatem restituisse. Ostendit prætereà Hadrianum, præ ceteris, Antii secessum excoluisse, atque inibi magnificentissimam Regiam, ad quam lapis Coccejanus pertinet, habuisse. Et ex Philostrato in vitâ Apollonii Tyanei docet, in eam regiam confluxisse plures amicos & familiares ipsius Apollonii, qui incolas præceptis philosophiæ imbuebant.

Addiderim his Imperatoribus, qui vel Antiati secessu delectati, vel eam Urbem studio & beneficiis sunt prosequuti, Titum & Domitianum fratres. Primi indicium prodit nummus ipsi cusus ab Antiatibus, cum epigraphe: COL. ANT. Hunc Goltzius in Thesauro pag. 137. Coloniæ Antipoli tribuit, ab Harduino reprehensus pag. 55., cum Antipolis Colonia non fuerit. De Domitiano testatur Martialis lib. 1. epigr. 5. ubi loca recenset, quæ maximè secessibus suis frequentavit hic Imperator. Versus opportuniori sede mox reponam.

At famâ & celebritate hanc Urbem in primis illustrem reddidit apud veteres *Fortunæ* templum, atque *Sortes*, ideo *Antiatinæ* appellatæ. Horatius lib. 1. od. 35. *o diva gratum quæ regis Antium*; quo loci vetus Commentator, *hujus Fortunæ Templum maximè celebre multorum etiam Principum viro-*

viro rum donis exornatum fuisse tradit. Alii *fortunas* Antiates plurali nomine efferunt, easque vocant *Sorores*. Martialis describens loca Domitiano ad delicias quæsita ait lib.5. ep.1.

Seu tua fatidicæ discunt responsa sorores
Plana suburbani quà cubat unda freti.

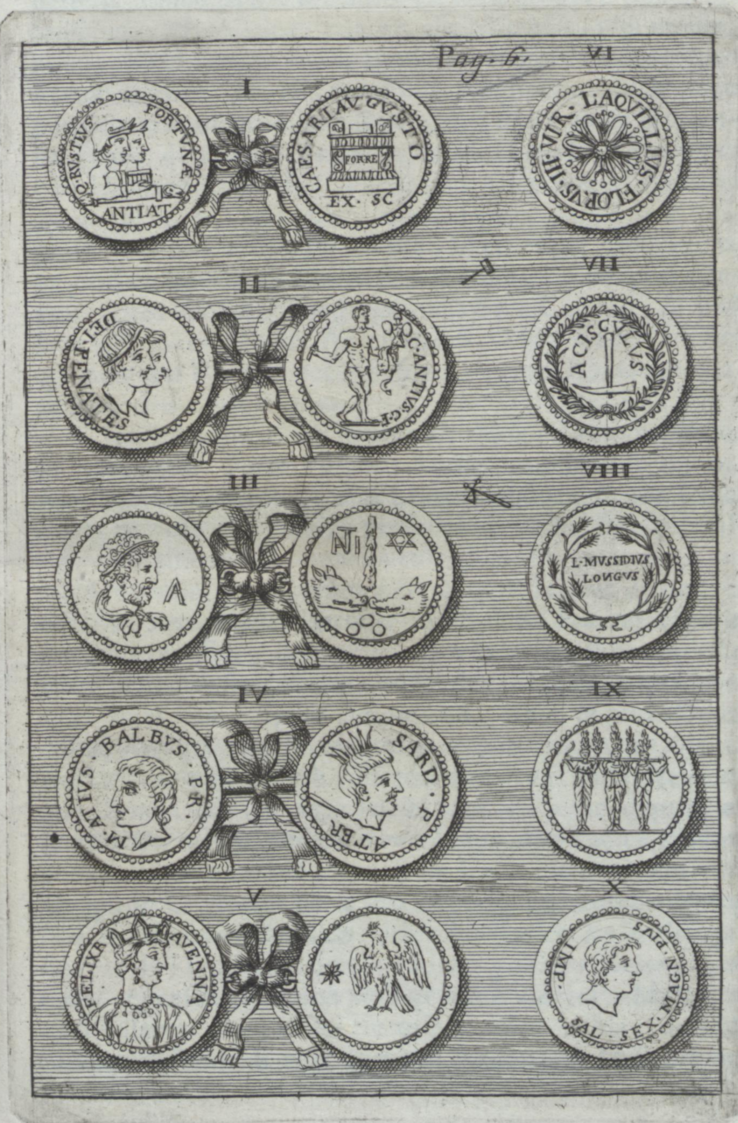
Quas *Sorores* male ad Prænestinas Fortunas detorquet Beroaldus, nam à Præneste longe abest mare. *Geminas* sane prodit nummus familiæ Rustiæ, cujus iconem æri incisam exhibeo in tabulâ numism.nu.1. Anticæ partis inscriptio est: Q. RVSTIVS FORTVNAE ANTIAT. & quia in aversâ parte expressa est Ara cum inscript. FOR.RE. hoc est *fortunæ reduci*, & circa marginem CAESARI. AVGVSTO. EX. S. C. ideo duo ista simulacra *Fortunæ* nempe *reducis*, & *Antiatis* sive Antiatinæ hìc exhiberi putat Ursinus, qui eundem nummum profert in fam.Rustiâ pag.442. eaque in Augusti gratiam impressa à Q. Rustio, qui sub Augusto triumvir cudendæ monetæ fuit. Verùm Jacobus Oiselius in Nummis select. Tab.54. num.1.potius arbitratur, & meritò, duas illas figuras, cum Torrentio ad Horatium loco memorato, accipiendas ambas pro simulacris *Fortunarum Antiatium*, quæ nempe duæ fuerunt. Undè in veteri inscriptione apud Gruterum pag.72. num.3. FORTVNIS ANTIATIBVS M. ANTONIVS. RVFVS. AXIVS. donum dicat. Sic apud Tacitum ubi Neroni, ut retulimus, natam Antii filiam ex Poppæâ scribit, legere est decretum à Senatu, ut *Fortunarum effigies aureæ in solio Capitolini Jovis collocarentur*. Sic Martialis *Sorores* vocat, & Macrobius *Fortunarum* apud Antium meminit, quæ demum *Sortes Antiatinæ* Svetonio dicuntur,locis posteà expendendis. Has verò duas fuisse ostendit hic ipse Q. Rustii denarius. Huc usque fermè ex Oiselio.

Fortunas quoque Antiates in C. Antii nummo, cujus typus est in tab. num.11. ex Ursino pag.18; expressas videre mihi videor. In parte anticâ duo scalpta sunt simulacra

cum

cum inſcriptione DEI PENATES, in alterâ effigies *Herculis* clavâ, Leonis exuviis, & armorum ſpoliis inſignis, addito C.ANTII nomine. Fulvius expreſſas Penatium imagines putat, vel quòd Antia familia Lanuvio, ubi ſimulacra Penatium ſervabantur, oriunda fuerit, vel quòd legem Antius tulerit, quæ ad augendam Religionem deorum Penatium pertinuerit. At ego Deos illos *Penates* ipſas eſſe *duas Fortunas* Antiates exiſtimo. Gentem Antiam quamvis Lanuvio oriundam ſuſpicetur Fulvius, rectiùs, uti opinor, Spanhemius diſſert.6. pag.535. ab Antio profectam, & appellatam tradidit. Nam & nomen ipſum id ſuadet, & mos pluribus Romanis familijs acceptus, quæ ortus ſui memoriam non ſemel aut loci natalis appellatione, aut deorum Patriæ præſidum ſimulacris, voluerunt ad poſteros propagari, ut congeſtis exemplis oſtendit idem eruditiſſimus Auctor, aliaque profert Sigonius de nomin. Roman. pag.372. editionis Baſil. an. 1559. Quod obſervatum & Britanniæ incolis, qui teſtante Cæſare lib.5.de Bell.Gallic. *ommes fere iis nominibus Civitatum appellati quibus orti ex Ciuitatibus eò pervenerunt, & bello illato ibi remanſerunt*. Hinc conjicias licet, Hortenſiam florentiſſimam in Republicâ gentem ab Hortâ veteri Etruriæ & celebri opido, quod nomine derivativo, uti cenſet Cluverius, Hortanum Plinius lib.3. cap.5. vocat, traductam & appellatam fuiſſe. Ab Hortâ enim Hortenſis eſt, ſicut à Veronâ Veronenſis,& à Viennâ Viennenſis, & inde Hortenſius, ex Romanarum gentium recepto more, quibus nomina perpetuo in IVS deſiiſſe docet Sigonius de nominib. Romanor. pag.367. Hunc reprehendit Spanhemius pag.523. quòd *perpetuò* id ſervatum dixerit, cum videamus Allienam, Betilienam, Cæcinam, & alias Romanorum gentes. At ſanè acerbior hæc eſt in Sigonium nota: nam *amico ſuo ſummo viro auctore*, ſe eam ſententiam protuliſſe ait, nec diffitetur tamen extra eam regulam nomina aliqua eſſe. Imò ſcribens emendationes in librum ejuſdem tituli, *de nominib. Romanor.* Franciſci Ro-

ber-

Pag. 6.
I
Q. RVSTIVS FORTVNÆ
ANTIAT
CAESAR AVGVSTO
FORRE
EX · SC
VI
L. AQVILLIVS FLORVS III VIR
II
DEI PENATES
C. ANTIVS C. F.
VII
ACISCVLVS
III
A
VIII
L. MVSSIDIVS LONGVS
IV
M. ATIVS BALBVS PR.
SARD P
IX
V
FELIX RAVENNA
X
IMP
SAL · SEX · MAGN · PIVS

bertelli
fensissim
nomina
horum
perpetu
siæ gent
quod H
lib.4. e
ginis a
ut grati
cretario
hæc scr
qui non
tissimis
It
fuit, tr
Roman
etiam
que qu
tia Ro
detulit
præside
Pene ic
cules c
coluit
Antiati
gnâ G
imago
antiqu
Ut igit
lem, q
sculpta
tiates
ea simu
modun

bertelli Utinensis, qui idem ille est tunc *amicus*, postea infensissimus adversarius, cap.31. aperte tradit, non omnia nomina Romanorum in *Ius* terminata fuisse. Verum exiguus horum numerus non est, quod nos, frequentiorem & pene perpetuam consuetudinem sequutos, à derivatione Hortensiæ gentis deterreat. Præterea & in Hortali cognomine, quod Hortensiorum fuit gentile, ex Cicerone ad Atticum lib.4. ep.15. & Tacito lib.2. Annal.cap.37. hujus fortè originis ab Hortâ vestigium aliquod latet. Quæ dicta velim, ut gratiam ineam ab Illustrissimo Ferdinando Nuptio, Secretario, ut vocant, Congregationis Sacr.Concilii, & post hæc scripta ad illustre Adsessoris S. Officii munus evecto, qui non tam Hortam patriam suam, quam Urbem cumulatissimis virtutibus exornat.

Itaque gens *Antia* nomen ab *Antio*, à quo profecta fuit, traduxit. Forte Valerius Antias vetustissimus rerum Romanarum Scriptor, toties Livio laudatus, & non semel etiam reprehensus, hujus profectionis auctor fuit, primusque qui familiam Romam inuexit. Simul ergo ac gens *Antia* Romam migravit, religionem quoque laribus domesticis detulit, *Fortunasque Antiates* inter deos *Penates* familiæ præsides reposuit, dein cusis etiam numismatibus expressit. Pene id demonstrat adversa nostri denarii pars, in quâ *Hercules* cum suis insigniis scalptus est. Nam & hunc Deum coluit Antium, ut docet alter nummus ipsiusmet Coloniæ Antiatis in nostram tab. insertus num.111. ex Goltzii magnâ Græciâ tab.17. num.10. In anteriori parte depicta est imago *Herculis*, in posticâ *clava* & duo *Apri* capita (Parcant antiquarii de nummis coloniarum Italiæ hìc litem movere) Ut igitur C. Antius parte unâ denarijs sui expressit *Herculem*, quòd numen patrium Urbis Antii esset, ita in aliâ, quâ sculpta duo mulierum simulacra sunt, *geminas Fortunas Antiates* repræsentasse, non ambigendum videtur. Mulierum ea simulacra dixi, ex specie oris & cultu capitis, non admodum dissimili ab aliis quæ non semel apud Ursinum oc-

currunt. Nec quis ea componat cum fortunis Antiatibus alterius nummi, quem ſupra dedimus, quia non eadem aut figura aut ornatus, præſertim in nummis, uni alicui Deo ubique ſtetit. Ipſam fortunam variâ formâ veterum monumentis expreſſam ſpectamus. In unâ eademque tabellâ gentis Cæciliæ apud eundem Fulvium, videas quam diſpari habitu Romæ caput repręſentetur. Niſi velimus, C. Antium immutaſſe fortunarum peculiarem cultum, ut eas in ſpeciem Penatium indueret. At verò Deos patriæ præſides, unde ortum duxerant, familias nummis conſignaſſe, ex Spanhemio jam indicavimus. Illuſtre exemplum ad rem noſtram exhibet nummus Copponiæ gentis, quæ, quòd à Tibure ortum traheret, ubi *Hercules* præcipuâ religione colebatur, Deum hunc denariis ſignavit. Ita Petronia Sabinis oriunda *Feroniam* ejus regionis deam, & Mettia, Cornuficia, Pappia, Procilla, Roſcia Lanuvij municipio traduces, numiſmata cum *Junonis* Lanuvinæ ſimulacris exſculpſerunt, ut videre eſt apud Urſinum. His addideram nummum Atii Balbi quem *Sardum* cognomine putabam, fretus auctoritate Patini, qui illum in indicẽ cognominum à ſe auctũ obtruſit: ſuadebatque ipſe nummus hanc notam SARD. in latere poſtico præferens, quo, ut ipſe ſuſpicatur, *Sardus* Sardiniæ numen repræſentatur. Hinc enim originem ejus familiæ à *Sardiniâ*, numenque patrium Romam traductum reputaveram. Verùm poſtquam apud humaniſſimum virum, & rariorum numiſmatum ſtudioſiſſimum collectorem Marcum Antonium Sabatinum ipſum denarium conſpexi, ab eâ ſententiâ ſtatim diſceſſi. Hic denarius non SARD. ut Patinianus, ſed expreſſis literis & maxime conſpicuis, SARD. PATER. profert, ut ejus typus in noſtrâ tab. nu.4. demonſtrat. Unde exſufflavi fictitium cognomen Patini; & cum in parte anticâ notam PR. abſque intermediâ punctatione, quæ importune irrepſit in Patinianum, obſervaſſem, non amplius incertus hæſi, eâ Atium Balbum *Prætorem* deſignari. Præturam verò geſ-

ſiſſe

ſiſſe in Sardiniâ omninò veriſimile arbitror,ideòque in averſo latere,quod Patinus ignorare ſe fatetur,numen ejus provinciæ tutelare expreſſiſſe, ut inferiùs demonſtrabo. Quòd hujus lapſum adſcribentis gentiAntię cognomen *Sardus* arguerim, non ſemel id peccaſſe diligentiſſimum alioquin, & eruditum antiquitatis Virum in eo Indice augendo ſcias. Nam Domitiis Oſcam familiam impoſuit, cum Urbs ea ſit in Hiſpania, ut Urſinus ipſe, quem ignorare non debuerat, diſertè notavit. Calpurniis, & Pompeiis Numę cognomen obtruſit ex denariis utriuſque gentis, in quibus Numæ caput ſcalptum eſt, quia originem ab eo traductam profitebantur. Atque id generis alia ab eo errata obſervat Jacobus Perizonius diſſert. 3. de variis num. pag. 255.

Neque hic prætereà, quoniam Sardiniæ nummus in manu eſt, mihi temperare poſſum, quin ſuccenſeam Samueli Bocharto, qui parte ſecundâ Geograph. Sacr. lib. 1. cap. 31. poſthabitis veterum teſtimoniis Silii, Pauſaniæ, Solini, Martiani Capellæ, & Iſidori, qui *Sardiniam* inſulam, ab *Sardo* de quo meminimus vocatam, uno ore tradiderunt, neſcio quam appellationem à veſtigio pedis humani perduxit, à quo quidem priſci Scriptores *Ichnuſſam* appellatam dixere nuſquam Sardiniam: quod nomen poſtea, eo depulſo, adepta eſt. At ipſe eà libidine, quà nomina regionum, populorumque origines ubique ab Hebręorum Phoenicumque linguâ accerſere conſuevit, quòd invenerit in Hebræo *Saad* eſſe *greſſum & veſtigium*, inde formatum *Sardinię* nomen commentus eſt. Non is ego ſum, qui pronus induam confictas plerumque, & turbidis cęnoſiſque fontibus hauſtas nomenclaturas populorum & migrationes; at non abnuerim priſcis Scriptoribus auctoritatem & fidem, cùm apud gentes aliquas propriæ originis traditam opinionem,ſeu veram ſeu fabuloſam, prodiderunt. Apud Sardos ſatis conſtat, maximâ religione cultum fuiſſe *Sardum*, vocatumque *Patrem*. Quippe in eâ Inſulâ locus fuit hoc nomine, Σαρδοπάτορος ἱερὸν apud Pto-

lomęum Geogr. lib. 3. cap. 3. male vertente Petro Bertio. *Sardopatoris fanum*; Nam, ut notat Salmasius exercitationum in Solinum pag. 99. Σαρδοπάτωρ ἐστὶ Σάρδος πατὴρ scilicet *Sardus Pater*. Concinit noster Nummus, ubi diserte legitur *Sard. Pater*, & alius quem Holstenius in annotat. ad Ortelium pag. 168. se vidisse apud Jac. Sirmondum testatur, cum inscriptione: ϹΑΡΔΟΥΠΑΤΡΟϹ. Filius hìc tradebatur Herculis Lybici, à quo narrat Pausanias in Phocicis pag. 838. inter alios jam indicatos Scriptores, *Sardos* populos nomen accepisse, subditque suo ęvo Delphis stetisse ejus statuam ex ęre, quam Sardi illùc in Templo Apollinis pridem transmiserant. Hinc quoque Atius Balbus ejus Provincię, in qua *Praetor* fuerat, religionem induens simulacrum *Sardi patris* nummis expressit. Eo modo quo Cornuficius, ut observat Fulvius, quia Africæ Provinciæ præerat, Iovis Ammonis, qui in Africâ colebatur, imaginem cusit denario, qui apud eundem primus est in tab. pag. 93. Cùm itaque Sardiniæ populi priscam originem per annorum seriem traductam, & templo ac religione veluti consecratam, *Sardo* retulerint, auctoremque cum gentis, *Patris* nomine indito, testati fuerint; mirum est profectò Bochartum unius voculę, sanè detortę, præsidio, & longiùs quæsitâ analogiâ, tamquam si ab ove ovum ducere fas esset, aliam omnino originationem sibi fingere potuisse.

At verò ad Deos *Penates* nostri denarii redeo. Haud equidem velim, quis mihi dicam intentet, quòd *Fortunam*, majorum gentium Numinibus adscriptam, inter *Penates* rejecerim, quos Deos incertos, ignotos, & vel animas majorum, vel heroum, aut genios putauit antiquitas, privatoque cultu, & religione inter lares domesticos coluit. Nam statim profero testimonium Arnobii, qui libro 3. adversus gentes propè finem, ex Cęsio prisco auctore, *Fortunam* ipsam inter Deos Penates collocat. In Nummo Pertinacis apud Oiselium tab. 42. num. 3. visitur Fortuna,

cor-

cornucopiæ ſiniſtrâ, dexterâ navis gubernaculum tenens, cum inſcriptione DIS CUSTODIBUS, quo indicatur Fortunam locum inter Deos cuſtodes & familiares habuiſſe. Hujuſmodi ea quoque, ni fallor, erat Fortuna aurea, quam Imperatores in cubiculo detinebant, eamque mos erat, ut morituri ad eum tranſmitterent, qui eſſet ſucceſſurus. Meminit Capitolinus in Antonino Pio cap. 12., & in Marco Philoſopho cap. 7. ac Spartianus in Severo cap. 23. qui cùm eam geminare ſtatuiſſet, ut utrique filiorum relinqueret, *ſed perurgeri ſe videret ſub hora mortis*, *juſſiſſe*, narrat hiſtoricus, *ut alternis diebus apud filios Imperatores in cubiculis poneretur*. Suetonius quoque tradidit *Fortunæ* ſimulacrum æneum, in parte ædium conſecratum, Galbam coluiſſe; in vitâ cap. 4. Hujuſmodi imagines *Cubiculares* vocabant veteres, quia eas in cubiculo unâ cum Laribus colebant, illudque idcirco dictum *Lararium*, cujus eſt mentio apud Lampridium in Severo Alexandro cap. 29. *Fortunam* ergò inter Lares repoſitam, idem eſt ac ſi dicas, ex Diis *Penatibus* unam fuiſſe. Ceterum & Deos alios *magnos* quidem, ſeu μεγάλες, *Penates* vocatos aliquandò memorat Macrobius lib. 3. Sat. cap. 4. & Arnobius, loco proximè adducto, inter *Penates* acceptos ait *Jovem*, *Minervam*, *Apollinem*, *Neptunum*, *& Cererem*. Hoc ipſum intellexit Brato miles veteranus, qui rem aliquam dicavit I. O. M. DOMESTICO, lapide apud Smethium antiquitatum Neomag. pag. 96. Ejuſdem JOVIS titulo CUSTODIS, lucernam exhibet Licetus de Lucern. antiq. pag. 595. Lucernæ diis *Penatibus* dicabantur, quod jndicat & *Canis* ſimulacro ipſius Jovis ſuppoſitus. Græcos quoque Laribus conſcripſiſſe *Caſtorem et Herculem* teſtatur Horatius lib. 4. Od. 5. loquens de Auguſto.

. . . . et Laribus tuum
Miſcet nomen, uti Græcia Caſtoris
Et magni memor Herculis.

Ne rem nummariam in quâ verſamur, deſeramus, familia

Rubria *Herculem*, & *Mercurium*, ut ex eorum appictis insigniis colligo, denariis expressit, apud Fulvium pag. 248. Julia caput *Mercurii*, aliorumque deorum Symbola pag. 136. Cordia duo capita juvenum, quos ex astro utrimque superimposito *Castorem* & *Pollucem* esse arbitror pag. 83. Non equidem ignoro Deorum nummos aliâ significatione sępius exsculptos: at hos præsertim, quos intactos Ursinus præteriit, nil vetat ad Penates, ipsis familiis in præsidium & tutelam adoptatos, revocare. Quòd igitur *Antia* gens ab *Antio* profecta sit, Deosque majores ipsamque *Fortunam* inter *Penates* habitos, nummisque obsignatos constet, cur eandem gentem *Fortunas Antiatinas*, ut memoriam & religionem patrii numinis retineret, Diis *Penatibus* adscripsisse non liceat conjicere, earumque simulacra C. *Antium* denariis suis procusisse?

Invaluit opinio, in *Fortunę*, de quo agimus, Templo apud *Antium* responsa petentibus reddita fuisse per *sortes*, uti & Præneste; ideoque *Antiatinas* dictas, quod vel unus Suetonii locus palam facere videtur. Etenim de Caligula ait: *Monuerunt et sortes Antiatinæ, ut à Cassio caveret*, in vitâ cap. 57. Mihi, quoniam semel audere cœpi, ea sententia refellenda est. *Sortes* erant taleolæ, aut surculi, vel schedulæ, quibus literæ, sive notæ, ad divinandum insculptæ. Hæ, cùm responsum edi oporteret, vel ex arcâ, ubi reconditæ, tollebantur, uti de Prænestinis tradit Cicero de divinat. lib. 2. cap. 41. vel ex tabulâ, apud oraculum Herculis Buriaci, ex Pausaniâ in Achaicis, vel ex urnâ, in Jovis Dodonæi templo, teste eodem Tullio lib. 1. & 2. de divinat; aut demùm ex quocumque alio loco, semper *trahi*, *tolli*, vel *educi* dicebantur. Unde oraculum Gerionis Patavinum *sorte tractâ* respondisse, refert Tranquillus in Tiber. cap. 14. Et *sortes* propriè vocatas quæ *ducuntur*, ait Cicero de divinat. lib. 2. cap. 33. At in Templo Fortunæ Antiatis responsa nullo ex hisce modis sunt reddita. Macrobius oculatus testis, Dei Heliopolitani simu-

simulacrum à proceribus Provinciæ ferculo vectum ità narrat lib. 1. Saturnal. cap. 23. *ut videmus*, inquit, *apud Antium promoveri simulacra fortunarnm ad danda responsa*. Vides, ab ipsis simulacris oracula reddita, non per schedudulam, talos, membranas, vel quid simile *sortibus* propriè conveniens. Quod fieri potuit, ut dum simulacra *promoverentur*, & circumferrentur, responsa emitterent, seu verius Sacerdotes ponè ipsa latentes, ad modum quo vulgò oracula edebantur. Sane Tullius cap. 41. indicato, *clarissimarum Sortium quę tradatur jnventio* perquirens, Pręnestinarum originem describit & deridet, nullâ prorsus mentione factâ de Antiatinis. Jmo subjicit ad finem capitis: *Ceteris vero in locis*, præter Præneste, *sortes planè refrixerunt*. Ergò tunc nullæ *Sortes* apud Antium. Et tamen *Fortunam* Antiatem ipso ęvo Ciceronis celebrem fuisse, Horatius, loco jam adducto, testis est locuples, & nummus Q. Rustii sub Augusto cusus ostendit, quo tempore, ingentem in ejus Templo collectum fuisse ex denariis thesaurum refert Appianus lib. 5. bell. Civil. Quod indicio est, eam per *Sortes* propriè dictas omninò responsa non edidisse. Prætereà comparat Macrobius *Fortunas* Antii cum Heliopolitano Deo. Is verò per *Sortes* non respondebat, sed ad modum oraculi, absentibus autem *rescribebat ordine ad ea quę consultatione additâ* continebâtur. Tantùm abest, ut schedulas sortium redderet. Quod confirmat factum Trajani, eidem ibi narratum, Deum Heliopolitanum, ad fidem religionis explorandam, de suâ in Parthos expeditione consulentis. Parcat amicissimus Blanchinus, si hoc Heliapoli gestum monuero, non apud Antium, quod ipse ex Macrobio tradiderat, in sua eruditissimâ dissertatione jam laudatâ num. 7.

At quid de Suetonio, qui disertè *Sortes Antiatinas* commemorat? An ne locum corruptum fas sit dicere, & levi literarum permutatione *Sorores* reponendum, ut sic Tranquillo cum Martiali conveniat, qui eodem vocabulo

usus

usus est? Rectiùs vocem illam expungendam intrepidè ajo, & legendum: *Monuerunt* FORTUNÆ *Antiatinæ*. Ex quindecim MSS. codicibus Bibliothecæ Vaticanæ, quos consului, duo tantùm habent *Sortes*, ceteri omnes *Fortunæ*. Tres qui extant in locupletissimâ Otthobonianâ, alterque March. de Maximis concinunt. Torrentius hoc ipsum prę-ferre Gallicos perhibet. Quo testium numero convulsam fidem impressorum nemo dubitaverit. Imò inter eos antiquissimus, quem edidit Mombritius anno 1475. sub ipsis typographiæ incunabulis, nostram lectionem retinet. Quamobrem si Suetonius *Sortes* non dixit, eas loco cadere necesse est, nullum enim alium ex antiquitate patronum laudare possunt, & proinde *Sortes* apud Antium nusquam fuere.

Quòd si adhuc, invitis tot contrà argumentis, suam vulgatæ lectioni auctoritatem manere velis, & *Sortes* ipsas monuisse Caligulam contendas, nihil porrò ad convellendam nostram sententiam profeceris, cùm id ad *Sortes* non propriè dictas referri possit. Nam *Sors* sępè ponitur pro *oraculo*: quo sensu hanc vocem usurpat Hyginus fab. 69. *Adrastus memor sortium suarum*, idest *oraculi*, ut est apud Euripidem rem eandem enarrãtem in Phœnisſ. ℣.verſ.412. Virgilius lib. 7. AEneid. verſ. 269. ait: *Non patrio ex adyto sortes*, ad quem locum notat Servius, *Sortes abusive pro oraculo* dici; & *Lycias sortes* idem lib. 4. v. 345. & Statius lib. 3. commemorant, cùm constet ex Festo Pompejo verb. *Lycii*, illud *oraculum* fuisse. Utramque significationem unicâ sententiâ complexus Valerius Max. lib. 1. cap. 6. de prodig. num. 3. ait: *Legati ad Delphicum oraculum missi retulerunt pręcipi sortibus*. Vides manifestò *Sortes* pro *oraculo* acceptas: Nam constat Delphis Pythiam Sacerdotem Dei afflatu correptam, ipsam responsa reddidisse, ferè metris Græcis, nusquam per *Sortes*. Hoc igitur sensu stant *Sortes* apud Tranquillum, si eum ita loquutum fuisse velis.

In-

Interim moneo sortium prodigium, quod refert Livius lib. 22. his verbis: *In Antiate metentibus cruentas in Corbem Spicas cecidisse : Et in Faleriis Cœlum findi visum . . . . . sortes suâ sponte attenuatas, unamque excidisse ita scriptam : Mavors telum suum concutit*, perperam referri ad *sortes Antiatinas* ab Antonio Van-Dale de oraculis dissertat. 2. pag. 347. Nam de Faleriis loqui contextus verborum planum facit. Et quidem apud Falerios antiquitus *sortes* extitisse docet Plutarchus in Fabio. Qui etiam Van-Dale *extęniatas* optime Lypsium emendasse censet lib. 2. elect. c. 12. ubi duo alia loca ejusdem historici restituit, & utrobique non *extenuatas*, vel *attenuatas* sortes, sed *extęniatas* legendum putat. At nostras eruditissimus Hieronymus Aleander junior, nil mutandum opinatur, peculiari dissertatione inter ejus MSS., de quibus alibi mihi sermo erit.

Porrò si quęras, cur Antiates Fortunæ *geminę* habitæ fuerint, appellabo Raphaëlem Fabrettum Canonicum Basilicæ Vaticanæ, præclarum illum fugientis antiquitatis vindicem, tùm ob solertiam in perquirendis, cùm ob eruditionem in explicandis veterum monumentis, qui in libro inscriptionum nuper edito cap. 9. pag. 664. ideo *geminas* dici, atque effingi *Fortunas* credibile asserit, ut altera bonorum eventuum auctrix sit, malorum altera, & propterea in lapide Antiati, quem exscripserat pag. 632. monumentum dicatum subdit FORTUNÆ FELICI, scilicet Deæ tantum beneficæ. Huic sententiæ præluserat Joseph Maria Svaresius de Fortunis Prænestinis loquens lib. 1. Prænestes antiq. cap. 14. Si mavis, dabo alium totius antiquitatis, præcipuè Nummariæ scientissimum, Philippum Bonarotam Florentinum, quem honorifico munere auctum nuper Urbs patria nobis eripuit. Hic in opere Jtalico inscripto, *Osservazioni Istoriche sopra alcuni Medaglioni*, ad numisma XI. Macrini Imp. pag. 223. suspicatur, *geminas Fortunas* Antiates referri ad duas Nemeses, Nemesim scilicet ipsam bonorum remuneratricem, & malorum vindicem,

cem, & Adrasteam, hoc est inevitabilem ultionis Divinæ necessitatem. Utram velis doctissimorum Virorum opinionem sequi, per me licebit.

Non tamen Cluverio subscribam, qui in Ital. antiq. lib. 3. cap. 7. hanc eandem Fortunam *equestrem* cognominatam putat ex his Taciti verbis lib. 3. Annal. cap. 71. *Incessit deinde Religio quonam in Templo locandum foret donum, quod pro valetudine Augustæ Equites Romani voverant equestri Fortunæ. Nam etsi delubra ejus deę multa in Vrbe, nullum tamen tali cognomento erat. Repertum est ędem esse apud Antium, quæ sic nuncuparetur. Ita donum apud Antium statuitur.* Putat, inquam, Cluverius Templum hoc fortunæ *equestris* idem esse ac illud, de quo hucusque disseruimus, eandemque ipsam Fortunam vario cognomine. Rem tamen distinctam credere, mihi est vero similius. Nam Templum Fortunæ Antiatis satis suâ celebritate notum, nec opus fuisset perquisitione, quam adhibitam innuit Cornelius. Et Deos priscâ superstitione, quot cognomenta tot Templa habuisse, palam est.

At Tacitum malè hoc loco habent eruditi. Cum enim Romæ fuisse Templum Fortunæ *equestris* meminerint prioris posteriorisque ęvi Scriptores, Livius, Valerius, Julius Obsequens, & P. Victor, non parcunt ipsi vel ignorantię, vel incuriæ gravissimum Auctorem insimulare. Ut nodum solvant, *sequestri* Fortunæ, legunt Gruterus, Robertus Titius, Pichena, & Gronovius, varièque id nominis explicant. Quod non placet, cum *Equites* donum vovisse *equestri* non *sequestri* Fortunæ, res ipsa suadeat. Lipsius retinet *equestri*, at Tacitum penè indefensum deserit. Cujus honori nemo aptiùs, quantùm in re difficultatis penè nobis deploratæ obtineri possit, consuluit, quam Freinshemius, qui conjicit, potuisse Romæ antiquitùs extructam fuisse ędem Fortunæ tali agnomine, quæ posteà absumpta incendio, demum post Tiberii tempora fuerit restituta. Hunc tamen expungit Theodorus Ryckius in ani-

maduers.

madverſ. ad Tacit. primiſque accedit, quòd ſibi parum verisimile videatur, ſi tale quid accidiſſet, ſummum hiſtoricum diſſimulaturum fuiſſe. At is debuit, quod non erat, memorare, cauſſam cur non eſſet, potuit ſilere.

Quod Plinius alicubi dixit, Fortunam rerum humanarum utramque paginam facere, non immeritò videtur alio ſenſu hìc poſſe uſurpari. Nam ea ipſa pagellas has noſtras, quibus religio Antiatum exponenda erat, omnes prorſus exhauſit. Saltem in extremâ cerâ locum aliquem ſibi poſcit Æſculapius. Hujus Templum apud Antium ſtetit, celebri famâ anguis ſacri, qui dùm Epidauro adveheretur, è navi prolapſus in proximum illius fanum irrepſit, & denuò ad navim ſe Romam ducendum reſtituit, ex Livio lib. 43. & Valerio Max. lib. I. cap. 8. At Ouidius Templum illud, quo ea res accidit, non Æſculapio dicatum fuiſſe ait, ſed Apollini, Metam. lib. 5. Integra inter filium & patrem ejus fabulæ lis maneat. Præterea Strabo lib. 5. meminit delubri Dioſcurûm in Coloniâ Antiate collocati. Cultum quoque plurimâ religione Mithram fuiſſe, ejus tabula ſymbolica inibi reperta teſtatur. Sed cum hęc alteram partem noſtri operis faciat, illìc Antium in jura ſua erit reponendum.

CAPUT II.

De Gente Aquilia apud Romanos. Ea variis cognominibus distincta. Aquilii Flori denarius, aliique, familiarum Cognomina præferentes. An inde tesseræ Gentilitiæ, vulgò Arme parlanti. *Sorores Phaëtontis in Larices arbores, non Populos, ut vulgò creditur, mutatæ. Acisculus explicatus, & nummi Gentis Valeriæ. De his Fulvii Ursini interpretatio rejecta. Ascia quid, & quotuplex. Acisclus Martyr Cordubensis. Unde Aquiliorum nomen? Stephanus Pighius notatus. Quisnam fuerit M. Aquilius, de quo in lapide Antiate, inquiritur? Ad tempora inferioris Imperii reponendus. Iterum Consul, & bis Consul, an æquè ad puræ Latinitatis regulas scribi possit? Nonnulla de Tribu Fabia, in qua census Aquilius.*

M. AQUILIO. M. F. FABIA. FELICI.

Marco Aquilio Marci Filio Fabiâ Felici.

QUILIA Gens, quæ familias habuit Patricias, & Plebejas, dignitatibus, honoribus, rebusque gestis in Republicâ Romanâ floruit. Illustres jam ab ejus infantiâ Lucius, & Marcus Aquilii, Tarquiniâ sorore Collatini geniti, memorantur: at conjuratione factâ cum Vitelliis, & Tarquiniis, capite ob id damnati, generis nobilitatem infelici exitu labefactarunt. Inde quinque Consulatus ouationibus, & triumphis insignes, Proconsulatus, Præturas, cæteraque dignitatum egregia nomina posteri eorum in familiam intulerunt. Hos inter eminent M' Aquilius, qui reliquias belli Asiatici confecit, alterque Manius ob triumphum è Siciliâ clarus, & C. vel M'Aquilius, quẽ Mitridates vinculis ac supplicio cruciatum necavit. At domi quoque juris scientiâ celebris C. Aquilius Gallus fuit, familiaris & collega

Ci-

Ciceronis in prætura, quem ipse in oratione pro A. Cæcinâ num. 77. & pro Q. Quinctio in princ. summis laudibus prosequitur.

In plures familias gentem Aquiliam discretam fuisse, distincta cognomina produnt. Inter patricias *Corvi*, & *Iusti* numerantur: plebejas cognomenta *Galli*, & *Flori* demonstrant. Hujus postremi nummus est apud Ursinum *de famil. Roman.* pag. 36. editionis Caroli Patini, singulari notâ commendatus. In alterâ enim ejus parte *Flos* impressus eminet, quo cognomentum ipsum *Flori* designari nemo ambigat. Ejus elegantem typum in nostrâ tab. videas nu. vi.

In eâ equidem sum opinione vanam esse eorum operam, qui Stemmatum seù insignium familiarum, quæ sex penè abhinc secula usurpari cœperunt, usque ab heroum ævo, ne dum à Græcis & Romanis, originem accersunt. At vestigium porrò aliquod & veluti rudimentum hinc duci posse eorum Insignium, quæ *Arme parlanti* vocant, quòd imago scuto gentilitio impressa cognomen ipsum familiæ indicet, & veluti *loquatur*, facilè admiserim. Sanè nec Franciscus Menetrerius, nec alius, quem viderim, Artis symbolicæ familiarum scriptor, id animadvertit. quare pretium fortassè apud hos saltem mihi erit, si alia quædam, ex rei nummariæ penu deprompta, ejusmodi exempla hìc congessero. In Pomponii Musæ denariis ad cognomen designandum simulacra omnium penè Musarum exsculpta videas, quarum quælibet insigne proprium, prout à Poëtis traditur, manu gestat, egregio spectaculo tùm ob eruditionem, tùm ob typorum varietatem & elegantiam. Eos tribus tabellis comprehensos profert Ursinus à pag. 223. qui tamen, licet sine dubio Q. Pomponium Musam cognominatum, & subinde in cudendis his denariis illud cognomen respexisse asserat, sibi nihilominùs constans non est, & fieri potuisse subdit, ut Pomponius Gentilis alicujus sui in Poëticâ facultate laudem celebrare voluerit, & Musarum simulacra huiusmodi in nummis signauerit. In quam opinio-

nionem profusè delabitur Jacobus Perizonius in postremâ triadis dissertationum, quæ est *de variis antiquor. nummis* pag.253. pro certo habens, cusos denarios effigie Musarum non aliâ de causâ, quam quia vel ille ipse Pomponius, vel quispiam ex majoribus ejus, Poësi, & Musarum cultu præcipuè delectaretur, cujusmodi viros Gens illa multos tulit, ex Macrobio lib.6.cap.9. Vellejo lib.2. Plinio lib.13.cap.12. & Valerio Max.lib.4.cap.4. Quid in hac re potius sit censendum, eruditi antiquitatum videant, dùm ego certiora ad nostrum argumentum persequor. L.Lucretius quòd cognomen Trionis gereret, septem stellas, quæ *Triones* dicuntur, expressit duobus nummis pag.160. Q. Voconius Vitulus descripsit *Vitulum* pag.299. P.Accolejus cognomento *Lariscolus* denarium cusit, quo expressæ tres mulieres Phaëtontis sorores, quæ in arbores ejus nominis vertuntur. Nam eas Phaëtontis sorores, ut obiter adnotem cum Ursino, in *Larices* arbores conversas fuisse, vel ex hoc ipso denario cujus alteram partem exsculpsi in tab.num.ix.discimus. Scio id aversis auribus acceptum iri ab his, qui ad vulgi opinionem facti, in *populos* mutatas, cum Virgilio Æneid.10. vers.190. non dubitant. Hic tamen alibi eum casum *alno* adscribit, Eclog.6. v.63. Ovidius solidam fabulam enarrans, genus arboris præteriit, *Metam* v. At sanè in *Larice* lacrymas Phaëtontiadum invenimus. Nam teste Palladio ejus *Resina liquida est*, lacrimæ *similis*, & ex Vitruvio lib.2. cap.9. habet *Resinam liquidam mellis Attici colore*. Quod dici nequit de populo aut alno, liquore carentibus: & fortassis fabulæ ad Laricem aptandæ ea sola fuit occasio. Dixerat paullò ante idem Vitruvius, (ut de hoc etiam litem omnem antevertam) *Laricem notum nisi his municipibus, qui sunt circa ripam fluminis Padi, & littora maris Adriatici*. Benè ergò *Lariscolus* sorores Phaëtontis in *Larices* conversas nummis expressit. quo etiam indicare voluit, majores suos ex aliquo propè Padum fluvium loco oriundos, quæ Ursini conjectura est. Rursus Furii Crassipe-

dis

dis nummo *Pedem* adumbratum conſpicimus pag. 117. & Poblicii Malleoli ſignatum *Malleum* pag. 215. Iis verò & Scarpum adjiciò Pinariæ gentis cognomen, cui denotando in nummis pag. 207. *Manus* depicta eſt. Nam Græco vocabulo κάρπος *vola manus* ſignificatur. Demùm & in nummis familiæ Valeriæ cognominis expreſſam imaginem reperio, quibus, cùm ab explicatione doctiſſimi Antiquarii mihi ſit recedendum, parum immorari liceat.

Sex denarios exhibet tabula illius familiæ pag. 281. impreſſos nomine L. Valerii *Aciſculi*. Horum quinque delineatum oſtendunt inſtrumentum quoddam fabrile, quod ipſe Urſinus *Malleum* eſſe putat. In noſtrâ tabulâ numiſmatum ſuperius cap. 1. pag. 6. alterum eorum excuſimus, in quo ipſum inſtrumentum, inter cetera magis conſpicuum & grandioris formæ, repræſentatur, circumſcripto, in medio coronæ querceæ, vocabulo: ACISCULUS. Sirenem, quæ in ſecundo ex iiſdem nummis viſitur, à L. Valerio impreſſam exiſtimat idem Auctor, ut eâ ſignificaretur, Aciſculos Acidis fluvii, atque ejus in Siciliâ regionis, quam Sirenes tenuerunt, accolas aliquando fuiſſe, indeque profectos, Sabinum agrum primò tenuiſſe, deinde Civitatem Romanam adeptos eſſe. Ex *Mallei* verò ſigno conjici poſſe arbitratur, Valerium hunc Præfectum Fabrûm fuiſſe, cum illud ejus officii ſymbolum in veteribus monumentis obſervaverit. At hæc cognominis originatio longè ſatis petita eſt, imò & durius detorta, ut videtur. In Gloſſis Iſidori eſt *Aſciculus, Aſciola Dolabra*. Joannes Meurſius par. 2. *exercitat. critic.* l. 1. cap. 10. rectè legit *Aciſculus*. Hinc *Aciſcularius* in gloſſis à Stephano editis dicitur λατόμος is nempe qui ſaxa in lapidicinis excindit. At verò eidem Iſidoro paullò poſt *Aſciſcolum*, vel ut pariter emendat Meurſius, *Aciſcolum*, eſt *Malleolum* ſtructorum: quamuis hæc verba omninò abſint ab Iſidoro, quo utor emendatiſſimæ editionis Colonienſis anni 1617. Quòd ſi *Aciſculus* idem eſt ac dolabra, quomodo malleolum eſſe poſſit, neſcio.

ſcio. Ab *Aſciâ* utique nomen derivatum. At Aſcia vel fabrile inſtrumentum eſt ad ligna polienda & lævigandа; vel ad macerandam & ſubigendam calcem. Priorem ſignificationem deprehendimus in lege 10. duodecim Tabularum cap.2. *Rogum aſciâ ne polito*. Utramque uſurpat Vitruvius lib.7.cap.2. his verbis. *Sumatur aſcia, & quemadmodum materia dolatur* (en dolabram ad ligna polienda) *ſic calx in lacu macerata aſciatur*: Neutra igitur malleo conuenit. Aſciæ figuram Cl. Raphaël Fabrettus exhibet, exſculptam veteri ſaxo cap.3. Inſcriptionum, quas nuper puplicavit pag.203.eam exſcribo in tab.num.2.ad latus nummi vii. Aſciæ hanc formam reperies etiam apud Gruterum Inſcript.10.pag.664.9.675.& 9.682.& fortè aſcia lignaria, non ſecuris, ut placet ipſi Grutero, eſt illud inſtrumentum quod primum in tabula 2. pag.644. depictum conſpicimus, cùm proximè imaginem reddat illius, quod hodiè etiam *Aſcia* vulgò appellatur, convenitque deſcriptioni Iſidori originum lib.19. cap.19. Itaque inſtrumentum in nummis gentis Valeriæ expreſſum, *Aciſculus* eſt, ſeù parva *Aſcia* poliendis vel dolandis lignis deſerviens. Sanè idcircò *Aciſculus* ſolitariè ſcriptus fuiſſe videtur in noſtro denario, ut deſignaret nomen adiecti inſtrumenti. Perperam verò malleum eſſe putavit Urſinus, qui ſi denarios jam indicatos gentis Publiciæ attentiùs obſervaſſet, figuram malleoli omninò ab aciſculo diverſam reperiſſet. Eam delineavi in tabula num 1. ut quiſque cum aciſculo comparare poſſit. Similis mallei forma paſſim Vulcano tribuitur in veterum monumentis. Et Cabiros, qui Vulcani filii ſunt habiti, eundem plane geſtare videas in duobus nummis Theſſalonicæ apud Patinum de numiſm.Imp. p.290.& 291.Ab *Aciſculo* igitur cognomen familiæ Valeriæ inditum, ideoque in nummis illud inſtrumentum fabrile exſculptum. Porrò & Quintilianus lib.6.cap.3. Aciſculum inter cognomina Romana refert. idemque illud eſt nobiliſſimi martyris Cordubenſis, de quo Prudentius *Periſtephan. hymn.7. verſ.19.*

Cor-

Corduba Acisclum dabit, & Zoëllum. Gratiam ab Hispanis aliquam me initurum spero, si hunc martyrem genti Valeriæ, ex dictis, adscribi posse moneam. Sanè verisimiliori conjecturâ, quàm si ad Marcellam referamus, quod quibusdam inter ipsos scriptoribus placuit, ut videre est apud Joannem Tamayo in Martyrolog. Hisp. ad diem 17. Novembris tom. 6. pag. 207.

At in viam cognomina alia gentis AQUILIÆ nos revocant. Ea tamen cùm studiosè congesserit Glandorpius in Onomastico Romano pag. 111. & plura etiam unico intuitu videri possint in indice Gruteriano, recensere omitto. Tantùm ex nostro lapide, FELICIS accessione ejus gentis cognomenta locupletabo. Illud enim quod exsculptum post tribum Fabiam conspicimus, annectendum est nomini, & legendum: M. AQUILIO FELICI. Qui mos in inscriptionibus sollemnis, ut passim videmus in Thesauro Gruteriano.

Porrò *Aquiliorum* nomen deductum ab *aquarum fluxu* contendit Pighius in proëm. lib. 8. Annalium Rom. Hinc enim, ait, M. Aquilius antiquissimos asses æreos reliquit, in quibus seniorem Janum expressit, Neptuni utrinque capillatâ barbatâque facie, in quorum altero latere prora navis extat cum anchorâ & tridente; in hunc modum Neptuni religioso cultui, Janum, qui gentis suæ peculiare numen fuit, applicans, & simul innuens ab *aqua* manante nomen suum derivari. Inepta sanè & aquis suis frigidior interpretatio. Quid enim prora navis, tridens, anchora, Neptunus, ad fluxum aquæ designandum? An non satis fuisset fontem, aut fluvium manantem, vel mare ipsum undis asperum expressisse? Quare rectiùs puto, eos nummos ad Manium Aquilium, qui ex Siciliâ A.V. 654. triumphavit, ut testantur Fasti Capitolini, & Athenæus lib. 5. cap. 14. esse referendos, illisque signis & symbolis bellum feliciter confectum in eâ Insulâ, ad quam navibus transvehi opus fuerat, demonstrari, uti factitatum ab aliis, innumera apud

Anti-

Antiquarios, ob maritimas expeditiones & prẹlia, cusa numismata ostendunt. Et verò in ejusdem rei memoriam percussum nummum ab eodem M'Aquilio cum inscriptione SICIL. refert Ursinus de familiis Roman. pag. 36. Quod & rem mirè illustrat, ac Pighii sententiam evertit. Ceterum nec Aquilii nomen ab *aquis* promanat, cum Festus Pompejus, hoc verbo, apertè doceat, *ab aquilo colore, idest nigro dictum esse.* Sicuti & Aquilonem, nempe *Aquilum* ventum; Casco vocabulo *nigrum* appellatum, adnotavit Salmasius exercitationum in Solinum pag. 1258. primæ edit.

Nolo hìc leviorem litem agitare, num hoc vocabulum duplici L, vel simplici scribendum sit. Nummi & Fasti Consulares *Aquillium* exhibent, lapides plerumque, uti & noster, cujus exemplum sequemur, *Aquilium.*

Ab hac igitur illustri Aquiliorum gente, MARCUM AQUILIUM FELICEM, qui lapidem Antiatem amplissimis gestorum munerum titulis cumulavit, originem ducere, nullus, opinor, in dubium vocaverit. Cùm verò eam, familias habuisse patricias & plebejas, dixerimus, atque inter has medius ordo equestris consurgat, cuinam hic noster AQUILIUS adscribi debeat, nunc esset quærendum. At quoniã id alio argumento dignosci nequit, quam ex gestorum munerum sorte & conditione, cumq; de ipsis singulatim suo loco agendum sit, tunc etiam, ut cuncta suo ordine constent, hanc potissimam nostræ disputationis partem versabimus. Nec tamen ità incertos lectorum animos dimittam, ut non etiam in antecessum, *Equitem Romanum* ex illustrioribus eum fuisse statim præmoneam. Quæ de AQUILII dignitate eorum mentibus præjacta opinio, ipsi fortasse proniorem voluntatem ac studium, rebus dicendis gratiam conciliabit. Interim ad alia transeo. Nam tempus, quo lapis incisus est, & AQUILIUS vixit, & an in veteri historia mentio ejus aliqua reperiri possit, remanet disquirendum. Omnia hæc incerta, & in obscuro, quæ tentando potius, quam conjectando timidè percurram.

Hoc

Hoc ergò satis certum, AQUILIUM sub Imperatoribus vixisse: nam munera & dignitates, quibus functum fuisse lapis monet, post Augustum ferè omnes institutæ. Sub ejus imperio duos Aquilios patrem & filium ab ipso necatos memorat Dio lib.51. At hos Flori cognomentum, ut jam indicavimus, à nostro Aquilio distinguit: ita etiam Aquilium Regulum, quem Plinius lib.1.epist.5. *bipedum nequissimum* vocatum à Modesto refert, & apud Tacitum lib. 4.hist.cap.42. Curtius Montanus truci oratione insectatur. Præterea duos invenio Aquilios absque cognomenti præfixione, quorum alterum, addito *Felicis* vocabulo, fortasse nostrum fuisse quis suspicari posset. Aquilium Centurionem missum à Didio Juliano qui *Severum occideret*, narrat Spartianus in utriusque vitâ cap.5. & 2. Sed hunc *notum cædibus Senatoriis*, vix est ut credam Antiates sibi Patronum adscivisse, totque illustres dignitatum titulos promeruisse. Tacitus eodem lib.4. hist. cap.15. ab hoc alium Aquilium memorat, qui vigente inter Vitellium & Vespasianum bello, apud Batavos dux militum, & primipilaris fuit. Sanè si literæ singulares P.P. quas effert lapis versu septimo, in Primipilarem vertendæ essent, non ultra videretur quærendum. Sed hanc lectionem suo loco discutiendam dimittimus. Interim nec eâ ratione noster Aquilius potuit in Bataviâ Primopilaris fuisse. Nam legio xi., cui ipse cum aliquo imperio præfuit, per id temporis longè ab iis locis aberat. Obstat præterea quòd noster Aquilius Procurator Patrimonii privati in inscriptione dicitur, quod munus sub Severo Imperatore institutum tradit Spartianus in ejus vitâ cap.12. cujus testimonio si fides habenda sit, quod negat Salmasius, uti videbimus, ex superioris ævi gradu deturbandus est Aquilius. Non leves alias coniecturas sparsim in opere indicabimus, quibus Aquilium ad tempora inferiora, pertinere fit vero proximum. Ex formâ characterum, quibus lapis incisus est, nil certi assequi possumus. Literæ sunt grandiores, nitidæ, & affabrè scalptæ, adeo ut & seculum Au-

gusti, & multùm illo inferius fateri possint. CL. Fabrettus, qui versatissimus, ut cetera, in dijudicando ævo lapidum est, hìc hæsitat, nec quicquam explorati habet.

Vir summus me monuit, nostrum lapidem tempora corruptæ latinitatis olere, quòd procuratorem patrimonii *bis* fuisse Aquilium, ausus sit prodere: veteres enim *iterum* Consulem, non *bis* dicebant. De re non disputo, cùm jam in confesso sim, lapidem ea tempora spectare; at rationem tanti non habeo, ut pro eâ vadimonium deserere oporteat. Nam licet sanctioris latinitatis ævo dixerit Cicero *de divinat.* lib. 1. initio cap. 35. *Flaminius Consul* ITERUM, & in oratione pro Sextio, *Saturninus* ITERUM *Tribunus*, & alibi passim tam ipse, quàm alii sermonis Latii Dictatores; nihilominus id non ità religioni habitum, quin & *bis* aliquandò usurpaverint. Ipsemet Tullius *de Amicitia* pag. 115. Editionis Venetæ Aldinæ 1583. hæc ait: *Vidimus Papum* (aliàs Paullum) *Æmilium C. Luscino familiarem fuisse BIS vnà Consules.* Alium ejusdem locum mox proferam. In lapide apud Gruterum pag. 255. 7. *C. Octavius Pater Augusti Tribunus militum*, *BISque Ædilis Plebis dicitur*. Sive is vivo ipso Octavio fuerit exaratus, sive eum Augustus in Patris memoriam posuerit, utique ad ævum purioris latinitatis referendus est. At antiquius testimonium profert inscriptio pag. 171. 8. in quâ L. Betilienum ob egregia merita Aletrini *Censorem fecere* BIS. Si gens Betiliena eadem est ac Belliena, uti ex nummis asseruit doctissimus Spanhemius *de prestantia*, *&* *usu numismat.* dissertat. 2. pag. 91. Lucius hic Betilienus non alius censeri debet, quam L. Bellienus Prætor sub Mario in Africâ, de quo meminit Sallustius in bello Jugurthino. Sanè obsoleta vocum forma, quæ passim in eo lapide conspicua est, vetustissimam ejus ætatem prodit. Nam *Coiravit* pro curavit, *ubei* pro ubi, *ése jousit* pro esse jussit, aliaque id genus vocabula habet, qualia in Duillianâ Columnâ, seu verâ seù instauratâ, observamus, & in inscriptione Scipionis Barbati, quam primùm Jacobus Sir-

Sirmondus docto Commentario, dein noster eruditissimus Aleander junior brevi ad illud additamento, illustrarunt. Promiscuè igitur *iterum*, & *bis* antiqui dicebant. Adhuc utriusque formæ exemplum unico aspectu deprehendimus apud Valerium Maximum, qui cùm sub Tiberio scripserit, si non aurei, sane argentei ævi auctor audit, nisi posteà, qui nunc extat, alienam manum passus fuerit. Igitur Valerius de Rutilio verba faciens in hunc modum loquitur: ITERUM *Censor creatus ad concionem populum vocatum, quam potuit gravissimâ oratione corripuit, quòd eam potestatem sibi* BIS *detulisset* lib.4.cap.1.

Quæ cùm ità se habeant, non tamen inconsultò & temerè modò hanc, modò illam vocem veteres usurpasse arbitror, cum utrique propria insit, & diversa significatio, & sensus. Quod aliis haud observatum, hic explicabo: rectè an secus, Grammaticorum sit judicium. *Iterum* propriè adverbium est temporis numero adjecti: ut cum dicimus, *Cæsarem iterum Consulem esse*, vel narramus rem actam eo *iterum Consule*, indicamus tunc temporis Cæsarem secundum Consulatum gerere, vel tunc, cùm ea res accidit, eum secundâ vice fuisse Consulem. At *bis* numerum simpliciter signat, nullâ temporis habitâ ratione, ut Cæsar *bis Consul fuit*, hoc est duabus vicibus eâ dignitate functus est. Ità Cicero, quo nemo melius vim, & proprietatem verborum assequutus est, cùm loco mox recitato Flaminium *iterum* Consulem scripsisset, deinde alibi de eodem Flaminio ait, quod *BIS Consul factus sit*, Academic. quæst. lib.4. cap.5. Quorsum hæc diversa loquendi forma? Nempè in primo neglexisse eum narrat *signa rerum futurarum* tunc cùm secundum Consulatum gerebat, in posteriori verò postquam *legem agrariam inuito Senatû* tulisset, duabus vicibus Consulem esse factum. Hìc numerus Consulatuum, illìc tempus secundi Consulatus, quo ea res acta, denotatur. Si repetas jam laudata exempla, utramque significationem statim offendes. At unum vel alterum adhuc profero Au-

ctoris licet inclinantis latinitatis, qui tamen, si quis alius, propriè & ad grammaticæ amussim scripsit, ut omnes critici fatentur. Is est Svetonius, quem *bis*, & *iterum* eo sensus discrimine usurpasse, quisque collatis inter se his locis animadvertet. *Tiberius*, ait in ejus vitâ cap. 5., *natus est Romæ M. Æmilio Lepido* ITERUM, *L. Munatio Planco Coss.* Rursus in Caligulâ cap. 1. de Germanico: *Consul deinde* ITERUM *creatus &c.* At verò mutatâ phrasi de Claudio tradit, quòd eum *equestis ordo* BIS *Patronum elegit*, cap. 5. & *Messalinam Tauri* BIS *Consulis abneptem* vocat in Nerone cap. 35. Ab aliis nedum scriptorum, sed etiam lapidum testimoniis abstineo, ne lectorem, hisce grammaticorum tricis plus ęquo fortassis distentum, diutiùs fatigem. Quod verò rei nostræ erat, satis constare arbitror, Antiates optimè, & ad recti sermonis leges AQUILIUM Procuratorem patrimonii *bis* dixisse, quòd scilicet duabus vicibus eo munere functus fuerit; nec eam rationem solam esse posse, cur lapis noster ab ævo purioris latinitaris proscribatur.

Parum immorabor in vocabulo FABIA, quod inter nomen cognomenque Aquilii Felicis prostat. Locum illum, ut superius indicavimus, semper Tribus, in quâ quis censeretur, sibi vindicabat; efferebaturque ablativo casu. Exempla præter lapides, ubi passim occurrunt, suggerit Cicero. In Philippica IX. decretum quod à Senatu sanciri petebat, ita exorditur: *Ser. Sulpicius Q. F. LEMONIA Rufus*, & procemio in Verrem num. 23. ait, *Q. Verrem ROMILIA. Lemonia*, & *Romilia* Tribuum sunt nomina. In inscriptionibus, plerumque Tribus significatur prioribus tantùm literis: in nostrâ omnes sunt expressæ. AQUILIUS igitur è Tribu FABIA fuit. Hæc inter rusticas censebatur, sic dicta quòd in eam copiosissima ac nobilissima hæc gens se coniecerit, ut scribit Sigonius de antiq. Jure Civitatis Romanæ lib. 1. cap. 3. Cùm audis rusticam Tribum, ne eam nomine tenus ęstimes. Nam apud Romanos

manos rusticæ Tribus urbanis honoratiores habitæ sunt, quod expressit Plinius lib. 18. cap. 3. his verbis : *Jam distinctio honorque Civitatis ipsius non aliunde erat. Rusticæ Tribus laudatissimæ eorum qui rura haberent : Urbanæ vero, in quas transferri ignominia esset, desidiæ probro.* Urbanæ etiam ignominiosæ esse coeperunt, vel ex quo Q. Fabius Censor (hujus enim arbitrio Tribus assignatæ, nisi ipse Civibus potestatem fecisset, in quam vellent, transeundi, quod Appio Cęco Censore permissum) A. U. C. 449. humillimos homines omnibus Tribubus, in quibus dispersi erant, excretos in quatuor Urbanas coniecit, ex Livio lib. IX. in fin. vel quia Libertini, qui Civitate donati erant, in eas detrusi, ut ab ingenuis segregarentur. Atque ideò frequenter ab ipsis ingenuis in rusticas est migratum, & rusticis eo nomine plurimum decoris & ornamenti adiectum. Hæc ferè ex Sigonio eodem cap. 3. & lib. 2. cap. 14. Videas idcircò nobilissimas familias rusticis fuisse adscriptas ; imò & earum aliquibus nomen dedisse, ut traditum reperimus de Papiriâ, Corneliâ, Æmiliâ, Fabiâ, & aliis. Non tamèn quòd hę familię rusticis accenserentur, ideo rus incolere ipsis fuit necessum, sed in Urbe quæque pro suo libito habitabat. Ut verò ad Tribum Fabiam redeamus, ei maxima dignitatis, & nobilitatis accessio facta fuit, quòd tribulem suum Augustum Cęsarem numeraverit. Refert Suetonius cap. 40. in vitâ, hunc Imperatorem *Fabianis, & Scaptiensibus tribulibus suis die Comitiorum singula millia nummûm* divisisse. Adstipulatur lapis Brixiensis apud Gruterum pag. 226. 3. C. JULIO. C. F. FAB. SCAPT. CAESARI AUGUSTO. Duas Tribus retinuit Augustus, unam scilicet gentilem familiæ Octaviæ, alteram Juliorum, in quorum nomen per adoptionem transierat. Cujus moris exemplum aliud profert epigramma Cordubense pag. 435. 1. inscriptum L. MANLIO. A. F. AN. GAL. BOCHO. Nempe ex tribu *Aniensi*, & *Galeriâ*. In partem honoris ; quo Augustus tribum Scaptiam illustravit,

ſtravit, mea quoque Urbs patria *Forum Julium* accedit, in quam olim Colonia ex eâdem tribu fuit deducta. Dùm lapides antiquos, qui apud nos extant, congeſſeram, ſtylus in his diutius perductus, longè ab inſtituto diſtraxit. Quare, ne meritum, qualecunque apud Cives ſit hoc futurum, labori depereat, conſultiùs duxi, diſſertatiunculam jam adornatam in alium locum ſeponere.

CAPUT III.

Cur vocabulum Acensus *immutatum. Accensorum quot genera apud Romanos. Singula explicantur. De Accensis* Velatis *latiùs disseritur. Sacrificantes velati. Scaliger notatus. Vela cubiculo Imperatorum obtenta. Magister Admissionum, & Admissionales qui. Præfectus cubiculo malè qui nunc* Mastro di Camera. *Ministri ad fores, & velarii, qui fortè & velati. Vela obducere hodiè* Alzar la portiera. *Tribunalia Judicum olim velo clausa. Statores qui apud D. Jo: Chrysostomum. Iidem Apparitores, & Accensi. Accensus est* adscriptus, *quæ alia nostræ inscriptionis interpretatio. Tertia demùm, quæ vocabulum* Acensus *vertit in* à Censibus, *proponitur & explicatur. Censorum dignitas & nomen ab Augusto abolitum: res, & auctoritas mansit. Nomen etiam quibusdam Imperatoribus usurpatum. Dio Cassius arguitur. Censura quid ævo inferiori. Munera Censoria privatis tributa. Quid esse à Censibus Equitum Romanorum, quo officio* Aquilius *functus fuit? de ordine equestri aliqua delibata. Equites adlecti, decuria Equitum. Lipsius reprehensus. Equitum transvectio, & probatio. Svetonius illustratus.*

ACENSUS EQUIT. ROMAN.

A Censibus Equitum Romanorum

STATIM quis mirabitur, cur vocabulum ACENSUS licet in nostro lapide nullo literarum vitio corruptum appareat, nihilominus immutaverim, atque in A CENSIBUS abire jusserim. Nam *Accensorum* nomen & officium notum apud Veteres, quo functum fuisse AQUILIUM pronum sit interpretari. Ità sanè: sed & vocabulo vis esset facienda, & rei ipsi, si eam explicationem admittere-

mus

mus. Quò enim sensus locutionis legibus grammaticæ consentiat, *Acensus* nominandi casu in lapide exsculptus, in dativum migrare cogendus esset, poscente id AQUILIO, qui hoc eodem casu pręfixus est inscriptioni, & proinde legendum: *Accenso Equitum Romanorum*. Vel subsidium relativi nominis esset quærendum, quo subintellecto, verba hoc modo efferri deberent: *qui fuit Accensus Equitum Rom.* accersito utrobique uno elemento, ne *Accensus* de jure suo duplicis C, quo Scriptorum omnium & lapidum testimonio semper usus est, decederet. A re ipsâ verò abhorret, AQUILIUM inter *Accensos* referre. Quod ut ostendam, singula eorum genera percurram. Nec operi pretium deerit, nam & eos antevertam, quibus contraria opinio arridet, & dignitati AQUILII consulam. Hinc aliam interpretationem, quæ merito suo ceteras antecellit, discutiam: demum nostram asseram & explicabo.

Romanos in Magistratibu,stùm ad vim & potestatem Imperii exerendam, tùm ad dignitatis honestamentum & decus, turbâ ministrotum usos fuisse compertum est. Hos inter numerantur *Accensi*, quorum munus erat *populum ad concionem seù conventionem vocare*, non solum*Consulis*, & *Censoris*, sed etiam *Quæstoris*, ut ait Varro de lingua lat. lib. 5. propè fin. undè *Accensus Consulis* in lapidibus apud Gruterum pag. 94. 11. & 460. 13. vel ut legendum esse Salmasius de re militari Romanor. cap. 14. contendit, *Accensus Consuli*. Plinius hunc *Accensum Consulum* pronunciasse horam meridiei, cùm inter rostra, & Græcostasim prospexisset Solem,refert lib.7. cap.60. quo illustratur versus comœdię, quem citat Varro lòco mox laudato: *ubi primùm Accensus clamavit meridiem*. Subdit idem Auctor quòd *in aliquot rebus idem ut præco* Accensus *acciebat, à quo Accensus quoque dictus*. Exemplo esse potest indictio silentii, quam fieri ab *Accenso* innuit Cicero ad Q.Fratrem Epist. 1. lib.1. at Livius Præconi attribuit lib.7. *Tum Scipio silentio per Præconem facto.*Adde quòd & singulæ Tribus ha-

habuisse Accensum videntur, fortasse ut eas ad concionem, quisque scilicet suam, advocaret; in lapide enim Auximano 683. C. Oppius dicitur IN TRIBV. CL. PATRVM. ET. LIBERVM. CLIENTIVM. ADCENSVS. nisi adcensus stet pro *adscriptus*.

Nec tantum in Vrbe, sed in Provinciis quoque, Consules, aliosque Magistratus stipabant Accensi, absque ullo tamen honoris, aut imperii insigni, quod permittebatur lictoribus, fasces suos ubiq; prȩferentibus. Cicero lib. 3. familiar. epist. 7. *A Pausania Lentuli liberto* Accenso *meo audivi*. Tunc Imperatorem agebat Tullius, & Laodiceæ morabatur, ut ex ipsâ epistolâ apparet. Livius lib. 3., de Magistratibus in Provinciâ loquens ait: *Collegis novem singuli* Accensi *apparebant, penes Præfectum juris fasces duodecim erant, fasces enim à lictoribus deferebantur*.

Quisquis ergo *Accensum* velit *Aquilium*, ut sicut Consuli, Prætori, ipsisque Tribubus *Accensi* ad munia, quæ retulimus, inserviebant, ita etiam equestris Ordo suos *Accensos* ad eadem officia obeunda, detinuerit, quos inter unus fuerit ipse *Aquilius*, eum profectò ipsorum conditionem & statũ non advertisse necesse est. *Accensi* plerumque ex genere Libertorum erant, ut L. Mummius in lapide pag. 632. 2. C. Oppius 68.3. & liquet ex Tullio locis indicatis. Hique ex infimâ libertorum sorde, quippe qui Lictoribus, Apparitoribus, & Præconibus pari gradu, & æquâ conditione censerentur, quos servos fuisse, & vilibus, abjectisque officiis addictos scimus. Videas absolutissimum Laurentii Pignorii opus de servis. Quis verò inter hæc sordida & proletaria hominum nomina projicere audeat AQVILIVM, quem statim *Præfectum* Classis Ravennatis, & tot præclaris dignitatum titulis perfunctum prodit nostra inscriptio? Nec, fieri potuisse, dicas, ut exinde ad majora, qui non insolens fortunæ jocus est, Reipublicæ munera conscenderit; nam anteactam conditionis vilitatem potius silentio obvoluissent

Antiates, quàm publico testimonio ante omnium oculos protulissent.

Hæc eadem nos vetant, AQVILIVM secundo generi *Accensorum*, qui in militia Romana versabantur, adscribere. Hos duplici vocabuli significatione appellatos reperio. Alii ex quinta & infima Classe Civium Romanorum delecti extrà legionem erant, lapidibus fundisque instructi, quare *minimæ fiduciæ manum* eos vocat Livius lib. 8. *eòque & in postremam aciem reiectos fuisse* ait, quo Rorarii & Ferentarii locabantur. *Adscriptitii* Festo dicuntur, quia supplendis legionibus *adscribebantur*, & in locum demortuorum militum subrogabantur. Hinc nec legionarii, nec verè milites erant. Sub extremâ Republicâ ordo hic militiæ obsolevit, unà cum Velitibus, Rorariis, & ceteris levis armaturæ nominibus, qui primum Antesignani, & Vexillarii, postremò Armaturæ, & Exculptores sunt vocati, ut Salmasius in opere posthumo de re militari Romana cap. 19. pluribus ostendit. Quæ etiam ratio est, cur AQUILIUS, qui ævo Impetorum floruit, inter hos Accensos nequeat reponi. Alii in militia *Accensi* dicti, qui *deputabantur ad obsequia Judicum, & Tribunorum*, teste Vegetio lib. 2. cap. 19. imò *Consulum, & Prætorum*, ex Varrone apud Nonium de propriet. sermon. verb. *Accensi: ut Consules, & Prætores qui sequuntur in castra* Accensi *dicti, quòd ad necessarias res sæpius acciantur veluti accersiti*. Notabis Varronis inconstantiam in etymo hujus vocis. Rursus Accensorum ministerium latius patuit. Nam Decurionibus, & Centurionibus erant attributi, ut iidem auctores tradunt, & sequiori ævo *Optiones* dicti sunt, ex Festo. Plura de hoc postremo nomine in rem dicenda essent, sed ad alia properamus. Jam vides utramque hanc *Accensorum* speciem infimæ inter milites, & in castris notæ fuisse, indignumque AQUILIO vocabulum.

Tertium genus est *Accensorum Velatorum*. De his plu-

plurima mentio in inscriptionibus antiquis; invenies etenim apud Gruterum pag.479.1. inscriptum saxum L. Valerio *Accenso Velato*, pag.483. 3. L.Varronio Capitoni pag. 485. 6. M. Veserio Jucundiano, & 624. 2.T.Statilio Apro, qui omnes sunt Cives Rom.adscripta enim est de more inter nomen, & cognomen sua cuique Tribus. Contrà, Libertos proferunt quatuor lapides apud Cl. Fabrettum cap. 6. pag.433. postremi operis inscriptionum,quod nuper maximo literarum bono in lucem emisit, ubi & *Accensos Velatos* in Collegium coaluisse primus omnium observat. At eorum officium & munus nullus veterum tradidit. Festus Pompejus verbo *Adscriptitii*, eumque sequutus Salmasius de re milit.Rom.cap.14.& 15. inter milites ascìscunt, quos jure & merito coarguit idem Fabrettus, & *Accensos Velatos* ad sacra pertinuisse arbitratur. Hanc sententiam, quam sanè eo nondum viso animo versabam, ut paucis exornem, permittat doctissimus vir eâ humanitate, quâ me in limine ejusdem operis honorificè appellatum voluit. Ita tamen, ut aliò etiam transgredi liceat, quò pluribus locis pertentatis, alicubi latentem antiquitatem fortassè expiscemur. Interim AQUILIUM inter hos *Accensos* nemo putaverit, cum in nostro lapide absit ea *Velati* nota, quam ubique ipsis affixam comperimus.

Itaque *Accensos*, licet nusquam in sacris memoratos, tamen ratio ipsa suadet iis fuisse adhibitos; cùm ministerium, quod in magistratibus agebant, necessarium etiam in re sacrâ fuerit. Cieri quippe oportuit populum ad sacrificium, horam designari, & silentium, quo religionis majestas constat, indici. Quæ munia non aliis quam *Accensis* tribuenda, qui hæc eadem, ut vidimus, magistratibus commodabant. Sanè Consuli, Prætori, ac Quæstori Lictores, Præcones, & Accensi aderant. Primos reperimus etiam Sacerdoti apparuisse, quod testimoniis non eget, quare nec *Accensis* destitutum par est credere. Seneca in fragmentis quæ refert S.August. de Civ.Dei l.6.c.10. hæc à Paganis *publi-*

catæ dementiæ officia diis suis præstita recenset : *Alius numina Deo subjicit*, *alius* HORAS *Jovi nuntiat*, *alius Lictor est &c.* Quis ille Jovi *horas* nuntians, nisi *Accensus*, quem eodem munere functum in re prophanâ, ex Varrone & Plinio jam diximus ? Profectò & ei jungitur *Lictor*, ut communia officiorum nomina scias. Hoc prætereà suadet ipsum *Velatorum* nomen quo Accensi vocantur. Nulli enim id magis congruit, quam rei sacræ ministris. Quod cum ostendero, simul & caussa appellationis ipsa se prodet.

Sacrificulos antiquitùs operatos capite adoperto, passim in nummis, in Columnâ Trajanâ num. 76. & lapidibus apud Choul à pag. 262. conspicimus ; & quidem vestibus ipsis ad aures abductis, quod & Servius notat ad locum Virgilii statim producendum. Ejusmodi ritus originem Æneæ, Gentis & Religionis principi, referunt, qui cum sacrificaret, & vereretur ne ab hoste cognitus periculum subiret, itemque rem divinam interrumpere summum nefas duceret, caput velamento obduxisse narrant, atque ita pleno ritu sacra perfecisse. Inde posteris traditus mos ita sacrificandi. Idipsum, Æneam ab Heleno hausisse innuere vult summus Poëtarum Æneid. lib. 3. vers. 405. cùm hunc loquentem inducit.

Purpureo velare comas adopertus amictu,
Ne qua inter sanctos ignes in honore Deorum
Hostilis facies occurrat, & omina turbet.

In quem locum Servius ait : *Sacrificantes capita velare consuetos ob hoc, ne se inter Religionem aliquid vagis offerret obtutibus*. Vellem, nostri vero Deo sacra peragentes discerent licentiam oculorum coërcere. Alia Poëtarum testimonia lubens prætereo.

Illud verò operimentum non semper togâ ad caput obductâ constabat. Sed magis propriâ vocabuli notione *Velum* erat tenue & textile, quod *Flameum* appellabant. Seneca in Octaviâ, si modo is auctor Tragædiæ, act. 2. sc. 1.

. . . . Thura cum superis dares,
Sacrasque grato spargeres aras mero
Velata *summum flameo tenui Caput.*

Ab hoc ritu capita flameolo velandi, tegumentum, quo operiebantur Sacerdotes, *Rica* fuit vocatum, quòd scilicet *Romano ritu feminę cum faciunt, capita velant*, ut tradit Varro lib.4.de lingua Lat. De hoc vocabulo plura Andreas Dacherius in notis ad Festum pag.*463*. Male vero Scaliger in conjectaneis ad eumdem Varronem pag.*37*. putat *Velatos* dictos, qui caput cinctum licio laneo habebant. *Velare* enim est à *Velum*, quasi *Velo tegere*, ut deducit Vossius in etymolog. & licet Flamines aliquando filo laneo caput religare consuessent, ut legatus ille apud Livium ab ipso Scaligero in testem adductus, id potius per licentiam factum, quia scilicet ob ęstum nimis illis molestum foret, pileum seù velamentum ferre. Et ipsa ritus origo jam tradita, docti viri sententiam convellit; Quô enim fieri poterat, ut Æneas hostibus sese occuleret, si filo tantùm caput pręcinxisset? Adde quod *velare* etiam de alio quovis membro, immo & toto corpore dicitur, exemplis mox recitandis.

Quę de ritu capita velandi hucusque disseruimus, licet verè ad Sacerdotes spectent, cùm alii ministri coronati incederent, ut videre est in antiquis monumentis, & pręcipuè in insigni lapide anaglypho apud Casalium de Imperio Romano. de sacrificiis cap.1. attamen *velatos* etiam alios, præter Sacerdotes comperimus, ut Trojani apud Virg.lib.3.v.545.

Et capita ante aras Phrygio velamur amictu,

Et mulier pro Citharædo diis vota fundens, apud Juvenalem Sat.*6*.

. . . . Stetit ante aras, nec turpe putavit
Prò Cithara velare Caput.

Immo, & manus velatas supplicantes gestabant, unde *velatis manibus orare*, habet Plautus in Amphitruone. Et Romanos ideò libros Sybillinos *velatis manibus* inspexisse ait Vopiscus in Aurelian. cap.19. quam lectionem ità restituit Sal-

Salmasius, cùm vulgo legatur *veteranis manibus*. Demum nummus Lentuli Flaminis Dialis exhibet Camillum puerum ei præministrantem capite adoperto, ex Gutherio de vet. Jure Pontic. lib. 2. cap, 13. Et eumdem Camillum videre est *velatum* seu vittatum in Columnâ Trajanâ num. 74. Eum vero morem in adulationem principum traduxit quicumque eos velut Deos colere volebat. Primus id instituit Vitellius cum *reversus ex Syria* C. Cæsarem, *non aliter adire ausus est*, *quam capite velato*, inquit Suetonius in Vitellio cap. 2. Ad quem ritum forte respexit Plinius in præfatione historiæ naturalis, ubi alloquens Vespasianum *te quidem*, ait, *in excelsissimo humani generis fastigio positum summa eloquentia*, *summa eruditione præditum religiosè adiri etiam à salutantibus scio*.

Quare fieri potuit, ut & *Accensi* sacrificiorum, si non *velum* capitis, quod proprium Sacerdotum, vestem aliam ministerio peculiarem, ceterisque distinctam gesserint, eòque *Velati* appellarentur. Velati enim vestibus sacris quoquo modo induti dicebantur. Ovid. lib. 3. Amor. eleg. 13.

More patrum sanctę velatæ *vestibus albis*,

Et lib. x. Metamorph.

Festa pię Cereris celebrabant annua matres
Illa quibus niueâ velatæ *corpora veste*.

Demum Virgilius Æneid. 12. vers. 120. describens ministrantes sacris, ait:

Velati *lino*, *& verbenâ tempora vincti*

vel ut alii apud Servium legunt *Velati limo*, quod genus est vestis quâ ab umbilico usque ad pedes Popæ tegebantur. Popæ ministri erant sacrificiorum.

An verò *Accensos Velatos* ità in templis certè deprehensos credamus? Sanè ut rem adhuc obscuram arbitror, sic eosdem etiam in palatiis quærere constitui. Cubiculi imperatorii foribus prætexta *Vela*, siue ut oculos arcerent, seù ad majestatem & venerationem, veterum testimoniis apertò liquet. Lampridius de Heliogabalo, seù mavis Ala-

gaba-

gabalo, ſcribens in vitâ cap.14. *qui ſubito* inquit *militum ſtrepitu exterritus, in angulum ſe condidit, objectuque* veli *cubicularii, quod in introitu erat cubiculi, ſe texit*. Etiam Caligula timore cædis perterritus *inter prętexta foribus* vela *ſe addidit*, teſte Sveton. cap.x. Apud Perſas quoque regii cœnaculi januæ *obditum* fuiſſe *velum* memorat Athenæus lib.4.cap.10.pag.145.edit. Græcolat.Caſauboni. *Vela* igitur ad interioris cubiculi,quo aditum ad Principis conſiſtorium patebat, fores prætendebantur. At proxima ante ipſum ſtatio cancellis ſepta, clauſaque erat. Intra hos cancellos admiſſus,adhuc *velis* à Principis aditu excludebatur; unde Sidonius lib.1. epiſt.2. *turba*, ait, *ſatellitum immurmurat excluſa* velis, *incluſa cancellis*. Hoc ſpatium, intrà cancellos & vela, *interioris admiſſionis* fortaſſe vocavit Seneca de Clement. cap.10. lib.1. & alio loco de domo privatâ loquens, *in quâ deinceps*, ait, *multa ſunt oſtia quę receptos quoque excludant* lib.6. de benef.cap.23. Hinc Lampridius Severi Alexandri facilitatem laudat,*quòd ſalutaretur quaſi unus de Senatoribus patente* velo, *admiſſionalibus remotis, aut ſolis qui miniſtri ad fores erant*, cap.4.*Admiſſionales* ad principis colloquium confluentes admittebant, unde nominis appellatio. Refert Plinius lib.33. cap.3. Claudii Libertos *admiſſionem prò arbitrio dediſſe*. De admiſſionalibus extant leges 3. & 7.Cod. Theod. de privilegiis eorum, qui in Sacr.Palat.Eorum quatuor fuiſſe decurias ſcribit Salmaſius ad Vopiſcum in vit. Cari cap.8. in fine adnotation. Omnes autem ſuberant *Magiſtro admiſſionum*, præclarum, & nobiliſſimum in aula Cæſaris officium & dignitas. Ejus fit mentio in lib.12.Cod.Theod.de Senator.apud Vopiſcum in Aurelian cap.12. in fin. & Ammianum Marcellinum lib. 15.cap.5. ubi notat doctiſſimus Valeſius, eum viros honoratos in conſiſtorium Principis introduxiſſe: ait enim Ammianus, Urſicinum vocatum fuiſſe *per admiſſionum Magiſtrum, qui mos eſt honoratior*. Sane reperio Senatores, & Legatos exterarum gentium ab hoc Magiſtro deductos ad

Prin-

Principem, apud Cassiodorum in formulâ hujus dignitatis lib.6.form.6. ibique etiam appellatur *gloriosus donator aulici Consistorij quasi quidam Lucifer*. & Corippus de laudibus Justini lib.3.ait:

Vt lętus Princeps solium conscendit in altum,
Membraque purpureâ pręcelsus veste locavit,
Legatos Avarum jussos intrare Magister *&c.*

Hinc perperam, ut opinor, etiam viri docti, quem hodiè *Mastro di Camera* dicimus, eum nempe, qui volentes adire Principem,intromittit, *Præfectum cubiculo* vocant. Nam verè *Magstrum admissionum* appellandũ ex jam dictis constat. Et Præfecti, seu Præpositi sacri cubiculi alia erat dignitas & diversum officium. Curam enim & custodiam ipsius cubiculi seù thalami(qua voce utuntur Græci scriptores) imperatorii gerebat, de quo videas Pancirolum in notitiâ Imperii Orient. cap.60. Bulengerum de Imperio Roman.lib.3.cap.29.& Gutherium de offic.domus August. lib. 3.cap.29.ubi eum Gallis esse *Grand Chambellan* notat. Hanc Magistri admissionum dignitatem *tot titulis claram, tot insignibus opulentam*, ut verbis Cassiodori loco mox laudato utar, apud Sanctissimum D.N.INNOCENTIUM XII.implet & ornat Illustrissimus D.Franciscus Aquaviva Aragonius ex Atriæ Ducibus, in quo videas splendidissimum genus & præclaras virtutes veluti de principatu contendere.

Præter admissionales ante cubiculum Imperatoris vidimus à Lampridio memoratos *ministros ad fores*.hos puto observasse *vela*, eaque diduxisse,ut pateret aditus introeuntibus, quod hodiè dicitur, *alzar la portiera*: ideoque appellatos fuisse *velarios* in inscription. Gruterian. pag. 599.7. THALIVS. PRAEPOSITVS. VELARIORVM. DOMVS. AVGVSTAE. & num.8. L. FLAVIVS. SVPRA.VELARIOS.DE DOMV.AVG. Quamvis *ministros à foribus,à Velariis* distinguat Salmasius ad Lampridii locum recitatum, nullo certe testimonio. *Velarios* itaque ut ad rem nostram tandem accedamus, *Velatos* etiam dictos

liben-

libenter coniicerem, eosque esse quos quærimus, *Accensos velatos*. Nomen *Accensi* non alienum videtur. Nam *Accensi* in militiâ ideò appellati, *quòd ad necessarias res sæpius acciantur, veluti accersiti, quos nunc dicimus, deputati*: Verba sunt Nonii Marcelli de proprietate sermon.verb. *Accensi* ex Varrone lib.20. Rhetoric. Quidni ergo & nostri, quòd sæpius *accierentur*, seù vocarentur ad obducenda *vela*, vel quòd ad ipsa essent deputati, *Accensi* dicti sunt? Imò etiam fortasse, quòd ad *vela* adstarent, uti mox videbimus. *Velati* porrò appellatio licet potiùs passionem, quòd scilicet quis *velo* sit indutus, quam actionem externam observandi *vela*, denotare videatur; non insolens tamen ea est notionis permutatio, cujus vel ipse *Accensus* exemplum suggerit, quem Varro loco jam adducto, dictum ait, quia *acciebat* populum: Et tamen *Accensus* passionem designat, ut scilicet potius ipse *accieretur*, ut supra ex eodem Varrone deduximus.

Verùm sub aliis fortè velamentis *Accensi* latent. ea itaque abducamus. Sicut Principis Consistorium, ita Secretarium & Tribunal Judicis *vela* claudebant. Caussas de submersis navibus *velo levato* cognosci, decernunt Imperatores Honorius, & Theodosius in leg. ultimâ Cod. Theod. de naufragiis: & leg. primâ de officio Rectoris Provinc. ejusdem Codicis, *ne sit venale judicis velum*, jubet Constantinus. in quam rem plura eruditè congerit Jacobus Gothofredus in annot. ad hanc postremam legem pag.41. & 42. tom.1. Hinc *judex veli* subscribit decreto Alexii Comneni in ejus Rationario, quod vulgarunt Monachi Benedectini S.Mauri in Analect. Græcis pag.380. Velamina hæc per publicum statorem diducebantur, cùm sententia esset proferenda. D. Jo: Chrysostomus in Matth. cap.17. homil.56. *quemadmodum enim*, inquit, *cùm publicè sententiam judices prolaturi sunt, velamina statores contrahunt, ut ab omnibus videantur sic &c.* Hi *statores* in textu Græco Chrysostomi dicuntur παρεστῶτες quæ vox derivatur à παρίστημι, hoc est *sisto propè*, seù *juxtà*, uti ostendit Henricus Stephanus in

Thesauro linguæ Græc.col.1777.tom.1.& *παριστάται* est *præsto esse*, *apparere*, *apparitoris munere fungi*, ex Budæo in Comment.linguæ Græc.pag.217.edition.Parisiens.an.1548. unde *παρεστὼτες*, qui *vela* judicum obducebant apud Chrysostomum, ipsi erant *apparitores*; quo nomine etiam *Accensi* notabantur. Profectò Reinesius classe 1. inscript. 19. *Statorem* Civitatis Viennensis, de quo apud Gruterum pag.631. 3. esse *Accensum*, scribere non dubitavit. Ergò qui ad *vela* Judicum adstabat, verè *Accensus*, atque inde *velatus*, eâ ratione quam paullò ante reputabamus. Lapis est apud Gruterum p.1109. 5. in quo L.Largius dicitur VELATVS.IN. PRAET. Prætorium locus erat in provinciâ, in quo Prætor, sive Proconsul jus dicebat. Num igitur Largius ex his *Accensis velatis* unus fuit, qui ad Prætoris Tribunal adstabant?

At nos tandem ab hisce Velorum impedimentis extricemus. Puras, ac putas conjecturas dedimus, dùm vela tractavimus: at dùm *Accensos* tàm in foro, quàm in militia lustravimus, ab eorum numero AQUILIUM nostrum vindicasse certis argumentis arbitramur. Secundam itaque vocabuli ACENSUS, quo noster lapis inscribitur, interpretationem aggrediamur. Ea commutationem casus, & literæ accessionem retinet, sed Accensum nomen adjectivum seù participans facit, eo sensu ut dicatur, AQUILIUM *accensum*, hoc est *accensitum*, seù *adscriptum* fuisse *equitibus Romanis*, profertque verba in hunc modum: ACCENSO. EQUITIBUS. ROMANIS. Lectionem hanc mihi indicavit vir summus, dignitate juxtà ac doctrinâ sacrâ & profanâ eminentissimus, quam si paucis illustravero, id mihi in honoris præcipui argumentum vertam.

Sanè ipsa nominis originatio calculum conjecturæ maximum addit. *Adcensi milites dicebantur*, ait Festus verb. Adscriptitii, *quòd ad legionum censum essent adscripti*, & verb. *Adcensi*, ita appellatos subdit, *quia ad censum adjiciebantur*. Ergò translatâ vocabuli significatione à militari ad equestrem ordinem, appositè dicimus, AQUILIUM *Adcensum*, seù

seù *adscriptum*, & *adjectum* fuisse *ad censum* Equitum Romanorum. Egregiè Varro & prope ad rem, *quosdam adcensos equitibus* fuisse, ait, lib. 4. & simili phrasi Lactantius lib. 5. cap. 2. loquitur de Demosthene, *qui religioni, cui fuerat accensus &c.* prout emendavit Janus Guglielmus in Plauti Menæchmos cap. 3. nam vulgò legitur *assensus*. Fortasse etiam dici posset, extrà numerũ Equitibus Romanis *adcensum* fuisse Aquilium, quę vis & significatio ejus vocabuli aliquando est, ut apud Vegetium lib. 2. c. 19. *deputabantur milites, qui vocabãtur* Accensi, *hoc est postea additi quã fuisset legio completa, quos nunc supernumerarios vocant*. Verùm hos supernumerarios qui non militabant, sed in locum deficientium subrogabantur *incensitos*, & *adcrescentes* vocatos fuisse putat Jac. Gothofredus in leg. unic. Cod. Theod. de Classiariis to. 3. pag. 531. Ita ergò & AQUILIVS supernumerarius fuit inter Equites Romanos. Videtur enim ex Halicarnasseo præfinitus eorum numerus, licet Salmasius repugnet.

Libenter equidem in hanc interpretationem, & maximi auctoris reverentiâ, & quòd egregiè in rem concinat, me deduci paterer, nisi alia expeditior, eaque nullâ literarum inversione ad casuum discrepantiam conciliandam adhibitâ, occurreret. Nam parcius, quam fieri possit, ea libido saxeas literas pro libitu recudendi, exerceri debet; & nonnisi desperatis rebus, itaut sensus & interpretatio lapidis aliter constare nequeat, quo melius fidei & diligentiæ antiquorũ consulatur. Certè nostra inscriptio tam affabrè & ad politiorem delineandi regulam est incisa, ut vix credibile sit Quadratarium in pinguem adeò errorem impegisse, & semel iterumque in unâ eademque voculâ peccasse. Et quamvis sculptores rude hominum genus fuerint, & sæpè voces corruptissimè in lapidibus efformaverint, attamen à nostro ea suspicio amovenda, cum publico decreto in Coloniâ Urbi proximâ, & sub oculis Curatorum ipsi operi à magistratu delectorum, fuerit conscriptus; uti ad rem animadvertit Vossius de arte Grammat. lib. 1. cap. vlt. pag. 163. Nec sanè

deceptus sum in epigrammate legendo vel exscribendo, cùm characteres sint nitidissimi, & nullâ, post tot secula, labe corrupti aut protriti; illudque modò etiam sub oculis habeam, exceptum in chartâ papyraceâ ad modum, quem docet accuratissimus Fabrettus in præfatione epistolari postremi Operis jam laudati.

At nos etiam in hanc legem peccavimus, qui vocem ACENSUS in A CENSIBUS migrare jussimus. Verum equidem fateor: sed cùm perpetuis veterum inscriptiones abbreviaturis (parcant Grammatici) scateant, nostra non vocabuli interversio, nec mendi grammaticalis correctio est, sed simplex contractionis extensio & supplementum, illudque ex re ipsâ promanans. Ostendam enim, præter alia notarum contractarum exempla, quòd ubi in saxis vocabulum *Acensus* à casu præscripto discrepans, & per unicum C exaratum invenitur, semper in *à Censibus* sit permutandum. Quod verò hoc officii genus, & quàm usurpatum Cæsareo ævo fuerit, deinceps aperiam, quo magis magisque nostra lectio, & AQUILII dignitas illustrabitur.

Quòd igitur primum spectat, statim profero inscriptionem Gruterianam pag. 630.5.

L. POMPEIO. AVG. LIB
sic FORTVNATO
NVMENCLATORI
ACENSVS. LICTORI
AVG. III. DECVRIAR
POMPEIA. PIA
VXOR. VIRO
RARISSIMO FECIT.

Marmor ipsum cum suâ inscriptione ex hortis Julii III. Pont.Max.delineatum, & æri diligentissime incisum exhibet Boissardus tom.4.inscription. seù monumentorum pag.82., ne quis fidem scriptionis Gruterianæ in dubium revocare

pos-

posſit. Vides itaque nomen ACENSUS eo prorſus modo exſculptum ac in noſtrâ inſcriptione, unico C & caſu nominatiuo, licet Pompejus & Nomenclator, quibus connecti debet, dativo efferantur. Quid ergo? Mendum & lapſum Marmorarii ſtatim exclamabis? Non ità certè: ſed hìc etiam nomen eſt contractum, in A CENSIBVS reſoluendum. Fidem alterius lapidis appello, à quo & hic ipſe, & noſter Antias lucem & explicationem mutuantur. Exſtat apud Gruterum pag. 599. 4.

DIIS. MANIBVS
TI. CLAVDI. AVG. LIB
THALETIS. VINICIANI
NOMENCLATORIS
ACENSIBVS
THALLVS. ET. IANVARIA
LIB. DE. SVO. POSVERVNT.

Addo alium pag. eadem num. 5.

ZOSIMIANVS. AVG. LIB
NOMENCLATOR
A. CENSIBVS

Quid ultra quæramus? Nonne Nomenclator *acenſus* idem eſt ac *à cenſibus*? Porrò ſi quæras quid rei ſit huiuſmodi Nomenclator *à cenſibus*, docet aliud epigramma pag. 630. num. 3. L. VOLVSIO. VRBANO. NOMENCLATORI. CENSORIO. Et pag. 14. 13. idem fortaſſe L. VRBANVS. NOMENCLATOR. CENSORIVS. Cum enim apud Cenſores nomina ſua uxorum, liberorum, ſervorumque, Cives profiterentur, Nomenclator eorum nomina ipſis Cenſoribus in memoriam revocabat, atque inde dictus *Cenſorius*. Translatâ verò in Cæſares Cenſoriâ poteſtate, Nomenclator *à cenſibus* appellatus fuit, ut notat eruditiſſimus Pignorius in tractatu de ſervis pag. 140. editionis Patavinæ 1656.

Adhuc luſiſſe marmora in hac voce comperio. Maſſilienſe

liense pag.403.5. positum est L. DVDISTIO . . . . ADCENSVS. PROVIN. LVGDVNENS. Cernimus hic etiam turbatam casuum concordiam: neque enim *adcensus* Dudistio convenit. Non alio in Provinciâ Lugdunensi munere fungi hic potuit, quàm Tib. Antistius, cui in tribus Galliæ Provinciis *primo unquam* EQ. R. A. CENSIBVS *accipiendis* Lapis 355.6. inscribitur. Literas singularias explico, *primo unquam Equitum Romanorum*. Ergo *adcensus* commutatur in *à censibus*, vel si malueris *ad census accipiendos*, quod idem est ac CENSITOR *Provinciæ Lugdunensis*, in inscriptionibus pag.427.5. & 1025.2. *Censitor* provinciæ census & tributa recipiebat. Palàm igitur est, ex primis potissimum exemplis, in nostro lapide nomen *acensus* esse vertendum in *à censibus*, & AQUILIUM fuisse A CENSIBUS EQUITUM ROMANORUM. Quæ verò ea dignitas & munus fuerit, nunc explico.

Nomen Censoris & dignitatem, quæ florente Republicâ summæ auctoritatis erat ac honoris, Augustus Cæsar, arrepto imperio, abolevit extinxitque: potestatem verò & vim Censoriam in se traxit, ut cetera *munia Senatus*, *magistratuum*, *& legum*, uti ait Tacitus lib.1. Annal. cap.2. Ita ex privatis post P. Æmilium Lepidum, & L. Munatium Plancum sub ipso Augusto, nemo est amplius Censor designatus. At neque Imperatores præter Domitianum, qui se *Censorem perpetuum* dici voluit, eo nomine usi, cùm tamen rem ipsam detinuerint. Hæc ex Dione lib.53. pag.509. & lib.54.pag.321.editionis Hannovianæ gr.Latin.anni 1606. quod semel sit premonitum ad hunc Auctorem sepius citandum. Pridem verò Pompejus, dimissâ Censoris appellatione, corrigendis moribus delectus fuerat, ex Tacito lib.3. An. cap.28. & Cæsar æmulatione Pompeji, an ad nominis invidiam amolliendam, *Præfecti morum* titulo usus est, teste Suetonio cap.76. unde per contemptum seu jocum *Præfectus moribus* vocatur Ciceroni lib.9.epist.fam.15. ad Papirium. Sub Augusto ea Censoris potestas *morum legumque*

regi-

regimen dicebatur, ex nobili lapide apud Gutherium de offic. domus Aug. lib.1.c.40. Fallitur verò Dio, qui solum Domitianum inter Imperatores, qui post Augustum *Censoris* nomen usurparunt, neque illud exinde privatis permissum, autumat. Nam Claudium *Censuram* gessisse, *Censorem*que appellatum testantur Svetonius cap.16. & nummus apud Oiselium tab. iv. num.3. cum inscriptione in aversâ parte CENSOR, binæque inscriptiones apud Gruterum p.1131. & pag.196.4. quo liquet ipsum in publicis quoque monumentis Censoris nomen usurpasse. Ex privatis unà cum ipso Claudio Censor fuit L. Vitellius apud Tacitum lib.12. An. cap.4.& hist.1. cap.9. in cujus rei memoriam Vitellius filius jam Imperator nummum cusit cum epigraphe: L. VITELLIVS CENSOR apud eumdem Oiselium num.2. Præterea Vespasianus, & Titus Censores inscripti occurrunt in lapidibus Gruterianis pag.89.10. & 176.1. in nummis apud eundem tab.3. num.12.& tab.4. num.1. & passim apud Co: Mediobarbum à pag.108. testaturque Svetonius in utriusq; vitâ cap.8.& 6. At post tempora Dionis subolet etiam in Diocletiano vestigium aliquod gestæ *Censuræ*, qui cùm omnibus gentibus advocatis daret ludos, *parcissimè usus est eâ liberalitate, dicens castiores oportere esse ludos spectante Censore*, uti narrat Vopiscus in Carino cap.20. Et Delmatium Hanniballianum Constantini M. Fratrem *Censorem* discimus ex S. Athanasio Apologet.2. quod perperam Delmatio filio tribuit Socrates hist.Eccles.lib.1.cap.27. ut probat Valesius in hunc locum,& ad Ammianum Marcellinum lib.14.cap.1. Itaut immeritò post eum dubitasse videatur Godefridus Hermantius in notis ad vitam S. Athanasii, Gallicè scriptam lib.1. cap.14. Pridem verò sub Deciis *Censoris* nomen auditum,& Valeriano adhuc privato traditum, ut refert Trebellius Pollio in vitâ cap.2. Symmachus integro seculo posterior lib.4.ep.45. loquitur de repudiatâ censurâ, *quam totius Senatus fugavit auctoritas*: in quam rem sese orationem texuisse meminit lib.5. ep.9.

Ce-

Attamèn rara hæc exempla & infrequentia: quo factum est, ut paulatim exolescente Censoris nomine & usu, demum etiam & memoriæ hominum penè exciderit. Nam, uti adnotavit Salmasius ad Capitolinum in vitâ Antonini Philosophi c.22. scriptoribus ejus ævi *Censura*, prò gravitate vultus cum dignitate conjunctâ, accipiebatur, unde *oris censura*, quæ veteribus oris dignitas erat. Posteà etiam pro ipsâ formâ, & pulchritudine oris: unde & *Censorium hominem* vulgò, qui pulcher esset, vocabant. Non omittam apud Gruterum pag.343. num.4. *Statuam auro superfusam* locatam fuisse Anicio Paulino jun. Consuli ordinario *ob meritum nobilitatis, eloquii, iustitiæ, atque* CENSURÆ. Hanc vocem prò severitate morum & exactiore disciplinâ hìc usurpatam arbitror, ex usu recentioris latinitatis, quem notavit Casaubonus ad proximum Capitolini locum. Anicius Paulinus junior Consulatum gessit anno 334.

Ceteri Imperatores, abjecto nomine, non semper sibi integram & perpetuam *Censoris* auctoritatem, & jus detinuere; sed munera *Censoriæ* potestatis exercenda privatis etiam aliquandò detulerunt. Augustus ipse, qui dignitatem Censoriam sustulit, *Triumviratum constituit recognoscendi turmas Equitum, quotiescunque opus esset* (quod munus erat Censorum) aliaque indè potestatis Censoriæ officia *inter plures divisit*, testante Svetonio cap.37. L. Volusius, sub Tiberio *Censoriâ potestate legendis Equitum decurijs functus* est, apud Tacitum Annal.3.cap.30. quo nil propius ad nostrum argumentum illustrandum, ut mox patebit. Exemplum aliud profero ex Dione in fragmentis lib.78.pag.882. ubi sub Caracallâ memorat, Ulpio Juliano commissas fuisse *Censiones*: quem locum perperam à Xilandro redditum, ita restituit Leunclavius ad marginem, doctis omnibus probatus. Porrò *Censiones* facere pars erat Censoriæ dignitatis.

Ut verò hæc omnia in rem nostram vertamus, videtur certò asseri posse, non aliter intelligendam inscriptionem, quàm quòd Imperator aliquis, cujus nomen nobis divinare

non

non licuit, AQUILIO potestatem *censendi Equites Romanos* detulerit, eo prorsus modo, quo apud Tacitum Volusius eadem *Censoriâ potestate legendis Equitum decuriis* functus fuit. Quam AQUILII dignitatem & munus Antiates eâ formâ expresserunt, *A Censilus Equitum Romanorum*, pro more Cæsariani ævi, ut jam ex Pignorio notavimus.

Ergo esse *à censibus Equitum Romanorum*, idem est ac potestate *censendi Equites Romanos* fungi. Censebantur verò Equites, vel cum adlecti in eum Ordinem spectatâ census quantitate, vel cum ad militiam delecti, vel tandem cum in transvectione in ordinem redacti seu notati. Ut de his singulis aliqua attingamus, res ipsa, & AQUILIUS postulant. Censores sicuti ceterorum Civium censum æstimabant, ut in quem ordinem referri deberent, judicarent, ità etiam Equites ex censu in tabulas describi jubebant, unde Ordo equestris conflatus est. Ex hoc verò tantùm priscis tẽporibus Equites, qui equo publico mererent, & legionibus assignarentur, delecti. Postea ex plebe etiam ipsâ Censor eligebat, qui censum haberent equestrem, ut Equites fierent, & equi publici iis assignati, ut in legionibus militarent. Ita Salmasius de re militari Rom. cap. 21. putat interpretandum locum Polybii satis vexatum, ubi ait: *olim quidem equites solent legere, post pedites, nunc vero priores capiunt iuxta opes, secretione eorum à Censore factâ*. Census equestris, etiam Imperatorio ævo, erat quadringentorum millium sestertiûm; Martialis lib. 5. epigr. 16.

Quadringenta tibi non sunt, Callistrate, surge.

alia Scriptorum loca prætereo.

Legebantur ex singulis curiis, ex instituto Romuli, & aliqui equo publico donabantur, alii equo privato merebant. At gravis est quæstio inter doctos antiquitatum, num omnibus Equitibus publicus equus fuerit assignatus, an verò aliqui privato equo militarent. Sigonius de jure antiquo Civium Rom. lib. 2. cap. 3. Rosinus, & in eum Dempsterus antiq. Rom. lib. 1. cap. 17. putant Equites solos, qui Romæ in

equestrem Ordinem adlecti erant, opponebanturque Senatoribus, equo publico meruisse: illos verò qui in exercitu peditibus respondebant, equo privato. Salmasius loco indicato, tantum ab hac sententia abest, ut existimet, nullum Equitem fuisse, nisi cui equus esset publicus assignatus: ex eo verò numero lectos, qui legionibus adscriberentur, legionarios milites. Nullus ideò erat, qui non equo publico mereret, etiam ex equitibus legionariis. Quid in hoc opinionum dissidio sit statuendum, non vacat ad examen vocare. Sanè passim in veteribus inscriptionibus equi publici mentio, idque inter ceteros honores accensebatur. Quod argumento esse videtur privato equo alios meruisse. Pueris etiam id honoris aliquandò tributum: ut de Marco Antonino adhuc *sexenni* narrat Capitolinus in vita cap. 4. quem locum ita emendarunt Casaubonus, & Salmasius.

Censores itaque Equites legebant, qui militiæ nomen darent. Hinc Volusium *Censoriâ potestate legendis Equitum decuriis* functum ait Tacitus, loco semel iterumque laudato. Decuria Equitum tertia pars turmæ erat, quarum decem cohortem seu alam in unaquaque legione conflabant. Lapis Reatinus 1028. 2. exsculptus est *L. Petronio equo publico ex quintâ decuriâ*, Norimbergensis 45. 4. Veteranum præfett *ex decuriâ alæ Tami*; alter 548. 10. *ex decuriâ alæ primæ*. Et *decuriati* Equites apud Livium lib. 22. quòd in *decurias* essent distributi. Hinc *decuriones*, qui decuriam regebant Tacito An. 13. cap. 40. & hist. 2. cap. 29. & aliis passim. Quòd itaque ipse Tacitus Volusium *decurias Equitum* legisse dicat, idem est ac *delectum Equitum* habuisse, ut in *decurias* legionum adscriberentur. Ita epigramma apud Panvinium de Civitate Rom. pag. 63. nuncupatur cuipiam, cujus nomen detritum, PRAEF. IVVEN. EQVO. PVBLICO. ADLECTO IN. V. DECVR. Obiter noto titulum *Præfecti juventutis*, nam Princeps juventutis ubique vocatur, qui equestris Ordinis primus. Novus hic titulus fugit diligentissimum Spanhemium, qui plura de hoc Principe juventutis refert in disser-

dissert.6.de usu Num.pag.664. Non moror Lipsium, qui in hunc Taciti locum dubitat, an potius Volusius *decurias Judicum* legerit, quod censorium olim munus erat. Quamvis enim judices ex Ordine equestri sumerentur, in quo etiam variatum, nusquam tamen Equitum nomine sunt appellati. Id ex Plinio lib.33.cap.3. mihi apertè constat. *Divo Augusto*, inquit, *decurias ordinante, major pars Judicum in ferreo anulo fuit: iique non* Equites, *sed* Judices *vocabantur*. Tacitus qui rem proximam ad Augusti tempora narrat, & Plinio fuit æqualis, Volusium dixisset perfunctum potestate legendi *Judicum* decurias, non *Equitum*. Ità intelligo, invitis licet Interpretibus, locum Suetonii in Tiberio cap.41.ubi ait, eum regressum insulam Capream adeò Reipublicæ curam abjecisse, ut postea *non decurias Equitum unquam supplerit*, sequitur enim, *non Tribunos militum, Præfectosque*: quo patet utrobique de re militari, non forensi, sermonem esse. Nec censorium hoc munus erat: testante Tullio in Cluventianâ, Judices à Prætore Urbano selectos fuisse, in qua quidem selectione tantùm abest, ut Censores quidquam juris haberent, ut nunquam sibi Prætores *Censoriam ignominiam impedimento esse duxerunt*, quin ipsos Judices seligere possent. Idem Cicero in 3.de legibus singulatim recitat munera Censorum, quæ inter hoc legendi Judices nusquam reperies. De his largius loqui oportuit, quòd Taciti locus de Volusio assertus & explicatus lectioni nostræ de AQUILII munere lucem mutuam & fulcimentum præbeat.

Alterum Censoris munus, quo Aquilium functum fuisse putamus, auctoritate & dignitate præcipuum, *Transuectio*, & *Probatio* Equitum erat. Jdibus Quintilis ab Æde Honoris Equites equis insidentes, prætextati & oleâ coronati, in Capitolium transibant; quam pompam describit Dionysius lib.6. Id institutum Q.Fabii, teste Livio lib.9. Valerio Max. lib.11.cap.11. Adsidebant in foro Censores, & Equites per Nomenclatorem citatos, equo adducto de stipendiis confectis interrogabant, addebantque examen morum, & vitæ.

Si quem non probatum invenissent, equo dempto, censoriâ notâ mactabant. Insignis locus est ejusdem Valerii lib.4.cap. 1.num.10. ubi Scipio Africanus Censor, centurias Equitum recognoscens, cùm nemo, qui accusaret C.Licinium, inveniretur, & ipse sciret, illum verbis conceptis peierasse, ne Judicis & accusatoris partes ageret, *traduc*, inquit; *equum, & lucrifac censoriam notam*. Vides quam vitæ, morumque innocentiam Censores quæsierint. Equum porrò traducebat Eques & transibat, cùm nullius flagitii compertus, & intactis moribus esset, & inde *probatus* dicebatur. Ovidius veniam exilii ab Augusto deprecaturus, nullo se notatum probro ab eo in transvectione gloriatur, lib.11.de Trist.el.1.

At memini vitamque meam, moresque probabas,
Illo quem dederas prætereuntis equo.

Et mox

Carminaque edideram, cùm te delicta notantem
Præterii toties irrequietus Eques.

Sanè Augustus *Equitum turmas frequenter recognovit, post longam intercapedinem reducto more trasuectionis*, inquit Svetonius cap.38. At Caligula, qui criminibus ipse & scelerum infamiâ vitam maculaverat, id in Equitibus Romanis non sustinuit, nam eos *severè curiosèque*, *nec sine moderatione recognovit, palam adempto equo quibus aut probri aliquid, aut ignominiæ inesset*, apud eumdem Tranquillum cap.16. Narrat hic ipse diligentissimus Auctor Cæsarem *nudatos opere censorio* restituisse, in vita cap.41. Quod de *equo adempto* ob Equitum crimina commodè potest intelligi. Nam & Cicero lib.1.ad Attic. ep.13. *nudos equites* probri plenos vocat. Et quisquis re aliqua caret, *nudus*, & *nudatus* dicitur: Sicut idem Tullius ad Quirites post reditū se *nudum à proprinquis* queritur, & Rempublicam interitu Consulum *nudatam*, lib. 10. famil. ep. 17. quæ est Planci. Nisi *notatos* reponere velimus, quod proprium est in re censoriâ vocabulum, complectiturque tàm Equites quàm ceteros Cives in quos nota censoria fuisset inusta. Eum vero etiam Equitem, qui haberet

ret *equum gracilentum*, *aut parum nitidum*, *impolitiæ seu incuriæ* notasse *Censores*, memorat Agellius lib. 13. noct. Attic. cap. 12.

Porrò tranvectionis, & recognitionis Equitum illustre monumentum nobis exhibet nummus Claudii apud Oiselium loco jam indicato. Cernitur Imperator prò tribunali Sellæ Curuli insidens, & ante eum Eques equum adducens cum subscriptâ epigraphe CENSOR. ad designandum morem illum, quo Equites in publicâ recensione ad Censorum Sellas venire solebant, equumque vel traducere, si innoxii, vel notam subire, si culpæ rei inventi fuissent. Hanc verò Equitum recognitionem, & recensionem privatis etiam demandatam supra ostendimus. Quare eam egisse & nostrum AQUILIUM, qui à *censibus Equitum Romanorum* fuit, ipsis scilicet *censendis præfectus*, non omninò à verisimili alienum puto.

CAPUT IV.

Nummi ad Urbem Ravennatem pertinentes explicantur. Ejus Portus antiquis celebris. Suetonius defensus adversus Cluverium. Classes toto imperio dispersæ sub Augusto ad Ravennam, & Misenum collocatæ. An Liburnæ, vel Trieres in Classe Ravennate. Vegetius assertus. Num milites Legionarii Classibus impositi. Livius defensus. Iterum Vegetius à Lipsio reprehensus vindicatur. Ravennæ rei Navalis studium, Neptuni Templum, Neptunalia festa, & Pharus in ejus Portu. Cur Classis Rav. Prætoria dicta. De Præfecto Classis. Nummi Sexti Pompeji novâ explicatione illustrati. An Cleopatra Præfecta Classis appellata. Præfecti Classis ex ordine equestri, cui AQUILIUS denuò accensetur.

PRAEF. CL. PR. RAVENNAT.

Præfecto Classis Prætoriæ Ravennatis.

LONGO itinere, quo Accensos in foro, in acie, in Palatio, equites in Urbe,& in Castris prosequuti sumus, fatigati, Portum Ravennatem tenemus, quo mare superum in sinũ nobilissimæ Urbis influit, & classis Prætoria Romanorum, tutissimâ statione collocatur. Huic Præfectum cum summâ potestate nostrum AQUILIUM convenimus, qui nos ideò, ut ejus dignitatem, Portum ipsum, classemque studiosâ antiquitatis investigatione contemplemur, aliquandiu moratos cupit. Urbis sanè ipsius vetustatem, splendorem, & decora prætermittam, cum ea prolixè Scriptoribus celebrata, aliorum curam & solicitudinem liberent. Philippus Cluverius in Italiâ antiquâ lib. 1. pag. 301. & Hieronymus Rubeus hist. Ravenn. lib. 1. quidquid in hoc argumentum dici possit, penè exhauserunt. Attamen nummos aliquot, quos recèns

in lucem prolatos ipsi videre non poterant, colligere, & levi explicatione illustrare non pigebit. Eos delineatos exhibet doctissimus Cangius de famil. Byzantinis in Mauritio, Heraclio, & Constantino. Insignior inter ceteros scalptum præfert *caput mulieris turritum*, vel ut ipse ait, *cum coronâ murali* additâ epigraphe: FELIX. RAVENNA. In parte posticâ *Aquilam* habet alis expansis cum *Stellâ*. Ejus typum æri incisum exhibeo in tab. num. 5. ut præclarum hoc nobilissimæ Urbis monumentum nostris quoque scriptis præfulgeat. Alii produnt in latere averso Urbis monogramma RE: ceteri in parte inferiori hos characteres RAV. Percussos meritò suspicatur Cangius ab Exarchis dùm Ravennæ Græcorum Imperatorum nomine res Italas moderabantur. Ex quo dignoscimus in ea Urbe tunc monetariam fuisse institutam officinam; id enim ejus nomen ubique insertum indicat. *Caput* mulieris *turritum*, *Genium* Urbis designat apud omnes rei monetariæ peritos. *Felicis* epitheton claræ Urbes sibi usurparunt. *Felix* Roma, Kartago, Berytus, & aliæ passim occurrunt. Id in adulationem aliquandò excogitatum: cùm enim Civitates se ab Imperatore beneficio aliquo affectas testari vellent, percusso ære publico, *Felices* se ab eo redditas fatebantur. Is mos restauratarum potissimum fuit; ut cùm Carthaginienses vocat Tertullianus de Pallio, *vetustate nobiles*, *novitate Felices*, & nuper subjectarum Provinciarum, ut *Felix Dacia*, hoc est secundum antiquam Trajani inscriptionem apud Grut. 249. 4. *Cujus virtute Dacia imperio addita* FELIX *est*; *Felices* etiam Urbes dictæ magnitudine, & opibus florẽtes. Quæ ex Spanhemio de numism. dissert. 8. p. 757. sunt deprompta. Ravenna itaque se, uti opinor, FELICEM prædicavit, quòd ceteris Italiæ Urbibus direptis, & barbarorum jugo oppressis (tunc enim Longobardi totam pene eam provinciam subegerant) sola Imperatorum præsidio servata fuisset. *Aquila* Imperium Romanum, sub quo eâ felicitate fruebatur, effingit, & quidem adiecta *Stella*, quæ Phosphorus, seù Lucifer, Orientis indicium, esse videtur, ipsum

Orien-

Orientale Imperium figurat, quod solum tunc Imperatores obtinebant. Ita numisma Leonis Imp. in quo *Stella* scalpta est, interpretatur Jacobus Chiffletius in Anastasi Childerici cap. 17. P. Harduinus in nummis antiq. populor. & urb. pag. 417. monetam Ravennatem ejusdem stemmatis describit, nisi quòd *Aquilæ* adstant duæ *Stellæ*, non unica. Si eumdem Chiffletium sequamur, ea percussa est sub aliquo Imperatore, cui utrumque Imperium suberat, & geminæ *Stellæ* Phosphorum, & Hesperum, Orientem scilicet, & Occidentem designant.

Ut verò rem nostram ingrediamur, situm Urbis Portumque Ravennatem præ ceteris graphicè describit Procopius rer. Gothic. lib. 1. cap. 1. cujus verba profero ex postremâ versione Maltreti. *Est Ravenna plano in Campo posita ad extremum sinum Jonium: à quo stadiis duobus distat. Neque enim maritima est, nec videtur adiri Classibus facile posse, imò nec pedestribus copiis. Quippe naves ad littus illud appelli nequeunt, prohibitæ brevibus, quæ in mare ad xxx. saltem procurrunt stadia, ac circuitu suo longissimè eos ipsos à littore submovent qui illud habent in conspectu proxime navigantes. Pedestrem verò excludunt aquæ, quibus Padus amnis, quem & Eridanum vocant è montibus Gallicis eò decurrens, aliique fluvii navigabiles, & lacus, Urbem illam undique ambiunt.* Inde narrat æstus marini reciprocationem, qua naves ad Urbem vehebantur, & revehebantur. At Lectori prolixam fortè descriptionem pertæso, amœniorem elegantissimi Poëtæ Claudiani de 6. Consul. Honorii subjicio.

Dixit, & antiquæ muros egressa Ravennæ
Signa movet: jamque ora Padi, portusque relinquit
Flumineos, certis ubi legibus advena Nereus
Æstuat, & pronas puppis nunc amne secundo,
Nunc redeunte vehit, nudataque littora fluctu
Deserit, Oceani Lunaribus æmula damnis.

Lusit facetè, Urbem portumque ipsum describens, Sidonius lib. 1. epist. 8. ad Candidianum. Horum tamen scriptorum

ævo plurimùm ab antiquâ amplitudine defecisse Ravennatem portum haud dubito. Nam illuvie fluminum, & maris arenam protundentis impetu, sensim ea loca opplebantur. Quo circà Jornandes de rebus Get. cap. 29. ætate suâ, quæ Procopio par fuit, testatur, Ravennam, *quò aliquando Portus fuerat*, *spatiosissimos Hortos* ostendisse. Utinam hodie adhuc Hortos, non potius stagna & paludes infecundas ostenderet. Manet tamen nominis umbra, dum locus, ubi Portum novum servandæ Classi struxerat Augustus, eâdem *Classis* appellatione adhuc vocatur, nobilissimo Monasterio insignis. Quo eodem *Classis* nomine Procopio lib.2. de Bell. Goth. & Paul. Diacono lib.6. cap.4. indigitatur.

Ergò situs opportunitatem, & commodam navibus stationem nactus, *Populus Romanus*, ait Vegetius lib.5. de re milit. cap.1. aliàs lib.4. cap.31. *Classem semper habuit præparatam, nam apud Misenum, & Ravennam singulæ legiones cum Classibus stabant, ne longiùs à tutelâ Urbis abscederent, & cum ratio postulasset, sine mora, sine circuitu ad omnes mundi partes navigio pervenirent*. Tacitus lib.4. Annal. cap.5. recensens, quas Tiberius copias in armis retineret, *Italiam* præsedisse narrat *utroque mari duas Classes, Misenum apud &* RAVENNAM. At Cluverius pag.305. carpit Suetonium, quasi dixisset, hoc fuisse inventum Augusti, cùm ante ipsum, teste Cicerone in orat. pro lege Manil. Pompejus *Italiæ duo maria maximis Classibus, firmisque præsidiis* adornasset: & Vegetius jam recitatus non equidem Augustum, sed populum Romanum id fecisse tradat, Tacitusque nullam ipsius Augusti faciat mentionem. Poterat laudare & Appianum, qui lib.5. de Bell. Civili pag.717. editionis Græcolat. Henrici Stephani 1592. refert Augustum ante Actiacum prælium *Naues Ravennâ longas quamplures adduci curasse*, ut eas adversus Sex. Pompejum Magni filium sisteret, & pag.718. Cornuficium *à Rauennâ Tarentum* easdem traducere jussisse. Verùm Cluverius vel Tranquilli sensum non est assequutus, vel consultò

ei dicam impingit, ut conficti erroris triumphum canat. Ejus hæc sunt verba in Augusto C. 49. *Ex militaribus copiis legiones & auxilia provinciatim distribuit* (Augustus) *Classem Miseni & alteram* RAVENNÆ *ad tutelam superi, & inferi maris collocavit.* Ante Augustum & Actiacum prælium vagę erant Romanorum classes, eò occurrere jussæ, quò bellorum vices exposcerent: & toto Imperio distributę, ut nationes nondum pace firmatas compescerent. Ità Polybius lib. 2. circa Dyrrachium habitam classem memorat: alias in Siciliâ, & Sardiniâ locat Livius lib. 23. easque *Provinciarum præsides* vocat. Et omnes Provincias, non tantùm Siciliam, classes alere consuevisse, tradit Cicero in Verrinâ quintâ. At Augustus, post Actiacam victoriā, toto Orbe pacato, Classes sic antea dispersas & vagas in duas maximas veluti coëgit, & apud Ravennam & Misenum ad Imperii securitatem & præsidium disposuit, ut *inter se connexæ*, uti ait Tacitus, utrumque mare clauderent, & inde ob stationis opportunitatem *sine mora ad omnes mundi partes pervenirent*; Nam *Classis Misenatium*, prosequitur Vegetius de hac Augusti distributione dubiò procùl loquens, *Galliam, Hispanias, Mauritaniam, Africam, Ægyptum, Sardiniam, atque Siciliam habebat in proximo. Classis autem Ravennatium Epyrum, Macedoniam, Achaiam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, & Cyprum petere directâ navigatione consueverat.* Ex quibus verbis etiam liquet, nullas ad eas Provincias, ut anteà, Classes relictas fuisse. Itaque Augustus primus quidē Classes, ex toto Romano Orbe collectas, Miseni & Ravennæ consistere jussit, fixasque & stabiles ordinavit: idque voluit Svetonius, nec aliter intelligendus est Tacitus, quem planum est, Augusti ordinationem respexisse; sub Tiberio enim nil immutatum, ut docent ejus verba sequentia. Porrò Vegetius non nominat Augustum, sed populum Romanum, quia etiam eo cuncta ad se munia trahente, adhuc tamen majestas & nomen populi Romani prætendebatur. Et Cicero in oratione prò le-

ge

ge Manil. Pompejum duo maria maximis Classibus adornasse ait, nullâ stationum, quibus essent infixæ, mentione habitâ. Imò eas ex variis Imperii locis collectas, opportune ita ordinaverat Pompejus contra piratas maria omnia direptionibus infestantes, ipsique Italiæ imminentes. Unde num. 35. ait orator: *tria frumentaria subsidia reipublicæ*, videlicet Siciliam, Africam, atque Sardiniam, *firmissimis præsidijs, classibusque munivit*, & paullò post num. sequenti: *Missis item in oram Illyrici maris, in Achaiam, omnemque Græciam navibus, Italiæ duo maria maximis classibus, firmissimisque præsidiis adornavit*. Ita Pompejus tumultuario & subito ad piraticum bellum apparatu, non certis & mansuris sedibus, Classes circa Italiam statuerat.

Porrò eâ ratione, qua maritimas Classes opportunè locavit Augustus, *ex militaribus etiam copiis legiones, & auxilia provinciatim distribuit*. Cùm enim prius quò bellorum pericula vocarent, eò exercitus traducerentur, compositâ pace, legiones suis quæque provinciis designatę sunt, ad limites tuendos, & reipublicæ robur & tutelam. Quod sanè consilium inter principatus arcana retulit Tacitus Annal. 1. cap. 9. *Dum mari Oceano, aut amnibus longinquis septum Imperium: legiones, provinciæ, Classes, cuncta inter se connexa essent*.

Imperatores post Augustum, optimum ejus consilium sequuti, Classem Ravennæ habuere. Meminit Tacitus bello Vitelliano histor. lib. 2. cap. 10. lib. 3. cap. 6. & 40. Spartianus sub Didio Juliano cap. 6. & Notitia Imperii, quam sub Honorio conscriptam eruditi censent. Conventum Navium ad Urbem Ravennatem fieri, nautasque traduci jussit Theodericus ex Cassiodori epist. 16. & tribus sequentibus lib. 5. Nec lapidum testimoniis destituimur, quorum unicum ex Grutero pag. 359. 3. adscribam instar exempli: ceteros in ejus indice uno conspectu reperies.

T. APPEIO. T.F. VEL
ALFINIO. SECVNDO &c.
PRAEF. VEHICVL. SVB. PRAEF
CLASS. PRAET. RAVEN. &c.

Si quæras quo navium numero Claſſis Ravennas conſtaret, fruſtra auctores antiquiores ſolicitaveris. Unus Jornandes ſexti ſeculi ſcriptor, teſtimonium Dionis, quod nuſquam hodie occurrit, nobis ſervavit. Ejus ſunt verba de rebus Getic. cap. 29. ex recognitione Vulcanii: *Claſſem CCL. navium Dione referente tutiſſima dudum credebatur recipere ſtatione*. Poſt Actiacum prælium cum *experimento tanti certaminis* patuiſſet, *Liburnorum naves*, quibus præcipuè victus fuit Antonius *ceteris aptiores*, ſimilitudine & nomine uſurpato ad earum inſtar Claſſem Romani Principes texuerunt. Ita Vegetius lib. 4. cap. 33. qui & Claſſem Miſenatem, & Ravennatem eodem genere navium fuiſſe inſtructam in ſuperiori cap. 32. dixerat.

At epigrammata antiqua apud Cl. Fabrettum eas non *Liburnas*, ſed *Trieres*, ſeu *Triremes* vocant. Tria Ravennenſia exſcribo ex cap. 5. pag. 365. Inſcription. domeſticar. alia Miſenatem Claſſem ſpectantia prætermitto.

T. FLAVIO. CANDIDIO
MILITI. CLAS. PR. RA
BEN. III. HERCVLIS
NATIONE. SIRVS

Secunda inſcriptio exhibet militem CL. PR. RAV. III. AVG. tertia denique alium militem C. P. R. III. PACE. Quippe notam illam III. *Trierem* ſignificare eruditus Auctor hìc indicat, & in Syntagm. de Colum. Trajana cap. 4. pag. 113. latiùs probat. Quo videtur Vegetius deceptus, cùm Claſſem ex Liburnis conſtructam memoriæ tradidit. At diligen-

ligentissimus hic scriptor mihi est defendendus.

Quodcumque genus navis militaris sequioribus temporibus, cùm fortè nostræ inscriptiones incisæ sunt, *Trieris*, seù *Triremis* nomine appellabatur. Livius lib. 33. cap. 16. Romanos ait cum Philippo convenisse, *ut naves omnes tectas* (scilicet militares) *traderet*. Has Zonaras, rem eandem narrans Τριήρεις, *Tieres*, seù *Triremes* vocat, unde Hesychio Τριήρεις, *Triremis militare navigium quodcumque* dicitur. Scalptores igitur lapidum Rauennatium vulgato ejus temporis vocabulo usi, *Trierem* usurparunt pro omni genere navis militaris. Non tamen adeò obsoletum Liburnarum nomen, ut prorsus memoriæ hominum exciderit. Exstat inscriptio Rauennatensis apud eumdem Fabretum in Syntagmate Columnæ Trajan. pag. 115., quo memoratur SVAVIS. DE. LIBVRNA. DIANA. Alias profert inscription. domesticar. lib. 5. pag. 366. quas inter eam quæ numer. 122. signatur ex Reinesio Caprulis exstare, à proximâ Aquilejâ illùc translatam fuisse oportet, nam ibidem olim positam in meis schedis reperio. De Liburnicis Classis Rauennatis mentio est apud Tacitum hist. 3. cap. 14. 42. & alibi. In Terracinæ expugnatione, quam idem Auctor describit cap. 77. Vitellianis Classem invadentibus *sex Liburnicæ*, inquit, *inter primum tumultum evasere, in quîs Præfectus Classis Apollinaris*, *reliquæ in litore captæ*. Tota ergo hæc Classis, quæ Misenatis pars erat, Liburnis constabat. Hinc apparet *Trieris*, & *Liburnæ* nomen promiscuè fuisse acceptum. Sane utrumque rem eamdem designare tradit Svidas: Τριήρεις, *triremes*, *bellica navigia*, *quæ liburnæ vocantur*. At Vegetius licet scriptor posterioris ævi, cùm tamen tempora Augusti respiceret, maluit eam appellationem, quam tunc usurpatam noverat, retinere, navesque Classiarias & militares, *Liburnas* vocavit. Et quidem Plutarchus quoque in Antonio, naves, quibus usus est Augustus bello Actiaco, *Liburnas* appellavit. At Vegetium ità vindicatum dimittamus. Porro III. *Herculis*

lis, Augusti, Pacis, Providentiæ, & cetera vocabula, nomen navis, seu insigne indicant, de quibus eo loco Frabrettus, Schefferus de militiâ naual. lib. 3. cap. 1. & Seldenus de DIS Syris, Syntagm.2. cap.16.

Militum Classiariorum mentio ingesta quæstionem excitat, num ii legionarii essent, vel deterioris in militiâ gradûs? Vegetius loco jam recitato disertis verbis ait, *apud Misenum, & Ravennam singulas legiones cum Classibus stetisse*. Hunc acerbius sugillat Lipsius de magnitud. Rom. lib.1.cap.5. & classibus non legiones, quæ *Civibus* constabant, sed Cohortes *exterorum* militum impositas contendit. Tacitus enim non semel refert, Classiarios militiam legionariam, ut honestiorem, petiisse, & aliquandò impetrasse. Et de Classe Ravennate loquens, *ambiguos*, ait, *militum animos, quod magna pars Dalmatæ, Pannoniique erant*. Locus est lib.3. hist. cap.12. In Lipsii suffragium convolant Fabrettianæ inscriptiones, quibus milites duo natione *Cilices*, unus *Syrus*, alter *Ægyptius*, tres *Pannones*, alter *Bessus*, & postremus *Delmata* Classibus Misenensi, & Ravennati adscripti memorantur. At variatum, ut pleraque in militiâ Romanâ, in delectu quoque Classiariorum militum, mihi certum videtur, vel ob rerum difficultatem & opportunitatem, vel pro libitu Principum. Nec ea propter notandus Vegetius, qui ex more sui ævi, vel potius Augustæi, ad quod ejus verba referri debent, loquutus fuit. Nam hac ipsâ ætate Augusti certo testimonio discimus Legionem XVII. Classi adscriptam. Inter nummos M.Antonii, quibus legionum nomina scalpta sunt, unum conspicimus cũ hac inscriptione: LEG.XVII. CLASSICAE. apud Ursinum Patinianæ editionis pag.31. Quæ eadem fortasse septima decima legio est, quam, tradente Tacito histor.1. cap.80. *è Coloniâ Ostiensi in Urbem acciri Otho jusserat*, ibi detenta ut Classi instruendæ præstò esset. Nam Ostiæ Classem habitam hoc ævo, satis est notum. Præterea *Legio Classica* est apud eundem lib.1. hist. cap.31. *& prima Classicorum*

rum Legio lib.2.cap.62. memoratur. Ut verò ſaxa Fabretti, quæ milites externos ſignant, alio lapide collideremus, opportunè ante paucos dies in Portu Romano Trajani effoſſum eſt præclarum epigramma ſepulcrale, quod manu CL. D.Bernardi Montfauconii, cujus alibi erit mentio, deſcriptum hic profero.

C. DOMITIVS. POLLIO
PATER. VETER. AVGVSTI. EX
CLASSE PRAETORIA. MISENAT
FECIT. SIBI. ET
DOMITIAE. C. F. PIAE. ET
DOMITIAE SPEI. LIB. ET. CONIVG
LIBERTIS. LIBERTABVS. POSTERIS
EORVM
HVIVS MONVMENTI. INTROEVNTIB
ſic
PARS. SINSTERIOR. AD. FAMILIAM. LSS.--
PERTIN
IN. FR. PED. XVI. IN. AGRO. PED.XXXVIIII.

Domitius Pollio (quod cognomen genti Domitiæ uſurpatum fortaſſe alibi non reperies) *Pater* vocatur, quia ejuſdem nominis filius tunc vivebat. Ergò hic miles erat *veteranus* ex Claſſe Prætoriâ Miſenate, Legionarius utique, cùm notas omnes Civis Romani præſeferat. De ſtatu moveri nequit quæſtio, indicio conjugis quę etiam ejus liberta dicitur. Frequentiſſimum enim erat, ut herilis affectus in maritalem ſocietatem coaleſceret, ideoque paſſim iidem *patroni & conjuges* in marmoribus inſcribuntur. Octo ejuſmodi exempla producit idem Fabrettus cap.4. p.289. In antiqua quoque militiâ legionarii milites ad maritimas expeditiones cogebantur. Refert Polybius lib.1. Claudium bello Punico primo, *remiges è veſtibulo navibus impoſuiſſe, cum ſelectis epibatis, qui ex univerſis* Legionibus *ſeſe offerebant.* Et Livius lib.36. cap.3. ait Senatum decreviſſe, *Colonis maritimis*

mis (qui cives Romani censebantur) *cùm cogerentur in Classem, rei navalis vacationem non esse*.

Ante quam pedem è Classe efferam, idem Livius ab injuriâ est vindicandus. Hæc ille scripserat lib.4. cap.33. *Classibus quoque ad Fidenas pugnatum cum Vejentibus, quidam in Annales retulere: rem æque difficilem ac incredibilem: ne nunc lato satis ad hoc amne, & tum aliquando, ut à veteribus accepimus, arctiore*. Tanaquillus Faber lib. 1. epist. crit.47. oscitantiæ aut inscitiæ insimulat nobilissimum historiæ Romanæ conditorem. Si enim, inquit, scivisset, veteres *Classem* numero singulari vocasse, non modo exercitum navalem, sed terrestrem etiam; in plurium verò numero *Classes* usurpasse pro *Equitibus*, seù *Equestribus* copiis, testantibus Virgilio, Festo, Agellio, Isidoro, & aliis, mirari tantopere desiisset, *Classibus* ad Fidenas pugnatum. Ejusmodi lapsum hinc fluxisse ait Carolus Datus in præfat. libri inscripti *Prose Fiorentine*, quòd Livius, peregrinus homo cũ esset, vim & sensum Romanę locutionis perfectè callere non poterat. Eoque tam grandi exemplo suos docere putat, nil hodiè quoque, nisi ex Arno cum lacte haustum, illime & purum fluere. At docti viri non animadverterunt ad integram narrationem prelii, in quo cùm fuisset certatum tàm pedestribus quàm equestribus copiis, scriptores illi qui retulerant, pugnatum *quoque classibus*, non poterant eo vocabulo denuò *equites* significare, sed re verà de navali prelio intellexerunt. Quod cum vidisset Livius, *rem difficilem* credidit, nisi forte id gestum diceretur, ut subdit, *in trajectu fluminis, prohibendo aliquarum navium concursum*.

Tanta porrò rei navalis Ravennæ cura & nautarum frequentia fuit, ut Armamentarium extruendis navibus amplissimum in eâ esset, teste Appiano lib. 5. bell. civil. pag. 718. quod tempore Theoderici adhuc manebat. Jubet enim Rex epist. 18. lib. 5. Cassiodori, convenire *ad Urbem Ravennatum navigandi artifices, ut adventus eorum constructioni navium opportune videatur offerri*. Prętereà &

Tem-

Templum Neptuno dicatum, & Neptunalia festa instituta fuere. Exstat Ravennæ, testante Rubeo lib. 1. hist. insigne antiquitatis exemplum, quo significatur, L. Publicium Italicum largitiones populo fieri jussisse IN AEDE NEPTV. QVAM IPSE EXTRVXIT. DIE. NEPTVNALIORVM. Illud recitat etiam Gruterus pag. 460. num. 3. Neptunum maris Deum præsidem omnes norunt. Neptunalia in ejus honorem Romæ celebrabantur x. Kal. Augusti, ut notatur in veteri Kalendario. Festa hæc navigiis agebantur, teste Ausonio in Ecloga de feriis, & eo die ferias institutas docet Varro de ling. Lat. lib. 5. Immo ludis Neptunalibus varia spectacula edita intelligo ex Lactantio lib. 6. divin. instit. cap. 20. quo loci Circenses Neptuno dicatos memorat. Eo ergo die, quo Romæ, etiam Ravennæ Neptunalia, de quibus in inscriptione L. Publicii, celebrata suspicari possumus, & simili, si non pari, spectaculorum genere & pompâ.

At hæc inania nautis præsidia, & vana falsi numinis religio. Portum Ravennatem brevia & syrtes ad triginta stadia, ut refert Procopius jam adductus, rer. Gothic. lib. 1. cap. 1, obsidebant. Quare Turris ædificata ad ejus ostium, quæ *Pharus*, ut celebris illa Alexandrina, vocabatur, teste Plin. lib. 36. cap. 12, ut perpetuo lumine inter cæcos viarum anfractus nocturnos navium cursus indicio opportuno dirigeret.

Cur vero Classis Ravennas PRAETORIAE illustri vocabulo in nostrâ inscriptione ornata? Nomen illud in Gruterianis quoque sese offert. Videas pag. 359. 3. pag. 383. 7. pag. 562. 5. & pag. 1031. 8. & Misenensis Classis *Prætoria* identidem dicta pag. 521. 5. pag. 567. 4. & 1030. 3. Lipsius de magnitud. Rom. lib. 1. c. 5. ità vocatas putat Classes Ravennatem, & Misenensem, dignitatis caussâ, & quia inter minores alias, ut *prætoria* aliqua navis, eminerent. Vel exemplo *Prætorianarum* cohortium sic appellatas, quia ad Italiæ, & Principis tutelam excubabant: quod ex locis

Taciti, & Svetonii superius adductis colligitur. Schefferus de militiâ naval.lib.3.cap.7. addit, Græcis postea *Imperatorias* appellatas, ex Leone Imp. & Constantino novell.3. Quorum conjecturis oppidò acquiesco. Observat Fabrettus cap.5. inter domestic. pag.365. Castra Misenatium Classiariorum, & fortasse etiam Ravennatium, Romæ Castris Prætorianorum militum admota conspici; nam legitur in inscriptione, Turri angulari eorumdem Castrorum inhærente C. . . . . MISENATIVM. ET . . . . Huic conjecturæ nostra accedat, quòd scilicet Prætorianis Castris ideò Castra Misenatium & Ravennatium adposita fuerint, quia pari nominis dignitate fulgebant: sicuti enim illi milites è Castris Prætorianis, ità hi milites è Classe Prætoria. At dum hæc sub manu Typograhi sunt, ipse clarissimus Fabrettus, hac die vii. idus Februar. MDCC. fato non sibi jam octuagenario, sed literis immaturo, mortalitatem explevit. Post præclara volumina satis Orbi erudito nota, spem præcidit alterius operis, cui adornando vegetam & validam ad extremum usque senectutem impendebat. Descriptionem *Agri Romani antiqui* moliebatur, cujus non locus, non situs, & penè dixerim saxum nullum est, quod ingenti plurium annorum labore non perlustraverit, & eruditâ meditatione ad vetustatis exempla non comparaverit. Non pauca jam ordine suo digesserat, mappam Chorographicam, & nonnullas Iconographicas tabulas adumbraverat; at pleraque adhuc informia & indigesta in adversariis jacent, præter ea, quæ autopsiâ quæsita animo & mente complectebatur. Mihi verò inter publica damna luctuosior amicissimi viri jactura est, qui me nunquam à congressu suo nisi cum fœnore dimittebat, addebatque animos in vetustatis amorem, & meam hanc lucubrationem proniori judicio exornaverat.

Ad dignitatem seu officium Prefecturæ, quod in Classe Ravennate noster AQUILIUS agebat, gradum faciamus. Florente Republica, vel unus ex Consulibus, vel Duum-

Duumviri, vel Prætor, rei navalis imperium tenuisse satis ex Livio, & Polybio constat. Prima *Præfecti Classis* appellatio, ni fallor, apud eumdem Livium occurrit lib. 26. cap.40. Sub Augusto primum hoc imperium peculiare ac perpetuum cœpisse, cùm scilicet duas Misenatium, & Ravennatium Classes ordinasset, putat idem Schefferus lib.4. cap.5. additque nihilominus eum titulum Pompejo antea donatum, cùm ipsius potestati à S.P.Q.R. cuncta maria committerentur, idque dignosci ex nummo, in cujus uno latere insculptum est MAG. PIVS. IMP. ITER. in altero PRAEF. CLAS. ET. ORAE. MARIT. At nummus hic, & alter apud Fulvium Ursinum in secundâ tab.familiæ Pompejæ, non pertinent ad An. Pompejum Magnum, cujus tamen imaginem referunt, sed Sex. Pompejum ejus filium, qui Magni cognomine porrò usus est, ut idem Ursinus & Spanhemius disser.*6*.p.558. ostendunt. Hæret aqua eidem Ursino in explicandis duobus aliis nummis, quinto nempe & quarto ejusdem tabulæ, quorum Epigraphe talis est: SEX. MAGN. PIVS. IMP. SAL. & alterius MAGNVS. SAL.IMP. ait enim in illis præter Pietatis signum *nihil quod notatu dignum videatur, impressum esse*; *nec enim de Salute dea quæ fortasse notâ illâ SAL. significatur, quicquam se legisse quod ad Sextum aliquo modo pertineat*, addit Patinus, *nisi quod profugos excepit & servavit*. At ego aliquid notatu maximè dignum in illis reperio, quodque Sexto mirùm quantùm conveniat. Ita enim eos interpretor: *Sextus Magnus Pius Imperator* SAL*acius*. Narrat Appianus lib.5.de bell.civil. pag.729. Sex. Pompejum eò dementię venisse, ut se *Neptuni & Salaciæ filiũ appellari* sustinuerit. *Salaciam* antiqui Neptuni uxorẽ à *Salo* dicebant, teste Varrone lib.4.de lin.Lat.& Festus in verbo *Salacia*, ita vocatam, ait, *deam Aquæ, quam putabant Salum ciere, hoc est mare movere*. Cum verò Sex. Pompejus in nummo Q.Nasidii apud eumdem Ursinum pag.187. & in familia Pomp. num.2. se *Neptunum* appellari passus sit, quocirca & ab

Horatio Epodon od.9. per derisum *Neptunius* dictus, quid mirum, quòd,cum & *Salaciæ* filium sese jactaverit, ipsum se quoque *Salacium* in nummis vocari voluerit? Primi nummi ectypum exhibui in tab.numismatum num.10.pag.6.

Sextus ergò Pompejus ex Senatus Consulto *Præfecti Classis* titulo ornatus fuit. Sub idem temporis, adversus eumdem Pompejum, Præfectum Classis Calvisium constituerat Octavius, testante Appiano lib.5. pag. 718. At non multò post eamdem appellationem usurpavit M.Antonius, quamvis in supremo Imperii fastigio positus. Unum & alterum nummum exhibet Ursinus in duobus postremis tabulis familiæ Antoniæ pag.32.quibus signatur caput ipsius Antonii & Cleopatræ, in aversâ verò facie navis cum inscriptione: PRAEF. CLASS. Licet obvia sit interpretatio, *Præfectus Classis*, ad M. Antonium referenda, attamen Patinus aliam obtrudit, & *Præfecta Classis*, legendum censet, ut ad Cleopatram is titulus pertineat. Novum sanè vocabulum quod nonnisi mulier impotens comminisci, & amor vesanus pati possit: & audax conjectura, ut ipsemet fatetur, sed ità ut eam adoptare videatur, in Plutarcho rationem appellationis sibi fingens. Potius alia ejusdem explicatio arridet, ut M.Antonius se Præfectum Classis dici voluerit, quasi à Reginâ *Classi* suæ *præfectum*. Cuique conjectandi fas esto:nobis titulum,& dignitatem *Præfecti Classis* ante Augustum, ut proposueramus, in more positam satis fuit ostendisse. Ceterum ad ejusdem Imperatoris ordinationem, quod Scheffero placuit, & nostrum argumentum attinet,videntur referenda verba Vegetii lib.4.cap.32. ubi ait: *Liburnis quæ in Campania stabant Præfectus Classis Misenatium præerat, eæ vero, quæ Jonio in mari locatæ fuerant, ad Præfectum Classis Ravennatium pertinebant*. Et mansit nomen dignitatis in utraque Classe, Tacito non semel attestante locis inferius recitandis, & inscriptionibus quæ sunt incerti temporis. Has, ne paginam in re certâ lapidibus obruam, petere poteris ex Scaligeriano indice

apud Gruterum, & nonnullas dabit Fabrettus. Porrò *Præfectus Classis* propriè in milites Classiarios imperium exercebat, ne quis eum cum *Præfecto remigum*, cujus meminit Tacitus An.13.cap.30. confundat. Hunc tamen, ut & alios variis in Classe muneribus admotos, illius dicto & supremo nutui parvisse, non ægrè credendum est.

Tandem, ut propius ad nostrum AQUILIUM oratio accedat, quæramus cujus ordinis & dignitatis Præfecti Classium haberentur. Tacitus nobis toties laudatus lib.2. hist.cap.100. Lucilium Bassum, Ravennati simul, & Misenati Classibus à Vitellio præpositum, ideo moliri defectionem Ravennatis aggressum fuisse narrat, *quòd non statim à Vitellio præfecturam Prætorii adeptus foret*. Præfecti Prætorio ab ordine Equestri sumebantur ex Mecenatis consilio, quod Augusto dedit, teste Dione lib.52. pag.480. nec nisi sub Severo Alexandro id mutatum, *qui Prefectis Prætorio suis senatoriam addidt dignitatem*, uti refert Lampridius in vita cap.21. & ut rem præter morem narrat noster Cornelius lib.4. hist. cap.68. Mucianum, qui ante adventum Vespasiani vim & potestatem principatus Romæ complectebatur, Aretinum Clementem Prætorianis præposuisse, *quamquam senatorii Ordinis*. At disertis verbis Svetonius de Tito ait cap.6. *Præfecturam quoque Prætorii suscepit, nunquam ad id tempus nisi ab Equite Romano administratam*. Quod videtur contrarium testimonio Taciti nunc relato de Aretino, qui ante Titum Præfectus fuit. Cùm itaque Bassus ex Præfecto Classis Ravennatis ad Præfecturam Prætorii evehi ambiret, tunc equestris Ordinis fuisse oportet. Ad id etiam ostendendum prælucet ipsemet Tacitus hist.3. cap.12. quo loci Cornelium Fuscum Classi Ravennatensi Præfectum destinatum refert. Is vero Fuscus teste eodem historico lib.2.cap.86. *claris natalibus primâ juventâ, quietis cupidine, senatorium Ordinem exuerat*. Ergo inter Equites mansit, & Eques ad Præfecturam Classis evectus est. Rem verò mihi nullam facessit exemplum Aniceti

ceti Liberti, qui Classis apud Misenum Præfectus fuit, eodem Tacito auctore lib.14.Ann.cap.3. Nam Neronem qui Rem publicam pessundare, & cuncta susque deque versare inter Imperii jura recensebat, hoc etiam præter morem induxisse non est mirum. Non ita Augustus, qui bello civili Pompejano non sustinuit Menodorum Libertum, non Præfectum modò Classis, sed Præfecti Legatum constituere, nisi prius ingenuum declarasset, teste Appiano lib.5. bell. civil. pag.718. Stetit ergo Præfectura Classium Ravennatis, & Misenatis apud Equites Romanos, & quidem illustriores, & summis in Republica dignitatibus proximos. Hinc nemo dubitet, clarum natalibus, & inter Equites Romanos splendidissimum AQUILIUM affirmare, quem PRAEFECTVM CLASSIS PRAETORIAE RAVENNATIS inscriptio nostra pronunciat.

CA-

CAPUT V.

Procuratorum Cæsaris varia genera. Patrimonium privatum, & publicum, quibus distinctus Procurator impositus, & quando id cœptum. Spartianus malè à Salmasio habitus explicatur & illustratur. Aquilius patrimonium publicum administravit. Quid sit: bona in formam patrimonii redigere, & publicare. *Aquilius Procurator patrimonii in Urbe. Ejus officium, & auctoritas. Quo tempore illud finiretur.*

PROC. PATRIM. BIS.

Procuratori Patrimonii bis.

PROCURATORES per provincias ab Imperatoribus constituti sunt, vel ut eas regerent cum potestate gladij, (quod dictum intelligas de provinciis minoribus, ut duæ Mauritaniæ, Rhætia, Noricum, & aliæ, *quæ procuratoribus cohibentur*, inquit Tacitus lib. 1. hist. cap. 11. qui etiam Præsides dicti, vndè in inscriptionibus *Procurator, & Præses Alpium, Proc. & Præses Sardiniæ*) vel ut tributa exigerent, quos idem Tacitus in vitâ Agricolæ cap. 15. perstrinxisse ait Britannos, qui querebantur, *singulos olim sibi Reges fuisse, nunc binos imponi, è quibus Legatus in sanguinem, Procurator in bona sæviret.* quam apud Provinciales invidiam ut declinaret Antoninus Pius, *procuratores suos modestè suscipere tributa iussit*, teste Capitolino in vita cap. 6. Caveas Sponium, ut hic obiter cum P. Harduino moneam, qui libro Gallicè inscripto *Recherches de l'Antiquitè* pag. 143. in hunc locum Capitolini intrusit, addiditque *ducentesima*, quasi auctor de tributis ducentesimis mentionem faciat, cùm ne vestigium quidem ejus vocis sit, nec eam diligentissimi Casaubonus, & Sal-

Salmasius, qui infinitos prope manuscriptos Codices excusserunt, usquam invenerint. Alij demum Procuratores impositi, ut possessiones & res Cæsaris in Provincia procurarent & hi *Procuratores patrimonii*, seu *rei priuatæ* vocabantur, de quibus sermo nobis est. At patrimonii Cæsaris nomen duplici subinde significatione acceptum fuit. Aliud enim erat patrimonium, quod propriam substantiam, & bona patrimonialia Principis complectebatur, aliud bona fiscalia: & utraque propria Principis erant. Hac tamen differentiâ, ut primi generis ea essent, quæ Princeps, uti privatus, nullo dignitatis respectu possidebat, & in eius heredes transibat, etiam si non successissent in Imperio. Huiusmodi erant agri, quos *raros per Italiam* tenuisse Tiberium, ait Tacitus Annal.4. cap.7. qui alibi *privatam Principis fortunam* vocat, cum Senecam criminationibus petitum Neroni opes suas offerentem inducit, Annal. 14. cap. 54. Augustus plurima bona propria Agrippæ donaverat, quæ ejus morte ad ipsum redierunt, uti refert Dio lib. 54. pag.542., qui in fine libri pag. 495. eumdem à Neapolitanis Capreas permutatione agri redemisse ait. Huc quoque referri debet *privatum patrimonium*, quod fratres suos, non regnum, sibi vindicare posse, ajebat Darius Persarum Rex apud Justinum lib.2.cap. 10. Et rursus *patrimonium privatum*, quod Antoninus Pius *in filiam contulit*, qui etiam *in suis propriis fundis vixit, variè, & pro temporibus*, utrumque attestante Capitolino cap. 7. ejus vitæ. Hos sanè fundos passim *patrimoniales* appellant Imperatores lib. xi. Codicis Justinianæi tit.61.62.& 63. quos etiam *rei privatæ* vocabulo designatos ibidem invenies, licet ejusdem vocis notio varia & inconstans sit, ut non semel adnotabimus.

Sub alio genere bonorum patrimonialium censebantur *fiscalia*, quæ quidem Patrimonium Principis erant, sed non propriè, quia cum dignitate, vel ejus ratione, Principi accedebant. Res enim Fiscales *quasi* propriæ & privatæ Principis sunt, ut definit Ulpianus in l.2. §.4.digest.ne quid

in

in locis publ. His adnumerabantur, præter vectigalia & tributa, bona damnatorum, vacantia, comissa, thesauri, quorum explicationem non vacat hoc loco aggredi. Rectè quidem diximus, distinctum fuisse patrimonium *principis*, & *fiscale*, & rursus utraque in Principis potestate & arbitrio. Nam & Dio lib.53. pag.511. in fin. licet agnoscat distinctam fuisse pecuniam Principis & publicam, fatetur tamen *satis se non videre inter hujus Principis, & publicum ærarium quid interfuerit*. In hunc sensum intelligendus est Seneca, ubi ait: *Cæsar omnia habet, fiscus ejus privata tantum ac sua: & universa in imperio ejus sunt, in patrimonio propria*, lib.7. de benef. cap.6.

Utrumque patrimonium *Procurator* Cæsaris administrabat. Quod pertinet ad bona privata, extat tit.19. lib.1. digest. inscriptus *de officio Procuratoris Cæsaris, vel Rationalis*, sub quo in l.2. & 3. fit mentio bonorum Principi obvenientium ex hereditate, in quâ proprio & privato nomine institutum fuisse nemo dubitaverit. Eumdem Cæsaris *Procuratorem* bona fisci curasse patet ex l.5. dig. de jure fisci; nec aliis exemplis immoror. Porrò patrimonium Principis tam privatum quam fiscale, sed illud magis propriè, sicut diximus, *priuata res*, & *privata ratio* appellabatur; & hinc *Prourator privatæ rei* passim occurrit, qui posteriori Imperatorum ævo titulum *Comitis privatarum*, & *Comitis patrimonii* induit. Nos primam appellationem, quæ tempora nostræ inscriptionis respicit, prosequamur. Procuratoris patrimonii meminit Ulpianus in l. cum servus §.10. D. de leg.1. & Lampridius in Commodo cap.20. Privatæ verò rei Procuratorem ante adeptum Imperium fuisse Macrinum, testatur Capitolinus in vit. cap.7. & Procuratores rei privatæ *suffragijs abstinere* jubet Constantinus Imp. in leg.2. Cod. de murileg. Quod est, uti explicat Cujacius in hanc legem par.2. tom.2. oper. pag.165. Procuratores pretio, vel patrocinio non esse creandos. Ceterùm ejusdem notionis esse *rem privatam*, & *patrimonium*, constat ex leg.3. C. de

fundis rei priv.tit.66.& toto tit.68.Cod. de agric. & mancip. Ævo ſequiori, quo, ut ſupra monuimus, Procurator patrimonii vocabatur *Comes*, præter curam rei & ſubſtantiæ privatæ, ſolicitudinem quoque parandi menſam Principis gerebat. Utrumque liquet ex Caſſiodoro lib.6. ep.9. ubi formulam Comitis patrimonii recitat. Moremque notatu dignum addit, hunc ſcilicet, finitis epulis, privato Principis colloquio fuiſſe donatum: *Tempora noſtræ lætitiæ*, loquitur Rex, *ſecretaria tua ſunt, cum pectus redditur curis alienum: & tunc tribuitur ſuggerendi locus, quando cunctis adimitur. Meritò, ut qui es Judex tanti apparatus & epularum, delinitus cibis tibi animus concedatur.*

Hæc *procuratio privatarum rerum primùm* ſub Severo *conſtituta eſt*, ut narrat Spartianus in ejus vitâ cap.12. invito Salmaſio, qui in notis ad eum locum cenſoriam virgam in graviſſimum hiſtoricum perſtringit. Ait enim, jam ab Auguſti temporibus, & rem & nomen ipſum fuiſſe cognitum cum à Strabone lib.17.munus hoc appelletur ἴδιος λόγος, hoc eſt ad verbum *privata ratio*, vel *rationis privatæ* procurator, qui *bona caduca, & vacantia, ut fiſco Cæſaris adnecterentur, curabat.* Quod idem officium fuit ejus, qui procurator rei privatæ dictus eſt, etiam poſteriorum Imperatorum ævo: & plura in hanc ſententiam congerit. At Pancirolus in Commentar. ad Notitiam Imperii Orient. cap.87. putat, ita intelligendum locum Spartiani, ut cùm antea Cæſares diſtinctos procuratores ad viceſimam hereditatum, & ad bona caduca haberent, tunc demùm Severus unicum procuratorem, qui non tantum hæc adminiſtraret, ſed etiam bona damnatorum, de quibus eſt ſermo apud Spartianum, invenerit.

Mihi aliter evolvendus hic nodus videtur, & hiſtorici famæ conſulendum ex ipſo contextu narrationis, qui talis eſt: *Interfectis innumeris Albini partium viris, inter quos multi principes Civitatis, multæque feminæ illuſtres fuerunt, omnium bona publicata ſunt, ærariumque auxerunt.* In

fiſcum

fiscum ergo relata hæc bona, vel tamquam damnatorum, vel tamquam vacantia, & per Procuratorem Cæsaris, seù Fisci, qui pridem constitutus erat, administrata. Sequitur mox Spartianus: *Filijs etiam suis ex hac proscriptione tantum reliquit, quantum nullus Imperatorum, quùm magnam partem auri per Gallias, per Hispanias, per Italiam Imperator jam fecisset, tuncque primùm privatarum rerum procuratio constituta est*. Jam intelligis, Severum bona alia resque proscriptorum publicasse, & fisco addidisse, alia verò additis iis, quæ *jam* fecerat, in patrimonium suum privatum, & propriam substantiam retulisse. quod patet ex quo ea *filiis reliquit*, ut supra notavimus. Nova ergo procuratio respicit hæc propriæ substantiæ bona adjecta, & relicta filiis. Statim enim subjicit, *tuncque primùm privatarum rerum procuratio constituta est*; atque ita cùm antea tàm patrimonium fiscale, quàm proprium, uno eodemque procuratore regeretur, ea officia & munia distinxit Severus, & antiquum procuratorem administrando fiscali patrimonio, novum verò à se institutum privato suo patrimonio, jam in immensum aucto, non tam ex bonis proscriptorum, ut voluit Pancirolus, sed ex auro per Gallias, per Hispanias, & per Italiam ante conflato, constituit.

Nec reprehendendus Spartianus, quòd privatarum rerum nomine privatum patrimonium, & proprium principis tantummodò designavit. Nam reverà, & propriâ vocabuli significatione, res privata & privatum patrimonium differt à patrimonio fiscali, quod impropriè, & *quasi* privata principis res dicitur Ulpiano in recitatâ lege secundâ. Hinc Corippus de laudibus Justini minoris, eâdem vocis notione usus, ait:

———*Nos quæ tua sunt privata vocamus*.

quæ distinctio suffragio imperatorio munitur. Theodosius enim, & Valentinianus patrimonium fisco adjectum *sacrum* appellant in l.ult.Cod.de vectigal. cùm iidem Imperatores privati patrimonii nomine designent agros, qui ad pro-

priam, & privatam substantiam pertinent in l.ultim. Cod. de agricol.& mancip. Ad quem eundem sensum nostram quoque inscriptionem revocamus: quæ cum AQUILIUM *Procuratorem patrimonii* præferat, & deinde Procuratorem *hereditatium patrimonii privati*, inter utrumque patrimonium discretam significationem ostendit.

Jam verò ex hac patrimoniorum distinctione ad ipsam nostræ ejusdem inscriptionis explicationem dilabimur. Et primùm, quòd ea *Patrimonium* solitariè prolatum, & *Patrimonium privatum* rem diversam & distinctum munus & officium designet, eo tempore incisam jure & meritò suspicor, quo *Procurator* unus patrimonium seù sacrum, sive fiscale, vel denique publicum appelles, alius vero *patrimonium* privatum, & substantiam propriam Principis administrabat. Prætereà id constare arbitror, eo ævo *patrimonii* nomen simpliciter dictum, non hoc privatum Principis, sed publicum, & sacrum significasse; atque inde cum noster AQUILIUS *patrimonii Procurator* dicatur, hoc ipsum publicum rexisse & administrasse. Testimonium nostrorum in Jure consultorum, quo non majus ac illustrius, appello. Ulpianus in l. cum servus in fine d. de legat.1. hæc ait: *Sed ea prædia Cæsaris, quæ in formam patrimonii redacta sub Procuratore patrimonii sunt &c.* Prædia & bona, quæ in *formam patrimonii* rediguntur, publica fiunt, & regali patrimonio, non privato, accrescunt. Hujusmodi sunt bona damnatorum, vacantia, caduca, & similia, quæ fisco accedere docent tituli in jure, *de jure fisci, ubi causæ Fiscales, de Advocato fisci*, & similes. Et tunc Bona *incorporari* dicebantur ex l.1. Cod. Theodos. de incorporat. Eaque fisco *addici* jubet Imp. Honorius in l.23. ejusdem Cod.de bonis proscript.seu *vindicari*, & *adnecti*, ut in l.4. & 12. ejusdem tituli. Hinc Hadrianus *damnatorum bona in fiscum privatum* (intelligo patrimonium privatum) *redigi vetuit, omni summâ in ærario publico receptâ*, apud Spartianum in vitâ cap.7. Scio scriptores, præsertim mediæ ætatis, abuti his

voci-

vocibus *fiscus*, & *ærarium*, & privatum *ærarium* aliquando privatum *fiscum* appellare. Sed magis proprie *fiscus* de principis *ærario* dicitur, ut notavit Salmasius ad hunc Spartiani locum, & nonnulla habet Fabrettus inscript. cap. 3. pag. 196. Porrò, quòd bona redacta in patrimonium, publici Iuris fierent, *publicata* dicebantur. Tacitus Imperator *patrimonium suum publicavit, quod habuit in redditibus HS. bis millies octingenties*, ut narrat Vopiscus cap. x. Hoc est bona propria imperii dominio consecrare, & quod privatum erat, publicum & sacrum patrimonium facere, uti explicat Gutherius de offic. domus Aug. lib. 3. cap. 27. id verò Plinius, ut opinor, *ex patrimonio referre in Imperium* vocat, in Panegyr. cap. 50.

Igitur ex relato Ulpiani testimonio duo elicimus; primum, quod bona in patrimonium redacta, publica sunt & fiscalia; alterum quòd Procurator patrimonii is esse intelligitur, qui eadem bona curat & administrat. Constantius Imp. in l. 3. Cod. Theod. de bonis proscript. jubet, ut super occupandis rebus ob crimina damnati, officium *Procuratoris patrimonij* conveniatur. Sanè etiam posteriori ævo constare videtur, Curatorem alium constitutum privatæ & propriæ principis substantiæ, alium vero publicæ & fiscali. Exstat constitutio Justiniani l. 3. C. de quadrien. præscript. in quâ Imperator apertè meminit Curatorum, *per quos*, inquit, *solemus substantiam nostram gubernare* & mox *nostros Curatores per quos res divinarum domuum aguntur*. Comitem privatæ substantiæ clarius explicant verba lib. 6. Basilic. idest eum *qui curat res, in privatos principis usus assignatas*. Idem ille est apud Zosimum lib. 3. *Præpositus eorum, quæ ad Principem propriè, & privatim pertinent*, & apud Procopium in Anecdot. *Procurator privatæ Principis substantiæ*. Ab hoc ergò alius est *Procurator*, vel *Comes publicæ*, seu *fiscalis* substantiæ. Quæ sententia summo viro Jacobo Cujacio arrisit, qui in Paratitl. Codicis Justin. lib. 1. tit. 33. pag. 37. tom. 2. ex bonorum diuersitate duos factos esse

Co-

Comites ait,unum qui præesset fiscali substantiæ,alterũ, qui propriæ; hunc *Comitem rerum privatarum* frequentius dictum, illum *Comitem sacrarum largitionum*. Eâ quidem notione sumitur officium primi apud Theodoretum hist. Eccles. lib.3. cap.12. *Elpidius*, inquit, *Præpositus privatis Principis pecuniis & possessionibus, Comitem privatarum vocant*. At, quod pertinet ad secundum,ejus munus aliquantò diversimodè explicat Gutherius lib.3.cap.16.

Nec ea distinctio perpetua & constans, sed utrumque patrimonium Procuratori privatæ rei, vel Comiti privatarum, vt loquuta est inferior ætas,aliquandò suberat. Id ultrò fatemur, ut tamen nemo inficias eat, alternis hoc usurpatum: adeoque rectè explicari nostra inscriptio possit, & ad ea tempora referri, quibus distincta patrimonia, & diversa Procuratorum munia erant.

An verò noster AQUILIUS *Procurator patrimonii* Cæsaris in Urbe, vel in provinciis fuerit,meritò quis dubitaverit. Tàm enim si tempora priorum Imperatorum spectamus,Procuratores in provinciis cõstituti sunt, quos Capitolinus in Maximinis cap. 14.*Procuratores*,& *Rationales* vocat, passimque eorum mentio in libris juris habetur; tùm etiam in ævum posterius Procurator Gildoniaci patrimonii, alijque lib. xi. cod. Justinianæi, & in Theodosiano memorantur. At in Urbe *Procuratorem* fuisse AQUILIUM,res ipsa mihi videtur ostendere. Cùm enim quis in provincijs hoc munere fungebatur,nomen ejus provinciæ adnecti sollemne erat. Exempla ex ipsis inscriptionibus petamus. Apud Gruterum (non referam Procuratores provinciarum primi generis) pag.774. 4. positus est lapis *Theopraepon. Proc. ad prædia Gallicana*, pag.575. 5. *Fortunato Proc. fisci Asiatic.* pag.411. 1. *Flavio Proc. xx. heredit. Umbriæ Tusciæ, Piceni*, & similis 493. 1. Undè in Notitiâ Imperii occid. apud Pancirol. pag. 73. Comes *Gildoniaci* patrimonii, & Procuratores rei privatæ per *Italiam*, per *Apuliam*, per *Dalmatiam*, & ceteras provincias, occurrunt. Porrò

Pro-

Procuratoris, qui in Urbe rationes Patrimonii agebat, major auctoritas, & dignitas illustrior erat. Si enim idem ejus officium ac posteriori ævo Comitis privatarum, quod eruditis omnibus placet, Procuratores omnes & Rationales per prouincias sub se habebat, appellationes ad ipsum deferebantur, caduca, vacantiaque bona rei principis, seù fisco incorporabat, causas incæstuum, sepulcrorum cognoscebat, quæ & alia plura eius munia videas apud Pancirol.in Notit. Imperii Orient. cap.87. & Guther. de offic. Dom. August. lib.3. cap.25. nos enim ad aliud Procuratorum genus properamus.

Attamen ne adhuc hinc abeamus, una nos vocula parumper detinet. Quòd AQUILIUS dicatur fuisse *Procurator patrimonii BIS*, quæret aliquis, quo tempore hoc officium finiretur? Annale fuisse puto, saltem post Severum Alexandrum, qui *rationales cito mutavit, ita ut nemo nisi annum compleret*, teste Lampridio in vit. cap. 46. addebatque arcanum Principatus pessimi exempli, nam *eos, si boni essent, oderat, malum necessarium vocans*. *Rationalis* idem est ac *Procurator* eidem scriptori paullò antè c. 45. Sanè & inferiori Imperatorum ævo, cum nomen & munus *Procuratoris* patrimonii in *Comitem* rerum privatarum abierat, non ultrà annum productum eius officium haud modicâ perquisitione assequutus sum. Nam *Eulogius* Comes rerum privatarum fuit anno 395. ut apparet in leg.10. Cod. Theod. de infirm. sequenti verò anno 396. idem munus exercuit *Apollodorus*, ex eiusdem Codicis l.32.quorum appellation. Rursus ad ann.397. Cæsario, & Attico Coss. *Hyperechius* Comes R. P. signatur in leg. 14. Cod. Justin. de Iur. fisc. & leg. 12. de tiron. at iisdem Coss. lex 14. eod. inscribrtur *Minervio* Com. R. P. In hujus locum succedit *Firminus* ann. 398. ut desumitur ex leg. ult. de domib. ad rem priv. & leg. ult. de conlat. fund. patrim. & perseverabat anno 399. ex leg.25. de susceptor. quem demùm excepit sequenti anno 400.

Sal-

Salvinus cui inscribitur lex 27. de Annon. & Tribut. ejusdem Cod. Theod. Quibus testimoniis satis claret, Comitivam rerum privatarum annum non excessisse: quod ad hanc procurationem patrimonii, & ad aliam hereditatum, de quo nunc dicere aggredior, facile traduci poterit.

CA-

CAPUT VI.

Qui Procuratores hereditatium. Malè cum Procuratoribus Vicesimæ hereditatium confunduntur. Quid hæc Vicesima, & quando sublata. Hereditates, de quibus in lapide Antiati, Imperatoribus ex privatorum testamentis obveniebant. Boni & mali Principes, diverso tamen judicio & caussâ, olim ad hereditates vocati, ex quo magna iis divitiarum accessio. In patrimonio privato computatæ, & peculiaris Procurator impositus. Differentia inter hereditates privati, & publici patrimonii ex nostrâ inscriptione. Cujusnam conditionis Procuratores iis dati. Vulgaris error de Cornelio Tacito, detectus. Reinesius minus rectè Procuratores semper libertos fuisse arbitratur; nam variatum arbitrio Principis. Tacitus in referendis Concionibus nimium sibi indulsit. Humphridus Prideaux notatus.

PROC. HERED. PATRIM. PRIVAT.

Procuratori Hereditatium Patrimonii privati.

POSTQUAM semel & iterum Patrimonium Cæsaris administravit AQUILIUS, procurationi *hereditatium patrimonii privati* admotus est. Hìc aliquid novi mihi deprehendere videor, nec aliis hactenus explicatum. *Procuratores hereditatium* sæpius sanè offendimus in antiquis inscriptionibus, at nusquam inveni hoc additamentum *patrimonii privati*. Quærendum ergo est, quænam fuerint hereditates patrimonii privati. Primùm repetenda sunt, quæ diximus superiori capite de principis patrimonio privato, atque hinc hereditates, quæ Procuratoribus regebantur, in examen vocandæ. Procuratores hereditatum, seù hereditatium (utroque enim

modo eam vocem vſurpatam invenies in Pandectis, & in veterum lapidibus, uti Voſſius quoque adnotavit de Analog. lib. 2. cap. 14.) apud Gruterum reperire eſt hoc modo deſignatos: pag. 590. 12. *Lemno Procuratori Patrimonii, & heredit.* eadem pag. num. 7. *T. Flavio Aug. lib. adiutori tabulariorum rationis hered Cæſ.* N̄. pag. 346. 1. *Q. Æl. Januario Proc. hereditat.* pag. 426. n. 5. *C. Junio Proc. hereditat.* Hos procuratores hereditatum eoſdem cum procuratoribus xx. *hereditatum*; remque vnam eandemque eſſe, putant Cujacius ad tit. 33. lib. 6. Cod. pag. 826. tom. 9. Pancirol. in notit. Imp. Orient. cap. 74. pag. 122. Reineſius Claſſ. vi. num. 57. & Fabrettus inſcriptionum cap. 1. pag. 37. *Præſignatorem hereditatium lapidis* Ciampiniani ad *viceſimam* pertinere arbitratur. At mihi à doctiſſimis viris liceat, etſi cum verecundiâ recedere, & oſtendere hereditates Cæſaris, ſi ita ſimpliciter proferantur, toto cœlo diſtare à *viceſimâ* hereditatum.

Hæc quidem vectigal erat ab Auguſto inſtitutum ad alendas legiones, quo quiſque heres, qui defuncto valdè propinquus non fuiſſet, vel hereditas nimis tenuis non eſſet, viceſimam ſolvere cogebatur, ut tradit Dio lib. 55. pag. 565. Fallitur Gutherius de offic. Dom. Aug. lib. 3. cap. 35. altius repetens ejus inſtitutionem, ad P. Manlium ſcilicet, ex Livio lib. 7. nam viceſima à Manlio inventa, non hereditatum, ſed libertatum fuit, ut optimè animadvertit Cl. Fabrettus pag. 35. Viceſimam, de qua loquimur, Nerva, & Trajanus in quibuſdam arctarunt, quod Plinius in Paneg. cap. 37. & ſeq. pluribus commendat, & alias de ea leges tulit M. Antoninus ex Capitolino cap. 11. tandemque Gratianus penitus ſuſtulit, laudatore ejus Auſonio teſtante. Huic vectigali Procuratorem conſtitutum tum in Urbe, tum in Provinciis, docent lapides apud Gruterum pag. 411. 1. pag. 589. 6. apud Reineſium Claſſ. 6. 126, quem integrum exhibet Fabrettus pag. 37. num. 180, ubi alios videas. Hæc porrò *viceſima hereditatum* ab hereditatibus longè alia, & Pro-

Procurator utrisque diversus impositus. In lapide Romano 426. 5. C. *Junius* dicitur *Procurator hereditat.* & subindè etiam *Pro magister xx. hereditatium.* ergò res, & officium distinctum. *Pro magister* hoc loco vicem magistri, seu Procuratoris gerens intelligendus est. Ita *magister*, scilicet procurator, *rei privatæ Africæ* appellatur Dracontius in l. 4. de jure fisci Cod.Theod.

Ergò hereditates, quas noster lapis Antiatinus & similes proferunt, eæ sunt, meâ quidem sententiâ, quæ Imperatoribus ex privatorum Testamentis obveniebant, quibus administrandis Procurator peculiaris dabatur, ideò *Procurator hereditatium patrimonii privati* dictus. Ex Civibus enim plerique, qui amicitiâ principum florebant, grati animi significationem extremis tabulis testati, vel ex asse, vel ex parte heredes eos nuncupabant. Vellius Pollio inter Equites *divitiarum nomine celeberrimus*, *magnam hereditatis partem*, *& Pausylipum villam inter Neapolim*, *& Puteolos jacentem Augusto legavit*, uti refert Dio lib. 54. pag. 537. & Horatius Poëta decessit, ex Svetonio in ejus vitâ, *herede eodem Augusto palam nuncupato.* Qui Imperator hanc *ab amicis mutuam benevolentiam* exigere solitus fuit, & eorum *suprema iudicia morosissimè pensitavit, neque dolore dissimulato, si parcius aut citra honorem verborum, neque gaudio, si gratè pièque quis se prosequutus fuisset*. Verba sunt eiusdem Tranquilli in Aug. cap. 66. Quod honoris testimonium etiam mali Principes expetivere. Idcircò Domitianum, quòd eum Agricola coheredem uxori & filiæ scripsisset, refert Tacitus cap. 43. in fin. *lætatum velut honore, iudicioque*. At pessimum Imperatorem non ideò, ut amicitiam profiteretur, in partem hereditatis vocavit Agricola, sed quia eum metuerat, filiis ac propinquis hac specie honoris consulturus; unde acutissimus historicus subdit: *tam cæca & corrupta mens assiduis adulationibus erat, ut nesciret à bono patre non scribi heredem nisi malum Principem*. Eo consilio Annæus Mella frater Senecæ, mortem iussu Nero-

nis sibi consciscens, grandem pecuniam in Tigellinum, generumque eius Cossutianum Capitonem Codicibus scriptis erogavit, *quo cetera manerent*, inquit idem Cornelius Annal.16. cap.17. delinitum quippe hoc honoris testimonio Tigellinum, penès quem vis principatus tunc manebat, ceteris suis facultatibus diripiendis abstenturum sperabat Mella.

Frequens verò adeò erat principem testamento nuncupandi consuetudo, ut mali id in tyrannidem detorquentes *etiam alienissimas hereditates confiscarent, vel existente uno qui diceret, audisse se ex defuncto, cùm viveret, heredem sibi Cæsarem esse*, ut de Domitiano prodidit Svetonius cap. 12. Cui præluserat exemplo Caligula, qui eodem teste cap.38. *Testamenta primipilarium, qui ab initio principatus Tiberii neque se heredem reliquissent, ut ingrata rescidit. Item ceterorum, ut irrita & vana, quoscumque quis diceret herede Cæsare mori destinasse*. Quod paullò secus narrans Dio lib.59.p.651.id etiam Senatus Consulto edictum fuisse scribit. Quo *metu iniecto*, prosequitur Tranquillus, *cùm iam & ab ignotis inter familiares, & à parentibus inter liberos palam heres nuncuparetur, derisores vocabat, quòd post nuncupationem vivere perseverarent, & multis venenatas macteas misit*. At boni Principes se nunquam ab ignotis heredes vocari passi sunt, benevolentiâ & affectu honorem pensantes, neque si quis instituto Principe filios præterisset, ut de Augusto Suetonius indicato cap.66.de Hadriano Spartianus in vita cap. 18. & de Antonino Pio Capitolinus cap.8.tradiderunt. Ipseque Tiberius quamvis auidissime *omnium hereditates, qui eum heredem dixissent, arriperet*, ut ait Dio lib.58. pag.631. attamen eâ moderatione semper usus est, ut nunquam easdem adiret, *nisi cum amicitiâ meruisset, ignotos & aliis infensos, eòque principem nuncupantes, procul arcebat*, teste Tacito Ann.4.cap.48.Quę tamen modestia Dioni ignorata, qui *omnium indifferenter hereditates, qui eum heredem dixissent* adiisse scripsit, loco

nunc

nunc relato; *Nuncupatus* autem, ut statim subdit, *fuit heres à plurimis etiam iis fere, qui se ipsos interfecissent*, eo fortè consilio ita ab his vocatus, ne in filios & propinquos sæviret. Verba Taciti superius recitata eum pravissimum morem indicant, quo aliqui suis, & proximis legitimisque heredibus infesti & irati, principem testamento appellabant, ne ad eos, quæsito ad litem validiori adversario, hereditas perveniret. Quæ testamenta improbarunt jura nostra in l.91.dig. de hered. instituen. & l.22. de jure fisci, & cuncta hæc, quæ perditi superiorum temporum mores induxerant, summâ moderatione complexus Pertinax Imperator, professus est, *nullius se aditurum hereditatem, quæ aut adulatione alicuius delata esset, aut lite perplexâ, aut legitimi heredes & necessarii privarentur*, ut scriptum reliquit Capitolinus in vitâ cap.7.

Itaque hereditates, seu à malis per flagitium quæsitæ, seu à bonis principibus amicitiâ & Civium amore promeritæ, eorum patrimonio ingentem divitiarum & bonorum accessionem conflabant. Augustus, uti narrat Suetonius cap. 101. *Viginti proximis ante obitum annis quatuordecies millies ex testamentis percepit, quod penè omne cum duobus paternis patrimoniis, ceterisque hereditatibus in Rempublicam absumpsit*. Ingens ea summa triginta quinque, ut cum vulgo loquar, milliones peræquans. Aliorum Principum nemo dubitaverit auctum & locupletatum fuisse patrimonium: quamvis enim, quod noverim, quid quisque ex testamentis privatorum ceperit, nullo Scriptore memoriæ proditum fuerit; attamen palam est nunquam defuisse, qui eis hereditates deferrent, quod usque ad Justinianum invaluisse superius vidimus. Deterioris conditionis Deos ipsos fecere, quos *Senatus Consulto, & constitutionibus Principum* institui heredes vetitum fuit, ait Ulpianus tit. 22. qui hered. instit. possunt, *præter Jovem Tarpejum, Apollinem Didymæum, Martem in Gallia, Minervam Iliensem, Herculem Gaditanum, Dianam Ephesinam, Matrem Deorum Cybelem, quæ*

Smyr-

Smyrnæ colitur, & *Cœlestem Salinensem Carthaginis*. Hereditates ergò ex defunctorum supremo iudicio Imperatori acquisitæ patrimonio eius priuato & proprio accedebant. quod vel exemplo Augusti, paullò ante relato, patet, qui eas unâ cum paterno, certe proprio, patrimonio pro suo arbitrio liberaliter absumpsit. Iis vero curandis peculiaris administrator constitutus, ideo *Procurator hereditatium* dictus in nostrâ inscriptione ceterisque, quæ procuratoris hereditatium, nullâ aliâ adjectâ notâ, meminerunt. & fortasse lex 1. Cod. de Usur. inscripta *Procuratoribus hereditatum*, de his intelligenda est, non de hereditatibus *Fisci*, ut communiter interpretes; nulla enim in corpore legis *Fisci* mentio est. Eo ipso munere functum fuisse Antherũ Tiberii Libertum *super hereditates*, Marcello Empyrico memoratum arbitror. Hùc etiam spectant inscriptiones pag. 589. 2. & 3. EXACTORI HEREDitatium LEGatorum, & PECVLIORum. Jmperator enim legata, & hereditates, & peculia ex testamentis privatorum capiebat, quibus exigendis Servus præpositus, qui Procuratori hereditatum, ut conjicio, suberat. Alii etiam administri huic officio, ut ceteris, dati. *Tabularios*, & *Adiutores* reperies in lapide pag. 590. 10. T. FLAVIO. AVG. LIB. CHRYSOGONO ADIVTORI TABVLARIORum R A T I O Num HEREDITATium CAESaris N̄. *nostri* in septimâ verò p. 589, quæ signari debuerat 590, habes RATIONALEM. HEREDITATIVM. Hoc loco *Tabularii rationum* sunt, qui rationes scribunt, aliàs *Calculatores* dicti, de quibus Ulpianus in l. ult. in fin. D. si mensor fals. & in l. 1. §. 6. D. de varijs, & extraord. cogn. *Adiutorum* meminit Julianus Imp. in l. 8. Cod. Th. de numer. act. &c. Vide Pancirol. in notit. Imp. Orient. cap. 77.

Non pigeat scrupulosius investigare cur hereditates *patrimonii privati* appellatæ in nostra inscriptione, tamquam si aliæ essent hereditates publici patrimonii? Ita sane: Hereditates enim *Caducæ* fisco, seù ærario publico lege

Pa-

Papiâ deferebātur,necnon *vacantes*,lege Juliâ. Hereditates ſeu Bona Caduca ea ſunt, quæ jure relicta capaci, aliquâ ex cauſsâ poſt mortem teſtatoris cadunt in Fiſcum; quæ olim Auguſto inventa, à Juſtiniano ſublata ſunt l. 1. Cod. de caduc. toll. Vacantia dicuntur inteſtatorum res, qui ſine legitimo herede deceſſerunt, de quibus agitur in l. 1. Cod. de bon. vacant. Aliquandò tamen hæc bona fiſco privato principis acceſsêre, quod intelligendum ante incorporationem. *Procurator* peculiaris his caducis datus: quod diſcimus teſtimonio lapidum apud Fabrettum cap. 3. inſcript. 471. 473. & 475. Prima inſcribitur ARRIO. PROC. AVGG. N̄ N̄ IN BETIC. HEREDIT. CADVC. ſecunda L. FLAVIO PROC. PATRIMONI DOMITIANI AVG. . . . . . PROC. CADVC. BIS. in tertiâ denique diſtincte *Laberius* dicitur PROCVR. CADVCORVM. ſi ad hos lapides funiculum adhibeas, primùm mirari deſines, *Procuratorem* peculiarem hereditatibus patrimonii privati, quas ampliſſimas oſtendimus, datum, cùm etiam caducis fuerit impoſitus: deinde in ſecundo notabis, *Patrimonium Domitiani* dici, ut ſcilicet hoc eſſe privatum & proprium eius Imperatoris appareret, ad differentiam Patrimonii fiſcalis & publici: & tandem Arrium in primo ſignari *Procuratorem hereditatum in Beticâ*, ut conſtet, quod ſupra dicebamus, in more poſitum, Procuratores in provinciis ipſius provinciæ nomine diſtinguere, ſecus ac Procuratores in Urbe qui ſolitariè efferebātur. Alia fortè cauſſa, cur ea nota *patrimonii privati* fuit adiecta. Heres aliquandò etiam Reſpublica nuncupabatur, & tunc hereditas publico ærario addicebatur. Illuſtre exemplum exhibet Capitolinus in Gordiano III. cap. 28. Miſitheus ſocer huius Imperatoris *doctiſſimus*, *Præfectus Prætorio*, & *Parens Principum* dictus, heredem Romanam Rempublicam eâ conditione inſtituit, ut *quidquid eius fuerat, vectigalibus Urbis accederet*. De hoc Miſitheo inſigne extat teſtimonium in lapide Gruteriano pag. 439. 3. quo verba Capitolini illuſtrantur.

MI-

MISITHEO. PARENTI. PRINCIPVM. P.R. TVTORI. REIP. S.P.Q.R. Igitur hereditates patrimonii Reipublicæ aliæ ab hereditatibus patrimonii privati Principis. Sanè & fiscum proprium habuisse Populum Urbis Romæ putat Jacobus Gothofredus in Commentar. Cod. Theod. ad l. 1. de Decur. pag. 141. tom. 5.

Jam verò cùm nostrum AQUILIUM *Procuratorem patrimonii* fiscalis seu publici, capite antecedenti, hìc autē *Procuratorem hereditatum* ostenderim, remanet inquirendū, cujusnam conditionis homines hisce officiis præponerentur, ut AQVILIO suū genus & fortunæ gradū inscribamus. *Procuratorum* Cæsaris conditionem disertis verbis tradit Tacitus in vitâ Agricolæ cap. 4. *Julius*, inquit, *Agricola veteri & Illustri Foroiuliensium Coloniâ* (ea est Galliæ) *ortus utrumque avum Procucatorem Cæsarum habuit, quæ Equestris nobilitas est*. Ipsum quoque Tacitum, qui sanè ex eodem Equestri ordine fuit, plerique omnes Procuratorem rationum in Galliâ Belgicâ faciunt, ex Plinio loco statim recitando. Et Reinesius præ ceteris inscript. 53. Class. 1, in quâ profertur CORNELIVS. VERVS. TACITVS. RATIONATORIS. HONORE. VSVRVS. SECVNDVM, sibi impotentiùs plaudit, quòd *historicorum Latinorum nobilissimi memoriam, & verum eius nomen, quod per tot sæcula nos latuit, integrum nunc* ediderit. At demus, Tacitum, de quo Plinius, eum esse, qui hic *Ratiocinator* in Galliâ, nunquam tamen idem ipse est nobilissimus historicus. Verba sunt Plinii lib. 7. cap. 16. *Ipsi nos pridem vidimus eadem fere omnia*, (puerum nempe *in tria cubita triennio adolevisse*) *præter pubertatem, in filio Cornelii Taciti Equitis Romani, Belgicæ Galliæ rationes procurantis*. Tacitus historicus in consulatu Agricolæ, dum ferè septimum decimum ætatis annum ageret, ut ex supputatione Lipsii in ejus vitâ colligo, illius filiam in matrimonium accepit, quod ipse testatur in Agricol. cap. 9. *Consul egregiæ tunc spei filiam juveni mihi despondet, & statim Britanniæ prepositus*

situs est. Consulatus Agricolæ, qui fuit ex suffectis, incidit in annum Ch. 77. ex Panvinio in fastis ad A. V. 830. & Britannica præfectura in sequentem 78. Atqui Plinius decessit in deflagratione Vesuvii, quæ peritioribus Chronologis consignatur ad annum primum Titi, scilicet Christi 79. Ergo non potuit *pridem* vidisse filium triennem Taciti historici, qui tantùm ante biennium, hoc est anno 77. uxorem duxerat, & sanè primam, ut ejus ætas jam indicata suadet. Si dicas, historici patrem illum Cornelium Verum Tacitum fuisse, non repugnabo.

At verò, ad rem ut redeam, hi Procuratores ex primo, vel secundo jam recensito genere, & proinde à nostris alii, fuere. Quæramus itaque *Procuratores privatæ rei*, & *patrimonio*, seu publico, seu principum proprio, quod nostri argumenti est, præpositos. Reinesius Clas.9. num.45. *procurationes rei privatæ* tam in Urbe quam in provinciis semper commissas liberis autumat. In hoc sanè fallitur, quod *semper* id usurpatum putet, ut mox ostendam, & ipse haud sibi constans fateri videtur Classe eadem num.18. Profectò Antheros, quem supra hereditates fuisse meminimus, Libertus Tiberii fuit. Apud Cl.Fabrettus cap.3. inscript.482. occurit P. AELIVS PROCVRATOR. ALEXANDRIAE. AD RATionem PATRIMONII num. 481. LEMNVS. PROCurator PATIMONI ET HEREDItatum, & VLPIVS PROCVRATOR PROVINCIARVM PANNONiae, & AFRICAE, omnes Liberti. Alios fuisse ingenuos ceteræ inscriptiones, qnas eodem loco adducit, produnt; & pag.37. Stelenius PROC. XX. aliis illustrioribus officiis, quæ ingenuos decent, ornatus reperitur. At Procuratorum dignitatem evehit Opilius Macrinus, qui *privatæ rei* præpositus, mox Præfecturam Prætorii, & demum Imperium adeptus est. In Gruterianis pag.411. Flavius Germanus Proc. XX. HER. ET. PROC. PATRIMON. filios equo publico ornatos habuisse dicitur, quo fit ut ipse quoque Equestris Ordinis sit censendus.

Pag.451.3. L. Petronius Sabinus PROC. AVGG. STATIONIS HEREDITATVM. etiam Procurator Provinciæ Narbonensis signatur, quam dignitatem equestrem fuisse jam indicavimus. An hic ipse Petronius Vicarius Hispaniarum, ad quem extant rescripta Arcadii, & Honorii l.unica tit.21. & l.5. tit.22. lib.4. Cod.Theodosiani? Certè Vicario in provinciis tributariæ rei cura incubuit, cui cum affinis sit procuratio, ex uno ad aliud officium traductum Petronium non est inverisimile. Concinit & tempus, quo duo Augusti imperabant. *Statio* erat locus, in quo officiales susceptores tributorum consistebant, l.19. tit.6. de suscept. Cod. Th. Hìc de loco officialium ad hereditates suscipiendas intelligendum, seu de ipso officio, cui præerat Petronius. In memoratâ inscriptione 5. pag.426. C. Junius *Procurator hereditatium* plura alia exercuit munera, quæ tantùm Equitibus demandabantur. Præterea Claudius Imp. in oratione ad Senatum de Civitate Gallis dandâ *L. Vestinum*, ait, *Equestris ordinis ornamentum .... in rebus meis detineo.* Interpretor, quod eum Imperator *rei privatæ* familiari procurandæ imposuerit. Eam orationem tabulis æreis Lugdunenses consignarunt, quas demum superiori seculo in eâ Urbe repertas, exhibet Gruterus pag.502. Tacitus Annal.11. cap.24. hanc ipsam orationem Claudii expressit, sed quantum à verâ, quam Imperator recitavit, deflectat, quisquis utramque inter se componat, facilè animadvertet. Longè diversus verborum contextus, sensus aliquot & sententiæ retentæ, plures prætermissæ vel detortæ. Et si mihi fas sit dicere, illa Imperatorem, quem *non infacundum, neque indoctum* tradidit Svetonius cap.40, hæc Oratorem loquentem statim prodit. Quod obiter adnotavi, ut hoc exemplo deprehendas, quantùm in Concionibus nobilissimus hic scriptor vera confictis commiscens ingenio suo indulserit.

Itaque hinc ingenui & Equites, inde Liberti procurationibus adhibiti. Quid ergo? Pro lubitu & ex ingenio Impe-

Imperatorum id factum arbitror. Si quæras testimonium, dabit idem Tacitus initio lib. 13. Annal. *Ministri fuere*, inquit, *P. Celer Eques Romanus*, *& Ælius Libertus rei familiari Principis* (Neronis) *in Asia impositi*. In eâdem provinciâ eandem procurationem simul agunt Eques, & Libertus. Claudius Imp. quem rei privatæ admovisse Vestinum Equitem Rom. diximus, non mirum si Libertos quoque rei familiari præfecerit, *cum eos sibi*, *& legibus adæquaverit*, ait Tacitus An. 12. cap 60. At pejus acceptum hoc munus ab Heliogabalo, qui *Mulionem*, quo non aliud genus hominum abjectius, *vicesimam hereditatium curare jussit*, teste Lampridio in vita cap. 12. Sanè Augustus apud Dionem lib. 53. pag. 506. Procuratores, qui publicos redditus colligunt, alios ex Equitibus, alios è Libertis elegit. Id etiam in hoc nostro procuratorum genere usurpatum. Quod malè in suam sententiam detorsit Humphridius Prideaux, qui in notis ad marmor Tingitanum inter Oxoniensia LXXXII. pag. 137. ex eo Dionis loco putat Procuratores publici Fisci ex Equitibus, privati verò Imperatorum patrimonii, ex Libertis delectos fuisse; nulla enim ibi distinctio, nec verbum de procuratore patrimonii. Imò idem historicus lib. 52. pag. 480. recitat orationem Mæcenatis, quâ inter plura reipublicæ administrandæ consilia, illud etiam Augustum monet, *ut ærarii publici ac Fisci*, *præterea negotiorum aliorum Romæ & per Italiam administratio Equitibus mandetur*. A quo tamen aliqua ex parte discessisse Augustum apparet. Promiscuè igitur Procuratores rei privatæ, & patrimoniis Principis ex Equitibus, & Libertis accepti: quod nobis satis est, ne quis in dubium vertat, procurationes, de quibus loquimur, Equitibus Romanis frequenter impositas, quo nostri AQUILII Equestris dignitas, pluribus jam titulis asserta, hujus quoque accessione firmetur: ne si in Libertos semper collata appareret, ut placuit Reinesio, è gradu splendidissimi ordinis ipsum dejicere cogeremur.

CAPUT VII.

AQUILIO, ob curam Operum publicorum actam, illustre genus denuò asseritur. Vespasianus Capitolium restituit. Pugna inter Tacitum & Suetonium conciliatur. Tabulæ marmoreæ Fratrum Arvalium nuper repertæ. Memorata his Capitolii restitutio an eadem cum Vespasianæa. Titus Capitolium denuò concrematum restituere aggreditur, de quo silent scriptores; Domitianus absolvit. Aliqua hactenus ignota, quæ iisdem Tabulis continentur, explicata. Fasti emendati. Plures Consules suffecti proferuntur. Dea Dia quæ fuerit, hucusque ignoratum. Famulæ Deæ, & Virgines Deæ. Loca in Amphiteatro adsignata post dedicationem. Arvales situ nobiliori, eorum Ministri inferiori spectabant. Quot ii numero fuerint, detegitur. Ante diem, *num diem ipsum significet? Nummi, malè ab Antiquariis explicati, Arvalibus asseruntur.*

PROC. OPER. PVB.

Procuratori Operum Publicorum.

AT fortè nutantem adhùc, incertumque ex his, quæ diximus, de AQUILII conditione, præscriptus titulus inter animi ambigua versari amplius vetat. *Operum* quippe *publicorum* curam clarissimis viris, genere & gradu commendatis, impositam, testimonio lapidum, & fide historiarum comperimus. Aulus Vitellius filius Consulis, & Censoris, quique postea Imperator, defunctus Proconsulatu Africæ, *curam operum publicorum administravit*, ex Suetonio in vita cap. 5. Flavium Sabinum, sive is frater fuerit Vespasiani Cæsaris, qui Urbis præfecturam gessit, sive hujus filius, qui Consul anno primo Domitiani consignatur,

ope-

operum publicorum Curatorem nobis indicat lapis Romanus 2.pag.128. Inde, ut temporum seriem sequamur, apud Cl. Fabretum inscriptio 470.cap.3. nuncupatur *P. Metilio Procuratori operum, locorumque publicorum Imp. Cæsaris Trajani Hadriani Aug. Legionis III. Aug. & exercitus Africani Legato*. Sub Antonino Pio *C. Popilius Carus Pædo Curator operum publ.* scribitur in 6. pag. 457. Gruteri, & simul *Legatus* ejusdem Imp., & *legionis X.* aliisque gestis muneribus clarus. Septimii Severi ævo lapis Romanus pag. 171. 7.exhibet *T. Arrium Bassianum C.V.* CVR*atorem* OPE*rum* PVBLICORVM. Literæ singulariæ C.V. designant *clarissimum Virum*, quo titulo Senatores honestatos, testis est Lampridius in Severo Alex. cap.21. & in Elagabalo cap.4. Imò hunc T. Arrium Antoninis adscribendum jure arbitror, quod cognomen familiam Arriorum gestasse, ex Spartiano infert doctissimus Casaubonus in notis ad eumdem in Hadriano cap.24. Poterat nominare & Capitolinum, qui initio vitæ Antonini Pii Arrium Antoninum huic Avum maternum fuisse scribit. Bassiani verò cognomen eidem quoque genti insertum reperio apud eumdem Spartianum in Severo cap.10. quo loci ait, hunc Imperatorem filium suum majorem Bassianum apposito Aurelii Antonini nomine Cæsarem appellasse. Nostro demum AQUILIO dignitatem splendoremque accersunt duo illustria patriciarum gentium nomina quæ præfert lapis Romanus incerti ævi pag.93.1.M.SVLPITIVS LEPIDVS. CN. OCTAVIVS CELSVS CVR*Atores* OPE*rum* PVB*licorum*.

Et sanè decebat illustres viros iis operibus curandis præfici, quæ augustis Deorum, aut Cæsarum nominibus consecrabătur. Vespasianus initio Imperii *Curam restituendi Capitolii in L. Vestinum* (quem superius à Claudio familiarissime habitum vidimus) *equestris Ordinis, sed auctoritate famàque inter Proceres*, contulit, ait Tacit. hist.4.c.53. additque sollemnia dedicationis pro restitutione templi peracta fuisse à Vestino *XI. Kal. Julias*. Tunc aberat Vespasianus,

uti conjicit Savilius ad hunc Cornelii locum. At Suetonius in vitâ cap. 8. tradit, Vespasianum *ruderibus purgandis manus primum admovisse, ac suo collo quædam extulisse.* Quod mirè torquet Lipsium, qui *nil nisi pugnam manifestam* videt, & lubens *conciliantem* se auditurum profitetur, in notis ad eum librum Taciti num. 83. Nescio, an post doctissimos viros eam *pugnam* liceat mihi levi manu dissolvere. Tacitus præter loci & areæ dedicationem nil nisi jacta fundamenta memorat; at cum *Haruspices*, ut ipse ait, monuissent, *ut reliquiæ prioris delubri in paludes aveherentur*, non ante id factum fuit quam præsens Vespasianus esset, & *reliquias* ipsas, seù, ut vocat Suetonius, *rudera* primus efferret. Atque ità intelligendus est etiã Dio, seù Xiphilinus qui lib. 66. pag. 749. ait: *Templum in Capitolio statim ædificare cœpit* (Vespasianus) *primusque inde terram extulit.* Utrumque verò gestum primo Vespasiani anno: unde Eusebius in Chron. malè id ad quartum refert, ingenti triennii metachronismo, ut notat Scaliger num. 2088. Quod indicavimus ex eodem Tacito sollemnia restitutionis Capitolii absoluta fuisse *undecimo Kal. Julias*, non convenit cum alio monumento, quo *vota* nuncupata ad ejusdem *Capitolii restitutionem & dedicationem VII. Idus Decembris* consignata sunt.

Nuper viâ Ostiensi quarto ab urbe milliario aliquot marmorum fragmenta defossa sunt, quibus sacrificia & acta fratrum Arvalium continentur, qualia videre est apud Gruterum à pag. 117. Sponium in Miscellan. erudit. pag. 5. & Fabrettum cap. 6. à pag. 442. At sanè hæc nostra non pauca eruditæ antiquitatis argumenta recondunt, quæ in illis frustra quæsieris. Ea iussù Eminentissimi Cardinalis Petri Otthoboni, in quo dignitatem intuemur, amorem literarum, magnificentiam, ceteraque animi præclara ornamenta suspicimus, in ædes Cancellariæ translata, doctis omnibus, copiam faciente Illustrissimo D. Ludovico Sergardio non minus ornatù morum, quam eruditionis, bonarumque artium

artium famâ commendato, patent. In alterâ igitur earum tabularum hæc incisa leguntur: M. TILLIO. FRVGI. T. VINICIO. IVLIANO. COS. VII. IDVS. DECEMBR. IN. CAPITOLIO. IN. AEDEM. OPIS. SACERDOTES. CONVENERVNT. AD. VOTA. NVNCVPANDA. AD. RESTITVTIONEM. ET. DEDICATIONEM. CAPITOLI. AB. IMP. T. CAESARE. VESPASIANO. AVG. In *Collegio adfuerunt &c.* Quòd hæc votorum nuncupatio ad Vespasianæam, in quâ versamur, Capitolii restitutionem pertineat, nomen ipsum ejusdem Imperatoris, quem etiam Titi prænomine usum aliqui putant, quos inter Panvinius de nominib. antiq. pag.71. & Rupertus observation. ad Synopsin Besoldianam in Vespasiano, suadere videbatur. Consules præscripti indicium nullum facere possunt, cùm sint ex suffectis, nec quo anno magistratum gesserint, uspiam constat. At eam nuncupationem filio ejus Tito adscribendam omninò arbitror. Mos enim Arvalibus fuit, filium solum, non patrem, Titi prænomine indigitare. Quod patet ex tabulâ apud Fabrettum cap.6. pag.442. ubi primùm vota nuncupantur *pro salute Imp. Vespasiani Caesaris Aug.* & paullò post, *pro T. Imp. Vespasiano Caesare Aug. F.* Ex nostrâ verò sic deducimus: Capitolium quod bello Vitelliano conflagraverat, restitui cœptum fuisse à Vespasiano, Tacitus & Svetonius meminerunt, ut vidimus. Solus Plutarchus in vitâ Publicolæ ab eo etiam absolutum tradidit. Denuò inde nobilissima arx Imperii, simul atque decessit Vespasianus, hausta incendio est, teste eodem Plutarcho, qui consentiente Svetonio cap.5. Capitolium à Domitiano *expletum & dedicatum* fuisse scribit. Puto ergo, quod nemo unquam Scriptorum memoravit, Titum, statim ab hac ultimâ post excessum patris conflagratione, Capitolii restitutionem fuisse adgressum, fatis verò subitò abreptum, fratri Domitiano perficiendum reliquisse. Hinc hujus tantum apud auctores mentio. Igitur ipse Titus manum operi admoturus, de-
mo-

more vota prius nuncupari Diis Imperii præsidibus jussit, quæ expleta ad diem *vij. Idus Decembris* per Sacerdotes Arvales docet nostra Tabula, & forte ab aliis quoque Sacerdotum Collegiis. Vota certè nuncupabantur initio rei gerendæ, ut benè cederet, ipsâ verò perfectâ solvebantur. Ejus nuncupationis, ne à Capitolio discedamus, formulam refert Tacitus in priori Vespasianæâ: *Jovem, Junonem, Minervam, presidesque Imperii Deos precatus, uti coepta prosperarent, edesque suas pietate hominum inchoatas divinâ ope attollerent*. Quod verò nostra hæc Arvalium nuncupatio ad Titum sit referenda, licet satis ostendat hoc ipsum prænomen, quod in lapidibus & nummis, ipsi, non patri, dabatur, ut monuit Pagius in Critic. Baron. ad annum 77. attamen cum hæc Titi Capitolina restitutio nulli veterum scriptorum tradatur, eam ex ipsa quoque actorum, quæ in nostrâ tabulâ consignantur, serie demonstrare juvat. Quo etiam obiter rara quædam & non prius nota, in eruditorum gratiam adnotabimus: veniam interim deprecantes si parum ab instituto recesserimus.

Vespasianæa votorum nuncupatio Tacito affigitur, uti vidimus, undecimo Kal. Julias, nostra verò VII. Idus Dec., quod diversam arguit. Hanc eamdem nostram sequitur statim *piaculum factum in luco Deę Dię per calatorem, & publicos XVIII. K. Februarii.* L. FLAVIO. SILVANONIO. BASSO. ASINIO. POLLIONE. VERRVCOSO. COS. Hi Consules ordinarii processerunt Kal. Januarii anno V.C. 832. Christi Domini 81. & postremo Titi, ut inferius patebit. Eos excipiunt alii Consules L. VETTIVS. PAVLLVS. ET. T. IVNIVS. MONTANVS ad Kal. Majas, & inde L. AELIVS. PLAVTIVS. LAMIA, & Q. PACTVMEIVS. FRONTO; quos suffectos fuisse silentium fastorum evincit. Primus horum is fuit Ælius Lamia, quem, abductâ pridem uxore, Domitianus interfecit, ex Svetonio in vitâ cap. 1. & 10. & meminit Juvenalis Sat. 4. Ejus hic habes prænomen, & alterum

rum cognomen, quæ alibi non reperies. Sub posteriori-bus iisdem Consulibus adnotatur in tabulâ, Fratribus Arvalibus *loca adsignata* fuisse *in Amphiteatro ab Laberio Maximo Procuratore Praefecto Annonæ*. Fuit hic procurator Vespasiani in Judæa ex Plinio lib.10. ep.16. & initio Hadriani *suspectus Imperio*, in insula exulabat, teste Lampridio in Hadrian. cap.5. Porrò hanc adsignationem Arvalibus fuisse factã statim ac Titus Amphiteatrum dedicavit, nullus dubito. Ea dedicatio, cujus meminit Svetonius in vit. cap.7. incidit in annum postremum Titi, ut notat Eusebius in Chronico. Quamvis verè ex contextù Dionis lib.66. pag.757. aliqua dubitatio suboriri possit, id factum anno antecedenti. At series temporum nostræ tabulæ secus suadet. Et quidem Dio ipse satis obscure loquitur; nam *in sequenti anno, dedicatis*, inquit, *iis quæ suprà dicta sunt, mortuus est*. Narraverat ludos in Amphiteatro, aliosque alibi exhibitos. Ergò videtur dedicatio facta anno ejus emortuali. At prosequamur nostram Tabulam, in qua post adsignationem locorum recensentur vota nuncupata prò salute Imp. Titi his verbis:

L. FLAVIO. SILVA. NONIO. BASSO
ASINIO. POLLIONE. VERRVCOSO COS

III. Nonas Ian.

Magister. C. Iunius. Tadius. Mefitanus. Collegi. fratrum. Arualium. nomine. vota. nuncupauit. prò. salute. Imp. Titi. Caesaris. Diui. F. Vespasiani. Aug. Pontif. Max. Tribunic potest. Cos. VIII. et. Caesaris. Diui. F. Do-

mitiani. Cos. VII. et. Iuliae. Aug. Liberorumque. eorum. Victumis. immolatis. &c. Deinde vota concepta recitantur: Iuppiter. O. M. Si. Imperator. Titus. Caesar. Vespasianus. Aug. &c. Similem formulam aliæ tabulæ exhibent, meminitque Tertull. de Coronâ c.12. Vota nuncupabantur annuatim stato hoc die, ut est in veteri Kal. Titus divi filius hic expressè appellatur, & consignantur iidem Consules anni eius postremi, ne ambigere possis acta omnia, quæ in hac tabulâ recitantur, ad eiusdem Titi Jmperium esse revocanda: nuncupationem quidem votorum prò restitutione Capitolii ad annum Christi 80. labentem, VII. Idus Decembris, cetera verò continenter ad sequentem, quo Titus ipse idibus Sptembris fato cessit. Habes ergo, restitutionem Capitolii ultimo incendio absumpti à Tito cœptam fuisse, quam historiæ partem à Scriptoribus prætermissam, nostris Arvalium tabulis debemus.

Ut vero promissi fidem liberem, singularia quædam ex hisce tabulis decerpta, Eruditis hìc seposui. In primis Fasti hujus anni, hucusque corrupti, vel supplentur vel restituuntur. Græci & Cuspinianæi apud Panvinium Consules exhibent *Silvanum*, *& Pollionem*. At Panuinius ipse, dum prænomina, & gentes addere attentat, omnia fædius depravata obtrudit. Reposuit enim *M. Plautium Silvanum*, & *M. Annium Pollionem*, eosdemque ad ipso mutuatus Leunclavius præfixit lib. *66*. Dionis. Eminentissimus Cardinalis Norisius, in quo, singulos laudum titulos, & summum locum doctrinâ sibi vindicante, amplissima dignitas accessio est, in Epistolâ Consulari pag.50., eos restituit ex arâ apud Gruternm pag.1040.1. à Canulejo dicatâ Kal. Novembris SEX. ANNIO SILVANO, & T. ANNIO. VERO POLLIONE. COS. Fidem lapidi Gruteriano non abnuc-

abnuerim: at certè, postquam nostræ tabulæ emerserunt; fatendum est, aut exscriptorem nomina depravata tradidisse, vel hoc par Consulum ad fastos hujus anni non pertinere, eosque inter suffectos incerti ævi ablegandos esse. Quod sane magis arridet, cùm vix credi possit, exscriptorem adeò rudem & imperitum fuisse, ut nomina toto asse discrepantia præbuerit.

At nostros Consules fuisse ordinarios patet. Nam sub ipso exordio anni, quem Consules ordinarii aperiebant, ad diem nempe tertium, & decimum quintum Januarii, notantur. Quare ad annum postremum Titi, Urbis 834. Christi 81. qui Baronio est 83. Consules restituendi sunt: L.Flauius Silua Nonius Bassus, & Asinus Pollio Verrucosus. Quæ eadem nomina reperies apud Dionem, seu ejus exceptorem Xiphilinum, qui lib.66. pag.757. hoc ipso anno Titi emortuali reponit Consules Flavium & Pollionem. Unde frustrà est Leunclavius, qui in notis pro primo reposuit *Plautium*, verum hoc esse ejus Consulis nomen autumans. Hunc ipsum non ambigo fuisse *Flauium Siluam*, qui apud Josephum lib.7. de bello Judaico cap.28. defuncto Basso administravit Judæam, & reliquias belli capto munitissimo Castello Massadâ confecit. Itaut post decem annos Consulatum adeptus fuerit, nam in annum Chr.71. Massadæ oppugnatio incidit. Dubitat Glandorpius in Onomast.Rom. pag.345. nùm rectiùs apud Josephum legendum sit, *Plautius Siluanus*. Scrupulum, illi fortasse ex vulgatis Fastis haustum, nostri emendati depellunt. Hinc etiam corrigendus venit Usserius qui ad an.73. *Publium Siluam* vocat. Sanè in Græco Frobeniano, & Græcolat. Genevensi 1634. est Φούβλιος: at Latinis omnibus, quos vidi, *Flavius* dicitur. Dissensus hic inter utriusq; linguæ scripturam impulit, ut Vaticanos Mss. Codices consulerem. Ex Græcis satis antiquus sub n.984. fol.337.2. habet Φούλβιος Σίλβας. cujusmodi est alter inter

Urbinates. Rursus in veteribus, Vaticano num.148. fol. 203. Palatino 284. & Urbinate 85. scribitur Φλούϊος. Σίλβας. Demum recentior Vaticanus habet Φλαούϊος Σίλβας. At omnes Latini constanter præferunt, *Flauius Siluas*, quos inter duo sunt antiquæ & probatæ notæ nu.1992. fol.164. & num.1997.fol.324. sex reliqui recentiorem manum sapiunt. Nec dubito ita scripsisse Josephum ejusque Interpretem, qui Rufinus Aquilejensis putatur. Nam vero similius est, imperitos amanuenses potius in Græcis characteribus exscribendis peccasse, quam Latinis. Præsertim cùm non sibi constent Græci Codices, Latini ubique eamdem vocem præseferant. Quæ omnia ex nostris quoque tabulis firmantur. Habes etiam alterius consulis genuinum nomen, seu dixeris cognomen, in fastis consularibus Anonymi, quos Em. Norisius è Codice ms. Bibliothecæ Caesareæ publicavit, additâ eruditissimâ dissertatione. In his enim annus Chr.81.Coss.*Silvâ & Pollione* notatur.

In nuncupatione votorum prò salute domus Augustæ hoc anno signatur Titi Consulatus VIII, & Domitiani VII, licet eos Consulatus gesserint anno superiori, more Cæsaribus accepto, qui tamen ignoratus etiam doctis antiquitatum aliquando imposuit. Rursus inter septem illos Consulatus Domitiano inscriptos numerari etiam suffectos scias, qua de re videas doctissimos viros diffidentes, Card. Norisium in epistolâ mox laudatâ, & Pagium in dissertat. Hypaticâ pag.64. & Crit. Baron.ad an.83.

Præter Consules suffectos jam memoratos, alios etiam ejusdem notæ invenies in nostris tabulis. In secundâ nempe imperante *M. Aurelio-≡≡≡ Antonino Aug.* signantur *L.Tutilius Pontianus*, & *Gentianus Cos. VI. Id. Febr.* & in tertia *M. Herennius Secundus M. Egnatius Postumus, III. Id. Maji*. Locus inter nomina Aurelii & Antonini detritus, poscit Commodum. Ejus enim nomen post mortem, *alienis operibus incisum Senatus erasit*, teste Lampridio in vita cap.17. & cap. ultimo Cingium Severum in Senatu censuis-

fuisse, ex Mario Maximo tradit, *nomen* eius *ex omnibus privatis publicisque monumentis eradendum.* Lollianus Gentianus Consularis, de quo meminit Capitolinus in Pertinace c.7. fortasse ipse est Gentianus, quem Consulem notat sub Commodo nostra tabula. At non is esse potest Gentianus ultimo Severi anno Consul, ut putat Casaubonus in notis, quia sub Pertinace eum non vocasset Consularem Capitolinus.

DEAM DIAM, in cuius luco ab Arvalibus *piaculum factum* indicavimus, quæque passim in nostris, & aliorum tabulis memoratúr, *JUNONEM* esse certò deprehendimus. Nam in tertia semel & iterum immolatæ dicuntur *Junoni Deae Diae oves II.* Quo videas egregiè deceptum Sponium, qui in Miscellaneis eruditis pag.6. *Deam Diam* Opim, seù Rheam esse sibi à Basileensi amico suaderi passus est; non alia ratione, quàm quia frugibus præsideret. A quâ notâ libens exsolvo amicissimum olim Frabrettum, quamuis *Deam Diam* dixerit Heben Inscript. cap. 6. pag. 481.; Nam sibi auctorem habet Strabonem, qui libro 8. Heben Phliunte, & Sicyone sub *Diae* nomine cultam scriptum reliquit. Equidem Δῖος Græcis pro *divinus* accipitur, scilicet *habens divinum* aliquid, quo excellit. Quare sicut *Dia* antonomasticè dicitur *Juno* quasi excellentior aliis in *divinitate*, & veluti *Dearum Dea & Princeps*; ita Hebes *Dia* poterat appellari ob excellentem *pulchritudinem*, ob quam verè juventuti præpositam, ipsamque juventutem vocatam fabulantur Poetæ. Undè Eustathius δῖα κάλλος ob pulchritudinem de quibusdam scribi dicit: Helena apud Homerum Odyss.lib.15. v.106. δῖα γυναικῶν, appellatur, hoc est *egregia* seu *divina mulierum*, & Calypso Nympha eidem est δῖα θεάων, *diva dearum*, Odyss. lib.1. vers.14. & alibi sæpius. Dia etiam dici potuit Hebes, quia filia *Diae* hoc est *Junònis* sicut Δῖος appellatur, qui Jove progenitus est. Immolatum etiam reperies *Famulis Divis Verbeces II.* Nescio, an id intelligendum de *familiaribus Divis*, nam statim sequitur, *Laribus Verbeces II.* Vel in plebe

be ultimâ Deorum etiam *famulos Divos* commenta est superstitiosa Gentilitas. Sanè nusquam id nominis observare licuit. Præterea & *Virginibus Divis oves II.* immolantur, quod vocabulum insolens porrò est.

Verba ipsa, quibus loca in Amphiteatro Arvalibus adsignata jam indicavimus, huc transferre liceat, quoniam quid simile nusquam apud antiquos traditum fuit. Præfigitur hic titulus literis grandioribus. LOCA. ADSIGNATA IN AMPHITEATRO. Inde statim sequitur: L. AELIO. Plautio. Lamia. Q. Pactumeio. Frontone. Cos. Acceptum. ab. Laberio. Maximo. Procuratore. Praef. Annonae. L. Vennuleio. Aproniano. Mag. Curatore. Thyrso. L.... Fratribus. Arualibus. Meniano. $\overline{\mathrm{I}}$. Cun. X$\overline{\mathrm{II}}$. Gradib. marm. VIII. Gradui. P. V. Gradu. III. Ped. V. S. F. Ped. XXXXIIS. Gradu. I. vno. P. XXIIS. Et. Meniano. Summo. $\overline{\mathrm{II}}$. Cun. $\overline{\mathrm{VI}}$. Gradib. marm. $\overline{\mathrm{IV}}$. Gradu. I. uno. P. XXIIS., & Maeniano. Summo. in. ligneis. tab. LIII. Gradibus XI. Gradu. $\overline{\mathrm{I}}$. Ped. V.-- S.-- Grad. XI. Ped. V. S.-- ɔ. F. Ped. LXIIIS.-- Summa. Ped. CXXVIIIIS.-- Colligas igitur, ut quidem opinor, statim in dedicatione Amphiteatri loca singulis Magistratibus, Collegiis, Corporibus, ceterisque Ordinibus fuisse destinata, idque per Præfectum Annonæ. Nam eo ipso anno, Titi postremo, quo dedicatio peracta, ut diximus, etiam lo-

ca Arvalibus tradita leguntur in nostra tabula. Et sanè nobiliora, in Mæniano scilicet primo, quod idem ac Podium, præeunte Lipsio de Amphith. cap. 11, esse arbitror. Ad Podium enim spectare solebant primi è Senatu, unde enatum adagium. Certè Fratres Arvales è nobilissimis familiis sumebantur, ut videre est in nostris, & aliorum fragmentis. *Mænianum* aliud *in summo in ligneis tabulis* notatur: quo locatos puto calatores, publicos, aliosque ministros Collegii Arvalium. Quippè in summo Amphiteatri sedisse viliores, tritum est. Quòd plures gradus in Mæniano Arvalibus adsignati sint, si ceteri etiam Magistratus illustriores, & primi è Senatu è Mæniano seu Podio spectabant, necesse est, ut omnes caperet, hoc in orbem productum fuisse, & totum inferiorum ordinum spatium occupasse. Hinc lucem mutuam tribuit & accipit lapis Eugubinus pag. 172. 14. in quo Sulpitius theatrum PODIO CIRCVMSCRIPSIT., eo nempè constructo per ambitum ipsius theatri. Præterea ex spatio Arvalibus permisso putare poteris, quot hominum numero eorum Collegium constaret Nam si ex calculo Torelli apud Lipsium de amphit. extra Rom. cap. 3. singulis pes, & dimidius tribuatur ad sessionem, in spatio pedum 129. sedere poterant 86. homines, quos omnes ad Collegium Arvalium pertinuisse facile judicaveris: non enim vero simile est, loca ultra numerum tributa. Hoc sanè intelligas velim non tantum de ipsis Arvalibus, quos duodecim fuisse non me latet ex Agellio lib. 6. cap. 7. sed de omnibus eorum Collegio ministrantibus.

Dubitaverant nonnulli viri docti, an eâ loquendi formâ apud veteres frequenti, *Ante Diem*, puta *decimum*, dies ipse decimus, vel antecedens significaretur. Card. Norisius profusâ eruditionis copiâ, quam ceteris operibus suis doctissimis, tùm sacris cùm prophanis, ubique florescentem miramur, ipsum diem notari demonstravit, in Cenotaph. Pis. dissert. 2. cap. 17. à pag. 342. Placet ex nostris tabulis, quibus nec scripturæ error, nec vitium ævi affigi potest,
hoc

hoc ipsum certo ac luculento testimonio docere. In tertiâ fratres Arvales indicunt *sacrificium Deę Dię peragendum ante diem XVI. Kal. Junias Romę: ante diem XIIII. Kal. Jun. in Luco.* Exinde paullo inferius hæc consignata leguntur: *XVI. K. Jun. in domum Licini nepotis mag. fratres Arvales praetextati sacrificium deæ diae ture, & vino fecerunt &c.* Recitantur alii ritus sacrificii & nomina Arvalium, qui interfuerunt; & statim hæc habentur: *XIIII. Kal. Jun. in Luco deae diae Q. Licinius nepos Mag. ad aram immolauit &c. Antè diem* igitur sextum decimum, & quartum decimum ipse est *dies* sextus decimus, & quartus decimus.

Antequam fratres Arvales deseram, operæ pretium me facturum existimo, si iisdem nummos aliquot, qui hucusque perperam explicati sunt, asseram. Ursinus Patinianus in familiâ Mussidiâ pag. 182. denarium profert, cui Imago *Cereris* binis spicis conspicua impressa est, in posticâ verò parte *spicea Corona* cum epigraphe in ejus medio: *L. Mussidius Longus*. Hanc profero in tabulâ numism. pag. 6. Eum Ursinus ad frumentariam aliquam Mussidii procurationem pertinere arbitratur. Olim monuerat me Io: Franciscus Sinibaldus Auximas morum suavitate, & literarum studio, bonorum omnium amorem promeritus, eam effigiem ipsius Mussidii esse, spiceamque coronam unum ex fratribus Arvalibus indicare. Gavisus sum cum in nostras tabulas incidi, quarum tertia conjecturam hanc penè demonstrat. Ex eâ hæc verba describo: *Sacerdotes* Arvales *in tetrastulo consederunt, & ex Sacrificio epulati sunt, sumtisque praetextis, & coronis spiceis bittatis &c.* Hoc ipsum illustrat Agellius noct. Attic. lib. 6. cap. 7. ubi ex Massurio Sabino ait: *Cujus Sacerdotii* (fratrum Arvalium) *insigne est spicea corona, & albæ infulæ*. Additque Plinius lib. 17. cap. 2. Spiceam coronam, quæ vittâ albâ colligaretur, & Sacerdotio huic insigni data esset, primam apud Romanos coronam fuisse. Libenter igitur Ursino consentiam, effigiem scalptam in nummo esse Cereris, de quâ Ovid. lib. 4. fastor.

Tum

Tum demum vultumque Ceres animumque recepit,
Imposuitque suæ spicea serta comæ.

Nam & imago Mussidii longè ab hac discrepat, ut videre est in sexto nummo. At coronam spiceam in parte aversâ, non procurationem frumentariam, quę duobus tantummodo spicis notatur in sexto nummo familiæ Calpurniæ, & alibi, sed sacerdotium fratrum Arvalium, quo Mussidius fungebatur, significare omninò verum puto. Eòdem spectat denarius quintus familiæ Juniæ pag. 144. qui idem ac primus Postumiæ est pag. 231. Vittam eo prorsus modo, quem Plinius describit, coronas colligantem utrobique advertas. Sanè passim cernere est scalpta insignia, & instrumenta sacra, Sacerdotium ejus, cui nummus impressus est, denotantia. Quo non mirum est Mussidium sui sacerdotii insigne, coronam spiceam, in nummis descriptum gestasse.

CAPUT VIII.

Rursus de Operibus publicis. Horum Procuratores à Curatore Aquæductuum, Viarum, Alvei Tiberis, & statuarum distincti. Quinam curator operum nitentium, *unde Valesius notatus. Curatores opera publica aliquando dedicabant; & locum iis ædificandis adsignabant. Epocha temporum Cæsarianorum, in lapide Ceionii Albini notata, inquiritur, & Scaliger ac Pagius corriguntur. Nomen Operibus publicis inscribere vetitum, nisi extructis propriâ impensâ. Architectis hoc etiam denegatum. Tubi plumbei Antii, & Puteolis effossi, quorum occasione nonnulla de Acte Neronis Libertâ.*

DE Operibus publicis institutum argumentum, quod saxa Arvalium interceperant, prosequamur. *Procuratoris* Operum publicorum nomen, & *Curatoris* promiscuè veteres usurparunt. Primum nostra inscriptio, Gruteriana pag. 307. 5. & Fabrettiana supra indicata 470. retinent; secundum passim in ceteris inscriptionibus, & in libris Digestorum, & Codicis utriusque reperies. Hoc officium ab Augusto institutum tradit Svetonius in vitâ cap. 37. *Quòque plures* inquit, *partem administrandæ Reipublicæ caperent, nova officia excogitavit, curam operum publicorum, viarum, aquarum, alvei Tiberis &c.* Officium, seu magistratus inventus ab Augusto, non res ipsa, aut munus. Pridem enim hęc omnia ad Censores pertinebant, vel Ædiles. Augustus singula distinxit, & pluribus administranda tradidit. At Pancirolus in Commentar. ad Notitiam Imp. Occid. cap. 15., ait, olim Aquæductus non habuisse distinctos Curatores: vnus enim Curator Operum publicorum vocabatur, l. 1. D. de oper. publ. Fallitur: nam Ulpianus in hac lege apertè munus Operum publicorum distinguit à curâ aquæductuum. Tantum innuit, constitutum in vno etiam alterum posse suscipere. Hic

Comes Formarũ inferiori ęvo dictus,& alius est à Curatore operum publicorum in eadem Notitiâ. Nomen à *formis* quæsitum, quæ erant conceptacula aquarum, quibus aquæductus distinguebantur. At rursùs dubium instaurat lapis Romanus pag.93. 1. qui à Curatoribus operum publicorum dedicatur NYMPHIS. LYMPHISQVE. AVG. DVLCISSIMIS. OB. REDITVM. AQVARVM. PLACIDE. PROSILIENTIVM. AB. POPVLO. ROM*ano* DIV. DESIDER.... Cura ergo aquarum deducendarum, quod est aquæductuum,ad ipsos pertinebat. Observo adjectas in fine epigrammatis literas singularias D. S. I. P. C. nempe *de suâ impensâ poni curarunt.* Ex ærario publico impensæ fiebant, quibus in provinciis tertia pars reddituum destinata erat, ex præscripto Arcadii & Honorii in l. ne splendidissimæ 11. Cod. de op. publ. At aliquando privatâ liberalitate opera publica complebantur. Zeno Imp. in l. unicâ Cod. de ratiocin. oper. publ. jubet *provinciarum Rectores, & Præsides discutiendas publicis operibus, vel aquæductibus* (notanda distinctio,de qua nunc loquebamur) *qui ex Ciuilibus redditibus vel à quolibet spontaneâ munificentiâ facti sunt abstinere*. Ità in hac inscriptione ideo nomen Curatorum insculptum, quia *propriâ impensâ* aquas deduxerant. Inscriptionem verò tunc privatis quoque permissam mox ostendam.

Curam *viarum*, & *alvei Tiberis* segregat Tranquillus à curâ *operum publicorum.* Quod servatum sequutis temporibus. Plinius lib.5.ep.15. memorat, Cornutum Tertullum accepisse Æmiliæ viæ curam. Hinc in nostris saxis pag. 446. 9. *Curator viæ Flaminiæ*, pag. 463. 4. *Curatori viæ Salariæ*, aliarumque viarum, de quo consulas indicem Gruterianum. Hi singularum viarum curam gerebant: at omnium simul Plotius ille apud Statium lib. 4. Silv.9.

Te Germanicus arbitrum sequenti
Annonæ dedit, omniumque late
Præfecit regionibus viarum.

alia exempla ex eodem indice haurire poteris.

Curatoris *riparum*, *& alvei Tiberis*, cui annexæ frequenter *Cloacæ*, sæpius meminerunt Inscriptiones, uti pag. 381. 3. 454. 5 498. 5. 1028. 5. In Notitiâ Comes riparum, & alvei Tiberis, & Cloacarum nuncupatur. Invenio etiã distinctã fuisse curam Bibliothecarum, licet hę inter opera publica numerentur à Victore. Apud Fabrettum cap. 3. inscr. 478. T. Ælius eques Romanus dicitur Procurator BIBLIOTHECAR. IVRIS PVPLICI ... PRIVATI.

Rursus peculiarem *Curatorem statuarum*, quæ sane inter opera publ. censebantur, refert Notitia sub dispositione P.V. Ejus munus erat noctu Urbem circumire, manu militum adhibitâ, & prospicere ne statuæ devastarentur, aut furto tollerentur. *Romę enim quidam populus copiosissimus statuarum*, *greges etiam abundantissimi equorum* erant, ut phrasi utar Senatoris lib. 7. epist. 13. ubi hoc officium describit sub nomine *Comitiuę Romanę*. Hìc videtur deceptus doctissimus Henricus Valesius, qui in annot. ad Marcellinum lib. 16. cap. 6. hunc Comitem confundit cum *Centurione rerum nitentium* qui in Notitiâ *Tribunus rerum nitentium* vocatur. Equidem eumdem esse *Centurionem rerum nitentium* Marcellini, ac *Tribunum* Notitiæ assentior; at hos diversos *à Curatore statuarum*, seu *Comite* Cassiodori, ex eadem Notitiâ manifeste apparet. Puto nomen ipsum discretum munus & rem designare. Tribuni seu *Centurionis rerum nitentium* solicitudo erat, ut Ædes Sacræ, Basilicæ, Fora, Balnea, Circi, Theatra, Viæ, Bibliothecæ, & omnia denique loca publica nullis sordibus vitiarentur, sed *nitescerent*, ut notavit Pancirolus cap. 19. At *Comiti Romano*, seu *Curatori statuarum*, nil, nisi earumdem statuarum custodia, ad furta & damna compescenda, & jurisdictio in earum violatores commendata erat, ut patet in memoratâ Cassiodori formulâ. Illam *rerum nitentium* Panciroli explicationem eâ observatione illustro, quod sæpius, ad splendorem & ornatum operum publicorum connotandum, simi-

similis loquendi forma usurpata fuerit, ævo præsertim quo scribebat Notitiæ auctor. *Venas nitentium saxorum*, scilicet marmorum, invenies in l.2.de Metall. *Ædificia ad statum pristinum nitoris adducere* in l.20. de oper. publ. & *publicis nitoribus faciem aspectus deterioris inducere* (quod est opera publica deturpare) in l.25.eod.tit.ex Codice omnes Theodos. Denique Cassiodorus lib.3.ep.9. *quę situ*, inquit, *fuerant obscura antiqui nitoris possint recipere qualitatem.*

Cetera ergo *Opera publica* Curatori, de quo nobis sermo est, committebantur. Ea passim memorata videas in libris Pandectarum, & utriusque Codicis sub titulo *de operibus publicis*. Inter hæc præcipua sunt Ædes sacræ, Templa, Prætoria, Thermæ, Theatra. At Urbis mænia, & Amphitheatra, & quædam alia, *maxima* dicebantur, iisque proprius Curator datus in Notitiâ. Officiũ nostri *Curatoris* erat incumbere, ea integra servari, collapsa restitui, & nova redemptoribus facienda locare. Verba ex prædictis libris juris, quibus hæc munia indicantur, non exscribo, ut tædio legentium parcam. Alia tamen ipsis intacta ex nostris inscriptionibus delibo, quò etiam constet, quantum ad veterẽ eruditionem præclara hæc lapidum monumenta conferant.

Primum inter egregia Curatorum munia fuit *Operum publicorum* dedicatio. In Rom. inscriptione pag.171.7.hæc habentur: DEDIC. XV. K. FEBR. PER T. ARRIVM BASSIANVM. V.C. CVR*atorem* OP*erum* PVBLICORVM. ANVLINO. II. ET. AVFIDIO. FRONTONE COS. Quodnam fuerit hoc opus ab Arrio dedicatum, non satis liquet: licet enim inscriptio exsculpa sit in sinistro latere Lapidis, cui alia Vettii Probiani Praefecti Urbi *ad statuam in Basilicâ Iuliâ adiectam* superscripta legitur; attamen ex prædictis Consulibus prima ad Imperium Septimii Severi, secunda ex charactere, ut ibi notat illustris collector, ad ęvum Constantinianum pertinere dignoscitur. Unde patet, Arrium non dedicasse statuam, quæ imposita antiquo ejus lapidi (ut non semel ævo sequiori factum obser-

va-

vamus) Vettii Probiani dedicatione publicata fuit. Ex hoc marmore fortè restituendum cognomen Probiani Vectio Præfecto Urbi, de quo Panvinius in fastis ad annum V. 1087. Ergò Arrius *Curator*, nescio quod aliud opus publicum dedicauit. Quod intelligendum de dedicatione in sensu profano, uti *domum Neronis dedicatam* legimus apud Svet. Neron. cap. 31. *Patinam Vitelli* apud eumdem in eius vita cap. 13. & *Pontem Puteolanum* in Calig. cap. 32. Non enim sum nescius, Templa & Ædes sacras dedicandi ius apud Pontifices, & Imperatores stetisse; cuius exempla, præter ea quæ habet Emundus Figrelius de statuis cap. 29. videre poteris apud Tacitum Annal. 2. cap. 49. sub fin. & Ciceronem in orat. pro domo sua, & ad Attic. lib. 4. ep. 2. Privatis nonnisi decreto Senatus, cui aliquando iussus populi accessit, dedicare fas fuit. Consule Gutherium de vet. iure Pontif. lib. 3. cap. 12.

Præterea si cui Templum vel Ædem sacram excitare in animo erat, non id licebat, quin *Curator operum publicorum* locum ad construendum circumscriberet. Romanus lapis pag. 26. 3. LOCVS ADSIGNATVS. AEDI. OPIS. ET. SATVRNI. L. MVNATIO. VERO. ET. C. TERENTIO. FELICE. CVRAT. OPER. PVBL. Magistratum hunc duobus viris conflatum ex hac, & aliâ proximè referendâ inscriptione apparet. In alio Romano lapide pag. 128. 2. *Negotiatores Frumentarii Templum extruxerunt ex auctoritate Imp. Caesaris Titi Vespasiani Aug. in LOCO qui erat DESIGNATVS. per Flavium Sabinum Operum publicorum Curatorem*. Sub Tito Templum extructum: at locus pridem designatus erat, opere fortassis per bella civilia intermisso. Quo licet conjicere, hunc Sabinum ipsum fratrem Vespasiani fuisse, bello Vitelliano obtruncatũ. Et quidem Templorum curam eos egisse, improbum Vitellii facinus demonstrat, quem operum publicorum Curatorem, ut superius indicatum est, *dona, atque ornamenta Templorum surripuisse & commutasse, quædam quoque auro*

ro & argento ſtannum, & aurichalcum ſuppoſuiſſe, ferente famâ narrat Suetonius in vitâ cap.5.

Quamvis cura collocandi ſtatuas, iuſſu publico præclaris viris decretas, Curatoribus ſtatuarum incumberet, locus tamen, quo ipſæ ponendæ eſſent, per *Curatorem operum publicorum* deſignabatur. Utrumque diſcimus ex illuſtri inſcriptione Ceionii Rufii, quæ cum apud Gruterum pag.387.3. & Panvinium in Faſtis ad A.V. 1087. fœde corrupta legatur, integram & emendatam proferimus ex tom.4. pag.492. Analectorum Clariſſimi Mabillonii, qui eam ex antiquo Einſidlenſi membranaceo Codice deſcripſit. Et ne de Germanico exemplari quis dubitare poſſit, eandem prorſus ſimilem ex autographo Joannis Marcanovæ, qui primus omnium veteres inſcriptiones colligere aggreſſus eſt, Venetiis exſcriptam, mecum communicavit ornatiſſimus vir, & in literarum ſtudio optime verſatus, Apoſtolus Zenus. Ea verò ſic ſe habet: *Ceionium Rufium Albinum V.C.Conſ.*ſic *Filoſophum Rufi Voluſiani bis ordinarii Conſ. filiũ Senatus ex Conſulto ſuo quod eius liberis poſt Caeſariana tempora, ideſt poſt annos CCCLXXX. & I. auctoritatem decreuerit Fl. Magnus Ianuarius V.C. Cur. ſtatuarum. Locus adſignatus ab Nigro & Coſciano Cur operum publicorum*. Hæc poſtrema verba, quæ ad noſtrum argumentum attinent, licet apud Mabillonium ab aliâ inſcriptione intercepta legantur, tamen ſic coniungenda ſunt ex Grutero, qui vitium ſanè in ſcriptione, incorrecto exemplari uſus, admiſerit, in hoc fortè deceptus non eſt, cùm & res ipſa ſuadeat, ea verba ita ſolitariè ſtare non poſſe. Hoc Romæ: at in Coloniis & Municipiis locus ponendæ *Statuæ* deſignabatur vel à Decurioribus, quod notant hæ literæ ſingulariæ L.D.D.D.hoc eſt. *Locus datus Decurionum decreto*, in inſcriptionibus frequentes, ut pag.404.1. & alibi; vel ab ipſis Duumviris ex pag.355. 1.

Cum præclaram illam Epochæ Cæſarianæ Chronologicam notam, quâ recitatum ſaxum Albini Conſulis ſigna-

signatur, perperam versaverint insignes temporum Magistri, parcat Lector si rursum diverticula persequor. Scaliger in notis Eusebianis num. 1969. explicaturus hanc ipsam inscriptionem, quam mutilam & incorrectam producit, Epocham Monarchiæ Julii Cæsaris alligat Æræ Antiochenæ, (scilicet anno V. C. 706. Per. Julianæ 4666.) quam cùm præcessisse XLVIII. annis Epocham Christi dixisset, his deductis ab annis CCCLXXX. colligit annum Christi CCCXXXII. quò iste honor Cejonio Rufio Albino habitus est. Labitur vir doctus prochronismo trium annorum. Certum enim est lapidem incisum, & eum honorem delatum fuisse Albino, seu ejus liberis, eo anno, quo ipse Consulatum agebat: legitur quippe in nostro emendato statim ab initio: *Cejonium Rufium Albinum* V.C. CONSulem. Qui Consulatus, Collegà Constantio, incidit in annum Christi 335. Urbis 1088. Undè ergò illi peccandi caussâ? Fortasse Panvinium sequutus est, qui computauit tantummodo annos 380, abiectâ unitate. At profectò Scaliger non excusandus, dum in ipso exemplari, quod profert, ea unitas charactere grandiori exaratur. Quâ ratione saltem colligere debuerat annum Ch.333. à cuius Autumno inchoabatur annus 381. æræ Cæsarianæ. Ita enim computus ab eo initus per detractionem est intelligendus. Nondum verò assequimur Consulatum Albini, qui decurrebat anno Ch.335. De hoc redibit sermo cum Pagium excutiam. Interim eumdem Scaligerum malè coniunxisse æram Cæsarianam cum Antiochenâ est demonstrandum.

Primus errorem invexit Auctor Chronici vulgò Alexandrini, quod Paschale vocat Cangius in ejus editione paucis ab hinc annis adornatâ. Chronologi verba sunt ex translatione Raderi ad annum Olympiadis CLXXXIII. *Incipit Antiochiæ annus primus .... à primo anno C. Julii Cæsaris*, & quatuor interjectis paginis: *A primo anno C. Julii Cæsaris, Lepido & Planco Cos. siue XII. Maii Antiocheni auspicantur suam Æram*. Pessimè primum annum Cæ-

saris

ſaris iis Conſulibus ſignat, ut jam viri docti obſervarunt. At non melius Æram Antiochenam cum eodem primo anno componit. Quod ſtatim oſtendo. Hujus Æræ initium, maximis Chronologis vario fato exagitatum, Langio, Scaligero, Uſſerio, Hervuarto, aliiſque, demum poſt Petavium Card. Noriſius in elaboratiſſimo opere de Epochis Syromacedonum diſſert. 3. cap. 4. innumeris & invictis tum veterum ſcriptorum, tum Numiſmatum apud Antiochiam percuſſorum teſtimoniis, ſtatuit in Autumno A.V. Romæ 705, Periodi Julianæ 4665, ante Epocham Chriſtianam vulgarem 49. At certum eſt, Cæſarem labente æſtate A.V. 706 Pompejum Pharſalicâ pugnâ profligaſſe, unde illi ſingularis dominatûs fundamenta ſunt jacta, & Monarchiæ conſtituendæ magnus dies indictus. Nequit ergò in annum antecedentem, quo nondum Pompejum devicerat Cæſar, initium ejus Imperii conferri, & cum Antiochenorum Epochâ comparari.

Non æram falſam Antiochenam Scaligeri ſequitur, ſed ad idem tempus exorditur Epocham Cæſaris Antonius Pagi in Crit. Baronianâ ad ann. 314. explicans eoſdem hos noſtri Lapidis chronologicos characteres. Nimirū eam deducit ab anno Urbis 706. quò pugna Pharſalica fuit habita, atque hinc additis annis 381, provehitur ad annum Chriſti 335, & annum Urbis 1087, *qui in eo*, ait, *anno Chriſti inchoatur.* Nec penſi habet particulam POST in inſcriptione notatam, *poſt annos* CCCLXXX. & I. cum modus hic loquendi *apud antiquos plerumque aliud non deſignet quam annum inchoatum.* Rectè quidem notam eam numeralem ad annum 335. Conſulatus Albini conſignauit vir optimè de temporum doctrinâ meritus; at manifeſtè lapſus eſt in putandâ annorum ratione. Nam ſi Epocha Cęſariana init à pugnâ Pharſalicâ, quæ labente æſtate, ſeu initio Autumni A.V. 706. decertata eſt, additis annis 381, non provehimur ad annum Chriſti 335, ſed 334. completum in Autumno. Et mirum eſt profectò, Pagium dixiſſe

annum Urbis 1087. inchoari anno Christi 335, cum in tabulis Chronologicis, puta Petavii & Brietii, quas nunc ad manus habeo, pateat, eum concurrere cum anno 334, æræ vulgaris Dionysianæ, qua & ipse utitur. Sed dum sugillat Onuphrium, qui malè unitatem ab Inscriptione detraxerat, ut annos Cæsarianos aptaret anno V.C.1087. Christi 335, ab eo hos eosdem annorum characteres transcripsit; non advertens ideo Onuphrium eos annos Urbis & Christi coniungere, quia æram Christianam auspicatur ab anno V.C.753, vno scilicet anno ante vulgarem. Sanè ex suismet hypothesibus poterat Pagius lapsum antevertere. Nam cùm in Apparatu num. 59. connectat annum V.C. 706. cum anno Periodi Græco Romanæ 5446. si addamus annos 381, emergit annus Per. Græc.Rom.5827. qui apud ipsum in Criticâ pag.108, est annus Christi 334. Idem obtinebis ex numeris Periodi Julianæ. Anno Urbis eodem 706. labebatur annus Per.Jul.4666, cui si addas 381.hujus postremus desinit in Autumno anni 5047. ejusdem Periodi, qui est Christi 334.Cùm ergò in Autumno hujus anni 334, jam exactus esset annus 381 Epochæ Cæsarianæ, sequenti anno 335, quem aperuerat Albinus Consul, decurrebat annus ejusdem Epochæ 382. Hinc Pagius perperam in annum 335 Consulatus Albini contulit annum Cæsaris 381. Et hinc rursus falsa videtur nostra Inscriptio, quæ eundem annum Cæsarianum Albino Consule notavit.

Ut nodum solvam,& fidem lapidi asseram, revocanda est particula POST, quam Pagius abjecerat. Verba inscriptionis hæc sunt: POST. *Cæsariana. tempora. idest. post. annos. CCCLXXX. & I.* liberis Albini Consulis Auctoritatem decrevit Senatus. Modus hic loquendi, in sensu naturali & proprio, designat tempus jam decurrens *Post* annum 381 completum. (Quod non negavit Pagius, cùm dixit *plerumque* annum inchoatum connotare.) Sola enim consuetudo induxit, ut in hanc significationem denotandi annum inchoatum abiret. Sic *ante diem* & *post diem* ex usu

diem

diem ipsum designat, non sermonis proprietate. Paulus I.C. in L.anniculus 132. D.de verbor. signif. *Anniculus*, inquit, *ammittitur qui extremo anni die moritur. Et CONSVETVDO loquendi id ita esse declarat, ante diem decimum Kalendarum, post diem decimum Kalendarum, neque utro enim sermone undecima dies significatur.* Hujus Legis *malam literam*, uti vocat Accursius, eruditis concertationibus agitarunt doctissimi viri Card. Norisius in Cenotaph. Pis. dissert. 2. cap. 17. Baluzius, Toinardus, & alii, qui notas ediderunt in aureum libellum Lactantii de mortibus Persecutorum cap. 2. postremæ edit. Ultraject. an. 1693. Igitur vi consuetudinis factum est, docente Paullo, ut eâ formulâ, *Post diem decimum*, dies ipse decimus, non undecimus, significaretur. Ceterum ex naturâ suâ eadem particula *Post* tempus jam expletum connotat. Non aliud quam alterius Juris-Consulti testimonium vocabo. Pomponius in l. si ita fuerit 41. D.de manumiss. testam. *multum interesse*, ait, *inter hos sermones, duodecimo anno, & post duodecim annos.* Nimirum primo annus duodecimus decurrens, secundo exactus designatur. Quod exemplo sic explicat: *ut si testator dixerit, servus meus triennio POST, quam ego mortuus ero, liber esto. Non potest is servus, nisi triennio præterito liber esse.* Eadem prorsus loquendi formâ usus est Auctor nostræ inscriptionis. *Post Cæsariana tempora, idest post annos* 381. Annos istos numeratos ab initio Epochæ Cæsarianæ, necesse est fuisse completos, cùm honor filiis Albini habitus fuit: sicut triennium à morte Testatoris præteritum esse debuit, ut servus libertatem consequeretur. Quod ita necessariò explicandum est, cùm ostenderimus, ipsum annum 381. cœptum anno Christi 333, exijsse in Autumno anni 334, atque idcircò nullo modo referri posse ad Consulatum Albini, qui cum sequenti 335. concurrit.

At nondum acquiesco Æræ Cæsarianæ à Pagio, & Scaligero in Autumnum anni Urbis 606. coniectæ. Licet enim à pugnâ Pharsalicâ Monarchiæ fundamenta, ut ante

indicavi, posuerit Cæsar, exinde initum non fuisse cardinem temporum Cæsarianorum existimo, sed à proximis Kalendis Januariis, quò civilem annum exordiebantur Romani. quod exemplis, & ratione ostendo. Cùm Octavius Cæsar, firmato sibi à Senatu Imperio, die 17. Januarii fuisset appellatus Augustus, non tamen ab hac die desumptos annos, sed à proximis Kal. Jan. quibus inchoabatur annus civilis, refert Censorinus de die natali cap.21. his verbis. *Annus Augustorum CCLXV. perinde ex Kal. Januariis, quamvis ex A.D.XVI. Kal. Februarii Imperator Cæsar D. F. sententiâ L. Munatii Planci à Senatu ceterisque Civibus Augustus appellatus est*. Quod idem Auctor tradit de Alexandrinis, qui Epocham in honorem ejusdem Cæsaris institutam à primâ die mensis Thoth, unde iis erat initium anni, auspicati sunt. Justinus Junior medio Novembri Imperium accepit; attamen non nisi à Kal. Januariis proximis, quibus novum Consulatum exorsus est, annos Imperii numerari voluit, ex Corippo lib.4. de ejus laudibus, ubi hæc ait loquens de processu ejusdem Consulatus.

Hinc vester primus feliciter excipit annus,
Votaque plura tuis celebret nova Roma triumphis.

Quod igitur Kal. Januariæ A.V. 707. propinquiores essent victoriæ, quam de Pompejo retulerat Cæsar, ab iis initium Cæsarianæ Monarchiæ desumptum verisimile videtur. Sanè Kal. Jan. ejusdem anni Dictaturam annuam extra exemplum sibi delatam apud Alexandriam iniit, & Consul solus processit: quo rationem & jus Monarchiæ & legitimi Principatus stetisse nemo non videt. Unde tunc verè, ut ait Eusebius in Chronico, *singulare arripuit Imperium* & tunc canente Ausonio in Cæsaribns.

Imperium binis fuerat solemne quod olim
Consulibus, solus Julius arripuit.

Ita etiam cum Octavio, ut mox memoravi, nomen Augusti à Senatu tributum firmatumque Imperium fuisse, *ex ea die*, inquit Orosius lib.6.cap.20. *summa rerum & pote-*

poteſtatum penes unum eſſe cœpit & manſit, quod Græci Monarchiam vocant. Cui ſententiæ de initio Juliani Imperii præluſerat Joannes Heruvartus cap.217. novæ Chronolog. paucis hiſce verbis: *Veriſſimum eſt anno V.C.705. deſinente debellatum fuiſſe à Cæſare Pompejum Magnum*, ſed tamen dicendum eſt *annum primum Imperii ſeu Monarchiæ C. Julii Cæſaris coincidere anno V.C. 706. proximo*. Computat hic Auctor annos Urbis Capitolinos, non Varronianos, qui vulgò uſurpari ſolent, & ideò unum annum antevertit. Itaque ducto primordio *temporum Cæſarianorum* à Kal. Jan. anni V.C. 707, annus qui labebatur poſt tercenteſimum octogeſimum primum ab iiſdem Kalendis, ipſe eſt annus Conſulatus Albini, V.C. 1088, Chriſti 335, quò noſter lapis fuit inſcriptus.

At, dimiſſis hiſce Chronologicis tricis, viam noſtram jam expediti abeamus. Ubi in Operibus publicis ſignatum videas *Curatoris* nomen, id, ut ſupra monuimus, eâ tantum ratione factum intelligas, quòd, vel ipſe de pecuniâ ſuâ illud excitaverit, vel quòd titulum officii præſignet. Nam cùm aliquandò ea ambitionis veſania quorundam ingenia invaſiſſet, ut Operibus publicis tamquam auctores, nullâ Imperatorum quibus impenſa ſteterat, mentione factâ, ſe ipſos inſcriberent, ſancivit Theodoſius, ut *ſi qui judices operi ſuum potius nomen quam Imperatoris ſcripſerint, majeſtatis teneantur obnoxii*, in l.31. Cod.Theod. de oper.publ. Judices ſive Rectores in provinciis etiam operibus publicis erant præpoſiti, ut in Urbe Curatores. Hanc vanitatem, quam *indomitam* ſubſcribendi *licentiam* vocavit Horatius lib. 3. Od. 24. carpit Marcellinus lib. 27. cap. 3. in Lampadio Præfecto Urbi, qui *per omnia Civitatis membra, quæ diverſorum Principum exornarunt impenſæ, nomen proprium inſcribebat, non ut veterum inſtaurator, ſed conditor*. Quod in privato aucupari, fœda ambitio, in Principe reſpuere, ſumma laus erat. Hinc *magnum illud* fuiſſe in Severo Spartianus cap.23. ait, *quòd Romæ omnes ædes publicas*,

quæ

quæ vitio temporum labebantur, instauravit, nusquam prope suo nomine scripto, servatis tamen ubiquè titulis conditorum. Immò etiam in conditis à se operibus, prȩter aquæductus & Urbes quasdam, quas suo nomine appellavit, titulos non amasse Hadrianum, memoriæ tradidit idem Historicus in vit. cap. 20. Potiori sane laudis merito, quam Trajanus, quem ideo *herbam parietinam jocando cognominatum* ait Marcellinus loco jam indicato. Ergo ea, quæ augusto Principis titulo consecrari oportèbat, indignum erat nomine privatorum, veluti maiestatis dispendio, corrumpi. Nisi tamen, ut innuimus, quisquis operi perficiendo præpositus, officii nomen & curam impensam inscripserit. qua ratione verba memoratæ legis Theodosianæ ita rectè refinxit Tribonianus in l. 10. Cod. Justinian. eod. tit. *si qui Judices perfecto (publicis pecuniis) operi suum nomen, sine nostri nominis mentione, inscripserint,* ut observavit doctiss. Gothofredus in notis ad eam legem trigesimam primam.

Quod sane vetitum, ut vides, in operibus publicâ pecuniâ extructis. Nam si muneris solicitudinem liberalitate cumulasset, & in Urbis ornatum & decus Curator, vel alius quispiam impensâ suâ ædificia publica excitasset, tunc nomen inscribere & titulum dicare, nec jura antiqua nec posteriora Imperatorum rescripta intercessere. Hinc adeo frequens in inscriptionibus ejus formulæ mentio, *de pecuniâ suâ, impensâ suâ* &c. operibus quoque publicis superpositæ. Unum non adeò vulgatum exemplum proferam, quod Vesontione tunc repertum Cl. Mabillonius in itinere Germanico an. 1683. tom. 4. Analectorum præfixo, publicavit. DEO MERCVRIO. CISSONIO. DVBTEATIA. CASTVLA. NATIONE. SYRIA. TEMPLVM. CONLABSVM. DENVO. DE. SVO RESTITVIT. Quotidiè nobis sub oculis versatur M. Agrippæ nomen, quo Pantheon, seù ut antiquariis placet, ejus Porticum à se extructam inscripsit.

At non idem juris artificibus & architectis, quibus,

licet

licet opus aliquod publicum impensâ suâ excitassent, nomen imponere haud permittebatur. Narrat Plinius lib. *36.* cap.5. in fin. *Sauron* & *Batrachum* Lacones Architectos *templa Octaviæ porticibus inclusa suâ impensâ construxisse, inscriptionem spernantes. Quâ negatâ, hoc tamen alio loco & modo usurpasse.* Nam *in columnarum spiris inscalpta nominum eorum argumenta, rana atque lacerta.* Hanc quippe Græci σαῦρον, illam βάτραχον vocant. Hinc Canonicus Blanchinus in commentario lapidis Antiatis nobis cap.1. laudato, severitatem ejus moris, quo architectis & artificibus nomen scalpere interdicebatur, eâ observatione confirmat, quod à tot millibus earum inscriptionum, quas Gruterus, & ab eo proximi descripserunt, vix aliud reperias exemplum, quam Puteolanæ pag. 227. 2. & alterius Veronensis 186.4. in quâ *L. Vitruvius L. Cerdo Architectus* locum obtinet nominis incidendi. Notatu præterea dignum est in Romanâ *330.* 7. non ausos architectos nomen suum proferre, ità enim literis Græcis exarata est: *Sapientem inter viros Augurem virum maximum Quintum Julium Miletum Artifices statuerunt.* Cui literis latinis subscriptio adjacet: *Q. Julius Faensis Alumnus cum Artificibus posuit.* Basis est prægrandis, cui fortè statua Julii Mileti erat superimposita. Quem metum prodit etiam ipse lapis Antias à Blanchino illustratus in quo nomen Artificis L. Coccei insculptum solo latitans adhærebat.

Suspicatur idem eruditus auctor, hanc nominis occultationem indicium esse morum ac temporis Hadriani Imperatoris, à quo architectorum ausus usque ad necem coerciti, ideoque & dedicationes operum per literarum compendia obvolutas: permissum verò nomen artificis lateribus consignari, quorum exempla aliquot promit. At architectos operibus publicis inscribi pridem ante Hadrianum interdictum, ut vidimus: ne scilicet publicas ædes, magnificentiâ & nobilitate conspicuas, titulus vilissimorum hominum affixus fœdaret. Contrà eorum nomen occulto & ob-

obscuro loco incidi, haud vetitum, prout neque operibus privatis vulgarisque notæ & æstimationis. Ideo non tantum lateres opificis signaculo insculptos reperimus, sed tegulas quoque, aquęductuū tubos, figlina, lucernas, aliaq; id genus, quorum quædam Gruterus à pag. 182. non pauca Fabrettus cap. 7. pag. 542. plura Smetius in antiquitat. Neomag. pag. 165. suppeditant. Locum hìc poscit tubus plumbeus Antii, me præsente, in extremitate veteris portus defossus, qui hos characteres non leviter injuria ævi consumptos præferebat L. T. FLAVIVS FORTVNATVS FECIT. Notabis duobus pręnominibus *Lucii* & *Titi* inscriptum hunc Fortunatum, quod non insolens Romanis fuit, uti notavit Spanhemius dissertat. *6.* pag. 511. Integrum nomen occurrit apud Gruterum pag. *796. 3.* in epitaphio *Juliae Triphosae* coniugi posito. Exinde alia quoque sunt inibi effossa fistularum fragmenta. Unum hæc habet: STATIO. VRBANA. AVG. N. *Statio* officinam quà tubi conflabantur, designat. Apud Gruterum 11. 5. *Stationis marmorum* mentio est. Ea tamen in Urbe erat, unde tubi Antium delati, ideo *Urbana* vocatur. *Augustus noster* fortè Vespasianus, qui in altero obsignatur. Alterius hæc est inscriptio: M. A. CAIVS. PERITVS. FEC. Primæ literæ indicant *M. Aurelium*, ex alio simili. *Cajus* nomen Servi, post libertatem in cognomen transiit. Haud vulgare porrò est, hujusmodi artifices *Periti* nomine insigniri. Etiam in alio visitur: SX. *Egnatius Peritus Fec.* Postremum PROSIAE. CRISPINAE, cujus erat officina, nomen prodit. Cum propè vetus Antii portum omnes hi tubi fuerint reperti, eò aquam derivasse non dubito. Memorat Capitolinus Antoninum Pium *Antiatum aquæductus* restituisse, in vitâ cap. 8. Hæc quoque laus est SS. D. N. INNOCENTII XII. qui nobilissima magnificentiæ argumenta inter ipsas Antii ruinas molitur. Dum enim hæc scribimus, acto sub terram ingentis altitudinis ob soli inæqualitatem cuniculo, plurimam aquæ copiam ex longin-

gin-

ginquo fonte ad portum Antiatem à ſe nuper extructum, in nautarum confluentium commodum, magnis impendiis perduxit. Utrique operi Eminentiſs. Card. Pamphilius ab optimo Principe præfectus, conſilio, ſolicitudine, & induſtriâ munus prolixè complevit; jam morum innocentiâ, multiplici literarum & doctrinæ cultu, maximiſque virtutibus dignitatem ipſam ſupergreſſus.

Dùm tubos aquæductuum tractamus, duo non ſunt prætermittendi, paucos ab hinc dies Puteolis prope mare reperti, quorum primus ita inſcriptus eſt: CLAVDIÆ AVG. L. ACTES: ſecundus verò literis inverſis ƆAV· SƎAƆ· IDVA⅃Ɔ· IT. Eorum typum vidi, cui additae erant anonymi, antiquitatum, ut videtur, ſtudioſi, breves notæ. Vir eruditus ſuſpicatur eos tubos per montis declive, quò plura veterum monumenta ſpectantur, impetu decidentium aquarum ad mare delatos. Pertinere autem ad aliquem aquæductum operis publici nõ ambigit, & obſeruatione dignum ſubdit, quòd operibus publicis nomen *Actes* Libertæ fuerit impoſitum. Nil tamen mirum hanc Libertam, Neronis gratia florentem, vt teſtantur Tacitus, Svetonius, & Dio, auſam fuiſſe publicum aquæductum olim à Claudio extructum, vt inſcriptio alterius tubi indicat, à ſe reſtauratum, titulo nominis inſcribere. Coniecturis manus addo. Attamen opus, illud publicum fuiſſe nil nos cogit fateri. Cùm Puteolis, & in proximo Bajano litore nobiliſſima ædificia, & villæ amœniſſimæ Romanis eſſent, quiſque privato ſumptu & opere aquarum copiam ad uſum & delicias derivabat. Nec cuiquam vetitum operi à ſe extructo, non tam priuato ſed & publico, titulum inſculpere, vt vidimus. Potiori jure id uſurpatum in his tubis, vilioris notæ operibus & in occulto latentibus. Potuit verò nomen Claudii, alteri fiſtulæ obſignatum, denotare, eo imperante aquæductum conditum fuiſſe, ut moris erat notas Conſulum, & Principum ejuſmodi operi-

bus, quod superius observatum, conscribere. Hincinde coniectando ludimus.

At seriò auguror, virum illum egregiè falli, cùm certò se deprehendisse autumat, ex quo Acte *Claudiæ* nomen præferat, eam *Claudii* Imperatoris, non Neronis libertam fuisse. In id enim non cogimur ex *Claudiæ* nomine, cùm hoc & Nero, in eam familiam à Claudio per adoptionem insertus, gesserit, ut passim nummi & veterum saxa testantur. Neronem verò libertate donasse Actem planè suadet profusus in eam amor, quam & paullo absuit quin justo matrimonio sibi conjungeret, auctore Svetonio in vita cap.28. utque improbas nuptias Regiæ originis titulo honestaret (non tantùm amoris violentiâ abductus, quæ Xiphilino Dionis epitomatori caussa traditur) eam in familiâ Attali, quippe ex Asia emptam, retulit. At rem extra controuersiam sistunt duæ Inscriptiones apud Fabrettum cap.3.num.29.& 38. Prima hos characteres præfert.

DIIS. MANIBVS
HELIO
ACTES. AVG. L
LIBERTO
A CVBICVLO

Alia in hæc verba scribitur.

THELYCO
EVTYCHI
ACTES. AVG. L. L
ALVMNO. A MANV
VIXIT. ANN. XX

Helius, & *Thelycus* erant *Liberti Actes Augusti Libertæ*. Alios Libertos Actes ceteri lapides, ibidem Fabretto relati memorant. Libertos non potuit habuisse Acte, nisi cum opibus & potentiâ floreret. Florebat autem sub Nerone, non sub alio Imperatore. Porrò *Augusti* nomen nonnisi Impe-

rato-

ratori viventi tributum fuit, ut versantes vel leviter priscam eruditionem norunt. Cum ergo Actes *Liberta Augusti* vocetur, non is alius quam Nero tunc vivens, à quo inperditi amoris argumentum, divitiis & turbâ servitiorum auctam par est credere. Hinc horti & villæ apud Puteolos, in quibus aquæductuum tubi ejus nomine obsignati jacebant, vel à Nerone donatæ, vel ab ipsâ emptæ & comparatæ sunt. Actes nomine dicatum fuit templum Pisis, ubi adhuc hoc lapidis fragmentum visitur: RERI. SAC. AVG. LIB. ACTE: *Cereri sacrum Augusti liberta Acte.* Card. Norisius in Cenot. Pis. diss. 3. cap. 1. dubitat, num Neronis liberta hìc designetur, quòd eo nomine diversorum Cæsarum libertæ nuncupatæ fuerint. De nostrâ haud ambigendum puto.

CAPUT IX.

Quid Vexillarii in militiâ Romanâ? Salmasius adversus Lipsium acerbior emollitus, & inconstantiæ notatus. Turnebi sententia de Vexillationibus perstricta. Num hæ peditum, vel equitum? ex milite legionario, vel externo? Deductæ de loco ad locum; cuinam generi Vexillationum AQVILIVS præpositus.

PRAEP. VEXILLAT

Praeposito Vexillationibus.

T ab Urbe ad Castra nos revocat AQUILIVS, & inter pacis opera versatos, denuò ad belli militięque munera tractanda deducit. Has compendio literas incisas prodit noster lapis: PRAEP. VEXILLAT. Quem alius apud Gruterum pag. 407. 1. expressis penè omnibus elementis ita explicat: PRAEPOSITVS VEXILLATION. Alię quoque inscriptiones, quas in hujus capitis decursu afferam, *Vexillationum* meminere. Ergò his *Præpositus* noster *AQVILIVS*. Quid verò *Vexillationes*, quodve genus militiæ fuerit non satis veteribus traditum, nec recentioribus explicatum. In id contendam, ubi aliqua de Vexillariis tradidero. Nam res utraque mutuam sibi invicem deposcit opem atque lucem.

Vexillariorum plurima apud Tacitum est mentio. Lib. 2. hist. cap. 100. *Vexillarii Legionum* Equites sequuntur ad occupandam Cremonam, statimque prima Italica cum *Vexillariis trium Britannicarum Legionum* incedit. Hos esse putat Lipsius ad hunc locum eosdem milites, qui Annal. 1. cap. 17. queruntur, *ne dimissis quidem finem esse militiæ, sed apud Vexillum retentos*, alio vocabulo eosdem labo-

res

res perferre; traditque duplicis generis fuisse, prius è veteranis, qui stipendiis peractis, idest vigesimo militiæ anno absoluto, sub vexillis habebantur, donec premium & emerita acciperent; alterum ex electione in necessitate aliquâ, cum certâ manu ex legionibus decerptâ sub vexillo in provinciis mittebantur. Has nugas esse audacter inclamat Salmasius ad Vopiscum in vitâ Probi c.6. & vexillarios legionum pro certo habet eos fuisse, quos triarios vocabant veteres, eosque ferè ex veteranis, qui sub vexillo retinebantur, aliorum omnium munerum immunes præterquam propulsandi hostis: nullam verò fuisse legionem, quæ non haberet hoc veteranorum vexillum. Livius enim lib.8. *primùm*, ait, *vexillum triarios ducebat, veteranum militem spectatæ virtutis*, qui idem paullò post *vexilla* vocat istos triarios. Eadem retexit Salmasius in Firmo c.4. At deinceps nil sibi constans, in opere postumo de re militari Rom. cap.19. longè diversam sententiam sequutus est. Eos enim apud Tacitum *vexillarios* legionum esse ait, qui in antiquiore militiâ *velites*, postea sub Cæsare *antesignani* appellati sunt. Ergò *vexillarii* ab ipso Salmasio de gradu dejecti, & ex veteranis, quo robur militiæ constabat, in levis armaturæ militiam detrusi. Et sanè hæc mihi opinio verior videtur. Nam ipse Tacitus *vexillarios* leviorem & debiliorem legionis partem apertè esse indicat hist.2.cap.66. *Præcipua*, inquit, *quartadecimanorum ferocia, qui se victos abnuebant, quippe Bedriacensi acie, vexillariis tantum pulsis, vires legionis non affuisse*. Velites verò eo vocabulo appellati, quia cùm olim sine vexillis & ordinibus vagantes passim ac discurrentes, postea sub signa reducti operam eamdem velitarem & procursatoriam præstiterunt. Quæ ulterius confirmo ex eodem Cornelio An.2. cap.78. ubi de Pisone loquens ait, *concurrentes desertores per manipulos componit, armat lixas traiectisque in continentem navibus vexillum tironum in Syriam euntium intercipit*. Ergo tirones, qui inter velites computabantur, sub propriis vexillis

erant.

erant. Inde quis dubitet vexillarios dictos? Cùm hìc videas tirones, seù vexillarios in provincias deductos, Salmasio non permittas in Lipsium debacchari, quòd vexillarios certam manum in legionibus in provincias missam dixerit. Cæsarem adhuc appello in Lipsii caussam, cujus sunt verba lib.6. de bell. Gall. *Erant* inquit, *in castris ex legionibus ægri relicti, ex quibus qui hoc spatio dierum convaluerant, circiter trecenti sub vexillo unà mittuntur*. En milites sub *vexillo* missos, atque inde *vexillarios*. Porrò locus Livii superius à Salmasio laudatus, ad ostendendum veteranos vocatos vexillarios, quòd sub vexillo essent, nil probat. Nam ibi historicus aliis etiam infimæ sortis militibus vexilla tradit; statim enim sequitur, *secundum rorarios, minus roboris ætate factisque, tertium accensos minimæ fiduciæ manum*. Hi omnes sub suis vexillis: ergò non tantum triarii seu veterani. Ceterum hi vexillarii legionum. Sunt enim eodem nomine apud Tacitum etiam milites auxiliarii. *Antonio*, inquit hist.3. cap.6. *vexillarios è cohortibus, & partem equitum ad invadendam Italiam rapienti, comes fuit Arrius Varus*. Auxilia in cohortes divisa erant, cohortes in vexilla.

At verò qui *Vexillarii*, & *Vexilla* Tacito, *Vexillationes* aliis, & præsertim sequiori ævo, dictæ sunt. Svetonius in Galba cap. 20. narrat omnes milites opem ferre eidem Imperatori recusasse, exceptâ *Germanicorum vexillatione*. Turnebus adversar. lib 5. cap. 2. in fin. hanc *vexillationem* cohortem militum putat, qui confectis & emeritis stipendiis sub vexillis etiamnum habebantur, usque dum commoda & agros acciperent. In hoc falli videtur: quia tantùm legionarii milites in commoda, & agrorum distributionem admittebantur, nisi de aliis præmiis intelligat. At Germani inter Auxilia Romanorum fuere, & in *Vexilla* distribuebantur; nec opus est, tunc solùm, vt commoda expectarent, eos sub vexillis locare. Hæc ipsa *Germanica Vexilla*, quæ Tranquillus *Vexillationes* vocat, in eadem

sedi-

ſeditione Galbianâ, diu nutaſſe ait Tacitus hiſt. 1. cap. 31. *inualidis adhuc corporibus,& placatis animis,quod eos à Nerone Alexandriam præmiſſos, atque inde rurſus longa navigatione ægros, impenſiore curâ Galba refovebat*. Idcirco tandem opem tulerunt:nō verò ſub vexillis detenti præmia præſtolabantur. Eodem lib. cap. 70. *Germanorum vexilla* præmittit Cæcina, quæ alia à ſuperioribus erant, nam ab ipsâ Germaniâ in Italiam traducta. Porrò eam Germanicorum *vexillationem* pedeſtris militiæ fuiſſe, ex ipsâ Tranquilli & Cornelii narratione coniicio.

Sed poſteriori ævo *Vexillationes* conſtanter de equitibus ſunt acceptæ. Vegetius lib.2.cap.1. *Equitum alæ dicuntur ab eo quod ob ſimilitudinem alarum ab utrâque parte protegant acies, quæ nunc vexillationes vocantur à velo,quia velis,hoc eſt flamulis utuntur*. In Notitia Imperii plures *vexillationes* enumerantur. Palatinæ quinque, Comitatentes ſeptem, aliæque. Omnes militiâ equeſtri conſtabant, non legionanâ ſed externâ. Hoc ſenſu *vexillationum* meminit Marcellinus initio lib.25. & Diocletianus, & Maximianus in l.2. Cod.de his, qui non implet. ſtip.leg.9. quando provoc. eſt neceſſ.& Conſtantius l.2.de heredit. decurion. Jam *vexillationes* prius promiſcuè equites pediteſque, deindè ſolos Equites ſignificare habes, pro variâ temporum conſuetudine. Sanè Vegetius loco proximè recitato,alas Equitum *vexillationes* vocari, novitium ferè inſtitutum apertè indicat. Eodem modo variatum in militum conditione. Nam olim, ſicuti de vexillariis diximus, etiam vexillationes tàm ex legionariis militibus, quàm externis ſeu auxiliis conſtabant, donec tempore Notitiæ ſola auxilia continebant. Quod ſpectat ſuperius ævum, in lapide pag.256. 8. VEXILLATIO. LEGION. XX. Imperatori Hadriano monumentum nuncupat. At in 5. pag.425. C. Julius inter alia militiæ munera etiam PRAEF. VEXILL. DACOR. PARTHIC. dicitur. Hìc vides externum militem, illìc legionarium.

In

In hac tam variâ *vexillationum* acceptione, quid demum de nostro AQVILIO statuamus? Eo sane ævo præpositum *vexillationibus* crediderim, quo nomen illud promiscuè pedestrem & equestrem militiam designabat. Quare utri earum ejus præfecturam affigas, nil morabor. Quòd verò frequentius *vexillationes* auxiliaribus copiis constarent, his præpositum fuisse libenter annuerem. Profectò hoc munere functum putat Pertinacem Salmasius, de quo narrat Capitolinus cap. 2. per Claudium Pompejanum *vexillis regendis* ascitum, additque eo munere approbatum, inde in Senatum lectum fuisse. Videas quo loco id officii habitum, & dignitatem AQUILII hinc conjicias. Subdit Salmasius, *vexillationibus præpositum* in saxis Ducem auxiliorum vocatum. Addo, & fortasse *Præfectum* Auxiliorum, ut in tribus inscriptionibus Vario Clementi dicatis pag. 482. PRAEF. AVXILIORVM. IN. MAVRET. TINGIT. ET. HISPANIA. MISSORVM. Nam auxilia, & legiones ipsæ ab unâ ad aliam prouinciam, prout bellorum necessitas exigeret, traducebantur. Et quidem si legio integra & solida esset, suo Legato regebatur: cùm verò aliqua ejus pars decerpta aliò mitteretur, quòd sub propriis *vexillis* incederet, ideo *vexillatio* nuncupabatur. Itaque, ut opinor, in frequentiori significatione *vexillationes* dictæ, cùm vel auxilia, vel legionis pars de loco ad aliũ locum transferretur; tuncque ad eas deducendas peculiaris *Præpositus*, seu *Præfectus* destinabatur. In eam sententiam ut abeam, suadent frequentia lapidum testimonia, quibus *Præpositum vexillationibus*, id muneris in earum deductione explevisse memoratur. Romanus pag. 407. 1. inscriptus est CIL*oni Imper. Aurelii Antonini Aug.* PRAEPOSITO VEXILLATIONIBVS PERINTHI. PERGENTIBVS. Sæpinatensis pag. 441. 4. L. Neratio Proculo..... *Misso ab Imp. Antonino Aug. Pio* AD DEDVCENDAS VEXILLATIONES *in Syriam ob bellum Parthicum*. In alio Romano Attius Senecio *emissus à Divo Hadriano in expeditio-*

ditione Judaica AD VEXILLATIONES (ut supplet Reinesius Class. VIII. nu. 9.) DEDUCENDAS. Subditque ad cohortes vexillares, seu auxiliarias deducendas Attium fuisse missum, & *Præpositum vexillationum* idem esse ac Auxiliariorum in equitibus, horum enim tantùm vexilla. Demum Abelinus 6. pag. 1096. scalptus est Cn. Martio Plaetorio PRÆPOS. NUMERORUM *tendentium in Pontum ab Saro*. Numeri vocabulo hìc intelligendę sunt vexillationes ex legionariis militibus. Numeri enim sunt legiones; qua de re consulas Salmasium ad Vopiscum in vitâ Probi cap. 14. Quamvis alii aliter sentiant. At numeros idem denotasse, ac *vexillationes*, Joannes Voëtius de jure milit. pluribus ostendit ex l. 8. C. de erogat. milit. annon. Porrò adhuc incertus agor, an AQUILIUM deducendis *vexillationibus* delectum liceat conjectare, cum id in nostro lapide expressum haud legam. Sive hoc velis plurimo exemplo instructus, seu stato imperio in exercitu eas rexisse dicas, nulla religione in utram partem teneri te scias.

CAPUT X.

Varia siglæ P.P. & notæ FR. interpretatio. Præposititus legionis in saxis, & apud Scriptores. Quod munus in undecima exercuit AQVILIVS. Unde Legio XI. Claudia appellata. Dio Cassius falsus. Lazius prolixè refutatus. De Provinciâ Commagenâ, quæ postea Euphratensis, & Euphratesia, addito Augustæ cognomine. Locus Concilii Calchedonensis, & alius Seleuciensis emendantur. Undè nomen Euphratensis, & Augustæ accessio: Pancirolus & Lupus notati. Plura de Legione decimâ Fretensi, cui appellatio à Freto, fortè Gaditano. Eadem conjectura de nomine Fretensis nostræ undecimæ attributo, suadente præsertim Gallieni nummo, qui cum aliis illustratur.

PR. LEG. XI. CL. FR.

Praeposito Legionis undecimæ Claudiae Fretensis.

IV multumque hæsisse me fateor in hoc versiculo, quod sigla P.P. & nota compediaria FR. variis interpretationibus animum in diversa distraherent. Etenim PP. *Præpositum*, *Primipilum*, *Propræfectum*, & denique *Proprætorem* designare posse, eaque nomina in Legionibus usurpari, animadvertebam. Per singula breviter excurram. *Praefectum* Legionis X. C. Junium tradit inscriptio pag. 194. 2. & L. Vocontium Leg. VI. pag. 286. 4. *Propræfectus* ejus locum, & vices in Legione explebat. At *Præfectus* non simplici P. in saxis expressus fuit, sed hac notâ PRAEF. ut in duobus nunc memoratis, & in 1. pag. 347. necnon 5. pag. 1099. utrumque una inscriptio Romana pag. 487. 6. luculenter ostendit: P. VIBI. . . . . PRAEF. LEG. II. ITAL. P. P. LEG. III. GALL. Neque ad *Præfectum*, nec ad *Propræfectum*

ctum legionis ea sigla duplicis P. traduci potest, ob diversum scripturæ modum. Hoc ipsum de *Prætore* legionis, cujus meminerunt epigrammata pag. 1102. num. 3. & 4. statuendum arbitror. *Proprætor*, aliâ quidem notione, passim hac notâ PR.PR. signatur. Adhærebam *Primipilo*, quem aliquando duplici P.P. indicatum, observat Eques Ursatus in notis Rom. simulque resolutâ ultimâ notâ FR. ita hunc versum, quem solicitamus, legebam: *Primipilo Legionis XI. Claudiæ frumentario*. Primipilus *Centurio erat dignior in legione, qui non solum Aquilæ præerat, verum etiam quatuor Centurias gubernabat, caputque totius legionis censebatur*, uti ait Vegetius lib. 2. cap. 8. Centurionis *Frumentarii* mentionem ingerit lapis Fulginas pag. 347. 1. L. ÆLIO. *Marcello .... Cent. frum.* Expressum verò, quamvis in milite, ejusmodi munus legitur in Romano pag. 530. 7. *T. Aurelio Pio milit. Leg. VI. Victr. Frumentario*. Officium frumentariorum fusè explicant Salmasius in Hadriano Spartiani cap. 11. & Bulengerus de Imp. Rom. lib. 6. cap. 42. At AQVILIVM, post exactas amplissimas dignitates Primipilatum gessisse, non admodum verisimile mihi est. Quamvis enim id muneris *dignius* in legione dicatur Vegetio, hoc sanè rectè, si Primipilum cum aliis Centurionibus componas: nam Tribunum, Præfectum, Legatum legionis ei prælatos nemo negaverit. Porrò *Frumentarii* officium, seù annonæ militari transvehendæ impositum dicas, seu ad res novas, & ea quæ in Provinciis gerebantur, Imperatori nuncianda, nunquam nisi infrà dignitatem & gesta ab AQVILIO munera reputabis. Tantùm obest allatus Rom. lapis 6. 487. in quo P. Vibium, post illustria munera, Frumentarii officium exercuisse intuemur. Ita enim se habet: *P. Vibius Praef. Leg.* II. *P. P. Leg.* IIII. *7. Frument.* hoc est *Centurio Frumentarius*. Equidem animadverti in inscriptionibus non semel ordinem graduum & dignitatum haud servari, sed de nostrâ id mihi adhuc persuasum esse nequit, nitente contra aliâ lectione, quam modo exponam.

Itaque hunc versum ita legendum arbitror: PRÆPOSITO LEGIONIS VNDECIMAE CLAVDIAE FRETENSIS. Non moror, si statim quæras, cur in antecedenti versiculo PRAEP. primis literis distinctis insculptus appareat, hìc verò sub ejusmodi Siglæ involucro delitescat. Singula verba dum expendam & explicabo, quibus argumentis & conjecturis nostra hæc lectio obfirmetur, constabit. Quòd literas singularias P. P. attinet, magnum Indicis Gruteriani Compilatorem sequor, qui ubique eas in *Praepositum* resoluit, cùm *legioni* annectuntur, exemplis plus septem, quæ videas cap. 6. militari, & 20. de abbreviaturis. Et si expressum nomen *Praepositi* cupias, lapis Strigoniensis pag. 164. 4. votum expediet: FOSCANVS PRAEPOSITVS LEGIONIS. I. MARTIORVM. Nec historicis ignotum nomen ipsum & munus. Suetonius in Tito cap. 4. *ex quæsturæ*, inquit, *honore legioni Preposìtus &c.* & Spartianus de Severo hæc ait: *legioni IIII. Scythicæ deinde Præpositus est circa Massiliam*, in vit. cap. 3. jam Legationem Proconsularem aliaquæ egregia munera Severus expleverat, quod *Præpositi* legionis dignitatem arguit. Eam legionem Scythicam circa Massiliam stationem habuisse, subdubitans Salmasius legit, *circa Syriam*. Prius *Moesiam* reposuerat Casaubonus: at Gruterus *Massiliam* retinuit. Sanè Salmasio favet Dio, qui ad hæc tempora scripsit, Legionem IV. Scythicam in Syria stetisse lib. 55. pag. 564. Hinc *militum præpositure* etiam Lampridio memoratæ in Severo Alex: cap. 46. & *Præpositos militum* vocat Svetonius in Othone cap. 1. & Marcellinus narrat Petronium ex *Præposito Martensium militum* repentino saltu Patricium effectum lib. 26. cap. 6. ubi vide notas Valesii. Hos verò non solidæ legioni, sed certo militum numero vel generi præfectos fuisse apparet. Nobis satis hìc est demonstrasse, nomen in militiâ frequenter fuisse usurpatum. Jura etiam nostra *Præpositi* meminerunt, quem à *Tribuno* distinguunt in l. unic. Cod. Theod. de Comit. & Tribun.

& in

& in l. 1. de erogat. militar. annon. & *Præpositi legionum*, uti legit Gothofredus, non *largitionum*, mentio est in l. 10. de veteran.

Præpositorum munera passim indicantur in eodem Codice Theodosiano. Loca haud profero, ne crebris citationibus lectorem onerem. Videri poterunt congesta ab eodem doctissimo huius Codicis illustratore Gothofredo in Paratit. lib. 7. pag. 257. tom. 2. Hoc mihi prætermittendum non est, *Præpositos* frequenter *Tribunis* comparari, modò tamen iis præponi, modò postponi, ut idemmet Auctor notavit. Quod indicio est, eorum dignitatem non multum à Tribunatu discrepasse. Parum abest, ut credam, *Præpositos legionum* alio etiam vocabulo *Præfectos* vocatos, remque unam eamdemque fuisse. Refert Lampridius in Heliogabalo cap. 6. perditissimum hunc Imperatorem omnes reipublicæ dignitates postituisse, *militaribus etiam Præposituris, & Tribunatibus, & Legationibus, & Ducatibus venditis.* Nulla hic mentio de Præfecturis, quas primæ notæ in legione Heliogabalum præteriisse, ad pinguius lucrum captandum, non est verisimile. Quare eas sub *Præpositurarum* nomine latere coniicio. Sanè & eadem utriusque vocabuli vis est & notatio. Tacitus hist. 4. cap. 68. Varum Arrium prætorianis *Præpositum* memorat, quem anteà *Præfectum* Prætorii appellaverat. cap. 2. Nostrum itaque AQVILIVM *Præpositum legionis XI. Claudiæ* si sculptam in saxo notam spectemus, at si rem ipsam *Præfectum* dicere pro libito erit.

Porrò legionem hanc *undecimam*, sicut & septimam, *Claudiam* appellari voluit Claudius Imp. quòd adversus se in seditione à Camillo Scriboniano Delmatiæ Præfecto concitæ non rebellasset, ut refert Dio lib. 55. pag. 664. & lib 60. pag. 674. Hoc posteriori loco subdit historicus, Scribonianum cùm milites *dicto non audientes* metueret *in Issam insulam delatum, ibi mortem voluntariam oppetiisse.* At Tacitus hist. 2. cap. 75. in eâdem seditione, cujus

etiam

etiam meminit lib. 1. cap. 89. & Annal. 12. cap. 52. *sub Claudio interfectum* ſcribit, ipſumque *percuſſorem* nominat *Volaginium*. Suetonius in Claud. cap. 13. *oppreſſum* ait *intra quintum diem*, quæ loquendi forma Tacito accedit. Apertius loquitur epitomator Aurelii Victoris in Claudio: *Hujus tempore*, inquit, *Scribonianus Camillus intra Delmatias Imperator creatus, continuò occiditur*. Falſus itaque Dio, qui eum ſibi ipſi manus intuliſſe tradidit; nam certè Tacito, qui proximus rei geſtæ, amplior fides adhibenda eſt, in partes ejus Suetonio & Victore euntibus. Nec verò fortaſſe in Interpretem labem refundas, quòd malè Græcam vocem reddiderit. Nam hæc verba Dionis: ἐν ταῦθα ἑκούσιος ἀπέθανε, de morte ſibi illatâ intelligenda eſſe non dubitat à me conſultus Bernardus Montfauconius è Congregatione Pariſienſi S. Mauri O. B., cujus, præter omnigenam eruditionem, in linguâ Græcâ peritiam teſtantur edita nuper ab eo abſolutiſſima S. Athanaſii opera, iterque Italicum ſuſceptum luſtrandis & colligendis Græcis M. SS, ſicut quatuordecim ab hinc annis eamdem operam latinis navavit Joannes Mabillonius Socius alter ejuſdem celeberrimi Coetus, doctrinâ & editis libris Orbi jam notus. Par hoc doctiſſimorum hominum libenter nomino, quòd primum, plurimâ ab eo familiaritate donatus, nunc Romæ præſentem colam, alterius abſentis benevolentiam literarum commercio comparaverim.

Legionis *undecimæ Claudiæ* frequens in Gruterianis inſcriptionibus mentio habetur, ubi etiam *Pia*, & *Fidelis* vocatur, quæ nomina Senatus addidit teſte Dione. Iis prætermiſſis, quæ obviæ ſunt in indice Gruteriano, Aquilejenſes tres, quòd nondum ſint editæ, in gratiam eruditorum hic proferam.

1

D. M.
AVREL. DIZO. MILEX
LEG. XI. CLAVD. VIXIT
ANN. XXVII. MILIT. ANN
QVINQVE. OBITVS. IN
MAVRETANIA. BENE
MERENTI. CIVES. ET
COMMANIPVLI, DE. SVO
FECERVNT

In quadam domo Capituli.

2

L. POMPONIVS
SILVANVS
MILES. LEG. XI
H. S. E

Utini ex Aquileja apud Nobb. Gurgos.

3

D. M.
AVRELIVS. SVDLCEN
T. CVS. MILEX. LEGIO
NIS. XI. CALVIE

Olim in ædibus V. Capitanei.

Postrema hæc ita fædè corrupta, cùm Aquilejæ amplius non extet, cum suis plagis relinquenda fuit.

Optanda nunc Accii Navii manus, quâ cotem secuit, ut lapidis nostri difficilem notam F R. in partes explicando dissolvam. Eam in hanc vocem FRETENSIS traducendam jam indicavi. Sanè ubi Legioni decimæ affixam legimus, semper ita interpretatam observamus. In lapide 2. pag. 442. signatur LEG.X.FR. quæ alibi expresse LEG. X. FRETENSIS. dicitur, pag. 354. 5. 457. 6. 480. 6. At novum & insolens hoc cognomentum; nec uspiam legio undecima ea appellatione notata invenitur. Fateor equidem: sed neque sextam decimam nisi in 1. pag. 407. cum appositâ eadem notâ FR., neque duodecimam cum expresso cognomine FRETENSIS. nisi in 30. Classſ. VIII. Reinesii legimus. Quare, ut iis ejusmodi denominatio rata manet, frustrà ipso Reinesio ut solet mendum in numero XII. somniante; ita nostræ non est invidenda. Potuit enim eadem nominis caussa & ratio adfuisse. Quod ut pervestigemus, prius de decima, cui id vocabuli certum, paullō diligentius est agendum.

La-

Lazius lib. 5. de Rep. Rom. cap. 17. appellationem legionis X. *Fretensis* se acceptam referre ait Eutropio in historiâ Vespasiani, ubi hæc verba scripta ipse reperit: *Trachæa, Cilicia, & Commagene, quam hodie Augusto Fretensem nominamus, quæ sub Regibus amicis fuerant, tunc primùm rediere in provinciarum formam.* Ita Legio *Fretensis* à Provincia Augusto *Fretensi* nomen sumpsit. Porrò se invenisse autumat, illam usque ad seculum deflorescentis Imperii in Palæstinæ stativis mansisse eodem *Fretensis* cognomento, ex Codice Notitiarum. At pluribus peccat hic Auctor, qui aliunde non leviter in antiquitatum Romanarum stadio versatus fuit. Primùm eam vocem *Augusto Fretensem*, à qua legionis decimæ denominationẽ accersit, ex corruptis exemplaribus hausit; non quidem veri Eutropii, & qualem postea edidit Vinetus, à quo eadem vox omninò abest, sed ex historiâ Miscellâ, quam Paullus Diaconus, seu quisquis fuerit, non tam ex ipso Eutropio, sed aliis etiam superiorum temporum historicis consarcinavit. In hac siquidem historiâ lib. 8. genuina lectio habet *Augustophratensem*, quod vocabulum ipsius Miscellæ auctor addidit ex Aurelii Victoris epitome in Vespasiano, cujus sunt verba: *Syria, seu Palæstina necnon Cilicia, Trachea, & Commagene, quam hodie Augustophratensem nominamus, provinciis accessere.* Jacobus Gothofredus ad l. 2. Cod. Theod. tit. ne Comit. & Tribun. in victore legit *Augusteuphratensem*; eandemque vocem restituit Valesius in notis ad Marcellinum lib. 14. pag. 42. qui hoc loco ait: *Commagena nunc Euphratensis clementer assurgit.* At rectius ad fidem veterum monumentorum illud vocabulum in duo est secandum. Nam in l. ult. Cod. de divers. offic. Leo & Zeno Imp. appellant Comitem *Augustæ Euphratensis*, & in Synodico, quod post Christianum Lupum edidit V.C. Stephanus Baluzius Tomo primo, & adhuc postremo, novæ collectionis Concilior. pag. 699. subscribunt Theodoretus Episcopus Cyri *Augustæ Euphratesiæ*, & Meletius Episcopus Cæsa-

reæ

reæ *Augustæ Euphratesiæ*. Porrò, ut vides, hæc provincia promiscue *Euphratensis*, & *Euphratesia* appellatur. Primæ nomenclaturæ exempla alia, præter Marcellini mox laudatum, habes in Codice Theodosiano leg. 2. ne Comit. & Tribun. & lege itidem 2. de venat. ferar. ubi limitis *Euphratensis*, & Præsidis *Euphratensis* fit mentio. Provincia *Euphratensis* dicitur in l. 10. Cod. Justinian. de ædific. privat. & in Notitia Provinciarum, quæ extat Tomo secundo postumo Antiquit. illustratæ Emanuelis Schelestrate pag. 712. Secundæ appellationis unum & alterum testimonium ex Synodico supra recitavimus. In eodem Synodico cap. 183. laudatur Flavius Lybianus Pręses *Euphratesiæ* Provinciæ, & cap. 81. Alexander *Euphratesiæ* Provinciæ Metropolitanus. Adde etiam cap. 7. ac 13. necnon Notitias apud eumdem Schelestratum pag. 651. & 685. Hæc verò differentia non ex libito Scriptorum, sed à proprietate diversi idiomatis profluxit. Nam quæ Εὐφρατησίας Græcis, *Euphratensis* Latinis dicitur, ut observavit Lucas Holstenius utriusque linguæ peritissimus in notis ad Stephanum de Urbibus verb. *Germanicia*; addiditque ideò malè apud Nicephorum Εὐφρατησίας verti in *Euphratesia*. Hinc allata omnia exempla, quæ ex Græcis monumentis translata sunt, veniunt rrigenda. Sanè eam legem servarunt doctissimi viri Jacobus Gothofredus, & Henricus Valesius, qui in suâ quisque Philostorgii versione, ubi lib. 3. cap. 8. & lib. 11. cap. pariter 8. in Græco est Εὐφρατησίαν, ipsi transtulerunt *Euphratensem*.

Optimè notavit idem Valesius loco mox allato Marcellini, corruptam esse subscriptionem Concilii Calchedonensis, ubi legitur *Augustus Euphratensis*, quasi Episcopi nomen sit, cum sit provinciæ. Corruptius adhuc idem vocabulum exhibet editio Labbeana Conciliorum tom. 4. col. 788. *Augustus Euphrasiensis*. Reponendum itaque *Augusta Euphratensis*, vel *Augusteuphratensis*. Sed quid nomen hoc Provinciæ in eo Concilio nudum & solitarium,

absque Urbe, absque Episcopo? Nil ultra Valesius tentavit. Quare mihi castigandus is locus est, & veræ lectioni restituendus. Subscriptiones exhibet Labbeus loco indicato ex apographo Sirmondi, qui eas olim descripserat Romæ ex antiquissimo mille annorum Codice. Distributæ sunt per Provincias, & unusquisque Episcopus post suum Metropolitanum subscribit. Laterculum, quod rem nostram spectat, oculis subjicimus ex eadem col. 788.

Provincia Arabiæ Episcopi XV.
Constantinus Bostren.
Eulagius Filadelfiensis
Proclus Adraonensis
Theodosius Canothasiensis
Ormisda Philippolitanus
Flaccus Geronosotanus
Augustus Eufrasiensis
Stephanus Hierapolitanus

Sequuntur alij septem, *Samosatenus*, *Cyropolitanus*, *Germaniensis Doliches*, *Zeugmatos*, *Perrensis & Neocæsariensis*.

Falsus in primis est titulus: nam post Constantinum Bostrensem, quinque tantùm qui sequuntur Episcopi ad Provinciam Arabiæ pertinent. Hos statim excipit *Augustus Eufrasiensis*, & inde subsequitur *Stephanus Hierapolitanus*, aliique septem Antistites. Bostra Metropolis erat *Arabiæ*, Hierapolis *Euphratesiæ*, ut cuilibet Geographiam sacram versanti patere potest. Itaque duo hìc Metropolitæ, *Bostrensis*, & *Hieropolitanus*. Quare duæ Provinciæ sunt distinguendæ. Si ergo ubi *Augustus* tamquam Episcopus *Eufrasiensis* collocatur, levi adhibitâ castigatione legas, Provincia *Augusta Euphratensis*, jam habebis secundam Provinciam, sub quâ, ordine non immutato, agnosces rectè consignari *Stephanum Hierapolitanum* Metropolitam, & ceteros Episcopos, qui re vera omnes eidem suberant. Ita non tam explosus *Augustus* ficitius Episcopus, sed etiam sui Antistites Provinciæ Euphratensi & Metropoli-

tano

tano restituti, qui antea perperam Arabiæ accensebantur.

Discedam hìnc, ubi alterius Concilii simili labe depravatum locum emendavero. In Seleuciensi anni 359. Episcopi Ariani expositionem fidei emittunt, cui inter alios subscribunt: *Cyrion Episcopus Doliches*, *Augustus Episcopus Euphratesiæ*. En Augustus importunè rem iterùm miscet. Quem si Episcopum patimur, jam Euphratesia Urbs est, non Provincia. Arbitror unum tantum hìc esse Episcopum *Doliches*, adjectâ Provinciâ, in quâ verè ea Urbs sita est. Quare expunctâ voce illâ *Episcopus* secundo loco positâ, omninò legendum: *Cyrion Episcopus Doliches Augustæ Eufratesiæ*. Qua eadem subscribendi formulâ usos Theodoretum, & Miletium Episcopos ejusdem Provinciæ, jam vidimus. Miror oculatissimum Baluzium, qui eam expositionem fidei primus edidit in citatâ collectione col. 66. hoc mendum non advertisse, cùm profectò doctissimam operam, ut ceteris suis præclaris operibus, in his sacræ antiquitatis monumentis castigandis & illustrandis contulerit.

Ex tot igitur illustribus veterum scriptorum testimoniis planè constat, deceptum Lazium, qui, ut nomenclaturam legioni decimæ assereret, Commagenem *Augustam Fretensem* dictam existimavit. Sanè si ad hujus Provinciæ situm parumper animum intendisset, vel Procopium consuluisset, veri nominis caussam edoctus, haud ægrè errorem poterat exuere. Commagena, quæ Syria secunda est, ad Euphratem porrigitur, cujus Urbs olim illustrior Samosata ponte jungebatur, atque exinde appellationem *Euphratensis*, & Græcis *Euphratesiæ* adepta est. Profero verba Procopii lib. 1. de Bello Pers. cap. 17. ex postremâ versione Maltreti. *Porrò*, inquit, *plagam quæ à Samosatis trans Euphratem est, vocarunt veteres Commagenen, nunc à Fluvio ductâ appellatione, dicitur Euphratesia*. *Euphratensis* reddere debuerat interpres. *Augustæ* nomen additum putat Pancirolus in Comment. ad notit. Imp. Orient. cap. 113. ab *Au-*

gusto Cæsare, quando Armeniam cum signis M. Crasso ademptis recuperavit. In quam sententiam abripi se passus est etiam Christianus Lupus in notis ad cap.183. Synodici supra laudati tom.2.variar.epistol. pag.534. At ea nomenclatura recentior est,quam ut Augusto adscribi possit. Svetonius cap.8. *Vespasianus*,ait, *Thraciam, Ciliciam, & Commagenem ditionis Regiæ usque ad id tempus in provinciarum formam redegit*. Verba eadem penè descripsit Aurelius Victor, quæ jam retulimus, nisi quod de suo addidit, *quam hodie Augusteuphratensem nominamus*. Ergo post Tranquillum enatum hoc nomen, & non longè à Victoris ævo, qui sub Juliano Apostata scripsit. Quo eodem tempore simili phrasi usus Marcellinus,*Cõmagena nunc Euphratensis*, indicavit, recentem fuisse hanc quoque Euphratensis appellationem. Quò recidit etiam Procopij loquendi forma. Sanè nusquam apud veteres scriptores Strabonem, Plinium, Tacitum,Ptolemæum, qui Commagenes meminerunt, *Euphratensem* vocatam invenies.

Rursus quod in Palæstinâ *Legionem X. Fretensem* collocet Notitia, non ideò Lazius in caussâ suâ proficit. Nam cum eadem Notitia inter provincias sub dispositione Comitis Orientis recenseat *Euphratensem*, dici nequit, legionem *Fretensem* ab hac eadem provincia nomen derivasse. Et prætereà Lazius perperam confundit *Fretensem*, quæ in Palæstinâ stativa habuit, cum *Ferratensi*, seu *Ferratâ* Judaicâ, quia hæc sexta apud Dionem loco non semel relato, & in marmore Capitolino,in quo singulæ legiones prostant pag.513. 2. illa decima erat.

At cur vim nomini inferamus, cùm ipsum se statim prodat, originemque suam præseferat? *Fretensis* legio, ait ipsemet Lipsius Analect. de militiâ Rom.lib.2.Dial.5.quia *Freto* assita: vel à *Freto* aliquo undè extracta est, uti suspicantur Pancirolus in Notit.Orient.de Duce Palæstinæ pag. 217. & Turnebus adversarior. lib.18.cap.10. Cum Lipsio, opinor:nam plerumque legiones à loco stationis appellatę,

uti

uti *Macedonica*, *Mœsiaca*, ne alias referam. Et quod proximum ad rem nostrã exemplum est, *Ripuarienses* legiones passim in Notitia,& l.14.Cod.de re milit. quòd in *ripis* fluminũ essent locatæ,vocantur. Quodnam verò illud *Fretum*, à quo legio decima nomen mutuavit? *Fretanam* legionem in Apuliâ apud Plinium loco non indicato, videre sibi visus est Pancirolus mox allegatus, eòque à vicino freto Siculo fortè appellatam dixit. Vèrum Plinius nusquam id habet, ut evoluenti magnum indicem Harduini, in quo non res tantùm sed vocabula penè omnia & voces digessit, apparebit. Puto, doctissimum virum vel corrupto Codice vsum, vel memoriâ lapsum, *Regionem Frentanam* in Apuliâ, cujus quidem meminit ipse Plinius lib. 3. cap.11. in *Legionem Fretanam* commutasse. Mihi ad Gaditanum *fretum* eam nominis originationem referre omninò arridet. Nam certum est, sub Augusto Legionem *X.* in Hispaniâ constitutam,diu in eâ provinciâ excubasse:& illinc tandem à Ducibus Vespasiani accitam, ut refert Tacitus hist.4. cap. 68. dum in Italiam iter pararet, in Germaniam divertisse, ubi Cerealis exercitum supplevit,eodem historico testante l.5. cap.19. Cùm ergo in Hispaniâ manserit, quid vetat opinari, stativa ad ipsum *Fretum* Gaditanum traxisse, atque inde *Fretensis* nomen fuisse adeptam? Certè cùm tres legiones, tertia, sexta, & decima Hispaniam tenuerint, solam hanc *decimam*, Lucejo Albino Mauretaniæ Præposito hostilibus signis, *Hispaniæ augusto freto diremptæ*, imminente *propinquare litori, ut* fretum ipsum *transmissurus* jussit Cluvius Rufus, uti narrat Tacitus hist.2. cap.58. Quod eam haud longè ab ipso Freto locatam arguit. Cur enim hanc potius, non alias *propinquare* jussisset Rufus? Ceterum non abnuerim, legionem decimam Hispanicam Geminam utcumque appellatam, id enim non uno lapidum scriptorumque testimonio docemur. At *Fretensem* nihilominus etiam dictam, asserere non dubito. Extant exempla vetustatis in Germaniâ, quibus insculpta est LEGIO X. FRE-

TEN-

TENSIS; ſcilicet paginâ 354. 5. pag.475. 1. pag.1068.2. quæ quiſque conſulere poterit. Ea ergo legio decima, quæ ex Hiſpaniâ in Germaniam traducta fuit, ut vidimus, *Fretenſis* appellabatur. At quæ in Palæſtinâ excubabat *Fretenſis decima*, aut ex ipsâ Hiſpanicâ olim divulſa, nomen ſimul in Judæam tranſvexit, vel ipſa Germanica inclinante Imperio eò deducta, & veteri decimæ addita fuit. *Decumanos fortenſes* memorat Marcellinus ſub finem lib.18. eoſque ex legione *Fretenſi*, quod nomen in *Fortenſem* degeneravit, eſſe alii putant. Id negare non auſim, cùm non vacet rejicere. At video in Notitiâ, & *Fretenſem legionem*, & *Fortenſem* memoratam, quod argumento eſt, diſcrimen inter ipſas interceſſiſſe.

Ergo ne longè conquiſitis etymi argumentis pretium quoque rei pereat, *Fretenſis* vocabulum à *Freto* ſimpliciori derivatione formaveris. Nec à nomine purioris ſeculi auctoritas abeſt. Illud enim ipſe Tullius uſurpavit lib. 10. Epiſt.7. ad Atticum ubi ait, *Adriatico mari Dolabella, Fretenſi Curio*. Quam lectionem quibuſdam ſuſpectam firmat Turnebus loco ſuperius indicato, amplectitur Boſius, nec Lambinus damnat in notis ad hanc uterque epiſtolam. Quare ut *decimæ* legioni ab Auguſti ævo, ex Hiſpanicâ ad *fretum* ſtatione, id nominis quæſitum; ita ſequiori Imperio noſtræ *undecimæ*, quantum conjecturâ aſſequi poſſumus, ſimilis appellatio ob eamdem cauſſam indita fuit. Nam non ſemel, prout hìc illìc, bellorum neceſſitate poſcente, variis ſtationibus hæc manſit, ita nomen quoque commutavit, ſicuti de aliis legionibus legimus. Stante Republicâ adverſus Annibalem in Africâ fuit, teſte Livio lib. 30. inde dicta *Africana*: Poſteà *Macedonicæ* nomen adepta eſt, quòd in hanc Provinciam eam Cęſar deduxerit, ut ipſe narrat lib. 3. bell. Civil. Poſt Pharſalicam pugnam in Delmatiam proximam Macedoniæ regionem tranſmiſſam veroſimile eſt; nam ſub Claudio Imperatore, cùm Scribonianum nova molientem deſeruit, inibi degiſſe jam vidimus, appel-

appellationemque *Claudiæ* ſuſcepiſſe. Inde in Italiam traducta fuit juſſu Othonis adversùs Vitellianos, teſte Tacito hiſt.2.cap.11.ubi cum *è Delmatiâ, & Pannoniâ* motas *legiones* ait, *ſeptimam Galbianam*, *undecimam*, *& tertiamdecimam*, hæc *undecima* ad Delmatiam eſt referenda, quod diſtinguere neglexit hiſtoricus. Unde Lipſio error, qui nunc eam *Delmaticam* facit,poſtea *Mœſicam*, perperā intellectis hoc ipſo & aliis proxime afferendis Taciti locis, de Repub.Rom. lib.5. cap.18.Denuò autem ſuis hibernis reddita fuit,ex eodem Cornelio lib.2.c.67.quam tamen profectionem non expleſſe puto, cùm paullò poſt ceteris Veſpaſiani copiis adjunctam ſcribat lib. 3. cap. 50. Tunc cùm ex Delmatiâ in Italiam profecta eſt, aliquandiù Aquilejæ moratam fuiſſe non dubito; ſicuti non de Mœſicis tantùm, ſed de hac etiam quæ adventantem exercitum conflabat, innuere videtur Tacit. lib. 2. cap. 46. unde militibus inibi tunc fato functis lapides emortuales, quos adduximus, poſitos fuiſſe ſuſpicor. At tempore Dionis, ſcilicet ſub Severo Alexandro,ſtativa in Mœſia agebat,ideoque & *Mœſica* eidem appellatur. Nolo hìc miſcere quæſtionem, an legionum ſtativa Dioni recenſita referenda ſint ad tempora Auguſti, vel ad ea, quibus ipſe ſcripſit. Hoc mihi verius eſt: nam præter argumenta Caſauboni exercitat. 14. cap. 10. & Reineſii ep. 31. ad Rupertum pag. 163. cur Dio, ſi ævum Auguſti reſpexiſſet, noſtram undecimam *Claudiam* appellaſſet, quod nomen nondum enatum erat? Ad Hiſpanica ſtativa, quod in rem noſtram eſt, tandèm traductam, omninò evincit Notitia Imperii Occidentalis, penès quam *Undecumani* ſub ſpectabili Comite Hiſpaniarum recenſentur.Additque Pancirolus cap. 23. hos eſſe ex legione *undecimâ Claudiâ* in Mœſiâ olim collocatâ. Quod ſi in Hiſpaniâ, cur non etiam *ad fretum* Gaditanum excubaſſe, indeque nomen *Fretenſis* traxiſſe divinare nobis non liceat?

Sanè ea à Gallieni ævo maritimæ alicui oræ impoſita fue-

fuerat, adeoque jam à statione Mœsiacâ, quæ regio tota mediterranea est, recesserat. Nam Vaillantius tom. 2. numismat. Imp. pag. 168. profert nummum ejusdem Imperatoris, cui in aversâ parte scalptus est *Neptunus* dextrâ *Tridentem*, sinistrâ *Delphinum* gestans, cum hac epigraphe: LEG. XI. CL. VI. P. VI. F. scilicet *Legio undecima Claudia sextùm pia, sextùm Felix.* Has ultimas notas numerales ita ab Harduino expositas pag. 298. de Nummis populor. nolo ad eruditorum tribunal vocare. Cùm decem & octo alias legiones iisdem signatas apud Vaillantium videam, nescire me fateor, cur omnes in eumdem numerum conspiraverint. At hoc extra aleam nostram. Illustre illud symbolum usurparunt Laodicenses in nummo Alexandri Theopatoris, apud eumdem Vaillantium, sed alio opere, historiæ scilicet Regum Syriæ pag. 262. inscriptis hisce verbis ex Græco: *Laodicensium qui sunt ad mare*. Alia numismata Urbium maritimarum cum ijsdem insignibus, vel cum Delphino, passim videre est apud rei monetariæ scriptores. Potuit ergo quòd oræ maris, seu freto accubaret *legio undecima*, Neptunum delphino, & tridenti insignem gerere. Certè inter numismata unius & viginti legionum, quæ inibi exhibet Vaillantius, sola hæc eo symbolo utitur: quod indicio est, illud singulare & proprium undecimę fuisse, & nonnisi à maritimâ statione acceptum. Utique & *mare* ipsum, latiori vocabuli significatione, passim à Poëtis, & non semel ab alijs scriptoribus, *fretum* vocatum scimus. Quare quacumque statione ad maris litora nostram legionem locemus, ab eo *Fretensem* dictam suspicari fas erit. Ut verò obiter lucem aliquam ipsis numismatibus afferam, tunc ea à Gallieno percussa crediderim, cùm demens Imperator, interfectis apud Byzantium rebellantibus militibus, quasi magnum aliquid gessisset, vesanâ pompâ, & novo genere ludorum & voluptatum decennia celebravit. Quę sollemnia Trebellius Pollio in ejus vita cap. 8. fusius enarrans *vexilla centena*

sub-

subdit, *& præter ea quæ collegiorum erant, dracones, & signa Templorum omniumque LEGIONUM ibant*. Hæc *signa legionum* certè non alia quam quæ iisdem nummis, tunc sanè cusis, expressa conspicimus; *Capricornus* videlicet primæ Adiutrici attributus, *Mars galeatus* primæ Augustæ, *Neptunus* cumdelphino & tridente nostræ *undecimæ*, ceteraque videnda apud eumdem celeberrimum Antiquarium.

Adhuc per immensa pelagi spatia nos legio undecima traducit, ut aliud cognominis indicium persequamur. Reinesius Class. 8. num. 17. hanc inscriptionem Vicentiæ, seu rectius Vicetiæ in Venetis, extantem, sibique à Cl. Bartholino traditam profert.

M. BILLIENVS. M. F
ROM. ACTIACVS
LEGIONE. XI. PRAE
LIO. NAVALI. FACTO
IN. COLONIAM. DE
DVCTVS. AB. ORDI
NE. DECVRION. ALLEC
. . . . O . . . ERVC. . . .
COSS

Jacobus Marzarius lib. 1. hist. Vicetinę p. 37. legit in secundo versu: *Romac. Leg. XI. &c.* omittitque ea vestigia Consulum. Sed alius potuit acutiori oculo uti. Reinesio sunt hi Consules: *Sossius Falco* & *Erucius Clarus*, qui Consulatum inierunt A. V. 496. Christi 193; quo scilicet Pertinax & Didius Julianus occisi sunt, & Septimius Severus ad Imperium evectus. Prælium navale, cujus in hoc lapide fit mentio, illud esse subdit vir doctus, quo Byzantini obsessi à Severianis, & fame coacti, se navibus, ut effugerent, crediderant, quibus confractis & submersis ad unum omnes interfecti sunt, eamque cladem mox sequuta est deditio Urbis. Si clausis oculis Reinesio manus darem, compendio rem meam agerem. Statim enim Le-

gio XI. ideo *Fretensis* esset, quòd prælium hoc ad *fretum* Byzantinum feliciter gesserit. At magis est, ut veritatis obsequio alucinationem Reinesii detegam. Septimius Severus inclinante anno eodem 193. rerum potitus, bellum adversus Pescenium Nigrum movit, & subinde Byzantinam Urbem, quæ ab ejus partibus stabat, obsidione cingi jussit; quæ tandem nonnisi post triennium capta est, dùm ipse in Mesopotamiâ degebat, ut narrat Dio l.74.p.847. Hęc quidē gesta esse jam elapso Consulatu Falconis & Erucii, nemo est qui dubitet. Quamobrem Billienus, qui post prælium navale redux in patriam, & honore quopiam à decurionibus suæ coloniæ honestatus, lapidem sculpsit iisdem Consulibus, huic postremæ ad Byzantium pugnæ interfuisse non potuit, immò neque initia obsidionis vidisse. Præterea idem historicus pag. 846. disertè ait, Byzantinos eâ clade vi tempestatis obtritos fuisse, *nullo facto prælio navali*. Ad horum Consulum tempora, vel paullò ante, aliam pugnam navalem commissam non reperi. Erucium alterum, fortè hujus patrem, signant Fasti Consulem cum Claudio Severo sub Antonino Pio an. 146. cui ætas lapidis alligari posset, si expeditio aliqua maritima simul occurreret. At verò, quocumque velis loco aut tempore, certò discimus ex hac inscriptione, Legionem XI. prælio navali aliquandò decertasse, & sanè victoriam fuisse adeptam; neque enim, si secus, rei malè gestæ memoriam Billienus saxo inscripsisset. Ob eam igitur caussam *Fretensis* dici potuit, nomine à maritimâ expeditione traducto; & simul maritima symbola, quæ scalpta nummo Gallieni memoravimus, usurpasse. Id quippe in more positum alia ejusmodi numismata ostendunt. Apud Oiselium tab.36. 10. nummus est M. Agrippę, quo Neptunus dextrâ Tridentem, sinistrâ Delphinum præfert. Ejusdem schematis alter visitur Augusti, nisi quod Neptunus dexterâ, pro Delphino, acrostolium navis detinet. Uterque victorias navales his signis denotare voluit.

Scrupulus adhuc remanet dissolvendus. Quid nempe sibi velit interpunctio illa, seu signum ↄ quod ubi fractus est noster lapis, ante notam FR. incisum conspicitur? illud esse ex iis, quæ pro marmorarii libito frequenter in inscriptionibus offendimus, nihilque omnino significant, arbitror. Plura ejusmodi exempla apud Gruterum, & Fabrettum reperies. Hìc cum in angulo, oscitantiâ fabrili, spatium vacuum fuisset relictum, signum illud loco implendo exsculptum divino.

CAPUT XI.

Mos cooptandi Patronos à Romulo. Formula rogati, & suscepti patrocinii. De Municipio Civiulitano in Africâ. Vaillantius & Harduinus erroris, quem sibi invicem regerunt, ambo notati. Tabula patrocinii in domo suscipientis asservata. Quodnam Patronorum munus. Hi aliquando in tutelam, & mox in fraudem tributorum. Etiam feminæ in Patronas Urbium electæ. Statua plerumque Patrono posita, quâ Aquilium ab Antiatibus donatum verisimile est.

PATRON. COL. OBMER. EIVS. ANTIAT. PVBL

Patrono Coloniæ ob merita ejus Antiates publice.

RIMA tantùm hujus postremi nostræ inscriptionis versiculi pars nobis nunc versanda est, cùm aliam, quæ Coloniam Antiatem spectat, olim in ipso limine dissertationis abundè fuerimus prosequuti. Cùm Antiates pridem in *Patronum* Coloniæ M. AQVILIVM adoptassent, isque eos beneficiis, & collatis tutelæ præsidiis jugiter demeruisset, lapidem hunc, tot inscriptis dignitatum titulis illustrem, decreto publico posuerunt, quod ultima ejus particula indicat.

Eum quoque pro ædibus publicis locatum fuisse pronum est credere. Quo argumento publicum aliquod ædificium stetisse eo loci, quo repertus fuit, non malè conjicio. In nobiliori Urbis parte, quà in subjectum portum aspectus patet, visitur porticus subterranea lunato fornice in orbem à circulari deflectentem, ad modum amphitheatri, producta, in cujus medio satis ampla ejusdem figuræ area supernè expanditur. Substructionem hanc putaverim ad sustinendum ædificium, quod eamdem aream circumplectens, columnis per ambitum dispositis porticus publicas, ubi Aquilii monumentum fuerat positum, efformabat. Etenim stylobatæ, capitella ordinis Corinthiaci eleganter elaborata, epystillia, aliaque columnarum fragmenta inibi jacent, pristinam magnificentiam loquentia. Has fuisse *publicas porticus*, opinor, quas Neronis *Libertus*, *cùm daret Antii munus gladiatorium*, *investivit picturâ*, *gladiatorum*, *ministrorumque omnium veris imaginibus redditis*, ut memoriæ prodidit Plinius lib.35. cap.7. Antii porrò non tam gladiatorii, sed alia quoque ludorum genera per triduum agebantur. Cicero ad Atticum, se Antium profecturum scribit, *ludi enim*, inquit, *Antii futuri sunt à IV. ad pridie Non. Maii*, lib.2. ep.8. Quamquam eos spectare noluit, ut vitaret *omnium deliciarum suspicionem*, sequenti ep.10. Domum quippe Antii secessus caussâ possidebat Tullius, cujus sæpè meminit in epistolis ad eundem Atticum: ibique librorum *festivam copiam* paraverat, eodem libro ep.6. Quam posteà domum Lepido vendidit, ex ep.47. lib.13. Hæc quoque auctarii loco accedere velim ad ea quæ capite primo de Romanorum apud Antium secessibus notaveram.

Ejusmodi aliarum Urbium grati animi, quem ergà Aquilium Antiates produxerunt, in Patronos suos monumenta, sub hac eadem verborum formulâ, plurima reperire est in magno Gruteri Inscriptionum thesauro, quæ passim occurrentia consulas. Sollemne enim Coloniis, & Municipiis fuit, se in præpotentium Civium Romanorum clientelam

lam adſcribere. Quam conſuetudinem Romulus ipſe in Rempublicam invexit, teſte Halicarnaſſeo lib. 2. pag. 85. editionis Francofurdien. an. 1586. *Nec tantum*, inquit, *in ipſa Urbe plebs ſub patriciorum erat patrocinio, ſed & Coloniarum, & ſociarum, atque amicarum Civitatum, & bello ſubactarum, ſuos quæque habebat tutores, & patronos quoſcumque vellet è Romanis; & ſæpe numero Senatus controverſias Civitatum, ac gentium ad earum patronos remiſit, eorumque judicia rata habuit.* Eminentiſſimus Noriſius in Cenotaph. Piſan. diſſert. 2. cap. 7. in fin. plures Urbium, ac Provinciarum Patronos, Cives Romanos, produxit, quo aliorum diligentiam ſtudiumque occupavit. Formulam etiam, quâ Civitates ſuos ſibi Patronos cooptabant, integram ex Grutero pag. 362. recitat, aliaque id genus decreta apud eumdem indicat, ex quibus demonſtrat, Patronos nobiliſſimorum Civium, immò ipſorum magiſtratuum legatione deſtinatâ, Civitatum tutelam ſuſcepiſſe, in quorum etiam Palatiis Cives, ſi quando Romam venirent, hoſpitarentur, is enim honor erat teſſeræ hoſpitalis.

Purpuræ pannum aſſuam, ſi poſt ſummum dignitate & doctrinâ virum, aliqua in hoc argumentum addidero. Et primum ne, dum de Patronorum cooptatione agimus, lectoris curioſitatem aliò ablegemus, unam ex formulis hìc exſcribam, eamque ipſam Gruterianam jam indicatam, tùm quia inter alias fortè illuſtrior, cùm etiam quòd ejus authographum in fragmēto laminæ æneæ apud Cl. Fabrettum viderim, unde ipſe correctiorem in opere ſuo inſcriptionum cap. 5. pag. 364. traduxit, ſuppletâ ex Grutero ea parte, quæ in eodem authographo confracto deſideratur, hìc deſignatâ minutioribus characteribus.

PRAE-

PRAESIDI. PROVINCIAE. *Val. Byzac.*
DD NN CRISPO. ET. CONST*antino iuniore*
NOBILISSIMIS. CAES. S. COSS. IIII. *Kal. Sep*
MVNICIPES. MVNICIPII. AELII. *Hadriani. Aug. Ciuiu*
LITANI. Q. ARADIVM. RVF*inum. Valerium. Proculum*
V.C. LIBEROS. POSTEROSQ*ue. eius. sibi. liberis. poste*
RISQVE. SVIS. PATRONV*m. cooptauerunt. tesseram*
QVE. HOSPITALEM. CVM. *eo. fecerunt*
Q. ARADIVS. RVFINVS. VALERIVS. PROCV*lus. liberi*
POSTERIQVE. EIVS. MVNICIPES. MVNI*cipii. Aeli. Ha*
DRIANI. AVG. CIVIVLITANI. LIBEROS. *posterosq. eorum*
IN. FIDEM. CLIENTELAMQ. SVAM.RECE*perunt.in.quam*
REM. GRATVITAM. LEGATIONEM. SV*sceperunt*
INSTEIVS. RENATVS. ET. APOLLONIVS.*Gallentius &c.*

Vaillantius de Coloniis to. 1. edit. 2. p. 169. & to. 2. p. 31. inscriptionem hanc *municipii Civilitani*, ut malè ex Grutero legit, intelligendam esse ait de Opido Plinio *Cullu* vocato, & *Chulli* Antonino, quæ Urbs est Numidiæ litoralis, & huc etiam revocandum nummum Antonini Imp. cum epigraphe AEL. MVNICIP. COEL. nempe *Ælium Municipiũ Coelli*. Eum ob id acerbè perstringit Harduinus in Anthirretico de Nummis antiquis p.84. & vicem reddit abeo reprehensus quòd scripsisset in notis Plinianis p. 496. illud Municipium, nostræ inscriptioni memoratum, ad *Cibilitanos* Lusitaniæ Populos spectare, quam porrò sententiam mordicùs defendit. At dum Adversario, in quem integer ille libellus calamo plus nimium atrociori conscriptus est, oculos configere vult, suos ipse confodit. Videre siquidem poterat in ipsâ Inscriptione Gruterianâ, quam citat, literis penè uncialibus in fronte hæc verba, quæ jam retulimus, exarata: *Valerio Proculo V.C. Praesidi Provinciae Val. Byzac.* Sed laboris fortè pertæsus in evoluendo grandi illo Inscriptionũ volumine, cõtentus est nil ultra scivisse, quàm quod ab aliis didicerat. Ergo ex recitato titulo constat, Municipium *Civilitanum* (seu verius *Civiulitanum* ex authographo

pho Fabrettiano) in Byzacenâ Provinciâ fuiſſe, cujus Præſidem Valerium Proculum in patronum adoptabat. Nam, & dùm munus hoc ageret Proculus, aliæ quoque Coloniæ ejuſdem provinciæ honorem hunc ei detulerunt, *Adrumentina* ſcilicet, *Mercurialis Theanites*, & *Zama* regia, ut eadem paginâ, & duabus ſequentibus apparet. Quorſum igitur Harduinus, ſimilitudine nominis fretus, Municipium *Civilitanum* ex Africâ in Luſitaniam tranſplantavit? Vidit Vaillantius eam epigraphem, & elogium *Præſidi provinciæ Byzacenę* dedicatum faſſus fuit, ſed nihil profecit. Nam *Civilitanum* Municipium ex Byzacenâ in proximam Numidiam traduxit, & in *Coellitanum*, ſeu *Coellutanum* migrare juſſit. Vellem doctos hos viros, & de antiquitate nummariâ plurimùm meritos, manu ducere in celeberrimum conventum Carthagine habitum ab Epiſcopis Catholicis diverſarum provinciarum ad fidei rationem Hunerici regis Vandalorum Ariani juſſu reddendam. Ibi digito oſtenderem, inter Epiſcopos Byzacenæ provinciæ, Fortunatianum *Cilitanum*, quam Urbem haud negaverint, opinor, eandem eſſe *Civiulitanam* noſtræ laminæ, adeòque ex hac etiam ejus nomen corrigendum. In collatione quoque Carthaginienſi cap. 128. memoratur Tertiolus Epiſcopus plebis *Cillitanæ*. Et, ſi Antoninum in Itinerario ſequi non pigeret, eis occurreret *Cilio* inter Suffetulam & Meneggerem, quæ Byzacenæ provinciæ ſunt opida, nam & eorum Epiſcopi Praeſidius & Servus in eadem provinciâ locantur proximè ad Cilitanum. *Cilio* verò corruptũ eſſe ex *Civiulio*, à quo *Civiulitani*, facilè mecum conſentient. Catalogus ille Epiſcoporum conventus Carthaginienſis proſtat apud Labbeum tom. 4. Conciliorum pag. 1142, Ruinartum in hiſtoriâ perſecutionis Vandalicæ pag. 123, & Scheleſtratum tom 2. poſtumo antiquitatis illuſtratæ pag. 656.

Revertamur unde divertimus. Decretum, quo Urbes & Coloniæ Patronum eligebant, tabulâ æneâ incidi curabant, eamque per Legatos, ut permitteret ſuis, Ædibus reponi,

poni, Patronum rogabant. In Romano lapide pag. 456. 1. Ferentini *Pomponium Bassum* in Patronum hac decreti formulâ adoptant: *Placere Conscriptis legatos ex hoc ordine mitti ad T. Pomponium Bassum clarissimum Virum, qui ab eo impetrent in clientelam amplissimæ domus suæ Municipium nostrum recipere dignetur, Patronumque se cooptari tabulâ hospitali incisâ in hoc decreto in domo sua posita permittat*. In his postremis verbis Hypallage est pro, *decreto hoc tabulae hospitali inciso*. Hinc ejusmodi tabulæ ferè Romæ repertæ sunt, quò à Legatis deferebantur in domibus Civium clientelas suscipientium. Animadverti omnes jam memoratas *Aradii Proculi* fuisse eodem loco in Cælio monte inventas, ubi dubio procul domus ejus sita erat. Duas quoque profert æneas idem Collector pag. 470. 1. 2. & quatuor Tomasinus de Tesseris hospital. cap. 2. Brixiæ effossas in Vico S. Zenonis, quò à totidem Municipiis Africanis fuerant transmissæ ad C. Silium Aviolam ab ipsis in Patronum delectum. Mos idem Collegiis & Corporibus Artificum fuit usurpatus. Docet decretum pag. 1101. 1. quo Collegæ Fabrûm, & Centonariorum Regiensium Ju. Silium Julianum sibi Patronum cooptantes *tabulam aeream cum inscriptione hujus decreti nostri domo ejus poni censuerunt*. Scilicet cum Urbes, & Collegia non tam tunc electum, sed etiam *liberos posterosque ejus* Patronos adsumerent, clientelæ & hospitalitatis sancitæ perenne testimonium apud ipsos manere volebant. Susceptas in tutelam Civitates & Populos apud Senatum & Magistratus, quòcumque res & negotia eorum postularent, Patroni defendebant fovebantque. Halicarnasseus loco proximè recitato, munera, quibus Patroni ergà clientes in Urbe adligabantur, & vicissim quid clientes ipsis præstare tenerentur, describit. Quæ etiam Patronis, clientibusque Coloniarum & Urbium, communia fuisse indicat.

Aliud Patronorum genus inclinante Imperio, memorat Valesius in notis ad Marcellinum lib. 19. cap. 11. Cum enim

enim in exigendis tributis susceptores avaritiâ & rapacitate cuncta miscerent everterentque, moris erat ut provinciales sese in potentiorum ac militarium maximè ducum, patrocinia conferrent, ut sibi adversùm susceptores auxilio forent. Verùm id sensim in fraudem versum, quod prætermisit doctissimus vir adnotare; nam etiam, ut justas tributorum exactiones declinarent, agricolæ & rustici in potentiorum tutelam confugiebant. Quare severissimis pœnis ejusmodi fraudulenta patrocinia coërcita sunt & vetita, primò per Constantium, deinde per alios Imperatores. Adeas, si lubet, eorum leges congestas in Cod. Theod. lib. 11. tit. 24. de Patrociniis vicor. easque eruditè exornatas à Jacobo Gothofredo in Commentariis. Patrociniis quoque, quæ potentiores negotiatoribus in fraudem Fisci, seu lustralis collationis præbere consueverunt, occurrunt leges 12. 15. & ult. tit. de lustral. conlat. ejusdem Cod. Theodosiani.

Porrò non tam Civitatibus honor, quòd Optimates earum tutelam susciperent, sed ipsis etiam Optimatibus hoc patrocinii munus dignitatis accessio fuit. *Curatores* enim, quos sub *Patronorum* censù refero, idcircò Marcus Antoninus Imp. multis Civitatibus è Senatu dedit, ut notat Capitolinns in ejus vita cap. 11. *quò latius Senatorias tenderet dignitates*. At mirùm, feminas ipsas & nobilissimas matronas in Urbium populorumque *Patronas* adoptatas, decreto publico, legatione illustri, ceterisque præclaris ad dignitatem & honestamentum argumentis. Extat insigne exemplum apud Grut. pag. 443. 6. in quo Peltuinates in Vestinis *Nummiam Variam Sacerdotem Veneris*, *Patronam fieri decernunt*, *eique pro splendore dignitatis suæ*, *patrocinium offerre*, *petique ab ejus claritate*, *& eximia benignitate*, *ut honorem oblatum libenti*, *& prono animo suscipere dignetur*. Neq; in ejus Clientelam se, remque publicam eorum nomine tantùm, & titulo tenùs commendatam profitentur, sed ut *in quibuscumque ratio exegerit intercedente*

 au-

auctoritate dignitatis suæ, tutos defensosque præstet. In alio pag. 322. 2. videas Cantiam Saturninam *Patronam Coloniæ Ariminensis*, & num. 8. Albinam Balbinam *Municipii Pitinatium Pisaurensium Patronam*, utrasque Sacerdotes Flaminicas. Quid verò feminæ præsidii & tutelæ clientibus suis præstare poterant, quibus nec caussas agere, nec Senatui publicisque negotiis immisceri permissum? Sanè in potentiam & ambitionem feminarum Severus Cæcina acerbè invehitur apud Tacitum Annal. 3. cap. 33. cùm legem à Senatu ferri censuit, irrito tamen conatu, ne quem magistratum, cui provincia obvenisset, uxor comitaretur. Inter cetera queritur quod, mulieres *Oppiis quondam aliisq; legibus constrictæ, nunc vinclis exolutis, domos, fora jam & exercitus regerent.* At hæc ad invidiam sexus exagitata. Inter monstra est, quòd Alagabalus *matrem in Senatu rogari jussit*, teste Lampridio in vita cap. 4. quo interfecto, ne probrum in posterum exemplo esset, cautum fuit *ne unquam mulier Senatum ingrederetur* cap. 18. Matronas, in quorum patrocinium memoratæ Coloniæ venerant, *Sarcerdotes* fuisse observo. Quare non tam natalium splendore & familiæ merito, sed etiam, ut ipsum Peltuinatensium decretum indicat, *Sacerdotis dignitatis intercedente auctoritate* apud Senatum, magistratus, summosque in republica viros officiis & commendatione Clientibus suis prodesse poterant. Nemo ignorat quanta Vestalibus auctoritas & gratia apud Romanos inesset. At honores, tùm feminis Cæsarum sanguine & affinitate conspicuis, cùm aliis quoque matronis habitos, fusè prosequitur Spanhemius de præst. numism. dissert. 7.

Ceterum *Patronis* suis Urbes, & Provinciæ plerumque statuas ponere consueverunt. Exempla inscriptionum Grutero debemus pag. 446. 1. & 2. pag. 491. 1. 2. & 3. & alibi. Manlium Theodorum æreo signo *Patronum* testata est Africæ provincia, quam proconsulari Imperio rexe-

rat.

rat. Claudianus in panegyrico de ejus Consulatu vers. 24. hæc ait:

Hic te pars Lybiæ moderantem jura probavit,
Quem nunc tota probat, longi sed pignus amoris
Exiguæ peperere moræ, populumque Clientem
Publica mansuris testantur vocibus ÆRA.

Postremum enim hoc verbum de *æreo* simulacro Manlii, potius quam cum interprete ad usum Serenissimi Delphini, de tabulis *æreis*, quibus inscriptæ res ejus, intelligo. Nam & Virgilius Æneid. 6. *spirantia mollius æra* dixit, & Horatius Epist. 1. *Lysippo duceret æra*, & Claudianus ipse eadem significatione illud non semel usurpavit in Eutrop. v. 71, de primo Consul. Stiliconis v. 177. Appulejum ità adloquuntur magistratus Hypatæ Civitatis, Metamorph. lib. 3. *At tibi Civitas omnis pro ista gratia honores egregios offert. Nam & Patronum scripsit, & ut in ÆRE stet imago tua decrevit.* Auctor est Cicero in Verrem art. 4. Siculos posuisse statuas Marcellis, ut *Patronis*. Qui Philip. 6. indignatur, statuam L. Antonio tamquam populi Romani *Patrono* positam fuisse: *Adspicite*, inquit, *à sinistrâ illam equestrem statuam inauratam, in qua quid inscriptum est? Quinque & triginta Tribus Patrono Populi Romani. Igitur est Patronus L. Antonius? malam quidem illi pestem.* In id fortè *Catonis in censurâ vociferationes* erant, *Mulieribus Romanis in Provinciis statuas poni*, ut narrat Plinius lib. 34. cap. 6. Nam & ipsas Patronas adscitas jam vidimus.

Ea verò veluti lex & perpetuus mos Urbibus populisque fuisse videtur, ut statim ac *Patronum* sibi aliquem decrevissent, *statuam* quoque in tutelæ susceptæ argumentum ipsi publicè ponerent. Jndicat hoc Plinius, qui de origine & honore *statuarum* loquens: *Prius*, inquit, *honos Clientium instituit sic colere Patronos* lib. 34. cap. 4. in fin. & ad finem itidem cap. 6. *passimque*, ait, *Clientes* (aptius alii legunt *gentes*) *in Clientelas ita receptæ*. Scilicet dedica-

tione *statuarum*. Simùl se Patronum à Capuanis appellatum, donatumque statuâ innuit Cicero in Pisonem his verbis: *Me inauratâ statuâ donarunt, me Patronum unum adsciverunt, à me se habere vitam, fortunas, liberos arbitrantur.*

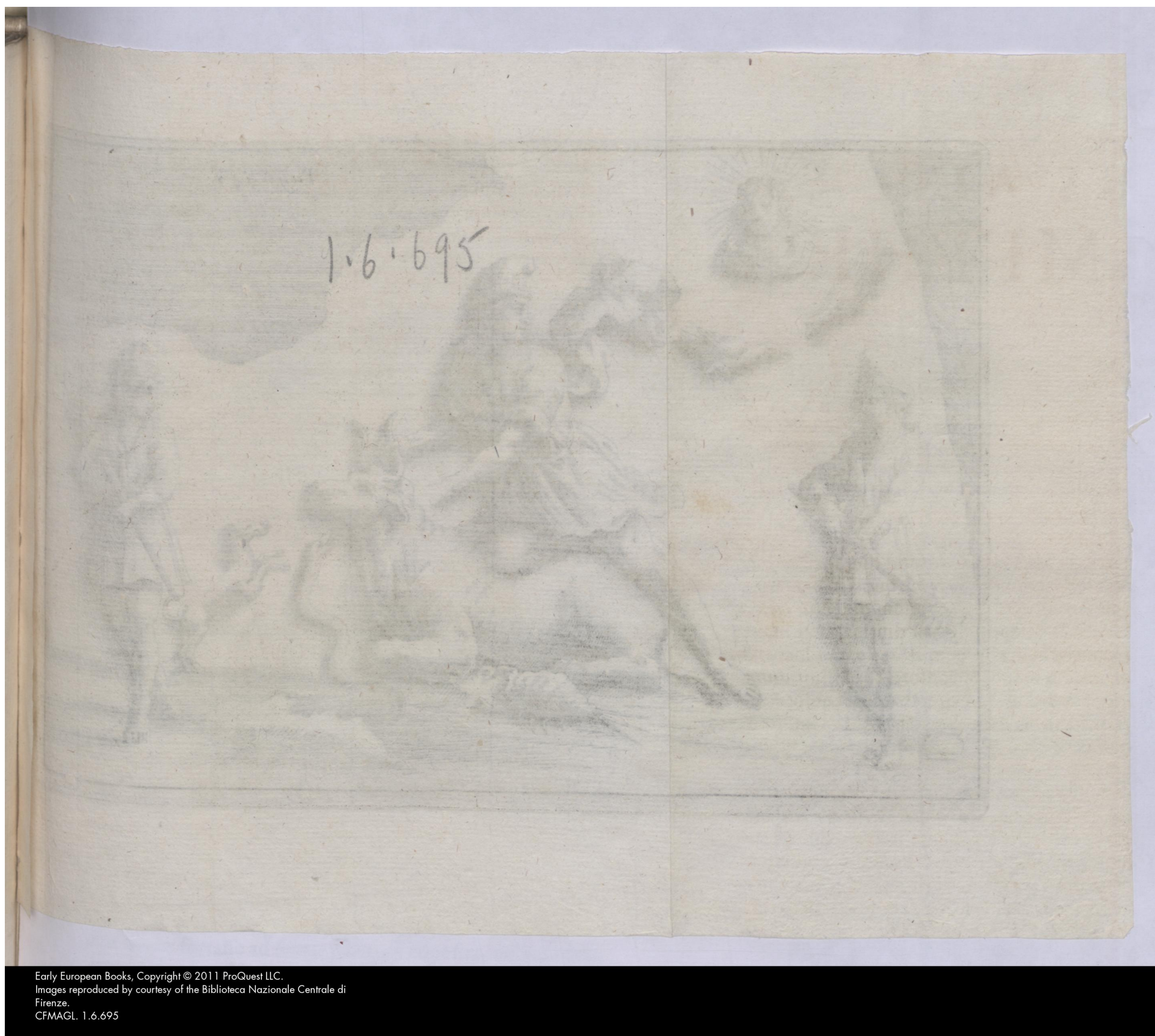
Antiates statuam AQVILIO Patrono suo collocasse, hæc omnia suadent. Nunc marmor tantumodò, quod amplissima dignitatum ejus ornamenta & gesta officia complecteretur, inscripserunt. Nempe statuam, delatâ statim clientelâ in patronatus testimonium, Inscriptionem posteà, cum in suscepto munere plurimis magnisque beneficiis Civium animos provocasset, merita ejus, & decora posteritati tradituri, dedicarunt.

PARS

alia minus fortaſſe ad ſecum palatum cōpoſita, oſtenderint. Nam omnes, qui in hæc ſtudia incumbimus, ex iiſdem ve-

terum

Pag. 157.

PARS

PARS ALTERA DE MITHRA

EJUSQUE TABULIS SYMBOLICIS.

CAPUT I.

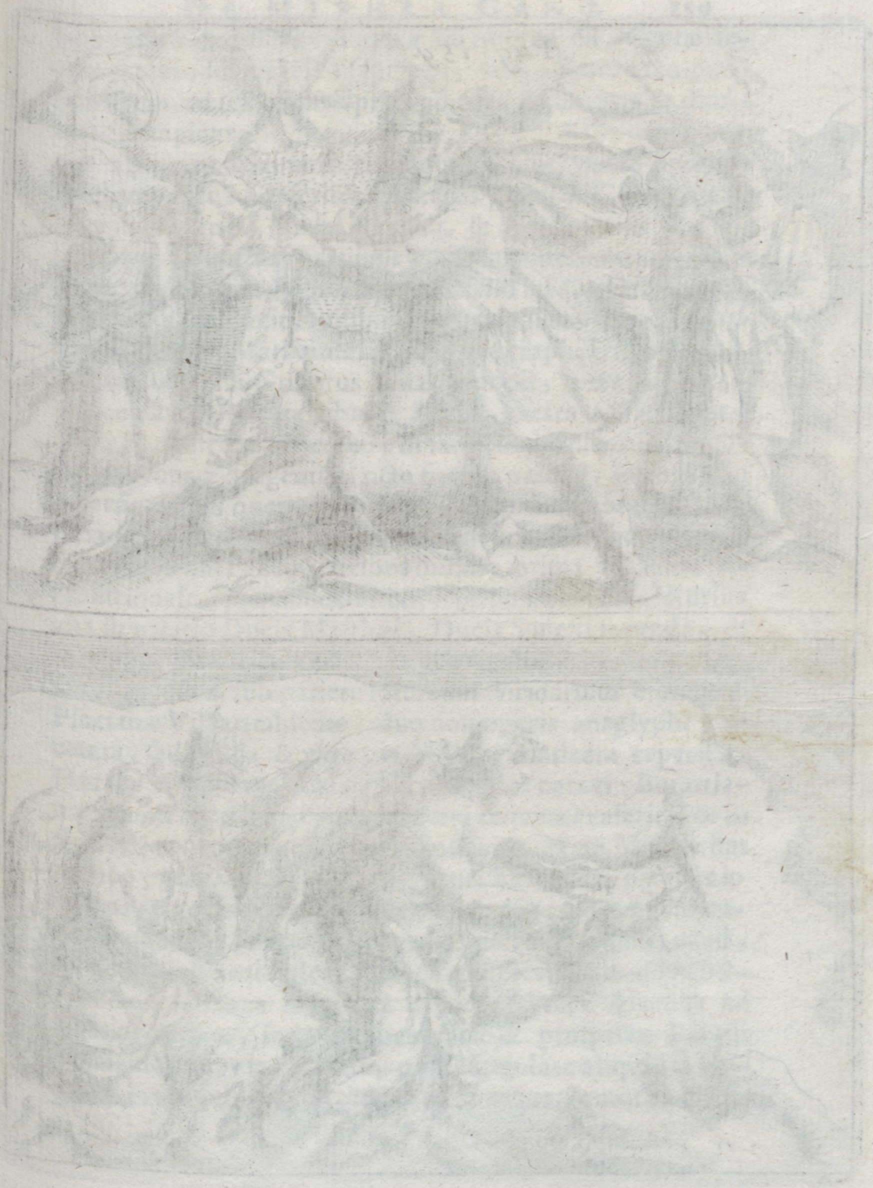
Figuræ simulacri Mithriaci in lapide Antiate exculptæ describuntur. Indicatis locis, ubi similes tabulæ extant, notatur symbolorum inter ipsas diversitas. Quid his repræsentaverint veteres; unde falsa quorundam opinio arguitur.

IMULACRUM MITHRÆ, quod hìc spectas æri eleganter incisum, idem est quod in præfatione ex Antii ruderibus effossum dixeram. Eodem fato & tempore, post diutinas ævi intercurrentis tenebras, cum *M. Aquilio* luci traditum, par erat eadem manu & consorti curâ illustratum, utinam non potius fœdatum, in literatorum conspectum prodire. Scio equidem doctos viros de Mithrâ ejusque tabulis jam olim dicere occupasse, sed scio iterum, ex his neminem earum symbola & significationes per partes singulas explanare fuisse adgressum; ita ut penè integrum hoc argumentum reliquerint, & plura etiam de Mithrâ vel non obseruata, vel secus explicata nobis, qui spicas colligimus, dimiserint. Quare æqui bonique consulant eruditi, quorum manibus, si tanti res erit, meam hanc lucubrationẽ versari cõtigerit, cùm vel quædam priùs dicta vel alia minus fortasse ad seculi palatum cõposita, offenderint. Nam omnes, qui in hæc studia incumbimus, ex iisdem ve-

terum

terum fontibus noſtra haurimus, eademq. omnes refundere cogimur. At ſanè, præter novam ferè ſymbolorum explicationem, in id curam proferre conatus ſum, ut Mithram toties ab aliis, ut ita dixerim, recuſum, ad gratiam novitatis revocarem, vel ſuperfusâ obſcuris luce, vel evolutis pleriſque quæſtionibus, aut tandem rebus ſuo ordine digeſtis, & in integram & juſtam de MITHRA commentationem compoſitis. Nam licet ſuſcepti operis occaſio intra explanationem tabulæ Antiatis nos cogeret; attamen non tàm ad alios ſimiles lapides ſtylum produxi, ſed etiam univerſam, quantum ingenii exilitas ferre poſſit, Mithræ cauſſam & argumentum complexus ſum. In quo neſcio an liceat mihi præfari, quod Plinius initio naturalis hiſtoriæ uſurpavit: *Res ardua vetuſtis novitatem dare, novis auctoritatem, obſoletis nitorem, obſcuris lucem, faſtiditis gratiam, dubiis fidem, omnibus verò naturam, & naturæ ſuæ omnia. Itaque etiam non aſſequutis, voluiſſe, abunde perpulchrum atque magnificum eſt.*

Itaque quamvis oculos non fallat appoſitus noſtræ Tabulæ typus, ejus nihilominus partes & figuras deſcribam; tùm ut fax veluti prælata lucem dicendis ingerat, cùm etiam ut aliorum qui alibi extant, lapidum Mithræ diſcrimina quædam & varietates facilius internoſci & diſtingui queant. Adſtat juvenis, ut vides, fusâ in auras chlamyde, ſuccinctus veſte breviori, recurvâ tiarâ ſeu mitrâ Perſicâ, *Tauri* jacentis tergum premens ſiniſtro genu, altero pede ad caudam dejecto. Dexteram manum, cujus partem extremam longa ætas detrivit, ad collum admovet, ſiniſtrâ dexterum cornù apprehendit. Adſiliunt ad caput Tauri *Canis* erectus & *Serpens*: ſub ventre *Cancer* repit. Ab unâ parte caput Juvenis radiatum, *Sol* ſcilicet, ſub quo geminæ *Aves*, & inferius *Puer* tunicatus & mitratus facem demittens, quem propè ad pedes *Vas* quoddam informe jacet. Ad ſiniſtram ſtat *Puer* alter, eodem habitu, facem erectam tenens, ſupra quem pars lapidis fracta

Pag. 159.

Lunæ effigiem abstulit. Tabula marmorea est, figuræ semiextantes, seu operis anaglyphi, satis affabre exculptæ. In longum ad sex palmos protenditur, latera tres & dimidium complent.

Quinque ejusmodi thoreumata, ut vocat Sponius (an satis recte?) describit Gruterus pag. 34. Capaccius in historia Neapol. lib. 1. cap. 14. & Summontius lib. 1. pag. 77. postremæ editionis, alterum delineatum exhibent. Laurentius Pignorius in auctario ad Cartarium pag. 294. aliud producit, rudibus typis excusum, quod idem antea retulerat Marlianus lib. 7. Topograph. Urbis p. 153. Et quoniam tàm Gruterus, quas exponit, quàm alii Scriptores plures *Mithræ* tabulas Romæ extare testati sunt, ita iis conquirendis incubui, ut tandem, amicorum monitu vel propriâ diligentiâ, octo fuerim nactus, locis tamen diversis omnes quam quæ iisdem Auctoribus notantur. In Palatio Pincianæ nobilissimæ Principis Burghesii Villæ tres adsunt externis parietibus insixæ: prima ad latus septentrionale, in occiduo altera, tertia ad ortum. Rursus alia in palatio Ducis Matthæi, Ducis Sanesii secunda, & in ædibus Burattianis ad S. Angeli Custodis harum postrema. Tandem sub pariete internum viridarium ejusdem Pincianæ Villæ ambiente, duo non operis anaglyphi, ut cetera, sed solida & extantia Mithræ simulacra reperies. Has inter tabulas, binas æri incidendas curavi: Burattianam quòd detrimenta longioris ævi felicius evaserit, & in figuris quædam à nostrâ diversa ostentet. Nam Mithra stat in rupe excavatâ, seu antro, Tauri humerum parazonio feriens: Canis ac Serpens ad vulnus adsiliunt, manantemque sanguinem lambunt, & pro Cancro Scorpius adest, qui videtur Tauri testes chelis circumplecti, quod in Burghesianis duabus manifestè deprehenditur. Alterius ad latus occiduum, in ipsâ scilicet facie & prospectu Palatii Pinciani, ectypum exhibui, quòd singulare aliquid, nusquam in aliis expressum, nec scriptoribus memoratum re-

præsentet; Mithram nempe puerumque facem gestantem *alatos*. Cùm hoc simulacrum æri jam mandassem, incidit dubitatio, num verè Mithram exprimat, quòd species oris & mammilla exerta mulierem prodere videatur. Cogitabam Victoriæ effigiem esse, quæ ubique alata pingitur. Nam & in nummo aureo Augusti, quem vidi in Museo Illustrissimi Leonis Strozzii, variis & pretiosis cimeliis refertissimo, Victoria taurum procumbentem calcat, cum epigraphe: *Armenia capta*. Quomodo taurus Armeniam figuret, videas apud Oiselium, tab. 19. num. 2. At sanè in nostro lapide taurus parazonio petitus, & puer facem præferens, propria sunt Mithræ symbola, cui alæ quoque conveniunt quam maximè, ut alio loco explicabo. Quid ni etiam liceat augurari, quà parte marmor est mutilum, alium puerum stetisse, & fortasse cetera quoque Mithræ signa. Potuit ergò opifex, ut Mithram juvenculum fingeret, ita lascivienti scalpro indulsisse, ut propè in feminam emolliret; detracto etiam capitis integumento. Liberum sit eruditis decernendi arbitrium. Ceteris tabulis manet antrum, & Mithra feriens: *Canis* solus in Burghesiana vulneri incumbit: aliæ *Cancrum* retinent. In Sanesianâ *Tauri* cauda in spicas desinit, ut in Neapolitanâ Capaccii. Burghesiana ad latus septentrionale eadem est quæ apud Gruterum 4. pag. 34. Adhuc in ventre Tauri exsculpta prostant verba: DEO. SOLI. INVICTO. MITHRAE, & ad collum: NAMA. SEBESIO. *Sol* specie juvenis quadriugès agitat, *Luna* sub formà mulieris bigâ vehitur: quos inde *puer* nudus antecedit. *Arbores* tres in summo antri frondescunt, *Corvus* crepidini insidet. Adstantes pueri erectam facem ambo gestitant. Deraserat edax vetustas caput Mithræ partesque nonnullas hujus lapidis, quas recentior manus sarcivit. Iconem hìc profero ex munere egregii viri Dominici Montelatici, qui cùm plurima signa, statuas, aliaque antiqua monumenta, quæ in memoratâ Burghesianâ Villâ magnificè sanè ac splendidè habitant, tabulis æreis

incisa

Pag. 161.
NAMA
SEBESIO
DEO SOLI INVICTO MITHRE

cisa, dum hæc scribo, evulgaverit, hanc ipsam perhumaniter mihi largitus est.

Neminem arbitror non secum statim reputaturum, tot varia & inter se diversa symbola & simulacra, non casu aut ex arbitrio ficta, sed ad occulta mysteria gentilitatis, vel ad rerum naturalium caussas significandas, sic in unum fuisse composita & concinnata. Quare facturum me operæ pretium existimavi, si singula diligenti examine discuterem, & ex arcanæ antiquorum philosophiæ penu interpretationem depromerem. Sanè, ut antea monui, plures viri docti hisce tabulis *Mithram* seu *Solem* repræsentari rectè animadverterunt, sed neque solliciti de ceteris symbolis, nec de mysticâ significatione, penè tantùm, quæ ad Mithram spectant, veterum testimonia congesserunt. Marlianus tabulam, quam excusam prodidisse diximus, munus optimi Agricolæ significare arbitratus est, & figuras singulas in hanc explicationem aptavit. Ea tunc opinio viguit: nam Joannes Macarius in libello, cui titulus *Abraxas* pag. 14. memorat fuisse editam Romæ imaginem tabellæ fictilis, eique nomen inditum, *Typus Agriculturæ*; idemq. tradit Joannes Chiffletius, in commentariis ad eundem Macarium, cap. 3. pag. 71. & Pignorius loco superius indicato. At eam interpretationem explodunt, illumq. esse typum *Mithræ*, seu *Solis* optime censent, ceteris figuris pene delibatis. De his neque laboravit, ad alia properans, Gisbertus Cuperus in eruditissimo Opere de Harpocrate, contentus pag. 65. Camerarium, non satis feliciter de Agriculturâ hanc Mithræ picturam explicantem, notasse. Capaccius denique eundem errorem induens, partes singulas ad Agriculturam refert, sed verbis tenus & ex ingenio, nullo fultus veterum præsidio, utpote qui omnia ex Marliano hauserat.

CAPUT II.

Mithra Invictus *Deus; quem è petrâ natum tradidit antiquitas. In eam rem versus Commodiani à Hieronymo Aleandro explicati. Mithra boum fur habitus, unde Julius Firmicus à Barthio expostulatus defenditur. Mithra idem ac Sol, primùm Persis, deinde ceteris Gentilibus. Divino cultu acceptus ab iisdem Persis, non tantùm civili, ut Auctor nuperus opinatur. Mithra Sol est in numeros resolutus. Cur Mithra alatus? Diverso nomine appellatus, unde explicantur gemmæ Basilidianorum. Difficilis locus Herodoti expenditur. Hinc lux Julio Firmico. Vetus Inscriptio explanata. Cur Mithra* Invictus?

MIHI igitur singula, quæ in Mithriacis tabellis scalpta sunt simulacra, interpretanti, primùm ea tradenda sunt, quæ fabulosa de Mithrâ prodiderunt veteres, mox mythologica & physica reserabo. Commodianus Poeta Christianus, ævo Constantini Magni, in libro cui titulus est *Instructiones*, primùm à Rigaltio edito an. 1650. in Instruct. 13. hæc ait, *mediocri sermone quasi versu*, plane ut de eo scripsit Gennadius,

Invictus *de petrâ natus, si deus habetur*
Nunc ergò retro vos de istis date priorem,
Vicit petra deum, quærendus est petræ creator.

Idem Rigaltius in notis putat, his versibus respexisse Commodianum ad historiam Agdestis, qui fuit Magnæ Matris filius, Agdi petræ in Phrygiæ finibus inauditæ per omnia vastitatis nepos, uti tradit Arnobius lib. 1. adversus Gentes ex Timotheo Theologo, nec aliunde petendam esse hisce versibus lucem; *Invictum* tamen deum & *Mithram* fuisse appellatum, cùm eo nomine in antiquis in-

inſcriptionibus donetur. At Hieronymus Aleander Ju-
nior in primâ ex diſſertationibus philologicis quæ manu
ipſius exaratæ, ut alibi memoravi, extant in Bibliothecâ
Barberinâ, *Invictum* hunc deum eſſe *Mithram* pro certo
habet. In apographo Commodiani, quod ei Jacobus Sir-
mondus commodaverat, legebatur, *de Patre natus*; at
ipſe reſtituendum omninò, *de petra natus*, putavit. Quam
correctionem fortaſsè amico Sirmondo communicatam,
ab hoc Rigaltius hauſit, & editioni ſuæ poſteà inſervit.
» Itaque, ait Aleander, ex *petra* genitum fuiſſe *Mithram*
» fabulati ſunt veteres. S. Hieronymus lib. 1. adverſus
» Jovinianum: *Narrant & gentilium fabulæ Mithram &*
» *Erichthonium, vel in lapide vel in terrâ, de ſolo æſtu li-*
» *bidinis eſſe generatos*. Ideo in Mithræ myſteriis enuncia-
» ri ſolitum erat Θεὸς ἐκ πέτρας, quod profanum ap-
» pellat ſacramentum Julius Firmicus lib. de errore pro-
» phanæ Relig. Signum hoc prophani ſacramenti eſſe pu-
tat Petrus Faber lib. 3. Semeſtr. cap. 2. pag. 37. lapidem
tetragonum Arabibus cultum, teſtante Maximo Tyrio
orat. 38. quem *informem* lapidem vocat Arnobius lib. 6.
adverſ. Gentes. Porrò Mithram ortum fuiſſe è petrâ re-
tulit quoque Juſtinus Martyr in Dialogo cum Triphone
pag. 296. *quando illi qui Mithræ initia tradunt, è petra*
eum natum eſſe memorant &c. Hunc Deum, pergit Ale-
» ander, ex petrâ ortum, ſi Mithriaca adyta penetrabi-
» mus quem dicemus, niſi ignem è ſilice excuſſum? Nam
» & Perſarum Mithriaca myſteria nil aliud quam ignem
» reſpiciebant, teſtante eodem Firmico: *Sacra ejus ad*
ignis transferunt poteſtatem. Subdit præterea ex Stabone,
» & Q. Curtio Mithram ignem fuiſſe interpretatum apud
» Perſas, eoſque Solem, Mithram, ignemque in invo-
cationibus annectere ſolitos. Quæ teſtimonia alibi affere-
» mus. Sed quoniam fabula fabulam gignit, nil mirum ſi
» Mithras, qui ex petra ortum traxiſſe dicebatur, filium
» quoque ex petra progenuit. Id tradidit Plutarchus in

„ libello de fluminibus, ubi de Araxe loquitur: *Mithras*
„ *filium habere cupiens, & perosus muliebre genus, cum pe-*
„ *trâ quadam concubuit, ea vero prægnans effecta, post sta-*
„ *tutum tempus juvenem progenuit nomine Diorphum*.
Obiter addo, hunc locum illustrandum ex notis Mussaccii quas in calce Operum Plutarchi edit. Parisiens. Græcolat. pag. 83. T. 2. reperies. „ Dum vero, prosequitur noster
„ Auctor, ait Commodianus,

——— *vos de istis date priorem*
Vicit petra deum, quærendus est petræ creator,

„ hoc utique voluisse videtur: Vos Ethnici, qui Mithram
„ vestrum, sive Invictum ex petra natum fatemini, dicite
„ per vestram fidem, quisnam prior antiquiorq. fuit, In-
„ victus an petra? Certe ipsa petra Invictum vincit. (sic
„ fortasse legendum) ætate nimirum vincere necesse erat,
„ quæ ortum dei dederat. Non equidem ignoro diversa
„ significatione vincendi verbum usurpari solitum, quod
„ docet Servius ad XI. Eneid. *Veteres*, inquit, *vivendo*
„ *vincere dicebant supervivere: ut multa virum voluens*
„ *vincendo sæcula vincit; nam & in Togatis victrices ap-*
„ *pellantur, quæ viros extulerunt*. At non miror, bellum
„ hunc poetam novam ejus verbi notionem excudisse;
„ cum acrostichidis lege coarctatus non *pariendi*, non *gi-*
„ *gnendi* verbo, aliove hujusmodi uti posset: nam *vincendi*
„ verbo simpliciter uti pro eo quod est ætate antecedere,
„ haud ita facile videtur concedendum. Fortassis etiam
„ elegans illi jocus visus est, *victum* dicere, qui *Invictus*
„ audiebat. Postquam verò fateri coegisset deum illum
„ ætate posteriorem esse petrâ genitrice, nunc (subdit)
„ quærendum superest, quis petræ ipsius Creator fuerit
„ atque opifex. perinde atq. vellet per hosce gradus
„ Ethnicos ducere ad veri Dei cognitionem. Ita Alean-
der: cujus opera inedita licet brevi lucis usuram adeptura speramus, attamen pauca hæc, quæ nostrum argumentum spectant, eruditis veluti prægustanda obtulisse, haud alienum duximus.

Tra-

Tradidit præterea fabulosa antiquitas, Mithram *Boum furem* fuisse, eosque in speluncam raptos abegisse. Sanè in nostris tabulis, quæ Mithram sub antro bovem cornibus per vim torquentem, inflictoque vulnere veluti prædam mactantem, repræsentant, id expressum designatumque videretur, nisi cetera Symbola mysticum aliquid arcanumque denotari suaderent. Quod tamen Gasparem Barthium in animadversion. ad Statii versus, quos inferius proferam, induxit, ut calumniam fingeret Julio Firmico, quem, quòd viderit imaginem Mithræ in antris taurum cornibus ducentis, ideo ait commentum fuisse ipsum furem & *boum abactorem*. Parcerem viro doctissimo, & conjecturam alucinationis utcumque probarem, si Firmicus id dixisset solus. At Commodianus, post versus superius exscriptos, Ethnicos redarguens hoc ipsum tradit.

Insuper & furem adhuc depingitis esse
Cum si deus esset unquam non furto vivebat.
Terrenus utique fuit, & monstrivorâ naturâ.
Vertebatque boves alienos semper in antris,
Sicut & Cacus Vulcani filius ille.

Quòd si aliquem ex Gentilibus id fatentem posceret, Porphyrium profero, doctissimum superstitiosæ religionis æque ac veræ infensissimum, cui Mithras *boum fur deus* diserte dicitur, in libello de Antro Nympharum apud Homerum pag. 262. inter ejus opera ab Holstenio latinitate donata, & impressa Cantabrigiæ an. 1655. Quod moneo, quia sæpius deinceps erit mihi hic auctor appellandus.

Mithra itaque qui in nostris hisce tabulis, ceterisque antiquæ gentilitatis monumentis frequenter memoratur, cujusque ortum & studia mox retulimus, *Sol* ipse fuit habitus, vel sanè epitheton nomenque, quo *Sol* significabatur. Docet in primis lapis Burghesianus, cui sub ipsâ Mithræ imagine sculpta est epigraphe: *Deo Soli Invicto Mithrae*. Plura id genus vetustatis exempla describit

Gru-

Gruterus pag. 33. & 34. quorum hìc duo apponam, quòd mentionem Spelæi præferant.

I

DEO. SOLI. INVICTO. MITHRAE
FL. SEPTIMIVS. ZOSIMVS. V. P
sic
SACERDVS. DEI. BRONTONTIS
sic
ET ÆCATE HOC SPELEVM
CONS TITVIT

2

SOLI INVICTO MITHRAE
TIBERIVS. CLAVDIVS. TIBERI. F. THERMODORVS
sic
SPELEVM CVM SIGNIS... CETERISQ.
VOTI. COMPOS. DEDIT

Vocabulum hoc & significatio primùm à Persis accepta, quibus *Mithras Sol* est, teste Hesychio, Suida, Strabone lib. XV. pag. 732. edit. Paris. 1620. aliisque. Hinc non malè conjicit Salmasius ad Vopiscum in Aureliano cap. 5. Solem pateræ, quam Persæ Aureliano donaverant, eo habitu insculptum, quo colebatur in eo templo, quo mater ejus fuerat Sacerdos, eundem hunc fuisse Mithram, facie leoninâ, cum tiarâ seu mitrâ. Nam Persæ eo Leonis vultu Mithram colebant, apud Luctatium seu Lactantium veterem Commentatorem Statii, & in ejus sacris multa Leonis mentio. Mithram tamen Medum facit Lucianus in dialogo, quod *Deorum concilium* inscripsit, ubi Momum inducit deastrum hunc barbarum facetissimè ita irridentem: *Aut etiam Mithres ille Medus, qui indumento Persico amictus, & tiarâ redimitus est, neque Græcam vocem sonans, adeo ut si quis illi nectar propinet, præbibentem non intelligat*. At gens utraque, uti sub uno imperio, ita eidem religioni addicta, & ut ait Strabo eod. lib. 15. *Persici mores cum Medis iidem sunt*. Quæ verba oscitanter omissa in memoratâ edit. Græcol. extant apud Casaub. in notis, & in

aliâ

aliâ Latinâ. Equidem & origo vocis petenda à Persis, si credimus Scaligero, qui lib. 6. de emendat. temp. pag. 588. *Mithri*, *Mithir*, aut *Mether* iisdem esse *Dynastam* ac *Dominum* scribit. Quò referri poterit testimonium Hesychii, qui *Mithren* apud Persas πρῶτον *deum* vocari tradidit: *primum* scilicet, seu *majorem* ac si dixeris inter deos *Dynastam*. Ad hæc apposité observo inscript. 1. pag. 36. *Mithræ aram* dicatam, *cum ornamentis*, *&* *tabellas*, ut corrigit Gutherius, *insignia* DOMINI, nempe ipsius Mithræ, *habentes*. Et Solem seu Mithram passim vocat *Dominum*, *&* *Regem* Julianus orat. IV. Si Persicum vocabulum ad Græcam significationem fas esset traducere, plausu exciperem commentum Tristani Santamantii, qui in præclaro opere Gallico ad Historiam Imperator. explicans nummum Aureliani pag. 245. Tom. 3. Persas ait, Solem (qui Mithra est) vocasse Κύριον, hoc est *dominum*, indeque Cyro nomen inditum ex Plutarcho, cujus locus, ab eo non citatus, est in vita Artoxersis. Sed Tristanus de suo addidit, apud Persas vocem Κύριον esse *dominum*, nisi eo jubente Græcam civitatem aliquando fuerit adepta: nec Plut. id somniavit. Ceterum quod Mithra præcipuus inter deos haberetur, sollemne Persis erat illius numen juramento contestari, ut de Dario idem Plutarchus in Alex. de Cyro Xenophon in œconom. lib. 5. & de Tyridate Dio lib. 63. memorant. Ejus verò nominis vestigium hodie quoque inesse libris Persarum, quibus Sol dicitur *Mihr*, testatur Spanhemius in notis Gallicè scriptis ad Cæsares Juliani pag. 317.

Cùm huic lucubrationi fastigium imposuissem, animadverti, Mithræ de statu quæstionem moveri, tanquam Deus apud Persas non fuerit, neque divinis honoribus cultus. Cogor itaque vestigia relegere, & pauca raptim adnotata, nam Typographus à tergo instat, in ejus caussam hoc loco attexere. Inter Diaria erudita Amstelodamensia, vulgò *Novelles de la Republique des Lettres*, proximè

ximè elapsi Decembris, hic titulus prostat: *Historia Religionis veterum Persarum, eorumque Magorum. Ubi etiam nova Abrahami, & Mithræ, & Vestæ &c. historia. Auctore D. Hyde Linguarum Orientalium in Academiâ Oxoniensi Professore.* Egregium Operis specimen duorum capitum brevis conspectus præbet; nam eruditus Auctor se demonstraturum promittit, *cultum divinum apud veteres Persas datum fuisse Soli Deo: Mithræ & Igni cultum tantum civilem, & falli contrarium affirmantes: atque Sacerdotum eorum ad hoc responsum: Mithram præterea ab ipsis nunquam vocatum Deum, uti neque Ignem, nec necessitatum petitiones eis unquam exhibitas.* Nescio quid vir doctus sit prolaturus: at scio equidem disertis verbis inter alios Hesychium, loco jam indicato, tradidisse, Mithram *Deum* habitum apud Persas, & profectò non vulgarem, sed *supremum & maximum.* idque non apud vulgus tantùmodo, & recenti religione, sed ab antiquissimo tempore, quo scilicet Zoroaster, primus Persarum magister, Mithræ cultum induxit. Ille siquidem *antrum in Perside in honorem creatoris patrisque omnium Mithræ consecravit; ita ut conditi à Mithra Mundi figuram præberet;* inquit Porphyrius, alibi productus, ex Eubulo, qui luculentissime de cultu & mysteriis Mithræ scripserat. At quomodo fieri possit non video, ut Mithra Deus non fuerit à Magis Persarum habitus, quem omnium creatorem & patrem mundique opificem credebant. Præterea & Deum putasse, ac in necessitatibus invocasse palam est, nam *mediatorem* inter Oromazam & Areimanium, bonum malumque deos, statuebant, eique *votivas & pro gratiis agendis oblatas victimas* immolabant, ex ejusdem Zoroastris instituto, teste Plutarcho de Iside, & Osiride pag. 396. quem locum inferius laudavi. Rursus si Mithra Sol est, ut nemo dubitat, utique Persæ *Solem unum Deum esse credunt, & equos eidem Deo sacratos ferunt*, ait Justinus ex Trogo lib. 1. cap. 10. De Massegetis, quæ natio fuit Persis contermina, idipsum tradit

dit Herodotus lib. 1. cap. 116. & Strabo lib. 11. pag. 513. Obiter notabo, Vossium eorum testimonia perperam de Persis citasse, lib. 2. de Idololatr. cap. 9. Necessitatum quoque petitiones fuisse exhibitas, ostendit Darius *Solem, Mithrem, sacrumque, & æternum invocans Ignem*, dum esset cum Alexandro congressurus, ut militibus *dignam vetere gloriâ majorumque monumentis fortitudinem inspirarent*, apud Curtium lib. 4. cap. 50. Ex quo loco & Ignem invocatum discimus, & proinde Deum habitum. Accedit vetustissimum Herodoti testimonium. qui libro 3. cap. 16. *Persæ*, ait, *Deum Ignem esse arbitrantur*. Ideoque & cadavera ab ipsis non cremabantur, *quia nefas esse Deo* dicebant *depasci cadavere hominis*. Recentior testis est D. Joannes Chrysostomus in homilia 4. de patientiâ & tolerantiâ: *Deus apud Persas Ignis esse putatur, ipsumque multo cultu venerantur*. Uti etiam Sidonius Appollinaris, qui in Panegyr. Anthem. v. 84. ait: *Magis juratur ab illis-Ignis & unda Deus*. Necnon Theodoretus lib. 5. hist. cap. 39. & Evagrius lib. 5. cap. 14. ubi Persis ignem Deum habitum prodiderunt. At his non immoror, cum antiquioribus exemplis res sit agenda. Originem religionis repetit Clemens à Nemrothe, qui *Persas docuit ignem colere*, lib. 1. Recognitionum in Bibliothecâ P. P. tom. 2. part. 1. pag. 391. Et lib. 4. pag. 423. hæc subdit: *Busti cineres tanquam fulmine ignis reliquias colligentes hi quî erant primitus decepti, deferunt ad Persas, ut ab eis tanquam divinitus è cœlo lapsus ignis, perpetuis consecraretur excubiis, atque ut cœlestis Deus coleretur*. Lapsum hunc ignem, foculisque sempiternis custoditum memorat Ammianus Marcellinus lib. 23. cap. 6. Foculos vocabant *Pyræa* & *Pirathæa*, de quibus plurima est mentio apud Scriptores. Adeo autem ceteris Diis Ignem præferebant Persæ, ut unicuique *Deo sacrificent, primùm Igni preces faciunt*, ut emendavit Casaubonus, nam Xylander *imprecationes* verterat, apud Strabonem lib. 15. pag. 733. ubi & sacrificia Igni exhibita, ejus-

que sacra describit. Nam sacrificiis Ignem apud Persas fuisse cultum, docuit etiam Laërtius in proœmio sub initium. Petitum porrò precationibus ostendit insanus & ridendus mos Persarum, cùm ignem ad fluvium delatum mersuros se aquâ minarentur, ni voti compotes fierent, ut narrat Plutarchus de primo frigido pag. 970. Quæ fortasse tantummodò in vulgus credita. Nam facilè assentior, Sapientes Persarum & Sacerdotes non aliter Ignem hunc terrenum divinis honoribus coluisse, nisi quia cœlestem Ignem, nempe Solem, repræsentaret, unde originem duxisse putabant, ut vidimus. Auctorem habeo Maximum Tyrium, qui in dissertatione 38. quæ est de statuis Diis dicandis, ait Persas *Ignem* coluisse veluti *imaginem seu statuam Dei*, unde eos increpat, quod *elemento immanissimo omnium violentissimoque* adhæsissent, cùm Deum aliis signis repræsentare potuerint. Loquitur Philosophus in suum argumentum, quo conatur ostendere, statuas omnes quas veteres Diis dicabant, positas fuisse, ut Dei memoriam mentibus revocarent. Clemens quoque Alexandrinus admonit. ad Gentes pag. 43. ex Dinone refert, Magos Persarum *sacrificare sub dio, sola Deorum simulacra Ignem & aquam putantes*. Itaque Magi cultum ignis ad Deum referebant. Deus verò non alius ipsis quam Mithra seu Sol, cujus portio Ignis hic terrenus & *quotidianus*, uti vocat Tyrius eodem loco, credebatur. Quodnam fuerit illud *Sacerdotum responsum* à viro clarissimo doceri cupio. Nisi intelligat de responso regi Perosæ à Magis reddito, cùm ab Euthalitis captivus detineretur, quo videntur comparasse adorationem Regis & Solis. Rem narrat Procopius de bello Persico lib. 1. cap. 3. in fin. Sed non is Magorum fuit sensus. Ceterum cùm non ignorem, plerisque Gentilium sapientibus, tàm Græcis quàm Romanis, imò & Barbaris, ratione magistrâ patuisse, unum esse Deum, rerum principium & moderatorem, neque in divinitatis consortium corpora creata, Solem, Sidera, hominesque

esse

esse adscribenda; eodem modo & Persarum Magos de Deo cogitasse libenter addiscam. Adhuc tamen & demonstrandum est, publicum cultum Mithræ & Soli tributum, fuisse tantummodo civilem. Nam is non congruit rerum mundique Opifici, qualem Magi Mithram putabant; & sacrificia precationesque divini & lateutrici honores sunt. Ea nihilominus de clarissimi viri doctrinâ opinio mihi est, ut non ambigam promissis liberaliter responsurum, meque in ejus sententiam pleno suffragio concessurum.

Quod Solis appellationem spectat, Basilidiani superstitiosâ numerorum resolutione Mithram in Sole quærebant, teste D. Hieronymo in cap. 3. Amos: *Basilides*, inquit, *omnipotentem Deum portentoso nomine appellat Abraxas, & eundem secundùm Græcas literas & annui cursus numerum, dicit in Solis circulo contineri; quem Ethnici sub eodem numero literarum vocant* MITHRAM. Abraxas Græcis literis redditus statim producit numerum 365. quot diebus cursus Solis completur. Non ita Mithras, quem Hieronymus Latinis literis & inflexione concludens, negotium curiosis facessivit. Siquidem Joannes Macarius de Abraxis num. 3. ex Græca voce ΜΙΘΡΗΣ efformans numerum 365, necesse habuit tribuere θ numerum 8. & η numerum 7. contrà rectam numerandi rationem. Kircherus Oedypi Ægyptii part. 2. tom. 2. class. XI. cap. VI. felicius Mithram hisce elementis Græcis extulit, quibus ad amussim respondet numerus 365. simul & Abraxas resolutum in numeros conspicies.

Μ	Ε	Ι	Θ	Ρ	Α	Σ	)	
40	5	10	9	100	1	200	)	365

Α	Β	Ρ	Α	Ξ	Α	Σ	)	
1	2	100	1	60	1	200	)	365

Mithra quoque Solem monstrat in gemmâ, quæ *contra Solem variè refulgens Mithrax Persis* appellabatur, teste Plinio lib. 37. cap. 10. Vulgati codices legunt *Mitrax* absque aspiratione, quam reponendam rectè censuit Salmasius in exercitat. ad Solinum pag. 712. Ipsi Solino *Mithridax* mendosè dicitur, uti adnotavit idem celebris Criticus.

Præterea Gentiles per symbola Mithræ physicas Solis affectiones expresserunt. Illustre exemplum præbet marmor Burghesianum in parte inferiori secundæ nostræ tabulæ delineatum, in quo *Mithra*, (si Mithram esse consentias, ut superius monui) vulnus Tauro intentans, *alatus* repræsentatur. Solis enim simulacra veteres *pinnata fingebant, quæ res monstrat ejus velocitatem*, inquit Macrobius lib. 1. saturn. c. 19. & Martianus Capella de nuptiis Philolog. pag. 20. *pennata vestigia* eidem tribuit. Eòdem recidit puer, qui cùm diem figuret face elatâ, merito fugientia tempora *alis* indicare conjicias. Cuperus in Harpocrate pag. 34. ectypum juvenis *alati* producit, quem *Mithram* esse arbitratur. *Solem* libenter fatear eo symbolo expressum, non *Mithram*: cum ex ejus signis, præter tiaram capitis, nullum ostentet. Nam sub diversis figuris diei lucisque dispensator pingebatur. Hinc licet *Solem* dicat numisma Melitense apud Sponium libro Gallicè inscripto *Recherches curieus. d' antiq.* dissertat. 28. cùm juvenem *alas* quatuor humeris gestantem præseferat; non tamen *Mithram*, ut ipse cum amico, qui sibi ejus copiam fecerat, opinatur, monstrare crediderim. Quippe tiara seu mitra bifida & superne secta in acumen desinens, ad modum prorsus episcopalis phrygii, quâ caput ornat, non convenit *Mithræ*, qui Persicam mitellam, qualem in nostris tabulis conspicimus, sibi vult. Præterea juvenis ille sinistrâ flagrum, dexterâ baculum seu sceptrum gerit, quibus insignibus Sol quidē, sed sub nomine *Abraxas* seu *Jao* depingi solet, ut videre est in quamplurimis gemmis

Macario & Chiffletio allatis. Nonnulla Imperatorum numismata Solem flagello armatum exhibent. *Alis* etiam ea imaginum portenta donantur, ut in gemmâ Chifletianâ secundâ. & Harpocrates, qui Solis significationem assertam eidem doctissimo Cupero debet, in *alatam* effigiem consurgit. Attamen nemo suspicetur, me communionem significationis & rei velle discindere, cùm Mithram, Abraxam, Harpocratem, & si quæ sunt alia vesanæ superstitionis ejusmodi monstra, inter se difformia & diversa pronunciavi. Nam id intelligendum ratione habitâ ad varios gentium populorumque mores & ritus, quibus Numen unum idemque frequenti nominis & appellationis dissensu colebatur. De Sole accommodè ad rem nostram hæc habet Capella lib. 2. de nupt. Philologiæ pag. 43. edit. Plantin. 1599.

Te Serapin Nilus, Memphis veneratur Osirim,
Dissona sacra Mithram, Ditemque, ferumq; Typhonē.
Attis pulcher item, curvi & puer almus aratri,
Ammon & arentis Lybies, ac Biblius Adon.
Sic vario cunctus te nomine convocat Orbis.

Unde apud Nonnum in Dyonisiac. lib. 40. vers. 405. Mithra, seu Phaëton πολυώνυμος *multinominis* dicitur. Quod etiam de Iside tradidit Appulejus in Milesiis seu Metam. lib. 11. pag. 241. *cujus numen unicum, multiformi specie, ritu vario, nomine multijugo totus veneratur orbis.* Exempla aliorum deûm passim reperies. Nec ideò tamen minus rectè, ni fallor, prædixi, imaginem & effigiem, quâ Abraxas, Harpocrates, & similes repræsentantur, eam ipsam Mithræ non esse, licet omnes ad unam Solis significationem revocentur, & ob hanc rursus naturæ communionem etiam inter se conferri, & alter alterius notionem induere possit.

Nimirum hac quoque viâ evolves difficilem locum, qui crucem eruditis imposuit, apud Herodotum lib. 1. cap. 331. ubi ait: *Vocant autem Assyrii Venerem Mylittam, Arabes*

bes eandem Alitam appellant, Persæ Mitram. Ex quo fortasse hausit D. Ambrosius lib. 2. contra Symmachum p. 840. T. 2. Editionis P.P. Benedictinorum: *Cùm Cœlestem Afri, Mithram Persæ, plerique Venerem colunt, pro diversitate nominis, non pro numinis varietate.* At Strabo lib. 15. pag. 132. Mithram apertè vocat solem, deamque ab eo distinctam apud Persas Venerem facit; *Colunt Solem, quem Mithram vocant, item Lunam, & Venerem.* Et veteres penè omnes non alium quam Solem fuisse Mithram apud Persas pronunciant. Petrus Faber Semestr. lib. 3. cap. 2. pag. 35. cùm in textu Græco Herodoti observasset scribi *Mitram* absque aspiratione, eandem lectionem esse quoque reponendam apud D. Ambrosium asseverat. Ita ut Persæ *Mithram* & *Mitram* coluerint: Deum Solem, Deamque Venerem. At lubricum iter pergit doctus vir unius literulæ, imò aspirationis, indicio. Barthius ad Statium pag. 249. Herodotum ceteris contradicere negat, sed Persas, ait, masculo Soli etiam feminam deum Mithram adjecisse, cum non sit verisimile in sexu tam crassè errare ipsum potuisse. Hùc recidit sententia Thomæ Gatakeri, qui in Adversariis miscellan. cap. 21. pag. 238. existimat apud Persas Mithræ nomen & Soli & Veneri tributum fuisse, sed de illo formâ masculinâ usurpari consuesse, de ipsâ femineâ. Unde Herodoto pro linguæ suæ ratione nomina effermanti Sol *Mithras* seu *Mithres*, Venus *Mithra* sive *Mithre* dicta fuerit. Rem hanc disquirendã relinquit Cuperus in addendis ad Harpocratem pag. 53. Animadvertebam utrumque Scriptorem, Herodotum & Strabonem, eadem fermè de Persarum religione tradidisse. Ille enim in hunc fermè modum loquitur: *Persis neque statuas neque templa, neque aras extruere consuetudo est.* Et post pauca: *Editissimis montibus Jovi hostias immolant, omnemque gyrum Cœli Jovem appellantes. Soli, Lunæque sacrificant, & telluri, igni, aquæ, atque ventis. Uraniæ quoque sacrificant, sic nimirum ab Assyriis, Arabibusque edocti. Vocant autem*

Assy-

Assyrii Venerem Milittam, Arabes eandem Alitam appellant, Persæ Mitram. Verba Strabonis hæc sunt: *Persæ nec statuas, nec aras erigunt: sacrificant in loco excelso: Cœlum Jovem putant, colunt Solem, quem Mithram vocant; item Lunam, & Venerem, & ignem, & tellurem, & ventos, & aquam.* Rursus eundem Stabonem in Perside fuisse versatum notavi, religionemque Persatum curiosè pervestigasse. Nam paucis interjectis lineis, describens eorum sacra & ritus subdit: *Ista nos vidimus.* De Herodoto id compertum non habemus, sed ex Græcis scriptoribus, quæ de Persis scripsit, sumpsisse videtur, uti observat Gatakerus, qui & linguæ Persicæ ignorantiam in ipsum effundit, plura ab eo errata recensens. Potior itaque fides Straboni testi oculato esse debet. Qui dum Venerem Persis cultam refert, non omisisset, eam quoque Mithram vocatam docere. At Herodotus cùm vulgatissimam apud Persas Solis appellationem silverit, vero admodum simile est, memoriâ lapsum, vel falsâ traditione deceptum, Mithræ nomen, quod Solis erat, Veneri tribuisse.

Ad Solem itidẽ eũ cęcutiisse oportet, cùm narrat lib. 7. cap. 37. Xerxe in Græciam exercitum ducente, Solem subitò sereno cœlo disparuisse. Quod ostentum cùm Rex à Magis quæsiisset, quid portenderet, *illi*, inquit, *responderunt, Deum significare Græcis civitatum defectionem, quòd dicerent, Solem Græcorum, Lunam ipsorum* (Persarum) *esse præsidem.* Etenim nihil profectò certius est, quam Solem, non Lunam Persis summum deum præsidemque stetisse. Imò ipsemet Herodotus mox recitatus digniori loco apud Persas Solem collocat. Sanè vel comicus Aristophanes historici lapsum coarguit. Cùm enim tempore belli Peloponnesiaci Sol & Luna defecissent, inducit Trygæum vinitorem, qui grande arcanum Mercurio aperiens, Solem & Lunam, ait, propitia Persis, à quibus colebatur, numina consilia in necem aliorum deorum agitasse, ut perditâ deletâque Græciâ ceteris numinibus sublatis sibi so-

lis

lis cultus haberetur. Verba ipsa lepidissima ex Comœdiâ, quæ *Irenes* seu *Pax* inscribitur, pag. 649. edit. 1607. hìc in scenam producam.

TYG. *Nam Luna jam pridem atque Sol nefarius*
Consilia vestrum moliuntur in caput,
Qui Græciam omnem prodiderunt Barbaris.
MERCVR. *Quidnam ista faciunt?* TR. *Quod solemne, per Jovem,*
Litare vobis subque placare, iis solent
Voluntque Barbari: inde iure postulant
Omnes semel nos funditus perbitere:
Quo nempe sacra cœlitum cedant sibi.
MER. *Ergo dierum hinc illa diminutio,*
Et prava detritæ orbitæ aurigatio.

Quòd si adhuc rem salvam velimus Herodoto, Mithra esse non potuit Venus, ut paullò ante memorabam, nisi participatione virtutis, & similitudine potestatis, quâ Venus quoque rerum genitrix, uti mox exponam, fuit habita; ideoq. eadem res ac numen cum Mithrâ seu Sole censebatur. Quæ explicatio lucem affundit Julio Firmico de errore prof. religion. cap. 5. ubi hæc ex Persarum doctrinâ profert: *Hi itaque Jovem in duas dividunt potestates, naturam ejus ad utrumque sexum transferentes, & viri & feminæ simulacra ignis substantiam deputantes: & mulierem quidem triformi vultu constituunt, monstrosis eam serpentibus illigantes..,. Virum vero abactorem boum colentes, sacra eius ad ignis transferunt potestatem.... Hunc Mithram dicunt.* Femineam hanc potestatem triformem, Lunam fuisse vel Isidem, inferius ostendam. Rursus patebit, utroque nomine etiam Venerem fuisse appellatam. Quare Herodotus unam ex his potestatibus, feminam scilicet, potuit Venerem indigitare, eique ob virtutis communionem cum viro, qui altera socia potestas Firmico est, idem quoque Mithræ nomen affigere. Et verè utraque

cùm

cùm ad *ignis* communem *substantiam* referatur, eadem censeri poterat. Ipseque ignis nil aliud quam Sol, fons luminis & caloris, à quo generationum omnium est principium. Porrò Jupiter, ut rerum auctor, in *duas* hasce dividitur *potestates*, quia Sol ad ipsum refertur, ex Oraculo apud Julianum Orat. 4. pag. 254. edit. Petavii an. 1630.

Unus Juppiter, unus Pluto, unus Sol est Serapis.

quo nomine & Venus generationis præses, seu Luna, sive Isis in idem consortium assumitur. Hinc quoque hæsitare desinat Nicetas, qui sibi dubius, quodnam numen Mithræ fuerit, hæc ait ad Steliteuth. 1. Nazianzeni; *Mithram alii Solem, alii venem ignis, nonnulli peculiarem quandam potestatem esse volunt.* Nam quodcumque ex his Mithram esse putes, sub diverso nomine rem eamdem invenies. Ceterum non is scrupulus est Eliæ Cretensi & Nonno, qui in scholiis ad eundem Nazianzenum alibi producendis diserte Mithram Solem asserunt.

Quòcumque igitur rem vertamus, nil tandem *Mithra* nisi *Sol* est, vel potestas aliqua ad Solem referenda, ubi alio nomine & appellatione notatus reperiatur. Quare cogor discedere a Cl. Muratorio qui ad vers. 112. postremi poematis S. Paulini, quod cum aliis, duos ab hinc annos, maximo literarum bono, ex Bibliothecâ Ambrosianâ in lucem protulit, & eruditis annotationibus exornavit, fretus testimonio Nicetæ & Firmici, in saxo Gruteriano pag. 22. num. 12. D. I. M. ET. SOLI SOCIO. SAC. nempe *Deo Invicto Mithrae & Soli socio sacrum*, arbitratus est, Mithram aliud numen esse à Sole diversum, non ipsummet Solem *tanquam alienigenam*, ut parum rectè, inquit, opinatur Reinesius ad inscript 48. Clas. 1. Dixerat doctus hic Auctor, singulare esse hominibus Romanis Mithræ tanquam extero à Persis accepto, Solem veluti proprium & indigenam jungere, quasi diceretur σύνθρονον σύνναον. Quæ vocabula explico, *Assessor*, seu *in eodem throno* sedens, & *in eodem templo* cultus. Nec sanè ita malè Reinesius.

sius. Potuit enim Romanus ille, qui lapidem exsculpsit, ob nominis differentiam, alium populari opinione Mithram à Sole putare. Cùm verò sciret etiam utrique eandem inesse potestatem & consortium religionis, idcirco *socios* eos appellavit. Quâ profectò ratione Julianus Imp. in orat. 4. mox indicata, Apollinem vocat Solis *assessorem* σύνθρονον pag. 269. & pag. 285. *regni consortem* & *SOCIVM* συμβασιλεύων uti has voces vertit ejus interpres Petavius. Quia Apollo idem est cum Sole physiologicè, ratione potestatis & significationis, diversus fabulosè, & ut deus animalis, quâ de re nos fusius in dissertatione de Beleno.

At quid si literas illas singularias alio modo explicando, litem omnem & scrupulum, quamvis cum Mithræ injuriâ, succidamus? Mihi sanè arridet hæc lectio: *Deae Isidi Matri & Soli socio sacrum*. Isis celebre & æquè insanum numen apud Ægyptios fuit, in Romanam Urbem, omnium gentium superstitioni servientem, invectum, uti omnes norunt. Passim cum Serapide *junctâ religione colebatur*, ait Macrobius in fine cap. 20. lib. 1. Saturn. idemque produnt gemmæ utriusque effigie scalptæ, apud Chiffletium num. 112. 113. & 114. & nummus Juliani Imp. apud Oiselium tab. 47. nu. 7. Pausanias in Corinthiacis pag. 151. memorat erectum Serapidi & Isidi fanum; ut & Romæ quoque aderat. Porrò Serapis idem omnino est ac Sol, ut sæpius docet Macrobius eodem capite, & versus Oraculi apud Julianum, quem paullò ante exscripsi. Rectè igitur Sol, qui Serapis est, *Socius* Isidis in lapide, quem exponimus, appellatur. De nomine *Matris* Isidi attributo non est cur ambigamus. Siquidem expressis verbis apud eundem Reinesium Class. 1. inscript. 213. legitur: ISIDI. MATRI. Quod nomen ideò tributum, quòd Isis *Terra sit & natura rerum*, ex eodem Macrobii capite & sequenti, Julio Firmico in libello sæpius citato, & Isidoro ex Servio lib. 8. cap. 11. Terra autem passim rerum omnium *Mater* vocitatur, ut in lapide 38. Class. 1. apud Reinesium, & *Terræ*

ræ uni rerum naturæ partium .... nomen indidimus maternæ venerationis, ait Plinius lib.2.cap.63. Quamobrem fortasse in Gruteriano epigrammate pag.82. num.2. *Isis* dicitur *Dea quæ est omnia*. Igitur ex ea inscriptione nihil proficit Muratorius, ut Mithram à Sole sejungat. Allata ab eo Herodoti & Nicetæ testimonia jam exposui.

In veterum monumentis frequentissimè & penè individuâ appellatione Mithra vocatur INVICTVS. Binas inscriptiones jam dedimus ex Grutero, qui alias profert pag.33. apud Reinesium quatuor extant Class.1.à num.45. Plerumque Soli jungitur hoc modo: SOLI INVICTO MITHRAE. Quod nomen utrique alligatum invenies. Nam Sol idem ac Mithra. Huic solitariè tributum docuit Commodianus, & Julianus Imperator, pluresque inscriptiones. Soli autem monstrat inscriptio 236. Class. 1. apud Reinesium: SOLI. INVICTO. PACIFERO. In nummis Gallieni, Quieti, Aureliani, Probi, aliorumque Imperatorum, Sol gradiens specie juvenis, vel in quadrigis, aut capite radiato, nudus, dexterâ elatâ, sinistrâ globum gestans, cum stellâ, & epigraphe, SOLI INVICTO, repræsentatur. Non semel solus titulus cusus, ut in numismate Victorini, in quo juvenis eodem typo ac in alijs, nisi quod sinistra flagrum quatit, cum inscriptione INVICTVS. Immo & Imperatores ipsi *Invicti* nomen usurparunt, quorum eruditum indiculum texit Cl. Bonarota in suo numismatum præclaro opere pag.359. Tradit Reinesius ad inscriptionem postremo loco laudatam, nomen hoc Soli tributũ fluxisse ab illo Homeri & Hesiodi ἥλιος, ἄκαμας, ἀκάμαντος, quod continenter laborans laborem non sentiat: vel quod nunquam in suo cursu victus vel interceptus fuerit. Vnde Tristanus tom.3. pag.54. ait, Imperatores cusis his nummis, sibi auguratos esse, Solis præsidio, eandem felicitatem adversus hostes. Id illustrat exemplum Aureliani, qui templum Solis Heliogabali Emesæ situm maximis donis ornavit, quia *illic eam formam numinis reperit quam in bel-*

lo sibi faventem vidit, inquit Vopiscus in vitâ cap. 25. Aliam caussam appellationis alibi attingam. At de his hactenus.

CAPUT III.

Progressus ad symbolorum interpretationem, quæ singula ad rerum generationem *&* cõservatonem *referri ostenditur. Mithra Tauri cornua contorquens, & cur sub Antro? Sol seu Mithra siderum moderator. Locus Porphyrii productus & illustratus. Quid Mithra fur boum? Taurus Lunam figurat, quæ cum Sole vires socias habet; unde explicatur vetustum simulacrum, & locus Julii Firmici. Taurus signum Veneris, quæ eadem ac Luua & Isis: eo etiam Terra designatur. Quid Mithra Taurum feriens, & animalia sanguinem lambentia?*

CUM *Mithram* esse *Solem* jam constet, ad tabulæ explicationem progredior, quæ ipsius Solis lumine perfusa & illustrata symbola in obscuro arcanæ significationis latentia in conspectum educit & prodit. Nam statim GENERATIONEM rerum iis figurari contendo, Mithræ Solis vi & potestate cuncta ad productionem agente, & vivificâ virtute fouente conseruationem. Primùm itaque MITRHA & TAVRVS sub antro occurrunt, cujus ille, specie juvenis, cornua per vim torquet. Rem hanc, non secus atque sculptor in lapide, nobilissimus Poëta Statius versibus expressit in fine libri primi Thebaidos, ubi Adrastus Solem inuocat variis nominibus appellatum.

Adsis ò memor hospitii, Junoniaque arva
Dexter ames: seu te roseum Titana vocari
Gentis Achemeniæ ritu: seu præstat Osirim
Frugiferum: seu Persei sub rupibus antri
Indignata sequi torquentem cornua MITHRAM.

Hunc

Hunc locum Lactantius, aliis Luctatius vetus Statij interpres, ineunte hoc seculo ex Bibliotheca Francisci Pithoei editus, ita explicat, ut prorsus ad nostram tabulam illustrandam scripsisse videatur. *Persæ*, inquit, *in spelæis coli Solem primi invenisse dicuntur. Et hic* Sol *proprio nomine vocatur* Mithra. *quique eclypsim patitur, ideoque intra antrum colitur. Est enim in spelæo Persico habitu, Leonis vultu cum tiarâ utriusque manibus bovis cornua comprimens, quæ interpretatio ad* Lunam *dicitur. Nam indignata sequi fratrem occurrit illi, & lumen subtexit. Sol enim Lunam minorem potentiâ suâ & humiliorem docens taurum insidens cornibus torquet, quibus dictis Statius Lunam bicornem intelligi voluit.* Profectò in spelæo jacentem Mithram & nostræ tabulæ repræsentant. Perperam Pierius Valerianus Hieroglyph. lib. 3. qui alios etiam seduxit, putavit bovem cornibus arreptum eductum fuisse ex antro in sacrificium, atque in id detorquet versus Statii proximè recitatos. Addit Marianus Victorius in Notis ad S. Hieronymi epistolam 7. & contra Jovinianum lib. 2. taurum excantatum carminibus à Sacerdote ex antro prodiisse ad victimam. Nemo veterum id docuit. Alia siquidem & magis arcana ejus rei fuit ratio, quam modò indicabam, & nunc uberiùs explicare pergo, Porphyrius in libello de antro Nympharum gag. 254. *Zoroaster*, ait, *primus omnium montibus Persidi vicinis antrum nativum floridum fontibusque irriguum in honorem creatoris patrisque omnium Mithræ consecravit. Ita ut antrum conditi à Mithra mundi figuram ei præberet: ea vero quæ intra antrum erant certis invicem intervallis disposita, elementorum climatumque mundanorum symbola seu figuras gererent.* Insana hæc mendacia & commenta, apud Gentiles Mithræ *rerum creationem* tributam ostendunt. Postrema verba illustraveris ex Origene, qui lib. 6. contra Celsum, *Mithræ sacris*, inquit, *apud Persas duplex stellarum circumactio prætenditur, affixarum & erronum, & per has animarum transitus. Ideo scala erigitur*

in septimæ portæ aditu. Pergit portas enumerare, atque alia ad symbola Porphyrio indicata fortassis pertinentia. Porrò & in antris sacra Mithræ agebantur, plane nonnisi ex Zoroastris instituto, & in argumentum rerum *generationis & creationis* Mithræ attributæ. At de his alibi.

Ceterum ut Lactantii interpretationem illustremus, *Sol* seu *Mithra* Lunam, *cujus exaltatio est Taurus*, notante Porphyrio pag. 262. indignantem sequi, trahit veluti cornibus apprehensam, & motu suo moderatur, non secus ac alia sidera. Unde Claudianus lib. 1. de laudibus Stiliconis ait:

Et vaga testatur volventem sidera Mithram.

Et egregie Martianus Capella de nupt. Philolog. lib. 2. pag. 53. de Sole loquens:

Nam medium tu curris iter, dans solus amicam
Temperiem superis, compellens atque coërcens
Sidera sacra deûm, cum legem cursibus addis.

Hinc Sol Ciceroni in somn. Scipionis *dux, princeps, & moderator luminum reliquorum* vocatur. Quem locum explicans Macrobius cap. 20. hæc scribit: *Moderator reliquorum dicitur, quia ipse cursus eorum recursusque certâ spatii definitione moderatur. Nam certa spatii definitio est, ad quam cum unaquæque erratica stella recedens à Sole pervenerit, tanquam ultrà prohibeatur accedere, agi retrò videatur, & rursus cum certam partem recedendo contigerit, ad directi cursus consueta revocatur*. En aberrantis Lunæ aliorumque luminum conatus à Solis vi & potestate subactos & perdomitos. Ideo INVICTI nomine passim, ut diximus, donatur Mithra & Sol: & apud Persas Leonino vultu effingitur, quòd *hic deus*, ait Lactantius, *ceteros sui numinis & potentiæ impetu excellat, ut inter ceteras feras Leo*, Mithram, Leonis vultu apud Persas, dum Romani in suam religionem invexissent, satius duxerunt in humanam effigiem mollire, ut videmus in nostris tabulis: neque tamen Leonina symbola in ejus sacris neglexerunt, ut postea explicabo.

Ex hac *Solis* & corporum cœlestium pugnâ, omnia in sublunaribus *generantur*, efficiente caloris vi & potentia. Nam & *Mithra* aliquando *ignis* appellatur apud Q. Curtium, qui de Dario loquens ait lib.4. cap.50. *Solem Mithrem sacrumque invocans ignem*, quasi hæc omnia unum sit numen & res eadem. Et Firmicus *sacra ejus*, inquit, *ad ignis transferunt potestatem*. Ideo de *petra* natum dixerat Commodianus, quo nihil aliud significari nisi *ignem* è silice excussũ, ex Aleandro supra monuimus. Et sane omnia, quę Mithrę tribuuntur symbola, ad rerum GENERATIONEM referri, docet Porphyrius p.265, ubi describens animarum generationem, earumq; ascensum & descensum per portas cœli variè apud Romanos & Ægyptios acceptas, subdit hæc verba, quæ mirè tabulas Mithriacas illustrant: *Quocirca Mithræ peculiarem sedem juxta æquinoctia attribuerunt: Ideo Arietis, Martii signi, gladium gestat, vehiturquè Tauro signo Veneris; nam Mithra æque ut Taurus* AVCTOR PRODVCTOR*que rerum est, &* GENERATIONIS *dominus*. Concinunt quæ de *Sole*, quem *Mithram* etiam appellat, disserit Julianus orat. 5. pag. 322. ex versione Petavii: *in primis quod à terrâ Sol trahat omnia, quod ea velut fomento quodam & admirabili calore suscitet ac vegetet*. Idque moliri Solem subdit *per arcanam corporisque prorsus expertem ac divinam sinceramque radiis illius insidentem naturam, fierique in mundo nostro tum soleat, & dies esse longior nocte, quando Arietem permeare rex Sol incipit*. Latentem & occultam hanc Solis generandi virtutem ut exprimerent mythologi, Mithram *boum furem* finxerunt, quod scilicet *clanculum* GENERATIONEM *promoveat*, inquit Porphyrius pag. 262. Nam quemadmodum quod agunt fures, clam agunt, ita vivificus & genitalis calor sensim permeans, rerum *generationem* furtim & latenter promovet. Porrò *bos* quoque ad *generationem* pertinet, nam ex eo *procreantur apes*, quæ sunt *animarum symbola*, ut pergit disserere idem Philosophus. Si vero velimus ad *Taurum*

in nostris tabulis expressum iterum respicere, eo nomine *Lunam* vocatam ait, GENERATIONIS *præsidem*. Nam Luna cum sit bicornis, ut dixit Luctatius, Tauro significatur. Unde Orpheus in hymno Dianæ, Bovis cornua Lunæ fuisse gratissima scripsit; & in nummo Caracallæ apud Patinum de numism. Imp. pag. *296*. Luna vehitur bigâ, quam gemini Boves trahunt; idcircò *Boum agitatrix* dicta Nonno in Dionysiac. lib. 8. Immò *Hecate*, quæ Luna est, *Tauri nomine fuit appellata*, inquit Porphyrius de abstin. lib. *3*. cap. 17. Hinc duo hæc *Mithræ*, & *Bovis* symbola in nostris saxis, Solis, & Lunæ efficientiam declarant, qua cuncta *generantur & conservantur & utriusque beneficio*, ait Macrobius in somn. Scip. lib. 1. cap. 19. *hæc nobis constat vita, quâ fruimur*. Quem inter hæc cœlestia lumina nexum & societatem, ad rerum perpetuitatem significandam, produxit antiqvitas in illustri simulacro, quod delineatum exhibet Spanhemius in notis Gallicè scriptis ad Cæsares Juliani pag. *460*. Mulier veste longiori stans, dexterâ puerum radiatum sustinet facem manu præferentem, sinistrâ puellam Lunulâ bicorni capiti insidente pariter cum face, peplo seu velo à dexterâ ad sinistram supra caput ipsius mulieris circumvoluto, ita ut circulum quendam constituat. Subiecta est inscriptio, quam nusquam antea editam clarissimus Auctor profert pag. 485, eamque hìc libenter exscribo, quod novum sit Mithræ monumentum.

M. POPILIVS. M. F. OVF. LVPERCVS. SACERD
D. SOL. INVICT. MITHR. ET LVNAE
AETERNAE. VOT. SVSCEP. L. M

Eâ mulieris figurâ *Æternitatem* designari ait vir doctissimus. Sanê reperio in nummo Hadriani apud Oiselium tab. 105. num. 8. eâdem planè formâ mulierem stantem, alterâ manu Solem, alterâ Lunam præferentem, cum inscriptione: AETER. AVG. & tab. *106*. num. 4. mulier simili prorsus specie velum ad caput in orbem circumvoluit,

adje-

adjectâ epigraphe: AETERNITAS. Hinc apud Gruterum pag.329.extat saxum, AETERNITATI.SACR. SOLI ET LVNAE. Nam veteres *Ævum designantes, Solem & Lunam pingunt, quòd æterna sint elementa*, ait Horus Apollo in Hieroglyph.in princip. Circulum verò *Æternitatem* monstrare, satis est notum. Ita Mithra & Luna, quorum Sacerdos erat Popilius, sociâ virtute cuncta *generando* & *conservando*, rebus omnibus, ut erat falsa quorundam antiquorum opinio, *Æternitatem* inducunt. Rectè hæc quidem: at liceat aliam interpretationem afferre. Mulier Juno est, aerem figurans; nam Juno ipsa est aer Poëtis, qui ut eleganter ait Firmicus, *effeminarunt hoc elementum*. In aere collocata sunt duo lumina, Sol & Luna, ideo Junonis manibus imposita. Supra aerem cœlum, in gyrum protensum, *velo* seù *peplo* Junoni circumducto, (nam & Juno *peplum* gestat apud Martianum lib. 1. pag. 18.) designatur. Ideo & *Cœlum dictum Templum*, ait Varro lib. 5. ob concavam convexitatem, templorum concamerationi similem. Servius ad illud Æn. lib. 1. vers. 507. *mediâ testudine templi, testudine* inquit, *camerâ incurvâ, vel fornicatâ, quæ ideo sic fit, ut simulacro cœli imaginem reddat*. Et ad formam hanc in gyrum ductam respexit Regius Vates, cum inquit Ps. 103. v. 2. *qui extendis cœlum sicut pellem*; ad modum scilicet tentorii militaris incurvi, quod pellibus tegebatur. Hinc idem Varro lib.6. de ling. Lat. *cœlum cortinæ Apollinis* assimilat. In plerisque nummis antiquis hæc cortina exhibetur modò formâ sphæræ dimidiatâ, modò veluti sphæra integra. Demum hanc interpretationem digito monstrat Porphyrius in sæpius laudato libello pag.259. *antiqui*, ait, *ipsum cœlum* PEPLVM *vocarunt*. Itaque *velum* seu *peplum* simulacro aeris seu Junonis circumdatum *cœlum* ipsum est. Quod ideo sub figura *veli* expressum, ut denotaretur à cœlo corporum *generationem* & *conservationem*, Sole & Lunâ agente, derivari; unde Homerus dixit, Nymphas in Antro *texere purpureas telas*; ut intepretatur

eodem loco Porphyrius, qui subdit, ea de causâ *ab Orpheo Proserpina, omnium ex semente nascentium præses, telam texens inducitur*. Quare Popilius eo simulacro Mithram & Lunam, omnium in mundo tàm cœlesti quàm terreno *generationum* auctores, potuit designasse.

Eandem Mithræ & Lunæ sociam virtutem contexêre veteres sub iis geminis utriusque sexus potestatibus, in quas Jovem divisisse diximus ex Firmico. Virum aperte *Mithram* cognovimus. Mulier vero *triformi vultu* quid aliud est quam *Luna*, *triformis* passim appellata? Subdit Firmicus, *monstrosis eam serpentibus* illigasse. In tabulâ Mithriacâ apud Marlianum lib.7. Topograph. Urbis visitur figura mulieris alata, quam serpens à pedibus ad humeros circumambit: eademque extat in schemate Mithræ Burghesiano, quod delineatum profert Begerus in Spicilegio antiquo pag.97. Quis statim non sibi persuadeat, hanc ipsam esse mulierem Firmici monstrosis serpentibus illigatam, quæ cum sociam habeat potestatem cum Mithrâ, ideo in ejus tabulis repræsentetur? Huc referas, quod Hierapolitani juncta Solis simulacro statuunt *signa feminarum*, quæ *cingit flexuoso volumine draco*, ait Macrobius lib. 1. Sat. cap. 17. In gemmâ abraxeâ 57. apud Chifletium extat monstrum triformi facie manibus *serpentes* gestans. Quidquid hoc portentosum simulacrum fuerit, certè in speciem nostri effictum apparet. At in tabulâ Bembinâ *serpens* Isidis capiti est impositus. Ejus tabulæ eruditus explanator Pignorius pag.26. docet ex Æliano lib.10. cap.32. Ægyptios Isidis simulacra *serpentibus* coronasse. Unde Flaccus lib.4. Argon. de Iside canit:

——— Et procul Io
Spectat ab arce Poli jam Divis addita, jamque
Aspide cincta comas, & ovanti persona sistro.

Et nummus apud Oiselium tab.47. num.6. duas Isides alatas aspidem in capite cum caudâ sinuosâ versus tergum habentes, repræsentat. Alas gestat etiam mulier in tabula

Mithræ. Porrò Isis apud Ægyptios Luna est, uti mox dicemus. Quod si velis Lunam ipsam, seu Dianam *serpentibus* implexam spectare, adeas Pausaniam in Arcadic. Duas ergo illas *potestates* Firmici, *Mithram* seu Solem & *Lunam* esse constat. Quæ cum *ad ignis substantiam* deputentur, eodem auctore, patet iis inesse GENERATIONIS significationem, quæ vi caloris perficitur.

At rursus Porphyrius dixerat verbis supra recitatis, Mithram *Tauro signo Veneris* vehi. Quo fortasse respexit ad commercium, quod Venus habet cum Mithrâ; in quem sensum explicavimus Herodotum, & D. Ambrosium. Ex hoc verò consortio & nexu omnium genitrix & parens Venus est, sicut de eâ scribens philosophatur Julianus orat. 4. pag. 281. *Cælo temperiem optimam inducit: terræ fecunditatem affert: non minus & animalium propagationi perpetuitatem tribuens. Cujus ita penès regem Solem caussa est primaria, ut in ejus quoque COMMUNIONEM Venus adsciscatur*; est enim ut pag. 287. subdit, *Solis administra & cognata*. Quippe cùm signum illud Veneris Taurum Sol scandit, depulsâ hieme & nivibus, germinatio & fecunditas terræ promovetur, & omnia, quæ ipsa *continet, aperire se in germen* incipiunt, ait Macrobius lib. 1. Saturn. cap. 12. ubi addit, apud Athenienses ἀνθεστηρίων Aprilem vocari, *eo quod hoc tempore cuncta florescant*. Hinc, puto, *Venus physica* dicitur in inscriptione apud Reinesium Class. 1. nu. 18. quòd præesset rerum naturalium generationi. Nec quispiam, quòd nunc Venerem sub Tauri symbolo, superius Lunam latentem dixerimus, dissona & pugnantia obtrudere nos arguat. Nam Phylocorus apud Macrobium lib. 8. Sat. cap. 8. *Venerem eandem esse Lunam* affirmat; & utraque non femina tantum, sed mas quoque putabatur. De primâ testantur Calvus & Lævinus eodem Macrobii loco, unde & apud Cyprum ejus simulacrum barbatum colebatur. *Lunam* appellatam *Lunum*, maremque deum mysticè dici, auctor est Spartianus in Caracalla c. 7. ubi videas adnotata

à Salmaſio, & Tabulam Palmyrenam Sponii Atiquit. erudit.cap.1. Luni effigiem dabit nummus Antiochenſium apud Patinum de numiſm. Imp.in Antonino pag.218.Imò, quæ eſt fabularum inconſtantia, vel apud varias gentes diverſa rerum phyſicarum interpretatio, & deorum diſpar acceptio, ſub Bovis vel *Tauri* ſymbolo figuratur *Iſis*, quæ eadem eſt ac *Luna* & *Terra* Plutarcho, Macrobio, & ceteris veterum Mythologis. *Iſis* vero *naturæ ea pars eſt*, inquit idem Plutarchus de Iſide & Oſirid. pag.372.editionis Pariſ. Græcolat. *quæ quaſi feminea omnes in ſe recipit ortus, tanquam nutrix quædam & omnium commune receptaculum*. Et Macrobio lib.1.Sat.cap.20. dicitur *natura rerum ſubjacens Soli*. Hinc Taurus ſubſtratus eſt Mithræ in tabulis. Quocunque igitur pergamus, ſive *Taurus* Mithriacæ Tabulæ *Luna* ſit, ſive *Venus*, ſive *Iſis*, vel *Terra*, (nam & Terram ſub bovis figurâ ſignificaſſe Aegyptios prodit Macrobius eodem lib.& cap.) res eadem cenſeri debet, & nihil aliud tandem quam virtus Soli ſociata ad promovendam GENERATIONEM, vel natura rerum Soli ſubjacens, aut demum ſubjectum ipſum GENERATIONIS, quod Sol calore ſuo pervadens & radiis veluti penetrans, omnia in naturâ rerum procreantur & generantur.

Hinc, ut opinor, Mithra *gladium* apud Porphyrium geſtat, quo in noſtris tabulis *Taurum* transfodit; ad ſignificandum ſcilicet Solem vi & potentiâ radiorum ſubjectum GENERATIONIS, quod per *Taurum* figurari diximus, penetrare, & veluti inflicto vulnere pervadere. Quò ſpectant verba Martiani Capellæ lib.1. pag.6. ubi de Sole loquens *hinc quoque*, ait, *ſagittarius*, *hinc quoque vulnificus, quod poſſit radiorum jaculis icta penetrare*. Quamobrem & Poëtis dictus fuit ἑκεβόλος & ἑκατεβελέτης, ſeu *eminus jaculans*, quaſi radiis velut jaculis feriat. Qua vi radiorum ſolarium ſeu caloris pervadente, ut mox notatum, ſubjectum GENERATIONIS, ſanguis quaſi ex vulnere elicitur, ſemen nimirum genitale ad rerum omnium procrea-

tionem

tionem & alimentum. Unde *canis* & *ſerpens*, in tabulâ ſecundâ hìc depictâ, guttas ſanguinis ex *Tauri* vulnere manantes lambere conſpiciuntur, quo denotatur, animantia ſingula inde vim *geneticam* & *nutritionem* haurire & educere. Hinc ad canem ipſum, & ſerpentem, ceteraque ſymbola progredior.

CAPUT IV.

Animalia in tabulâ exſculpta ad Solem referuntur tamquam generationis auctorem. Scorpius teſtes Tauri complectens, & baculi Solis apud Ægyptios, explicantur. Vas in tabulâ Mithriacâ, cauda Tauri in ſpicas deſinens, pueri facem geſtantes, & Solem Lunamque præcurrentes, quid ſignificent. Nama Sebeſio, *& inde locus Iſaiæ expoſiti.* Triplicis *Mithræ nomen variè tentatum. Apud ANTIUM Mithra cultus, & ſpelæum dicatum.*

Quatuor animalia CANIS, CANCER, SERPENS, & CORVUS ex ſingulis ſcilicet generibus, quadrupedum, piſcium, ſerpentium, & avium, ideo, ni fallor, in tabulâ Mithriacâ exculpta ſunt, ut ea omnia animantium genera ortum & conſervationem *Mithræ* ſeu *Soli* acceptam præferant. Hæc verò ſelecta præ ceteris, ob peculiarem aliquam rationem & proprietatem ad Solem ſeu Mithram referendam. *Canis* & *Cancri* ſidera, hoc principium anni, illud generationis apud Aegyptios fuit, teſtante Porphyrio toties laudato pag. 265. Apud quos etiam quâ inſaniâ cultus fuerit Canis notum eſt. *Cancer obliquo greſſu*, ait Macrobius lib. 1. Sat. cap. 21, *quid aliud niſi iter Solis oſtendit, qui viam nunquam rectam, ſed per illam* (legerim *obliquam*) *ſemper meare ſortitus eſt?* Cancrum in dexterâ cuiuſdam monſtri Abraxei vidit Macarius, quo res à Sole *productas* ſignificari ait p. 17. Duas ſtatuerunt Solis portas phyſici, unam in ſigno Cancri,

cri, Capricorni alteram. Per illam fieri somniarunt descensum animarum in terras, ideo hominum dictam: quæ idem Macrobius in somnium Scipionis lib.1. cap.12. refert, & summus Poetarum in 6.Aeneid.jam indicaverat.Ergo *Cancer* Solis signum, & per *Cancrum* transitus animarum ad hominum vitam informandam.

Serpentem ad Solis naturam referri idem Saturnalium auctor pluribus demonstrat lib.1. cap. 20. eundemque in Mercurii caduceo Solis esse symbolum dixerat capite antecedenti; cui & sacrum facit Artemidorus in Oneirocrit. lib.2.c.13. Nil frequentius in nummis & ceteris veterum monumentis notatur,quam Serpentem Apollinem comitari. Quod vero ad *generationem* spectat, Arnobius lib.5. & Firmicus de error. profan. rel. cap.11. tradunt consecratis Sebazio Jovi anguem in sinum demitti solitum, & rursus eximi ab inferioribus partibus: quo denotabatur rerum omnium GENERATIO & productio,quas Solis opus esse, jam satis superque ostendimus.

Corvus denique Mithræ peculiari religione dicatus fuit. Ideo enim *Coracas* seu *Corvos subministrantes* ejus *sacris* vocatos testatur Porphyrius de abstinentia lib.4. cap.16. In lapide Romano pag.27.4. Ulpius Egnatius dicitur PATER ET HIEROCORAX D.S.I. M. hoc est *Dei Solis Invicti Mithræ*. Et hinc Aegyptios coluisse volucres, quia *Coracina* sacra habebant, colligit vetus Commentator in epist.1.ad Roman. vers.23. qui falsò putatur D.Ambrosius, ideoque à PP.Benedictinis doctissimis ejus editoribus ad appendicem tom.2. rejectus. Quæ verba interpolata retulit Reinesius Class.1.inscript.48.Ea sacra HIEROCORACICA appellat lapis alius Romanus pag.303. 2. In Gemmâ 21. apud Chiffletium *Corvus* appositus est *sideri*, addito *Lauri* ramo. Sidus forte Sol, & Laurus Apollini sacer. sane ipsi Apollini ubique hæc avis comes, ut in nummo Faustinæ; & in gemmâ apud Gorlæum num. 3. Apollo nudus tripodi sinistro cubito incumbens, dexterâ

ma-

manu ramum protendit ad *Corvum* adstantem, & in gemma anulari num.9. *Corvus* ad tripodem sistitur. Optime ad rem nostram animadvertit Cuperus in Harpocr.pag.71. in gemmâ alterâ (est inter gemmas anulares ejusdem Gorlæi num.71.) binos *Coruos* insistere Cornucopiis, & inter illos cerni papaverum capita & binas spicas; quia Sol, subdit eruditus Auctor, omnis fecunditatis parens habebatur. Hunc consule, si *Corvum* Apollini sacrum plenis veterum suffragiis testatum cupias.

In lapide Burattiano, quem delineatum damus, non Cancer, sed *Scorpius* sub ventre Tauri jacet. Hunc *naturam Solis* repræsentare prodidit sæpe laudatus Macrobius lib.1. cap.21. prope fin. At cur in hac ipsâ tabulâ, & in Burghesianis haud obscurè, *Scorpius* testes *Tauri*, chelis apprehensos, circumplectitur? Latere arcanam significationem & ad nostrum argumentum mirè appositam divino. Diximus Sole in Tauri signo versante rerum omnium vegetationem promoveri. Quo signum oppositum Scorpionis scandente, vegetationem ipsam, ob decrescentem ipsius calorem, minui & deperire necesse est. Itaque appictus est Scorpius Tauri genitalia constringens, ut significaretur, tunc in subjecto GENERATIONIS vim seminalem repressam esse & debilitatam. Hinc Aegyptii post Aequinoctium autumnale, Sole nimirum ad scorpii signum appropinquante, festum quendam diem celebrabant, *tunc Solis baculos natos esse dicentes*, *quo innuebant*, inquit Plutarchus de Iside & Osirid. pag.372. *Solem veluti fulcro & baculo indigere*, *& caloris ac luminis aliquam passum esse dinutionem*. & quidem in Scorpione Solis natura *torpescit*, inquit Macrobius lib.1. Sat.cap.21. prope fin. In eam significationem fabulæ referunt genitalia Attidis recisa & dissecta, ad rerum nempe vim generatricem & conditricem cohibitam ac debilitatam ostendendam, ut inter alios pluribus ratiocinatur Julianus Imperator orat.5. in Matrem Deorum, & innuit Sallustius philosophus de Diis & Mundo cap.4.

At

At quoniam, ut Thales Milesius ajebat, & nunc Chymiathræ jactant, aquâ omnia constant, & in aquam resolvuntur; & ex sententiâ Orphei apud Athenagoram Apol.pro Christian. *aqua rerum omnium principium est*, Vas positum ad pedes dexteri pueri jacet in tabulâ Antiate. Et sanè *Crater juxtà Mithram* poni consueverat *pro fonte*, eo quia *aqua concurrit ad* GENERATIONEM, inquit Porphyrius pag.261. Quod dubio procul exprimere voluit sculptor nostri lapidis.

Præter genera animalium jam recensita, aliæ figuræ extant in aliis tabulis Mithriacis incisæ. In Neapolitano, & Sanesiano cauda Tauri desinit in *Spicas*. Burghesianus præfert *Arbores*. Quo designari, *generationem* & *vegetationem* frugum ac plantarum Mithræ seu Soli tribuendam nullus dubito. Spicas ad fertilitatis symbolum in nummis aliisque monumentis, vel solas vel cornucopiæ insertas, passim intuemur.

Pueros utrimque *facem* demissam & erectam gestantes, diem & noctem designare, luce ipsâ clarius est. Nam & hinc Solis imago, & inde Lunæ superimposita conspicitur. At variant in hoc schemate lapides. Plerunque quâ parte Sol radiatus refulget, puer facem erigit, è regione Lunæ deprimit: hoc noctis, illud diei symbolum. Contrà, in nostro fax dejecta jacet, ubi Sol eminet, sub Lunâ elata prælucet. Fortasse ita explicandum, ut cum dies est, & Sol cuncta lumine suo illustrat, face amplius opus non sit, ideoque eam puer demissam extinguit: Alter sublimem gestat, quasi noctis tenebras discussurus. At in Burghesianâ Septentrionali, cujus ectypum exhibui, uterque faculam extollit. Luserunt marmorarii, vel utcumque lumen solare præfigurarent, nil pensi habuere situm faciscomponere. Aut cum hanc tabulã recentiori manu interpolatam non uno loco appareat, fortasse in alterâ face peccavit imperitus artifex. Cui tamen si fidẽ manere velis, faces duæ erectæ lumen Solis & Lunæ indicabunt. Nam utrumque sidus, licet di-

spari

ſpari modo & virtute, lucem emittit. Ita in ſimulacro Spanhemii, quod deſcripſi ſuperiori Capite, Sol æque ac Luna facem præfert. Huic rurſus tabulæ Burgheſianæ ſingulare eſt, juvenem quadrigâ vehi, mulierem bigâ: ne locus dubitandi eſſet, hac Lunam, illo Solem figurari, ut canit Poëta Aſtronomus lib. 5.

Quadrijugis it Phœbus equis, & Delia bigis.

Licet Pauſanias in Eliac. prior. pag. 307. unicum equum Lunæ tributum referat; imò & mulis vectam quoſdam tradidiſſe. Pueruli qui utrumque antecedunt, Phoſphorum ſeù Luciferum, & Heſperum ſignant; quorum primus diem denotat, alter noctem. Ideò ille facem erectam, hic depreſſam geſtat. Cicero lib. 2. de Nat. Deorum, *Stella Veneris*, inquit *Phoſphoros Græcis, Latine Lucifer, dicitur, cùm antegraditur Solem, cùm ſubſequitur autem Heſperus*. Scio Poëtas duo hæc ſidera, licet verè unum ſit, modò curru vecta modò equo finxiſſe. At nihilominus potuit opifex noſtri marmoris pueros ſculpere, tanquam ſtellas Sole & Lunâ minores, qui juvenili facie etiam abſque curru depingebantur. Nam & Lucifer *Sol alter* dicitur Plinio, & Veſper *vicem Lunæ reddens*, lib. 2. cap. 8. Si Lucifer ille eſt Poſphorus, de quo in inſcriptione Grut. pag. 88. 13. *BONO. DEO.* PVERO. POSPHORO. jam expreſſam in noſtro ſchemate pueri imaginem aſſequuti ſumus. Et non ſemel PH permutatum in P plura exempla docent. Ita in ſaxis *Spairiſterium* pro Sphœriſterium, *Pilippus* pro Philippus, & ſimiles. Utique hæc ad arbitrium ficta: ſic in gemmâ apud Pignorium in notis ad Cartarium pag. 297. Luciferi currus, non equis, ſed duobus gallis trahitur.

Adhuc Mithriacæ tabulæ non omnia ſunt exhauſta myſteria. Sculptum in collo Tauri Burgheſiani & apud Gruterum notatum, ænigma difficile & inexplicatum remanet, duabus hiſce voculis latens: NAMA. SEBESIO. Perſica eſſe vocabula ait Gruterus in margine. Bulengerus lib. 1. de Magiâ cap. 4. falsò legit *Nannae Sebeſio Deo Mithrae*

thrae; non enim est *Nannae*, nec duo postrema nomina primis adjacent, sed procul in ventre Tauri scalpta sunt, ut videre est in ipso schemate, quod delineatum dedi pag. 160. inde *Nannam* esse *Mithram* autumat. Muratorius loco quem olim retulimus, magis aptè tria numina efformat, nisi quòd, cùm inscriptionem apud Bulengerum viderit, *Nannam* retinet, & ea vocabula juncta. Attamen libenter ex *Nanna* in lapide irrepsisse *Nama* crediderim, & numen hoc *Nanneam Dianam* intelligendum, ipso præeunte ex testimoniis à Bulengero mutuatis. Nam Diana, ut omnes sciunt, eadem cum Luna est. At si ulterius ariolari liceat, utriusque nominis schema propiori affinitate me invenisse gratulor. S. Epiphanius lib. 1. hæresi 16, quæ est Pharisæorum num. 2. hos memorat Græca ferè omnia astrorum vocabula totidem Hebraicis reddidisse, subditque: *exempli caussâ Sol* HAMMA *&* SEMES *iis appellatur*. Ita vertit Petavius. Qui in primo vocabulo non Græcam vocem Epiphanii ἤμα sequutus videtur, sed ipsam Hebraicam *Chammah*, quo modo apud Nicolaum Serrarium redditur in Minervali cap. 3. *Hamma* itaque quam proximum sit *Nama* nemo non videt. *Semes* literulâ permutatâ abire potuit in *Sebes*, & inde more inflexionis Latinæ dici *Sebesius*. Unde *Nama Sebesio* collo Tauri insculptum nil aliud est, quam *SOLI*, eademque ipsa epigraphe in ventre, *Soli Deo Invicto Mithræ*, barbaris & mysticis characteribus expressa. Nam ex Hebraicâ linguâ plures voces in sua portentosa mysteria, quorum pars Mithra fuit, Basilidianos traduxisse palam est. Porrò *Sebesius* aliunde quoque Sol audit. Nam ipse est *Sebasius*, *Sebadius*, vel *Sabazius*. Quæ nomina Bacchum sanè, sed & Solem præseferunt. Auctorem habeo Macrobium, qui lib. 1. Sat. cap. 18. hæc scripsit: *In Thraciâ eundem haberi* SOLEM *atque Liberum accipimus; quem illi* SEBADIUM *nuncupantes, magnificâ religione celebrant*. Bacchum Solem esse, post Macrobium, pluribus docet Alcander in tabulâ Heliacâ pag. 23. Saba-

zium

zium verò non tam Jovem ſed Bacchum quoque appellatum nemo eſt qui ambigat. Ità ut valdè mirer, cur doctus vir Muratorius, dùm pro Jove ſtat, ſe neſcire faſſus ſit, quâ auctoritate Heinſius in Ariſtarcho ſacr. Sabazium etiam Bacchum dixerit. Hic ſane cap. 1. pag. 705. auctorem nullum laudat: at aliunde id diſcimus. Loca tantùm indico apud Heſychium, Diodorum Siculum lib. 3. ex quo Euſebius de præp. Evang. lib. 2. cap. 2. Scholiaſten in Ariſtophanis Veſpas ſub initium, quibus addas quos citat Voſſius de idololatr. lib. 2. cap. 14. Rurſus ſi adhuc literis velimus ludere, *Nama* ore Romano prolatum *Menin* eſſe poterit. *Menin* Luna eſt, accepto nomine à menſe, quo curſum ſuum conficit. Vel barbarus ille deus eſt, de quo meminit Iſajas cap. 65. verſ. 10. ubi in textu Hebræo legitur: *Et me requiſierunt* MENI *implentes*, alia lectio habet: *Qui libatis* MENI. Conſule Poliglott. Angl. tom. 3. pag. 170. Variè explicant Interpretes, & inter eos aliqui, quos videre poteris in Synopſi Critic. Tom. 5, *Stellas*, ſeu *Planetas* intelligunt. *Nama* itaque ſeu *Meni* Luna eſt. Ita his duobus nominibus, *Nama Sebeſio*, notavit opifex lapidis *Solem* & *Lunam*, quos curru per aëra vectos jam expreſſerat. Sic omnia in hac tabulâ Mithriacâ inter ſe connexa & ad mutuam ſignificationem compoſita dignoſcas.

Hìc extrà tabulam manum pono, non extra argumentum, quippe arcanam Mithræ appellationem, doctis variè vexatam, explicaturus, ut ad rerum *generationem* traducam. S. Dionyſius Areopagita Epiſtolâ ſeptimâ ad Polycarpum (nolo enim litem verſare de vero auctore) narrans retroceſſionem umbræ in horologio Ezechiæ, Soliſque motum tunc, ex ejus ſententia, per decem horas contractum, in miraculi teſtimonium ſubdit hæc verba ex verſione Corderii tom. 2. operum pag. 91. *Attamen id vel maxime ſacris Perſarum monumentis celebratur, atque etiamnum Magi* TRIPLICIS τριπλασίου *Mithri, ſive Solis memoriam recolunt.*

Pachymeres in paraphrasi distinctius S.Patris sensum exponit; cui addas S. Maximum in scholiis, & eundem Corderium qui in notis hæc subjicit: *Et quia dies tempore Ezechiæ fere in morâ seu duratione triplicatâ fuit, ideo ait Dionysius, Persas triplicis, seu triplicati Solis memoriam celebrare*. Vossius de idololatr. lib. 2. cap. 9. SS. Patrum testimoniis latè ostendit, hanc sententiam de triplicato illius diei spatio esse suspectam, & propterea nomen *triplicis* Mithræ indè peti non posse. At dum veram ipse caussam appellationis quærit, fatetur *facilius esse quid sit falsum videre, quàm verum perspicere*. Tres verò conjecturas subinde profert, quæ nullo sunt veterum fundamento innixæ. Joannes Seldenus de DIs Syris in prolegom. cap.3. rejicit Græcorum hanc interpretationem, nihil ultrà Mithram *triplicem* solicitans. Mihi in re obscurissimâ conjectanti, primùm occurrit Arnobius, qui lib.3. adloquens & irridens Gentiles, *cum Liberum*, inquit, *Apollinem*, *Solem unum esse contenditis numen*, *vocabulis amplificatum* TRIBVS, *nonne sententiis vestris deorum imminuitur census?* Sol ergo *triplex*, trium numinum vocabulis compactus; ut Diana *Trivia* seu *Triformis*, quia etiam Luna & Proserpina seu Ceres. Quod cùm vulgò satis sit notum, placet nihilominus ex eodem obfirmare: *Dianam, Cererem, Lunam caput esse unius dei* TRIVIALI *germanitate pronunciant*, *neque ut sunt* TRINAE *dissimilitudines nominum, personarum differentias tres esse*. In Sole quoque latet *triplicitas*, quòd *præterita noverit*, *& præsentia cernat*, *& futura visurus sit*, ait Fulgentius Mythol. lib. 1. cap. 16. *ideoque* TRIPVS *Apollini adjiciunt*. Concinit Suidas in verb. Tripus. *Apollinis* TRIPVS *fatidicus dictus*, *vaticinans* TRIBVS *temporibus*, *præsenti*, *præterito*, *& futuro*. Si Persas ipsos consulamus, quibus Sol *triplex* fuit dictus, Darius apud Q. Curtium, verbis ante recitatis, contestatur *Solem*, *Mithram* sacrumque *Ignem*, numen unum, ut ostensum est, *triplici* vocabulo ap-

pellans. Hæc profectò nominis caussa potior mihi est. Pergam tamen, cùm in Juliano, qui plura de Sole ex Persarum & Aegyptiorum philosophiâ ineptivit, nomen hoc ipsum & significationem hucusque traditam, deprehenderim. Nam Solis, quem Mithram quoque vocat, *triplicem efficientiam* commemorat, in orat. 4. pag. 294. quæ appellatio ad ea refertur, quæ ante pag. 278. paullò obscurius disseruerat. Sol enim ait *quadrifariam* signiferum circulum secat, *unde* TRIPLEX *ad nos gratiarum largitio proficiscitur, ex iis videlicet circulis, quos deus ille quadrifariam tribuens, quadripartitam annuarum tempestatum gratiam immittit*. Hæc ex Mathematicis sunt desumpta, qui in quatuor partes Zodiacum secantes, cuique tria signa, quatuor anni tempestates discriminantia, deputant, quas partes ideo TRIGONOS appellant. Hinc igitur *triplex* Solis efficientia, ob quam *parens tempestatum* Sol est, & Zodiacum quadrifariâ triplicitate distinctum percurrens, singulis anni temporibus fecunditatem dispensat,

——— *Eoque*, ut ait Aratus, *circa hunc eunte*
Circulum, adolescunt omnes frugiferæ tempestates.

Et hinc denique *triplicis* nomen apud Persarum magos adeptus est Mithra. Plutarchus quoque rerum genesim *triplici* ratione constare docet in libello de Iside & Osirid. pag. 373. ubi *Ægyptios*, ait, *universi naturam* comparasse *triangulo, cujus lineà rectum angulum alteri insistente marem, basi feminam, subtendente prolem utriusque repræsentari*. Ergo ex *triplici* hac terminorum communione tota rerum omnium GENERATIO consurgit. Cujus equidem generationis cùm toties Solem seu *Mithram* auctorem & patrem ostenderimus, jam nil mirum videtur *triplicem* eum fuisse appellatum. Macrobius quoque *Tricipitem* Solem facit lib. 1. cap. 20.

At verò ut tandem nostram Tabulam Antiatem ceterasque dimittamus, hoc unum reliquum est observatione

dignum, eam ipsam ostendere, apud Antium *Mithram* cultum, & sacra Mithriaca celebrata fuisse. Præterea & *Antrum* seu *Spelæum* inibi conditum & dicatum, in quo ipsa sacra agebantur. Nam uti testatur Porphyrius pag. 263. *ubicunque Mithram agnoverunt* Gentiles, *eidem deo specubus sacra faciebant*. Sanè ubi nostræ tabulæ fragmenta reperta sunt, quò nempe vetus navale desinit, & solum veluti in collem, cui Civitas erat imposita, assurgit, quædam adhuc visuntur loca cavernosa & interni recessus, quorum aliquem Mithræ *specum* fuisse facile judicaveris.

CA-

CAPUT V.

Ad sacra Mithræ prælusio. Ea sub antris agebantur; ubi & initia sub figuris ferarum tradita, earumque vocabulis Sacerdotes appellati. Erasmi allucinatio. Marianus Victorius, Bulengerus, Pamelius, & Faber notantur. Sacrorum Mithræ varia genera. Quid sit tradere *Leontica &c. &* ostendere *Cryphios; unde inscriptiones antiquæ explicatæ. Sacerdotes formis animalium induebantur. Archelai locus emaculatus. Undenam Manetis error de duobus principiis. Quid sit* Cervulum *facere. Initia sacrorum Mithræ ex Christianæ religionis ritibus & Sacramentis petita. Quis deus* Pileatus *apud D. Augustinum. Per immania varii generis tormenta initiandi transibant. In sacrificiis Mithræ humanæ victimæ immolabantur. Lampridius explicatus. An Mithræ lucus sacer? unde Græca inscriptio Divionensis explanatur, & Liceti interpretationes expenduntur.*

ACTENUS superstitiosa Gentilitas, penè dixerim innocenter, ineptiisse videbatur, dùm abditas rerum caussas & naturæ majestatem sub fictis MITHRAE vocabulis & sculptis imaginibus ac symbolis recondere, atque à vulgi oculis arcere conata est. At supra fidem sunt & rationis aleam quæ inter ejus sacra & initia immiscuit superstitionum deliramenta & religionis portenta: polluta sacrificia, nefandas ceremonias, scelesta mysteria, profana sacramenta, sacerdotesque suo simul cruentatos & initiatos sanguine. Hæc dum horrenti & attonito calamo persequor, ne quis existimet Christiano viro, ac veri Numinis sectatori alienum, falsos & inanes Ethnicorum deos ritusque vanos ab obscurâ antiquitatis latebrâ in lucem revocare & legentium oculis prodere. Nam id in religionis nostræ argumen-

mentum conducet & Dei O.M. laudem, qui discussâ pridem erroris caligine & impio idolorum cultu profligato, verum sanctumque Evangelii patrimonium nobis in hereditatem reliquit, & fidem, sanguine Filii sancitam, in symbolum & tesseram æternitatis condidit. Ut dùm Gentilium insanias horremus & proscindimus, maneat nostræ religionis amor; & pietas, comparatione indictâ, altiùs animis insideat. Narrat Socrates histor. eccles. lib. 5. cap. 16. Theodosium, qui pietate potius quam rerum gestarum famâ Magni nomen adeptus est, cùm idololatriæ reliquias acerrimo edictorum gladio præcideret, ex innumeris deorum signis, quæ in alios usus conflari jusserat, unum reservasse omnino turpius ceteris, quod ad posteritatis memoriam in loco celebri & propatulo defixit. Quo facto Gentilibus adeò displicuisse subdit historicus, ut Ammonius Grammaticus dicere soleret, malè cum deorum veneratoribus unâ re hac actum esse, quorum ad ludibrium & dedecus perpetuum id monumentum esset erectum. Hoc utilitatis argumentum revelata impiorum mysteria conferent: & Mithræ sacra ex antri sui latebris educta, turpitudinem falsæ religionis & Dei potentiam & gloriam in conspectum producent.

Dixi ex Porphyrio, Zoroastrem primum omnium montibus Persidi vicinis *antrum natiuum*, *floridum fontibusque irriguum, in honorem Mithræ* consecrasse. Hoc more, simul cum Mithræ religione, à barbaris in Romanum Orbem invecto, passim *antra* & *spelæa* ei dicata & condita sunt, quæ Templorum vice sacris peragendis deputabantur. Romæ non unam ejusmodi speluncam fuisse exempla lapidum, quæ jam exscripsi, palam faciunt. Ibi enim DEO SOLI INVICTO MITHRAE ZOSIMVS SPELEVM CONSTITVIT, aliudque simile SPELEVM TIBERIVS CLAVDIVS VOTI COMPOS DEDIT. In eâ Capitolii parte, quæ Aquilonem spectat, templum subterraneum, ibique Mithræ simulacrum repertum fuisse

ex

ex Mormillio refert Gruterus inſcript.4.pag.34.eaſque cavernas, cum effigie & inſcriptione, à ſe viſas teſtatur Juſtus Rycquius de Capitol. cap.42. in fin. *Spelæi* Mithriaci meminerunt, Tertullianus de corona mil. in fin. Juſtinus Martyr dialog. cum Tryphone pag. 296. & 304. & S. Hieronymus epiſt. 7. ad Lætam. Quorum loca jam viris doctis haud ſemel ſunt producta. Nondum vero quiſquam retulit egregium teſtimonium S. Paulini, cui Cl. Muratorius cum alijs ejuſdem operibus recèns lucis uſuram donavit. Perſtringens S. Vates falſa gentilitatis numina & inſanam ſuperſtitionem, de *Invicto* ſeu *Mithra* hæc canit.

Quid quod & Invictum ſpelęa ſub antra recondunt,
Quæque tegunt tenebris, audent hunc dicere Solem.
Quis colat occultè lucem, ſiduſque ſupernum
Celet in infernis, niſi rerum cauſſa malarum?

Eodem argumenti genere uſus eſt Firmicus de error. prof. relig. cap. quinto ſæpius mihi laudato. *Hunc*, inquit, *Mithram dicunt. Sacra vero ejus in ſpeluncis abditis tradunt, ut ſemper obſcuro tenebrarum ſquallore demerſi, gratiam ſplendidi ac ſereni luminis non videant*. Profecto tenebris damnanda erant deliria ſacrorum & impiæ ceremoniæ, quæ antris Mithriacis peragebantur. Reperies barbaras vocabulorum effigies, auribus quoque graves, & ut ait S.Hieronymus loco proximè indicato, *portentoſa ſimulacra quibus Corax, Niphus*, alii rectius legunt *Gryphus, Miles, Leo, Perſes, Helios, Bromius, Pater initiantur*. Eraſmus peſſimè corrupit hæc vocabula, dum ea non intelligens, ingenti allucinatione, in Urbes ſingulas transformavit. Perperam quoque Marianus Victorius putavit, deorum nomina hujuſmodi formis inſignia eſſe, quòd belluas omnis generis veteres colerent, & ſub animalium ſpecie deorum ſimulacra efformarent. Nam dum S.Pater Coracem, Gryphum &c. *initiari* dicat manifeſtum eſt de hominibus loqui, qui ſub iis figuris Mithræ ſacra ſuſcipiebant. Quibus ſuſceptis adhuc eadem appellatio manebat, teſte Porphyrio lib.4.

de abstinentia cap. 16. ubi hæc ait: *Magi apud Persas sacrorum Mithræ participes, symistas* Leones *vocabant, homines scilicet, feminas vero* Leænas, *subministrantes autem* Corvos; Quo testimonio deceptum Bulengerum apparet, qui lib. 1. de Magia cap. 4. licet Persis idem Mithram & Solem fuisse fateatur, distincta tamen sacerdotia, & feminas Solis, mares Mithræ sacerdotes fuisse autumat. Unde Justinus, quem in argumentum vocat, ubi lib. 2. cap. 10. Artoxersem narrat Solis Sacerdotio Aspasiam Cyri pellicem præfecisse, quo perpetua illi ab omnibus viris pudicitia imperabatur, de Mithrâ certe est intelligendus. Subdit Porphyrius, qui *illis sacris quorum symbolum est Leo, initiatus est, omnimodis animalium figuris induitur.* Distincta & multiplicia fuere sacra Mithriaca: nam *Leontica*, *Coracica*, *Gryphia* memorantur in inscriptionibus. Soli ergo initiati *Leonticis*, ut innuere videtur Porphyrius plures animalium figuras induebant; ceteri, ut puto, eam tantùm effigiem, cujus nomen gerebant, ut initiati *Coracicis* Corvi, Gryphi quorum sacra ad *Gryphios* pertinebant. Tertullianus lib. 1. advers. Marcion. cap. 13. Mithræ sacerdotes eodem vocabulo *Leones* vocavit: *Sicut aridæ & ardentis naturæ sacramenta, Leones Mithræ philosophantur*. In quem locum male notavit Pamelius, Deo Mithræ *Leones* attributos currum ejus traxisse. Eumque pejus detorquet Petrus Faber lib. 3. Semestr. cap. 2. in fin. ad Leones currum Cybeles aut Junonis trahentes, ut Mithram Deam feminam faciat. Nam Leones philosophatos fuisse, nec fabulæ unquam somniarunt. Loquebatur Septimius de sepulturâ & inventione Osiridis, quæ profana mysteria *reciprocationem frugum & vividorum elementorum* interpretabantur *Leones Mithræ*, ejus scilicet sacerdotes, quos *Leones* vocatos mox ex Porphyrio didicimus. Ceterum eodem loco ait Porphyrius magos Persarum hisce Mithræ mysteriis significasse transmigrationem animarum; *nostram enim cum animalibus convenientiam subinnuentes, eorum nominibus nos indigita-*

gita-

gitare solebant : licet ex vulgi opinione subdat, ea animalia *ad Zodiaci circulum respicere*.

Tàm ergo initiandi quàm Sacerdotio jam inaugurati singula nominum portenta, quæ B.Hieronymus recitat, induebant. Hinc diversa sacrorum Mithræ genera fluxerunt, iisdem vocabulis appellata, puta *Leontica*, *Eliaca*, *Patrica*, *Persica*, *Coracina*, quorum mentio est in inscriptionibus apud Gruterum locis inferius indicandis, ubi & Gryphios reperies. Reinesius Class. 1. inscript. 48. & in epist. 69. ad Rupertum pag. 647. dum nomina Hieronymo memorata explanat, singula hæc eruditè percurrit. Egregiam quoque iisdem operam navavit Gutherius de vet.jure Pontif. lib.1. cap.25. cui tantùm aliquid de laude demas, quòd ad sacra Isidis & Osiridis pertinere voluerit. Macarius non pauca tradidit,plura Chiffletius, in suo quisque eleganti de gemmis Abraxeis libello. At in hæc sacrorum arcana non satis, opinor, viri docti introspexerunt. Nam cùm lapis 4. pag. 1087. ita loquatur:

DATIANO. ET. CEREALI. CONS
NONIVS. VICTOR. OLYMPIVS. V.C
PP. AVR. VICTOR. AVGENTIVS. V.C.P
TRADIDERVNT. PERSICA. PRI. NON. APRIL. FEL
CONS. SS. TRADIDERVNT. ELIACA
XVI KAL. MAI. FELIC
OSTENDERVNT. CRYFIOS. VIII
KAL. MAI. FELIC

eodemque modo in aliis *tradita* dicantur *Leontica*, *Coracica*, *Patrica* & *ostensi Cryfii*, arbitrati sunt, hæc Sacra Mithræ referenda esse ad initiandos. Quippe *tradere* & *accipere* verba sacrorum sunt, & traditio ab initiatis accepta dicitur, inquit Gutherius. Quem fugit egregius locus Appulei lib. postremo Metamorph. in fin.ubi dum tertiùm esset suscepturus sacra Osiridis, cogitabat suspensus, *quod subsiciuum*, *quamvis iteratæ jam* traditioni *remansisset*: & paullò post Dei imagine se monitum ait, quod *futura sa-*

 cro-

crorum traditio *pernecessaria* esset. Poterat etiam *sacra initiato ostensa* & ipse videre apud Themistium, qui orat. 20. in Patrem pag. 235. edit. Harduini, ab Antistite simulacrum Dei *initiato* conspiciendum præberi refert; & Dio Chrysostomus orat. 12. pag. 203. edit. Paris. *initiandum* multa videre arcana spectacula ait. At vero quamvis iis nominibus initiari novitios sacrorum Mithræ, & figuris animalium indui, ex Hieronymo & Porphyrio, non negaverim, attamen *Leontica, Coracica* &c. de quibus nostri lapides, non initiandis, sed populo, cùm sacra Mithræ & sacrificia publice agerentur, *ostensa* & *tradita* fuisse arbitror. Suadet quòd privata hominis alicujus inauguratio publicis monumentis, & sollemni Consulum adnotatione, non fuisset exsculpta. Præterea statis diebus, & quidem diversis, singula hæc spectacula peracta fuisse observo. In inscriptionibus pag. 303. & 1087. *tradiderunt Eliaca* XVI. KAL. MAI. *Persica* PRI. NON. APRIL. *Leontica* XVI. KAL. APR. & V. ID. MART. *Coracica* VI. ID. APRIL. *Ostenderunt* verò *Cryfios* uno & altero anno VIII. KAL. MAI. Quo patet hæc sacra fuisse stata & sollemnia, ut vocat Festus, quæ singulis annis peragebantur, ut Eleusina, Isiaca, & alia quæ notantur in veteribus Kalendariis, & passim apud Scriptores. Hinc Langius lib. 1. de annis Christi cap. 12. quòd hæc sacra anniversaria essent, & singulis annis instaurarentur, demonstrare contendit, annos Lunares ex 360. diebus à Græcis usurpatos fuisse. Nam cùm in saxis indicatis tradita dicantur *Leontica* XVI. *Kal. Apr. Daciano & Cereale Coss.* & iterum IV. *Idus Martias Eusebio & Hypatio Coss.* priora scilicet anno Christi 358. posteriora anno proximè sequenti 359. à die 17. Martii primi anni ad 12. ejusdem mensis anni sequentis, evoluti erant dies 360. At præterquam in Gruteriano lapide, quem ipse Langius laudat, non dies IV. Idus Martias, sed V. signatur, unde ab uno ad alium annum decursi erant tantummodò dies 359. vix induci possum, ut credam post Julianam corre-

rectionem Romanos unquam annos ejusmodi Lunares, & menses tricenarios in usu habuisse. Nostri enim lapides non in Græciâ sed Romæ scalpti sunt. Præterea apud Gruterum duabus inscriptionibus p.303.2. & p.1087.4. notatur eodem ipso die VIII. Kal.Maij ostensos fuisse *Cryphios*, anno 358. & 376. unde patet evolutis annis octodecim ad eundem diem hæc sacra peracta fuisse. Quòd si anni fuissent Lunares, non ita accidisset. Hinc stato annuatim die tam Cryphii ostensi, quam Leontica tradita,& hæc quidem semel & iterum, videlicet undecimo & septimo decimo die Martii. Non prætermittam omnia, quæ memorantur in saxis, sacranea Mithræ, Eliaca, Coracica, Leontica &c. Martio & Aprili tradita fuisse, vere scilicet decurrente, sub Ariete & Tauro, quæ Mithræ sunt signa dicata, ut ex Porphyrio didicimus cap.3, quia tunc Sol omnia ad generationem aperit & provehit.

Porrò sacra Mithriaca præscriptis diebus peculiari ritu & pompâ publicè spectanda ab Epoptis, & reliqua sacerdotum & ministrorum turbâ ducebantur. Nostra inter hæc esse censenda, videntur palàm facere præsertim inscriptiones, quibus *ostensos* fuisse *Cryphios* memoratur. In Bacchanalium pompâ,quam ducebat Liber, *alter erat*, inquit Firmicus de error. prof.relig. cap.6. *nigro amictu teter, alter* OSTENSO *angue terribilis, alter cruentus ore &c.*Eodē modo *ostensos* Cryphios, eorum scilicet figuras, publicè festis diebus Mithræ arbitror. Nam *ostensio* proprie de pompâ & publico spectaculo dicitur. Isidorus lib.18. cap.2. *Pompa dicta est Græca significatione à* πομπεύειν *hoc est publice* OSTENTARE. Et Statius Theb.8. v.239.

——— *nigri vexilla triumphi*

Liber & ignotos populis OSTENDERET *Indos.*

Apud Lampridium in Alex. Severo cap.33. OSTENSIONALES milites sunt qui ad solam pompam & *ostensionem* adhibebantur,uti explicat Salmasius; qui subdit *ostensionem* idem esse ac Græcis φαντασίαν, quæ vox *publicam pompam*

signat.

ſignat. Quamobrem *Leontica*, *Coracica* &c. per ſacerdotes Mitræ publicè ſpectanda populo exhibebantur. Et ſanè diverſo ceremoniarum ritu: nam diverſis diebus & nominibus commiſſa ſunt. At quænam eæ ceremoniæ fuerint, præſertim in *Eliacis*, *Perſicis*, & *Patricis* non auſim divinare. Tantùm conſtare videtur, prima à *Sole* denominari, ſecunda à *Perſis*, unde religionis Mithræ origo, poſtrema à *Patribus* vel *Patratis* qui Mithræ ſycophantæ & digniores ſacerdotes erant, ut in lapide pag. 28.2.& 34.9. Et ideo diſtincta nomina, quia quodque ſacerdotum genus ſua ſacra diſtinctis diebus celebrabat. Cetera ſacra, quæ ab animalibus nomen accepere, ut *Coracica*, *Leontica*, & *Gryphia*, nullus dubito, ſub figuris eorundem animalium tradita fuiſſe. Et quidem vel ſacerdotes veſtes iiſdem ſimulacris ferarum depictas & figuratas geſtitabant, ut de ſe ipſo, cum initiaretur, refert Appulejus dicto libro non longè à fine: Nam iiſdem & poſtea uſos vel ex hoc patet, quòd ſacerdos quam veſtem in auguratione induiſſet, nunquam poſtea abjiciebat. Vel etiam ſacerdotes ipſas imagines animalium aſſumebant, cùm Porphyrius aſſerat *omnimodis ferarum figuris* indutos fuiſſe, & ità ſacra peragebant. Unde ea fluxerunt ſacrorum nomina, ut ſcilicet quæ ducebantur à ſacerdotibus formis Leonum indutis *Leontica* dicerentur, & ita de aliis. Quod ſanè ridendum ſpectaculum, & hiſtrionicam repræſentationem, nonniſi inſanis Gentilium oculis diaboli fraude obcæcatis in re ſacrâ tolerandam, ſapiebat. Quò reſpexiſſe puto Archelaum Epiſcopum Meſopotamiæ in diſputatione habitâ cum Manete, ubi eum peregiſſe ait myſteria Mithræ tanquam *ludionem* & *mimum*: cum ſcilicet Manes illius Sacerdos, ſub huiuſmodi ferarum imaginibus ſcenicam perſonam repræſentans, ludicra ſacra exhibuiſſet. Egregium hoc teſtimonium in noſtram ſententiam, acceptum fero Laurentio Zacagnio, doctrinâ & omnigenâ eccleſiaſticæ eruditionis peritiâ Præfecturam Bibliothecæ Vaticanæ promerito, qui eam diſputationem, una cum aliis

Pa-

Patrum ineditis monumentis, nuper vulgavit. Verba sunt hæc ex pag. 63. *Barba* (editor rectè restituit *Barbare*) *Sacerdos Mithræ & collusor, Solem tantùm coles Mithram locorum mysticorum illuminatorem, ut opinaris, & conscium, hoc est quod apud eos* LVDES, *& tanquam elegans* MIMVS *perages mysteria.* Amicè ferat Cl. Zacagnius, me manum in ejus messem ponere. Legendum arbitror *ludus*, vel *ludius*, ut sit casus nominandi respondens sequenti vocabulo *mimus*. Veteribus enim *ludio* dicebatur etiam *ludus* & *ludius*. Juvenalis Sat. 6. vers. 82.

Nupta Senatori comitata est Hippia ludum.

ut legit Salmasius: & Satir. 11. v. 20.

——————— *veniunt ad miscellanea* ludi.

Ludium usurpavit Cicero pro Sex. *ille ipse maximus* Ludius, *non solum spectator, sed actor.* Et Ovidius de Arte lib. 1. vers. 112.

Ludius *æquatam ter pede pulsat humum.*

Porrò licèt Juvenalis *Ludum* pro gladiatore accipiat, frequentius ea vox *histrionem* ac *mimum* significabat, ut in ceteris exemplis, idemque erat ac *Ludio*. Manetes igitur Archelao est *Mimus*, & *Ludus*, qui sub ferarum formis more histrionico mysteria Mithræ peragebat, unde & ejus *collusor* dictus. Conjecturam hoc loco addam, quoniam de Manete sermo est. Narrat Plutarchus de Iside & Osirid. pag. 369. Persarum Magos ex Zoroastris sententiâ, duos Deos statuisse inter se contrarios, *Oromazan* & *Areimanium*, quorum unus mala, alter bona conficeret, interque eos medium esse *Mithram*, quem idcircò μεσίτην, idest *mediatorem* seu *intermedium* nuncupabant. An non igitur à Mithræ Sacerdotibus nefaria Manetis doctrina de duobus principiis, uno bono altero malo, fluxit, quam primùm Scythianus, deinde Terebinthus, è cujus libris Manes ipse hausit, impie docuerant? Mithra certe Deus ille *mediator* idem est ac *murus*, quem fingebat Manes intermedium inter bonum & malum, de quo plura in memorata disputatione Arche-

lai

lai pag. 39. Porrò Terebinthum, seu Buddam sermonem habuisse de duobus principiis cum Mithrę ędituis & sacerdotibus refert Epiphanius hær. 66. de Manichæis num. 3.

Si quis modum quærat, quo sacerdotes Mithræ animalium figuras induebant, dabo exemplum non dissimilis spectaculi apud ipsos Romanos, quod describit Halicarnasseus lib. 7. pag. 477. *amicti erant*, inquit, *tunicis villosis, quas quidem appellant scorteas, amiculisque consertis ex omni florum genere: qui verò satirorum speciem induerant hircinis se pellibus incinxerant, horrentesque in capite gerebant setas*. Propiùs expressere SS. Patres, dum Christianos increpant, qui morem insanum nondum cum gentilitate exuerant. S. Augustinus serm. 215. de tempore, qui in edit. Monachorum S. Mauri tribuitur Cæsario in appendice serm. 265. tom. 5. part. 2. *Si adhuc agnoscatis aliquos illam sordidissimam turpitudinem de hinnicula vel cervula exercere, ita durissimè castigate, ut eos pœniteat rem sacrilegam commisisse.* Induebantur enim horum animalium figuris, ut idem Cæsarius explicat sermone 129. ejusdem append. *quis enim sapiens poterit credere inveniri aliquos sanæ mentis, qui cervulum facientes, in ferarum se velint habitum commutare? Alii vestiuntur pellibus pecudum, alii assumunt capita bestiarum, gaudentes & exultantes, si taliter se in ferinas species transformaverint, ut homines non esse videantur*. Bollandus sermonem hunc adscribit Faustino Episcopo, ad diem 1. Januarii tom. 1. pag. 2. Agebantur hæc laruatorum ludicra Kalendis Januariis, ut ex hoc sermone & sequenti 130. apparet. Unde in Concilio Antissiodorensi Can. 1 statuitur: *Non licet Kalendis Januariis vetulâ aut cervolo facere.* Videas etiam, si lubet, Burchardum lib. 19. cap. 5. & epistolam S. Bonifacii Episcopi Moguntini ad Zachariam P. c. 6. Quæ Conciliorum & Patrum monita frustrà sunt, dùm eadem larvata deliria per licentiam dierum bacchanalium adhuc in nostros mores invadunt.

Verum ad Mithræ initiationes redeo, quæ impio mysterio-

steriorum ritu perficiebantur. Iis quippe ad imitamentum sanctiorum Christianæ religionis Sacramentorum compositis, per gradus profanæ augurationis teletæ ad sacra capessenda informabantur. Nec ausim secus ea describere, quam ipsissmet verbis Tertulliani de Præscription. cap. 40. *Tingit & ipse diabolus quosdam, utique credentes & fideles suos, expositionem delictorum de lavacro repromittit,* (in libro quoque de Baptismo cap. 5. initiatos fuisse per *lavacrum* commemorat) *& si adhuc memini, Mithra signat illic in frontibus milites suos celebrat panis oblationem, & imaginem resurrectionis induit, & sub gladio redimit coronam.* Ut verò Eucharistię imago luculentius adumbraretur, *panis & poculum aquæ* ponebatur, *verbis quibusdam additis*, uti refert Justinus Martyr Apolog. 2. pag. 98. edit. Græcolat. Parisiensis 1615. Qui rursus in Dialogo contra Tryphonem pag. 296. Sacerdotes *Mithram è petra natum* docentes, & suos *initiantes in specu*, imitatos fuisse ait prophetica verba Danielis & Isajæ, ubi ille cap. 2. *lapidem absque manibus de monte abscissum* memorat, hic verò cap. 33. de Christo prophetat: *Habitabit in excelso specu petræ fortis. Panis dabitur ei, & aqua ejus fidelis.* Iterum Tertullianus de Coronâ mil. in fin. exprobrans fidelibus, quòd caput Christi diademati reservatum, rosis & auro damnarent, initia sacerdotum Mithræ eleganter sic exponit: *Erubescite commilitoens ejus* (Christi) *jam non ab ipso* judicandi, *sed ab aliquo Mithræ milite, qui cum initiatur in spelæo, in castris vere tenebrarum, coronam interposito gladio sibi oblatam, quasi mimum martyrii, de hinc capiti suo accommodatam, monetur obviâ manu à capite pellere, & in humerum, si fortè, transferre dicens, Mithram esse coronam suam.*

Huc refero egregium locum S. Augustini, qui victum Leonem diabolum sanguine Dominici Agni enarrans hæc ait in cap. 1. Joan. tract. 7. num. 6 edit. Benedictin. tom. 3. part. 2. pag. 344. *Ergò nescio quid simile imitatus est quidam Spiritus, ut sanguine simulacrum suum emi vellet, quia nove-*

rat pretioso sanguine quandocumque redimendum esse genus humanum. Deus Mithra hic est impius *spiritus*, qui suos milites mimos martyrii cogebat redimere coronam interposito gladio, ut ait Tertullianus; & sanguine inter immanes cruciatus, quos inferius describam, *simulacrum* suum, ipsis ità initiatis concreditum, emi volebat. Nam & apud eundem Septimium *Mithram*, eo cruento pretio emptum, dicebant *esse coronam suam*. Sequitur Augustinus: *Usque adeò ut illi ipsi qui seducunt per ligaturas, per præcantationes, per machinamenta inimici miscent præcantationibus suis nomen Christi: quia jam non possunt seducere Christianos, ut dent venenum, addunt mellis aliquid, ut per id quod dulce est, lateat quod amarum est,& bibatur ad perniciem.* Nomen Christi magicis præcantationibus immixtũ arguit designari Basilidianos & ceteros portentosæ artis magistros, & diaboli discipulos, qui divino illo nomine aliisque ex Sacrâ Scripturâ depromptis abutebantur in amuletis suis & telesmanicis præstigiis. Porrò illi & Mithram invocabant colebantque. Cujus quoque Sacerdotes *mel* initiatis tradidisse, ex Porphyrio mox ostendam. Tandem Augustinus digito monstrat Mithram his quæ statim subdit: *Usque adeò ut ego noverim aliquo tempore illius Pileati Sacerdotem solere dicere:& ipse Pileatus Christianus est*. Quis iste *Pileatus* nisi Mithra, quem passim pileolum seu mitram aut tiaram gestare videmus & legimus? Hæc enim vocabula idem sonant vel uno Hieronymo teste ad Fabiolam: *Quartum genus est vestimenti rotundum pileolum.....hoc Græci & nostri τιάραν nonnulli galerum vocant*. Augustinus vocem Latinis frequentius usurpatam scribere maluit, quam alias barbaras & peregrinas. Imò & Pileus Persarum fuit, attestante Herodoto lib. 7. cap. 62. ubi hac ipsâ voce πίλων utitur, & Strabo lib. 15. pag. 733. Itaque *Pileatus* Mithra est. Cui enim alio ex diis, quos pileatos confinxere antiqui, ea omnia quæ suo Pileato tribuit Augustinus, aptari possint non video. Pileo donatur Mercurius, Castores pileati

leati incedunt, Ulysses cum pileo seu galericulo pingitur, Attidem Phrygia tiara quandoque exornat. At nusquam in eorum sacris & mysteriis vel simulacrum sanguine emptum, aut mel exhibitum, aut magica incantamenta, seu denique Christi symbola & nomen usurpata simul comperimus. Porrò si hoc Augustini cum ceteris, quæ produxi, sanctorum Patrum testimoniis conferas, ita omnia Mithræ mysteria ad Christianorum rituum & Sacramentorum imitamentum ficta & composita reperies, ut mirum non sit, sacerdotem illum, ad seducendos impiâ nominis profanatione Christianos, suum *Pileatum* seu Mithram *Christianum* vocasse. Imò Manichæi, quorum nefarium ducem Mithræ addictum vidimus, Solem, qui Mithra est, ipsummet Christum putabant, teste eodem Augustino in Joan.cap.8.tr.34. pag. 534.

Quæ sequuntur militum Mithræ initia, non ad timoris speciem comparata, sed sincera & vera martyrii argumenta sunt. S.Gregorius Nazianzenus oratione 3. Stileut. in Julianum pag.77. tom.1.edit. Paris.1630. *in sacris Mithræ adhibitos*, ait *cruciatus*, *justasque*, *aut etiam mysticas ustiones*, & orat.39. in sancta lum. pag.626. vocat *justum* eorum *supplicium qui Mithræ sacris initiari sustinent*. Nullus quippe sacris Mithræ initiari poterat, nisi plura probationum genera & cruciatus corpore suo excepisset, fortitudinisque in perferendis laboribus specimen, & *se sanctum & pertubationum immunem esse demonstrarit*, ait Suidas in verb. Μίθρος pag.162. tom.2. Eò spectat ritus ille, ut *qui Leonticis sacris* initiabantur, *aquæ loco mel manibus lavandis* affundebant, quo jubebantur, inquit Porphyrius de antro Nymph.pag.260. *manus ab omni malo noxioque scelere puras habere*. Immo & *linguam melle ob omni peccato* expurgabant. Gradus tormentorum *octuaginta* enumerat Nonnus (non Elias Cretensis, uti malè citat Barthius ad Statii locum sæpius laudatum) in collectione historiarum ad eandẽ invectivam Nazianz. advers. Julian. num. 5. & 45. Hi

verò serie quadam suscipiebantur, *primum quidem levioribus suppliciis, deinde atrocioribus* inflictis. Nam *primum ei diebus multis aperienda est aqua. Deinde necessario ipsi faciendum est, ut se in ignem coniiciat: postea in solitudine versari, sibique ipsi inediam imperare necesse habet; atque ita ad alia pergere quousque LXXX. suppliciorum genera defunctus fuerit. Quibus si supervixerit, tunc demum sacris Mithriacis initiatur*. Sunt verba Nonni num.45. Immanis tamen hic numerus corrigendus videtur eidem Barthio & ad duodecim probationum gradus arctandus, ex Eliâ Cretensi in oratione 3.ejusdem Nazianzeni num.64. & 83. At is eum numerum ad *tormentorum genera*, ustionis, famis, flagellationum & hujusmodi definivit, quæ potuerunt repetitis vicibus usque ad octoginta gradus iterari, ut sic Nonno cum Eliâ conveniat. Nam & Nicetas Episcopus ad eundem Nazianzenum, *in ipso probationis ingressu*, inquit, *per quinquaginta totos dies eos fame cruciant, deinde duos dies flagris cædunt, tum in nivem viginti dies immittunt*. Imò in antiquissimo ms.Codice septingentorum annorum, qui in Bibliothecâ Laurentianâ Serenissimi Magni Ducis asservatur, hic ipse Nicetas octoginta probationes recenset, quo Nonni testimonium amplius fulcitur. Cum hisce jam scriptis prælum propè immineret, clarissimus Montfauconius, quæ ejus est humanitas, & in hac nostrâ lucubratione, cui aliquandò calculum suum detulit, exornandâ studium, dum Florentiæ moratur in itinere ab Urbe in Galliam suam suscepto, textum ipsum Græcum ex eodem Codice descriptum ad me datis literis transmisit, additâ eleganti interpretatione Latinâ. Hæc autem Scholiastæ sunt verba: *Mithram alii alium esse arbitrati sunt: quidam scilicet Solem, alii inspectorem seu moderatorem ignis, alii propriam quandam virtutem. Hujus autem Mithræ mysteriis quædam initiationes sunt maximè apud Chaldæos. Qui Mithræ mysteriis initiabantur, quibusdam ceu gradibus cruciatûs probari solebant: itaut primùm leviore pœnarum genere adficerentur, ac*

de-

deinceps vehementiore. Exempli caussâ, primo initiandos fame adfligebant quinquaginta diebus, ac si hęc constanter tolerarent, illos biduo cędi curabant, ac deinceps eodem pęnę genere singulos exercebant viginti octo diebus: eoque pacto auctis cruciatibus, si qui initiabantur hęc patienter ferrent, tunc demum perfectiora mysteria edocebantur. Si numerum colligas probationum, quinquaginta scilicet famis, duo flagellationum, repetito eodem genere pænæ per alios viginti octo dies, ipsosmet octoginta gradus Nonni deprehendes. Videas præterea Mithram aliquibus fuisse *inspectorem* seu *moderatorem* ignis, quem *Renem ignis* in vulgatâ Nicetæ versione vocatum alibi diximus. In Codice Florentino est ἔφορον, quæ vox corruptè potuit immigrasse in νεφρὸν, hoc est *renem*. Et sanè ea lectio magis arridet; nam *inspector* & *preses* ignis terreni est Mithra seu Sol, qui eum conservat & fovet, uti putarunt veteres maximè Persæ. Quos inde nil mirum ejusdem ignis cultum retulisse ad suum præsidem & conservatorem, Solem videlicet seu Mithram, ut observabam capite secundo.

Polluisse hæc profana mysteria sacerdotum sanguine per tormenta & cruciatus non satis fuit, nisi & victimarum humanarum crudeli & immani sacrificio contaminarentur. Homines enim mactatos Mithræ innuit Porphyrius de abstinentia lib. 2. cap. 56. ubi ex Pallante, qui collegit Mithræ mysteria, narrat, Hadrianum Imp. propè omnes *humanę hostię mactationes sustulisse*. Nonnullis placuit cruentum morem instaurasse Commodum, qui teste Lampridio in ejus vitâ cap. 9. *Sacra Mithriaca homicidio vero polluit.* At cùm historicus subdat, *cùm illìc aliquid ad speciem timoris vel dici vel fingi soleat*, quo videtur respexisse, ad metum & fictum pavorem, qui militi Mithræ initiando, interposito gladio, injiciebatur ex Tertulliano, ideo magis est ut credamus, Commodum vano timore in verum traducto, ipsum initiandum gladio transverberasse. Non obscura tamen alia patrati humanæ hostiæ sacrificii testimonia extant.

tant.

tant. Refert Socrates historiæ Eccl. lib. 3. cap. 2. versionis Valesianæ, locum fuisse Alexandriæ jam inde à priscis temporibus vacuum & neglectum, in quo Gentiles Mithræ mysteria peragentes immolare homines consueverant. Eum dùm repurgare vellent Christiani, adytus repertus est seu specus immensæ altitudinis (hunc *Mithrium* vocasse Alexandrinos memorat Sozomenus lib. 5. cap. 16.) in quo mysteria Gentilium erant recondita, scilicet complures hominum calvariæ, juvenum pariter ac seniorum, qui olim mactati dicebantur. Ea circumlata sunt per Urbem, ob idque à Paganis ingens orta seditio, quam narrare pergit historicus; qui denuò lib. 5. cap. 16. cruenta Mithræ sacra publicè spectanda fuisse proposita repetit. Ex priori loco Socratis disces, homines in Mithræ sacris mactatos fuisse, *ut divinatione quæ per extorum inspectionem fit, uterentur Gentiles, & magica sacrificia ad animas incantandos peragerent.* Sanè raro exemplo tam immania sacrificia Soli, miti Deo & benigno, imputata sunt, & divinatio, cui ipse præerat, ita per scelus tam grande quæsita.

Dum antra seu spelæa dicata vidimus Mithræ, disquirendum est, an Lucos quoque sacros habuerit; cùm nobilis inscriptio lapidis Divionensis id primore adspectu suadeat. Eam ex archetypo descripsit Andreas Taurellus, & Fortunio Liceto communicavit, ab eo explicationem quærens. Celebris tunc Philologus prolixè votis annuit epist. 25. inter ejus responsa ad quæsita per epistolam pag. 185. to. 1. Epitaphium Græco idiomate & literis exaratum est. Nos interpretationem Latinam Taurelli hic producimus. IN MITHRAE LVCO *tumulus hic corpus tegit Chyndonactis sacerdotum Principis. Impie abstine: Dii liberatores cineribus favent.* Non parum negotii facessivit Liceto explicatio hujus lapidis. Postquam enim rejecit Taurelli sententiam, qui, quòd in marmore scribatur Μίθρης inflexione femineâ, putaverat Mithrem Solem seu Apollinem esse non virum, sed femineæ naturæ participem, tres subindè procudit in-

terpretationes. Primæ non immoror, quòd ipsi quoque haud probetur. Mithrem igitur, in cujus luco Chyndonactes princeps sacerdotum tumulatus fuit, Venerem omninò autumat, fretus in primis testimonio Herodoti nobis alibi excusso. Cùm autem sepulcralia attineant ad Venerem, quæ Libitina antiquis vocabatur, idcirco, ait Chyndonactem in luco eidem dicato fuisse conditum. At præter quam sublestæ fidei testimonium Herodoti est, ut jam ostendimus, constat Gallos Deum marem, non feminam putasse Mithram. Extat inscriptio Lugdunensis apud Gruterum pag. 33. 11. & Nemausensis apud Sponium Recherch. d'antiq. diss. 3. par. 71. quæ dicatæ sunt, *Deo invicto Mithrae*. Qui non alius quam Sol, uti satis superque demonstratum est. Nec vox *Mithres* femineâ inflexione quidquam movet; cùm ea ad mares fuerit Græcis traducta, cujusmodi non unum exemplum dedi, & mox alia proferam. Et Latini eandem femineam terminationem, *Mithra*, usurpare non sunt veriti. At lapidi Divionensi nequaquam Deum Mithram inscriptum, nec ei dicatum lucum sepulcralem Chyndonactis arbitror. Nam interdictum fuit religione veterum in loca Deo cuipiam consecrata cadavera inferri, quòd res sacræ non tam contactu, sed vel solo eorum aspectu contaminari putarentur. Quamobrem Flamini Diali non licebat locum, in quo bustum erat, ingredi, vel mortuum attingere, teste Agellio lib. 10. cap. 15. Tiberius cum laudaret pro rostris filium, *stetit in conspectu*, ait Seneca de consolat. ad Martiam cap. 15. *posito corpore, interiecto tantumodò velamento, quod Pontificis* (ipsius Tiberij) *oculos à funere arceret*. Videsis Kirchmannum de funeribus Rom. lib. 2. cap. 21. Quâ de caussâ intra Urbem condi cadavera vetitum fuit lege duodecim tabularum, *ne funestarentur*, inquit Paullus lib. 1. sententiar. tit. 21. *sacra Civitatis*. Qui mos viguit in aliis quoque urbibus, *ne sanctum Municipiorum jus pollueretur*, ait Diocletianus Imp. in l. mortuorum C. de relig. *sed incolarum domicilio sanctitas*

reliu-

relinqueretur, ſubdit Theodoſius in l. 6. de ſepulcro viol. Cod. Theod. Quare lucus Divionenſis Mithræ, ſive Deo ſive Deæ, ſacer eſſe non potuit, ubi cadaver Chyndonactis fuerat collocatus.

Tertia Liceti interpretatio monſtrat iter, non ducit ad metam. Mithræ lucum eſſe ait nemus peculiare deſtinatum ſepulcris ſacerdotum Druidarum; cùm alii defuncti tumularentur in alio loco. Quippe *Mithra* cognomen erat proprium Sacerdotum primariorum, ſive principis ſacerdotum ex Appulejo lib. 11. Metam. *ipſumque Mithram illum ſuum ſacerdotem præcipuum divino quodam ſtellarum conſortio, ut ajebat, mihi conjunctum, ſacrorum miniſtrum decernit*. Addas etiam eundem propè finem: *complexus Mithram ſacerdotem, & meum jam parentem* &c. Et rurſus, ſi placeat, Archelaum in diſputatione cum Manete non ſemel mihi laudatâ, pag. 97. *Parcus verò quidam Propheta, & Labdacus Mithræ filius arguebat eum* (Terebinthum) *mendacii*; tanquam Mithra hìc quoque ſit cognomentum primarii Sacerdotis. Attamen magnopere dubito, num Mithra apud Appulejum ſit cognomen primariorum ſacerdotum; imò potius nomen proprium ſacerdotis illius præcipui, qui eidem Appulejo initia Iſidis tradiderat. Quod Reineſius quoque indicat epiſt. 69. ad Rupertum pag. 655. Equidem video in Ægypto ubi hæc geſta ſunt, aliis etiam, non tantùm primario ſacerdoti, commune fuiſſe ejuſmodi nomen. Quippe auctore Plinio lib. 36. cap. 8. *Mitres* rex fuit Ægyptiorum, qui primus obeliſcos fecit. Nec juvat ſequi Kircherum, qui lib. 1. de origine obeliſc. cap. 4. legit *Meſtres*. Præterea frequenter *Mithræ* nomen occurrit promiſcuè hominibus impoſitum, ut inferius oſtendam. Quod ad locum Archelai attinet, ſuſpecta mihi lectio eſt, & interpretis fides. Nam Epiphanius in hæreſi Manichæorum nu. 3. ait Terebinthum diſputaſſe *cum Æditius & ſacerdotibus Mithræ, imprimiſque Parco quodam, ac Labdaco prophetis de duobus principiis*. En Labdacus propheta

eſt

est seu sacerdos dei *Mithrę*, non filius *Mithrę* hominis. Hæc hauserat Epiphanius, sicut & cetera, ex eademmet disputatione Archelai. Cui sanè potior fides esse debet, quā interpreti Latino, quem plura peccasse in suâ versione notavit eruditissimus Editor Zacagnius in præfat. pag. 5. & passim in notis. Fortassis cùm vidisset in Græco vocem Μίθρυ transtulit *Mithræ filius*, quòd apud Græcos mos fuerit filium designare nomine patris gignendi casu elato. At potius cum Epiphanio Labdacum dei *Mithrę* prophetam, seu sacerdotem dicere debuerat.

Ceterum *Mithra* & *Mithres* nomen quoque fuit hominis nullo sacerdotio insigniti. Extat saxum apud Gruterum pag. 269. 3. inscriptum C. Rutilio MITRHAE Centurioni cohortis II. Vigilum. Calpurnius MITHRES visitur in 3. pag. 1140. Et C. Fyrmius METRAS monumentum ponit Fyrme METRAE filio pag. 685. 1. C. Curtius *Mithres* Libertus Postumi memoratur Tullio epist. fam. 69. in princ. lib. 13. Apud Diogenem Laërtium *Mithres* est procurator Lysimachi, lib. 2. pag. 58. edit. Græcolat. Londin. 1664. & sub initium lib. 10. eodemque libro pag. 273. Epicurus inscribit librum sententiarum ad *Mithrem*; idemque nomen invenies apud Plutarchum contra Colotem, propè fin. Itaque, meâ quidem sententiâ, locus in quo tumulatum fuit cadaver Chyndonactis, non lucus Mithræ deo sacer erat, nec nemus peculiare, quod appellationem à cognomine sacerdotii primarii traxerit; sed vel lucus, vel ager hominis cujusdam qui *Mithres* vocabatur. Nam vox ὀργὰς, quæ legitur in epitaphio, apud Lexicographos non tam locum Deo sacrum, sed etiam eum quem colere nefas est, ut luci & campi inculti, imò & agrum & vineam designat. Quamobrem Μίθρης ἐν ὀργάδ. commodè reddi potest, *in agro Mithres*, hominis scilicet qui ejus olim dominus fuerat, & fortasse sacerdotibus Druidarum ad sepulturam donaverat, unde nomen mansit. Et ager ille, seu etiam velis lucus, illatione cadaverum religiosus effectus & incul-

tus, ὀργὰς dici potuit etiam magis propriâ vocabuli significatione. Ergò inscriptio Divionensis ita intelligenda est, ut Chyndonactem sepultum præferat in agro, qui fuerat *Mithres* viri cujuspiam, non deo sive deæ sacro. Quâ loquendi formâ Suetonius ait, Caligulæ cadaver *in hortos Lamianos* asportatum, & tumultuatio rogo semiambustum, levi cespite obrutum fuisse, in vitâ cap. ult. & reliquiæ Hadriani *in hortis Domitię* collocatæ sunt apud Capitolinum in Antonino Pio cap. 5. Corvusque à populo Romano celebri pompâ æquè ac insanâ elatus, *in campo Rediculæ* concrematus, est auctore Plinio lib. 10. cap. 43.

CA-

CAPUT VI.

Natalis Invicti *in veteri Kalendario malè à Bucherio & Lambecio explicatus. Is Mithræ seu Solis est; cui eo die Circenses dicati. Mithræ Festum aliis gentibus sollemne. Quid feriæ natalitia Ori. Annus apud Aegyptios. Cur natalis Mithræ die 25. Decembris, qui Christi Domini Nativitati sacer est, à Paganis celebratus? In id dissertatio inedita Hieronymi Aleandri producitur. Sol post hibernum solstitium antiquis renasci creditus, unde &* Sol novus *dictus. Quæ est vera caussa natalis Mithræ. Nativitas Dominica non fuit à Christianis in diem natalis Mithræ translata, sed semper in Ecclesiâ Romanâ acta est die 25. Decembris, unde refellitur opinio P. Harduini. Locus S. Lucæ de vigiliis Pastorum nocte Natalis Domini expositus. Quæ prima pluvia apud Hebreos, & quænam pecora deserti. Hinc duo textus Talmudici explicantur.*

ELIGIO Mithræ adeo Romanorum animos invaserat, ut etiam dies ejus natalis, festo sollemni instituto, fastis publicis fuerit consignatus. In Kalendario sub æuum Constantini condito hæc adnotantur: VIII KAL. IAN. N. INVICTI. CM. XXIV. Ægidius Bucherius de doctrinâ temp. pag. 288. optimè siglam N. *natalis* interpretatus est; at minus rectè *Invicti* nomen ad Constantium detorsit, putans eo die natalem ejusdem Imperatoris fuisse celebratum. Eòdem lapsus est Lambecius in notis ad ipsum Kalendarium pag. 300. to. 4. Bibliothecæ Cæsareæ. Viri eruditi has notas ita explicant: *Octavo Kalendas Januarias Natalis Invicti, Circenses, Missus XXIV. Invictus* est *Mithra* tot jam argumentis assertus. Circenses ludos eo tempore in ejus honorem actos fuisse, docet Julianus Imp. orat. 4. pag. 292. *Itaque statim exacto ultimo mense, qui Saturno dicatus*

tus est, ante initium anni magnificentissimos ludos in honorem Solis committimus, quos INVICTO *Soli nuncupamus.* Quomodò exactè in hanc diem VIII. Kal. Jan. incidant hi ludi, egregiè explicat Petavius ad hunc locum Juliani. Dixerat hic ipse Imperator paullò superius pag.290. se *recentiora* proferre cum *Mithrę* cultum & *agones in honorem Solis* memoraret. Fortassis respexit ad tempora Aureliani Imp. qui teste Eusebio in Chron. ad annum 175. agonem Solis primus instituit. Porrò hi ludi seu agones agebantur sollemniori pompâ & celebritate, quod indicat nota apposita in Kalendario: MISSVS XXIV. In Circo emittebantur ad ludos quadrigæ equorum, quarum quæ prior in septimo curriculo metam circumflexisset, palmam adipiscebatur. Hinc editi equorum tot *missus* dicebantur. Et quidem uno die viginti quatuor exhiberi, sollemne & legitimum erat. Quo numero *missuum* celebriori constabant Circenses *Natali Invicti* dicati. Eadem sollemnitate natales quoque Imperatorum celebrari consueverant. Cajus Caligula arrepto Imperio varia spectacula edidit. Inter quæ, ait Dio lib.59. pag.644. & *equi certaverunt duabus vicibus, priore vicies, posteriore vicies quater.* Statimque reddit rationem secundi hujus numeri missuum, *natalis enim erat Caji.* Passim in eodem Kalendario ad Natales Cæsarum id genus Circensium adnotatur. Ceterum proscriptâ Gentilitatis superstitione, Circenses quibus *natalis* Solis seu *Mithræ* colebatur, in adulationem Principum Christianorum sunt traducti. Testis est Corippus Poeta Christianus de laudibus Justini lib. I. ubi post versus inferius recitandos, quibus *novo Soli* spectacula ab antiquis sancita dixerat, hæc subdit:

Hunc veterum primi ritum non rite colentes,
Esse Deum Solem rectà non mente putantes,
Sed factor Solis postquam sub Sole videri
Se voluit, formamque Deus de Virgine sumpsit
Humani generis, tunc munere Solis adempto

Principibus delatus honor, mundusque Latinis
Et jocunda novę Circensia gaudia Romę.

Apud alias quoque gentes Mithræ sollemnia statis diebus colebantur. Athenæus lib. 10. cap. 10. ex Ctesia & Duride narrat, eo die tantummodò, quo Persæ *Mithræ sacra* facerent, licuisse Regi usque ad ebrietatem bibere. Ludis equorum exhibitis hæc sacra fuisse acta coniicit Casaubonus in animadu. ad eundem lib.5.c.5.cùm in aliũ usum verisimile non sit adhibita fuisse viginti millia equorum, quæ mitti solita refert Strabo lib. 11. ad Regem Persarum sub illud tempus *quo festum Mithræ celebrabatur*. Ita enim eum locum Srabonis ipse interpretatur, secus ac Xilander qui *è Mithriacinis* vertit. Equos sanè sacros fuisse Soli apud Persas tradit Justinus lib.1.cap.10. & Xenophon Cyropæd.cap.8. Unde & ejusmodi mos fortasse, cum ceteris Mithræ ritibus, fluxit ad Romanos, qui, ut diximus, equorum ludis ejus sollemnia peragebant. Nescio an dies ille apud Persas perinde quoque fuerit natalis Mithræ. At utique Ægyptios hunc coluisse, non videtur ambigendum. Plutarchus de Iside & Osir. pag.372. refert, eos ultimâ die mensis Epiphi, Sole & Luna *in eadem lineâ coeuntibus, ferias* egisse *natalitias oculorum Ori*. Subditque, *oculos Ori Solem & Lunam* censuisse. Ægyptii post victoriam Augusti, ut id honoris in eum conferrent, initium mensis Thoth, à quo annum exordiebantur, in diem 29. Augusti fixerunt. Inde *Epiphi* apud ipsos (uti apparet in diagrammate apud Eminentiss. Norisium de Epochis Syromaced. dissert.5. cap.2.) desinebat in diem 25.Julii, quo *feriæ* illæ *natalitiæ* Solis celebrabantur. Secus esset, si tempora ante hanc Epocham acceptam, quibus annos vagos usurpabant, spectaremus. Nam vel ob intercalationem quinque dierum in anno solari, quòd menses omnes triginta dierum facerent, seu quia Thoth annum quidem ducebat, sed in novilunio ab ortu Caniculæ, quilibet mensis sedem mutabat, & proinde dies certus huic sollemnitati constitui non posset. Fortasse

Plu-

Plutarchus, qui post novam Epocham scribebat, de annis fixis intellexit. At nodus alius emergit. Si feriæ natalitiæ Solis in novilunio agebantur, nimirum Sole & Lunâ in eadem lineâ coeuntibus, non video quî fieri possit ut Plutarchus de annis fixis intelligat, & statâ die ultimâ mensis Epiphi ejusmodi feriæ inciderent; cùm certum sit in anno solari, quo utebantur Aegyptii, Sizygias Lunæ singulis annis antevertisse. Nisi dicamus, indictas fuisse ferias in neomeniâ, quę proxima esset diei ultimo mensis Epiphi. Vel cùm ferię in plures dies protraherentur satis habuisse Sacerdotes, si postremus Epiphi unum aliquem eorum perstrinxisset. Hęc scripseram, cùm animadverti, Josephum Scaligerum lib.4.de emend.temp.pag.237. editionis 1629. lapsum hunc gravissimum Plutarchi jam adnotasse, quòd nimirum menses fixos Aegyptiis ab ultimâ antiquitate attribuat, & deinde hoc loco, & alio quem refert, lunares faciat.

Porrò NATALIS INVICTI Mithrę seu Solis uberiorem nobis disserendi segetem suppeditat. Quęrendum enim est, cur die VIII.Kal.Januar. seu XXV.Decembris, in quem Natalis pariter Christi Domini incidit, à Paganis fuerit constitutus. Inter scripta Hieronymi Aleandri, quę non semel laudavi, extat brevis dissertatio in hunc diem Kalendarii veteris, ubi explicato nomine *Invicti*, hęc quoque quęstio eleganter agitatur. Integram enim commentationem in illud Kalendarium scripserat, testantibus viris doctis, qui eo dum viveret familiariter utebantur. Gassendus in vitâ Peireskii sępius commemorat, Aleandrum in eâ adornandâ laborare. Pignorius in tab. Isiacâ pag.16. propediem prodituram spondet. At Leo Allatius tanquam de opere jam perfecto loquitur, illudque inter alia ejus monumenta post obitum relicta enumerat, in libello cui titulus, *Apes Urbanæ* pag. 124. Neque alteri id perspectius esse potuit quam Allatio, qui nobilissimæ Bibliothecæ Barberinæ, in quâ Aleandri fœtus inediti fuerant reconditi, cu-

ram

ram agebat. In hac quidem plura ejus ſcripta authographa adhuc ſervantur; quæ cum Eminentiſsimus Card. Franciſcus, cui inter ampliſſimas virtutes literarum patrocinium in cenſu Majorum eſt, non tam luſtrare, ſed etiam exſcribere permiſiſſet, nuſquam Commentarium illud reperire licuit. Tantùm in unum volumen conjecta viſuntur plurima veterum ſcriptorum loca & teſtimonia, veluti in adverſariis deſcripta, ex quibus opus ſuum concinnaſſe virum eruditum facile intelligas. Quare illud periiſſe, vel alicubi inter tineas jacere dolemus. Ne verò cetera ſcripta idem fatum maneat, ea undique collecta editioni parat Juſtus Fontaninus, Scriptoribus Forojulienſibus, de quibus eruditum opus & multi laboris in Patriæ communis ornamentum jam molitur, auctoritatem facturus, Aleandro veluti in exemplum famæ præmiſſo. In eo igitur volumine adverſariorum memorata elucubratio in hunc diem Kalendarii integra & abſoluta ſupereſt. Quam, veluti ex pretioſæ ſupellectilis naufragio ſervatam purpuræ laciniam, ſi hic attexuero, jure aliquo meo id videbor feciſſe; ut quoniam eadem mihi cum Aleandro provincia Forojulienſis patria eſt, ſit etiam quędam inter ingenii fœtus communio.

» *VIII. Kal. Jan. N. Invicti*. Jovis Invicti templum » Romæ fuiſſe conſtat. Herculem quoque hoc cognomento » ſæpiſſime inſignitum reperi; ſed & Martem reliquoſ» que Deos. Verùm natalem hunc diem non alium eſſe » quam Mithrę Perſarum Dei autumo, quo die Romæ de» dicatum ei fuerit templum, ſeu potius ſpelæum, etenim » antra loco templorum huic Deo ſtatuebantur. Jam du» dum enim ejus ſacra recepta Romę fuerant, cùm de » Commodo Imperatore referat Lampridius, ſacra Mi» thriaca homicidio vero polluiſſe. Sed & ante Commo» dum privata ſaltem veneratione Romæ cultum fuiſſe, in» dicant plura vetera monumenta, quibus ſigna araſque » & ſpelæa fuiſſe illi dicata demonſtratur. Porrò ſimplici

» ap-

" appellatione INVICTI Mithram intelligi, alibi docui-
" mus, Commodiani carmina quædam explicantes. Id
" etiam elicitur ex antiquæ inſcriptionis fragmento.

M.D.M. IDEÆ ET ATTIDI MINOTAVRANO
NOBILIS. IN. CAVSSIS. FORMA. CELSVSQVE...
HIC. PATER. INVICTI. MISTICA. VICTOR HABET
SERMO. DVOS. . . . . RESERVAT
ET .. VENERANDA. MOVET. CYBELES. TI....
AVGENTVR. MERITIS. SYMBOLA. TAVROBOLI.
RVF. CEIONI. CAES. SABINI. F. V. C.
PR. PATER. SACRORVM. INVICTI
MITRAE. TAVROBOLINVS.

" nam qui *Invictus* ſimpliciter fuerat appellatus, *Invictus*
" *Mithra* poſtmodum dicitur. Augeſcenti Chriſtianę Re-
" ligioni multis machinamentis ire obviam conatus eſt
" diabolus, ac cum omnes ferè peregrinas ſuperſtitiones
" Romam invexiſſet, Mithrę cultu profano incrementum
" Chriſtiani cultus remorari tentavit, Deum hunc Perſa-
" rum fictitium vafro quodam fuco Chriſto vero Deo op-
" ponens. Itaque quòd de Chriſto dictum eſſet, vicit Leo
" de tribu Juda, non tantum Invicti nomen Mithrę fuit in-
" ditum, ſed Leonina quoque facie efformari ſolitum tra-
" dit Luctatius Statii interpres ad primum Thebaidos.
" Mithram quoque eundem cum Sole fuiſſe creditum, te-
" ſtantur Strabo, Heſychius, Suidas, aliique: nimirum
" quia Chriſtus Sol Juſtitię appellaretur, ſeque ipſe lucem
" mundi dixerit. Ignem ſe in terras attuliſſe Chriſtus do-
" cebat, ideoque ſacra Mithriaca ad ignis transferebant
" poteſtatem, ut conſtat ex Julio Firmico. Quid quod ejus
" myſtę dicebatur milites? annon quia Chriſti martyres
" hoc nomine inſigniri conſueverant? nam martyrii quo-
" dammodo mimum agere (ut loquitur Tertullianus) vi-
" debantur, dum coronâ quâ in martyriis donabantur è
" capite in humerum rejectâ, ſuam coronam Mithram eſſe
" te-

» testabantur, ut idem auctor est lib. de corona mil. Lava-
» tiones etiam in iisdem mysteriis adhibebantur; nimirum
» eodem Tertulliano conquerente in lib. de Baptism. ut
» Baptismi adumbraretur Sacramentum. Eucharistiæ quo-
» que imaginem ingerere voluerunt, dum panem & pocu-
» lum in iisdem Mithræ initiis ponerent, ut consideravit
» Justinus martyr Apolog. 2. pro Christianis. Ex petrâ ve-
» rò prodiisse Mithram prædicabant, ut imitarentur, quod
» de Christo dictum fuit, petram esse ex monte excisam,
» sive lapidem in fundamentis locatum; quemadmodum
» & idem Justinus in Dialogo cum Tryphone Judæo, &
» Julius Firmicus de error. prophan. relig. asserunt. Addit
» etiam eodem in libro Justinus, ideo in spelæo Mithriaca
» initia peragi solita, ut ad Bethleemiticum antrum allu-
» deretur, ubi constat natum Christum fuisse. Ut vero fa-
» bulam hanc omnibus absolutam partibus egregie pravus
» dæmon clauderet, palam est ex Kalendario nostro Nata-
» lem Mithræ hac die VIII. Kal. institutum, qua die Christi
» Natalem veri Dei, verè Invicti quotannis solemniter ce-
» lebramus.

Ita Aleander doctè & ingeniosè sententiam suam de Mithræ natali à Paganis in diem Nativitatis CHRISTI constituto prosequitur. Profectò tot exempla, Sanctorum Patrum suffragio munita, in hoc quoque redemptionis nostræ Sacramentum nefariâ imitatione diabolum invasisse suadere possunt. Qui quia noverat, ut de futurâ per sanguinem redemptione ajebat S. Augustinus loco superius recitato, Christum Solem, Ignem, Leonemque appellatum iri, Mithram eadem symbola induere, etiam ante ipsius adventum, jussit, & subinde potuit quoque diem ejus natalem occupasse. At nihilominus aliò pergere fas mihi sit, & alienis conjecturis dimissis, ex re ipsâ promere causam cur Gentiles Solis seu Mithræ natalem die XXV. Decembris sollemnem agerent. Quod nunc expono. Sol integro Zodiaci circulo per anni tempestates emenso, cùm ad extrema hiberni

tropici delapsus est, tunc quasi ab imo & profundo loco emergens, ad superiora revertitur, novumque cursum inchoando quodammodo renasci videtur. Julianus Imp. de hac ipsâ die sollemnitatis Mithrę differens, non aliam rationem indicavit. *Tunc enim*, inquit orat. 4. prope finem, *rex Sol extremo meridiano limite derelicto, rursus ad nos revertitur, & ad Capricornum, tanquam ad metas, cursum reflectens ab Austro ad Septentriones progreditur, ut annua commoda nobis impertiat*. Nam Solem anni curriculum permeantem veluti per ætatum vices transire fingebant antiqui, & ita cùm ad ejus finem pervenisset, tanquam completo vitæ spatio, ad senectutem delapsum esse dicebant. Ita eum ad Deorum consistorium accedentem describit Capella lib. 1. de nupt. Philolog. pag. 20. *Facie autem mox ut ingressus est, pueri renidentis, in incessu medio juvenis anheli, in fine senis apparebat* OCCIDVI. Itaque occiduus Sol in extremâ senectute, dùm novum cursum instaurat, quasi in novam vitam prodeat, nil mirum quod denuò *nasci* crederetur, diesque is ejus *natalis* appellaretur. Nam verè tunc *paruus & infans videtur, qualem Ægyptii proferunt ex adyto*, ait Macrobius lib. 1. Sat. cap. 18. qui luculentius ita rem nostram attingit cap. 21. *Cum*, inquit, *ad minimum diei Sol pervenit spatium, quod veteres appellavere brumale solstitium, brumam à brevitate dierum cognominantes. Ex quibus latebris vel angustiis rursus emergens, ad æstivum hemisphærium tanquam* ENASCENS *in augmenta porrigitur*. Cum igitur bruma seu Solstitium contingeret ipso die VIII. Kal. Januarias, seu XXV. Decembris, ex ordinatione Julii Cæsaris, licet octo ante diebus præcederet (nam antiqui cardines temporum in octavis signorum partibus fieri arbitrabantur, uti observat Petavius loco superius notato, & de doctr. temp. lib. 4. cap. 27.) ideo die illo Solem veluti natum putantes, NATALEM ejus colebant, ludisque institutis sollemniter celebrabant. Hinc hac ipsâ de caussâ SOLEM NOVVM eum diem Solstitialem, seù XXV. Dec. esse dicebant,

bant, veluti tunc Sol innovatus & recens natus esset. Auctores laudo, Censorinum de die natali c.21.in fin. ubi annum incipere ait *à NOVO SOLE, idest à brumâ, aliis ab æstivo Solstitio &c.* & Servium qui lib.7. Æneid. ad vers.720. *Vel cum Sole novo*, hæc scribit: *licet Poëta intelligat de primâ æstatis parte, proprie tamen* SOL NOVVS *est octavo Kal. Januarias*. At Corippus, quem supra retuli, non tam *Solem novum* digito ostendit, sed etiam ipsos Circenses in nostro Kalendario in hunc diem consignatos. Ita enim canit:

SOLIS *honore* NOVI *grati spectacula Circi*
Antiqui sanxere patres, qui quattuor esse
Solis equi &c.

S.Ambrosius initio sermonis 10. de Nativitate Domini, vel quisquis ejus auctor sit, nam Monachi Benedictini falsò ei adscribi censent, ideoque ad calcem secundi tomi rejecerunt, ubi est sextus: *Bene quodammodo*, inquit, *sanctum hunc diem natalis Domini* SOLEM NOVVM *vulgus appellat, & tantâ sui auctoritate confirmat, ut Judæi etiam atque Gentiles in hanc vocem consentiant. Quod libenter amplectendum nobis est, quia Oriente Salvatore non solum humani generis salus, sed etiam* SOLIS *ipsius claritas* INNOVATVR. Gentiles scilicet in hanc vocem consentiebant, non ut mysterium Nativitatis Christi imitarentur, sed quia tunc *Sol innovari* & quodammodo renasci videretur; ideoque superinductâ superstitione, natalem ejus sollemni Circensium pompâ celebrabant. Hinc etiam Leo Magnus apud Christianos sui ævi ex Gentilium more traductam appellationem perstringit, nomen *natalis Solis* expresse designans, sermone 2.de Nativit.Dom. cap.5. *Illudens simplicioribus animis de quorundam persuasione pestiferâ, quibus hæc dies sollemnitatis nostræ, non tam de Nativitate Christi, quam de* NOVI, *ut dicunt*, SOLIS ORTU *honorabilis videatur*. Et subinde originem insani cultus monstrat: *trahuntur enim adhuc stultissimis gentilitatis erroribus*. Eodem

respexit auctor homiliæ in S. Lucam de Nativit. Joannis Bapt. quam licet docti abjudicent Joanni Chrysostomo, attamen antiquissimam esse patet, & fatetur Cave de scriptor. Ecclesiast. pag. 186. Ejus hæc sunt verba tom. 2. oper. Chrysost. edit. Ven. Latinæ 1583. pag. 432. nam in Græcis non extat: *Sed &* INVICTI NATALEM *appellant. Quis utique tam invictus, nisi Dominus noster? qui mortem subactam devicit. Vel quod dicant* SOLIS *esse* NATALEM: *ipse est Sol justitiæ, de quo Malachias Propheta dixit* (cap. 4.) *orietur vobis timentibus nomen ipsius Sol justitiæ, & sanitas est in pennis ejus.* Quo illustri testimonio non tam iterum discimus, *natalem Solis* hac die creditum Paganis; sed etiam *Invictum* eadem die notatum in Kalendario non alium esse quam *Solem*. Quòd igitur VIII. Kal. Januar. seu XXV. Decembris *Sol novus* esset, & quodammodo *nasci* antiquis diceretur, idcirco NATALIS INVICTI qui Sol ipse est & Mithra, eo die sollemni nuncupatione colebatur. Nec alia caussa quærenda est.

Attamen P. Harduinus in Antirrhetico de Nummis antiq. pag. 65. in aliam sententiam abiit, quam ut adstrueret, ipsum diem Natalis Christi Domini, perpetuâ Ecclesiæ traditione sancitum, de loco suo dejicere adgressus est. Cùm enim, inquit, à primis temporibus Christianos lateret dies, quo natus est Christus, sapienter fuit institutum die XXV. Decembris, eo nimirum consilio, ut quoniam dies ille ab ethnicis natali Solis dedicabatur, religione mutatâ JESU CHRISTI nostri natali tribueretur. Premonverat natalem Christi verius Septembri mense incidisse, cùm in eum non in Decembrem conveniant Pastorum vigiliæ super gregem suum, quas Lucas commemorat. Et quidem ante æuum D. Chrysostomi in obscuro fuisse natalem Domini, & tunc solum morem celebrandi diem 25. Dec. transiisse ad Orientales, ipso teste Chrysostomo homilia 31. Tom. 4. de natali Christi. Profert subinde verba nostri Kalendarii; quæ rectè ait intelligenda esse de natali Invicti Mithræ So-

Solis & demum concludit: in eum ergo diem natalis Christi Romæ primùm translatus est: ut dum Gentiles profano ritui vacarent, sacris suis Christiani libere operam darent. Profectò P. Harduinus in oppositum prorsus ab Aleandro discessit. Hic Mithram in diem natalem Christi invasisse arbitratus est: ille Christum cum Mithrâ sollemnitatis consortium iniisse autumat. Vtrique satis essent quæ in explicandâ verâ caussâ natalis Mithræ congessimus. At quoniam Harduinus per inania & falsa ad Mithram pergit, iis refellendis operam aliquam proferre cogor.

Sanè non una fuit antiquitus de vero Dominici Natalis die in ecclesiâ Orientali sententia. In Ægypto celebriori suffragio sextus dies Janvarii, quo Epiphania celebrabatur, sollemniis quoque Nativitatis dicatus fuit, ut inter alios testatur Epiphanius hæresi 51. num. 24. Quidam apud Clementem Alexandrinum lib. 1. strom. eligebant 24. vel 25. Pharmuthi, hoc est 19. seu 20. Aprilis; ipseque Clemens omninò favebat Novembri. At plerisque ex nuperis Sectariis, cum quibus ire Harduinum doleo, Septembrem præferunt, ut Calvisius cap. 48. Isagoges, Scaliger in notis post opus de emendat. temp. pag. ult. quamvis posteà ineuntem Octobrem adoptaverit in Canone Isagog. pag. 301. & alii. Singulas opiniones ad criterium non revocabo, quod jam viri docti præstiterunt. Id tamen conabor evincere, perpetuo more & ab Apostolis tradito, in Ecclesiâ Romanâ natalem Christi Decembri fuisse celebratum, & nonnulla in Harduinum pro Septembri pugnantem reponam; ut constet, falsum esse, apud eandem Romanam Ecclesiam diem Domini natalem *obscurum* & *incertum* fuisse, & ideo ad XXV. Decembris conjectum, quòd ethnici eodem die natalem Mithræ colerent.

Et primùm eruditus auctor, pro suâ quâ pollet in antiquitate perquirendâ, ut tot edita ab eo scripta testantur, peritiâ, hoc nos docere debuerat, fuisse aliquandò Romæ extrà Decembrem celebrata Nativitatis Domini sollem-

nia,

nia, diemque & mensem prodere; tunc enim grandi aliquâ causâ mutatam religionem fateremur, & fortasse hac eadem quam ipse commentus est. Sed nusquam, aut ego fallor, veterum aliquis est, qui id mandaverit scriptis: & si quando Latini Patres Nativitatis Christi meminerunt, semper eam in Decembrem conferunt. S. Augustinus in Psalm. 132. & de Trinit. lib. 4. cap. 5. *à majoribus traditum* testatur, Christum fuisse natum VIII. Kal. Januar. Quam phrasim cùm usurpat S. Pater tempora Apostolica respicit, ut videre est in epist. 118. ad Januarium. Evodius in cathedrâ Antiochenâ S. Petri successor peperisse Virginem ait vigesimâ quintâ die mensis Decembris, teste Nicephoro qui ejus sermonem inscriptum *Lumen* recitat lib. 2. hist. cap. 3. Prætereo antiquissimum Auctorem, quisquis ille fuerit, Constitutionum Apostolic. lib. 5. cap. 13. Ambrosium ser. 8. 10. & 12. Prudentium hymno 11. Cathemer. pluresque alios, ut uni Chrysostomo, quo utitur seu abutitur Harduinus, caussam penè dixerim religionis assertam referam. Ante ævum Chrysostomi sanè in obscuro erat apud Orientales verus dies natalis Christi. In prolato enim sermone 31. qui in editione Parisiensi Frontonis Ducæi an. *1636.* quatuor, est tomo 5. pag. 417. satis indicat S. Doctor nondum decimum annum fluxisse, ex quo ipse dies iis regionibus innotuerat. At si de Occidentali ipsaque Romanâ Ecclesiâ, de quâ quæstio vertitur, loquamur, non alium locupletiorem, quam ipsum Chrysostomum testem quærimus. Quippe in eodem sermone dùm morem à Romana Ecclesiâ in suam Antiochenam traductum tuetur, hunc diem natalis Dominici *cognitum* fuisse, ait, *ab* EXORDIO *iis qui in Occidente habitant*, & paullò post: *jam inde à* PRIMORDIO *ab ipsâ Thraciâ Gades usque incolentibus* MANIFESTVS *&* *celebris fuit*. Videat Harduinus qui *à primis temporibus* in Romanâ Ecclesiâ *latuisse* verum diem natalis Christi dixerat. Pergit Chrysostomus demonstrare, ex monumentis de censu hunc diem fuisse deprehensum, & vetu-

stam

stam traditionem hucusque ab ineunte Ecclesiâ promanasse: *Ex his*, inquit *liquet*, *primæ descriptionis tempore natum esse. Et cui veteres historiarum codices, qui Romæ publicè adservantur, lectitare libeat, perfacile etiam tempus hujus descriptionis accurate discere poterit. Ceterum quid hoc ad nos, dicat aliquis, qui illic neque sumus neque fuimus unquam? Ausculta neque diffidas, si ab illis qui exactam hujus rei cognitionem habent, quique illam Urbem inhabitant, hunc diem accepimus. Nam illi ipsi qui illic commorantur, multò ante ex* ANTIQUA TRADITIONE *ipsum celebrantes, ad nos usque illius notitiam nunc transmiserunt*. De censu seu descriptione, cujus hìc meminit Chrysostomus, frigida est observatio Calvisii loco quem præmisimus. Nimirum non convenire hiemale tempus ad eum censum agendum, ne patres familias cum uxoribus & liberis ad locum destinatum longinquis itineribus proficisci cogerentur. Scilicet publicæ utilitati & Cæsaris præscripto præferenda erant privata Judæorum commoda. At quam grandis hæc erat viæ molestia, cœlo iis regionibus etiam hjemis tempore placidissimo? vel quæ longa peregrinatio, dùm *singuli profiterentur in suam Civitatem*, ut textus Evangelii loquitur, ad quam certum est brevi itinere opus fuisse, urbibus in Judæâ non admodum inter se dissitis? Porrò Codices census seu descriptionis, ex quibus ait Chrysostomus exscriptum fuisse verum diem natalem Dominicum, Romæ extitisse, testatur Justinus antiquissimus scriptor sub Antonino Pio, qui rem certò scire poterat, nec si falsa fuisset, ausus esset proferre in Apologiâ quam eidem Imperatori obtulit. In secundâ enim, pag.75.loquens de Christo in Bethlehem nato, *quemadmodum*, inquit, *& ex descriptionibus census acti, quæ sub Quirino primo vestro in Judæa procuratore sunt confectæ, intelligere potestis*. Et Tertullianus paullò Justini ævo inferior lib.4. contrà Marcionem cap.7. de hoc censu Augusti verba faciens, *quem*, ait, *testem fidelissimum Dominicæ Nativitatis Romana Archiva custodiunt*. Ab

hisce

hisce igitur fidelissimis testibus Romana Ecclesia verum diem Natalis Christi, ut dixerat Chrysostomus, didicit.

Non moror Joannem Nicænum, qui in epist. ad Zachariam Catholicum Armeniorum vulgatâ à Combefisio Tom. 2. Auctarii SS. Patrum pag. 310. refert Julium Romanum Pontificem ex libris Judæorum cognovisse Christi natalem in diem xxv. Dec. incidisse, atque *ex eo tempore*, inquit, *cœpit Romana Ecclesia lætis gaudiis celebrare natalem Salvatoris diem 25. Dec. tradiditque celebrandum universis Ecclesiis*. Certe falsa est hæc narratio, eamque convulsam prosternit grande Chrysosthomi testimonium, quo ab *exordio* Ecclesiæ viguisse Romæ hunc morem didicimus. Et aliunde quoque ejus epistolæ fides planè suspecta est viris doctis, uti animadvertit Cotelerius in notis ad lib. 5. Constituit Apostol. cap. 13. pag. 234. ubi fragmentum ejus recitat.

At non tantùm Antiochiæ, quo eum sermonem habuit Chrysostomus, perperam nonnullis Constantinopoli dictum censentibus, tunc temporis celebritas natalitia ad 25. Dec. agebatur, sed in aliis quoque Orientis Ecclesiis. Cl. Zacagnius in opere olim laudato protulit quatuordecim epistolas S. Gregorii Episcopi Nysseni, quarum prima pag. 354. statim ab initio hæc habet: *Cùm superiores cœli partes cursu suo Sol repetens, hiberno tempore, diurni spatii mensuram auget, veræ lucis per carnem humano generi affulgentis apparitionem festivâ sollemnitate celebramus*. Et post aliqua: *quid est quod nocti ad longitudinis summũ jam prouectæ, nulla cùm fieri potest accessio, tunc nobis in carne apparet, qui cuncta complectitur &c.* Quibus sanè verbis nemo est, qui non videat Solstitii hiemalis tempus designari: tunc enim tantummodo *nocti ad longitudinis summum provectæ nulla fieri potest accessio*; ac perinde neque scrupulum inesse potest, de Epiphaniâ non de Nativite, diverso die ipsoque Solstitiali celebratâ, loqui Gregorium. Nimirum & in aliis Ecclesiis Orientis, secus ac in Ægypto, eæ festivitates discre-

ſcretis diebus agebantur, ut notavit idem vir eruditus in præfat. pag. 40.

Nondum P. Harduinum deſero, qui ut Chriſti Nativitatem de loco moveat, *multò veriùs*, ait, *in Septembrem conveniunt paſtorum vigiliæ ſuper gregem ſuum, quas Evangeliſta Lucas* cap. 2. verſ. 8. *commemorat, quàm in Decembrem, quo ſane per hiemem ea campeſtris ſtabulatio ſub dio non fiebat. Nam Shaabb. fol. 45. 2. & Bezah. fol. 41. 1. Hæc ſunt pecora eremi ea nempe quæ prodeunt paſtum circa tempus paſchatis, & paſcuntur in campis & domum redeunt ad pluviam primam. Nedarim fol. 63. 1. Taanith fol. 6. 1. Quænam eſt pluvia prima? Incipit tertio menſis Marcheshuan. Qui menſis partem habuit cum Octobri noſtro ac Novembri.*

Futilem hanc argumentationem, toties Sectariis recoctam, non alio telo conficiam, quam quod in ipſam pridem intorſerunt nonnulli ex ipſiſmet Heterodoxis. Caſaubonus exercitat. in Baron. 2. num. 14. *non eſſe inveriſimile*, ait, *Paſtores in Judæa, locis maxime meridionalibus, noctu manſiſſe ſub dio, nam & in Angliâ, quæ frigidiſſima eſt regio, ſaltem armenta toto anno in agris pernoctant, neque propter frigus aut pluviam aut ventos tecto unquam ſubeunt.* additque Epiphonema: *Quare vetuſta traditio Eccleſiæ, ad 25. Decembris Nativitatem recolentis, non temerè nobis reiicienda.* Wilhelmus Langius de annis Chriſti part. alterâ lib. 2. cap. 2. ſcribit hoc argumentum Scaligeri (addamus & Harduini) *ne hili quidem eſſe*, ſubditque: *ſane in Daniâ meâ oves totâ hieme in agris degunt, niſi terra ita penitus nive tecta ſit, ut nihil pabuli extrà villas habere poſſint. At quid Judæa ad meam patriam gelidis trionibus ſubjectam? Certum igitur eſt ac demonſtratum verum Chriſti Natalem incidere in 25. Decembris.* Addo Voſſium de tempore nat. Chriſti part. alterâ cap. ultimo, & Richardum Montacutium Originum Eccleſ. part. 1. pag. 47. ubi ait, *perridiculum eſſe* quod *Scaliger & ſimiles ineptiſſimè* ſcripſerunt. Quaſi Jacob non dixerit de ſe ipſo vitam paſtoritiam apud Labanem

 exer-

exercente: *Die noctuque æstu urebar & gelu, fugiebatque somnus ob oculis meis*. Genes.cap.31.40. Testaturque in suâ Angliâ sub Jove frigido, pluvio, nivoso, per dies noctesque greges, etiam agnos tenellos, in Decembri mense stabulari. Quem etiam videas in Apparatu 11.ad Origin. Eccles. pluribus propugnantem sententiam de Nativitate Christi ad diem xxv. Decembris.

His acquiescerem, nisi Talmudica illa testimonia, quæ Harduinus suppresso nomine descripsit ex Lightfooto in Horis Hebraicis ad Evangelium Luc.cap.2.vers.8. tomo 2. operum pag.496, rursus evocarent. Sanè pecora eremi, quæ vox regionem campanam denotat, ubi non distinguitur sæpibus ager hujus ab agro alterius, uti explicat idem auctor Anglus in Decade Corograph. ad Evangel. Marci cap.2.pag.401. pecora, inquam, eremi utique domum redierint ad primam pluviam, hieme ingruente; at quis despondeat, ea cùm domum rediissent, hoc est in locum ubi Pastores habitare consueverant, non sub dio mansisse? Certè in locis Casaubono & Langio appellatis, & passim hìc in agro Romano, videmus armenta tota hieme intra septa in aperto degere. Pastores autem etiamsi sub tecto diceremus habitasse, saltem alternis vicibus, quod *vigilias* agere est, ad modum militarem, aperto cœlo vel tenui sub tentorio, ità ut possent vidisse lucem circumfulgentem, & voces Angelorum audisse, noctem insomnem ducebant, ut armenta à latronibus, lupis, & aliis noxiis animalibus defenderent. At gratis eam vocem *domum* in textum Talmudicum intrusit Ligthfootus & ex eo Harduinus. Cùm enim consuluissem Joannem Pastricium in Collegio Urbano de Propaganda Fide Polemicæ Lectorem, Græcæ & Orientalium linguarum eximiè peritum, vir humanissimus juxta ac doctus mihi nuncupatâ epistolari dissertatione, non tàm ea loca Talmudica impensius excussit, sed plura ex Hæbraicis ritibus ad argumentum composita eruditè congessit. Hic pauca admodum delibabo, quę jugulum caussæ propius impetunt.

petunt. Primum itaque textum *Sciabbath*, seu de *Sabbato*, fol.45.2. in *Ghemarà* ità interpretatur: *ea sunt deserti animalia quæcumque exeunt in Paschate, & intrant ad pluviam primam*: alter vero *Bezà*, nempe *Ovum*, quâ dictione tractatus ille inchoatur, sic se habet: *Deserti animalia sunt quæ pernoctant in prato*. Accedit *Ghemarà*, ubi ad explicationem hujus textus hæc scribunt Rabbini: *Deserti animalia sunt quæcunque exeunt in Paschate, & pascuntur in prato, & intrant in Rebingà* pluviâ primâ. Nusquam hìc reperies animalia intrasse in *domum*. Potuit decipi, vel decipere Lighfootus sumendo vocem *Baytoth*, nempe *domestica animalia*, quæ inchoat versum sequentem, & eam applicando ultimæ, in quam desinit proxime antecedens sententia, significationem *domus* confinxisse. Nam iis textibus fit distinctio inter *animalia deserti*, & *domestica*. Ea pernoctant extra limitem, & veniunt in *Revingà* scilicet *ad primam pluviam*, quod dicitur in primo versu. Post quem statim sequitur secundus: *Baitoth*, nempe *domestica animalia quæcumque exeunt & pascuntur extra limitem, veniuntque, & pernoctant intra limitem*. Limes erat terminus Sabbaticus bis mille cubitornm, extrà quem Sabbato non licebat egredi. Ergò *deserti animalia* cum redeunt, non intrant in *domum*, sed in locum unde in Paschate exierant. Qui sane locus non erat habitabilis, sed in agro & in aperto. Nam in primo textu Talmudico *Sciabbàth* hæc subduntur: *deserti animalia non intrant in habitabilem locum neque in diebus æstus, neque in diebus pluviarum*, scilicet in hieme. Quare optimè inferimus, pecora, super quibus vigilabant Pastores in nocte Dominici Natalis, fuisse pecora deserti, & mansisse utique sub dio, etiam in Decembri & hiemis tempore, quo, ex ipsis Talmudicis testimoniis ab adversariis prolatis, constat non intrasse *in habitabilem locum*.

Manet ergò, non Septembri, sed ipso xxv. Decembris die, Christum Dominum mundo in salutem prodiisse: neque diem illum ad usque exordia Ecclesiæ *latuisse* fideles,

nec in *obscuro* fuisse, nec demum, saltem Romæ, ullo tempore ejus *mutatam religionem*. Quare ineptè translatus dicitur à Christianis ad 25. Decembris, ut quoniam is apud ethnicos sacer Soli seu Mithræ habebatur, JESV CHRISTI quoque veri Solis sollemnitati dicaretur. Quorsum hoc, ut eodem die, quo Gentiles ritus impios agebant, Sacramenta sua, quasi religionis consortio, ex compacto profanarent Christiani, qui toties sancitâ lege vetarunt, ne dies Sacrosanctus Paschatis eodem quo Hebræi celebraretur, hac sanè ratione, ait Constantinus Magnus in epistolâ ad Concilium Nicænum, *ut nihil nobis COMMVNE sit cum inimicissimâ Judæorum turbâ*? Nempe, prosequitur Pius Imperator, *aliam nos viam à Servatore accepimus*. Recitat eam epistolam Eusebius lib. 3. de vitâ Constantini cap. 18. An ergo dies ille, quem Christiani traditione *acceperant*, ad alium erat traducendus; & Christus velut de suo loco defigendus, ut inter profana falsi numinis spectacula versaretur? Quamquam scio placere nonnullis, plures ritus induxisse Christianos exordientis Ecclesiæ, ut gentilitatis superstitiosas ceremonias eodem die actas abolerent. Quod malignè ab Heterodoxis detortum, ansam in nos deblaterandi præbuit. At longum hæc quæstio examen posceret, à quo nostri argumenti ratio arcet. Ritus quosdam eâ de caussâ invectos non abnuerim: de festis & sanctioribus sollemniis aliud judicium. Ratio itaque utrisque sua stetit, Christianis & Gentilibus, celebrandi Natalem Christi & Mithræ eodem die VIII. Kal. Januarias. Illis quòd verè hac die Christus ortus fuisset: his quoniam tunc *Sol novus* prodiret, & veluti *nasceretur*. Utrumque egregiè in rem nostram complexus est Sanctus Pater Augustinus sermone 190. editionis Benedictin. tom. 5. qui aliàs est 61. de diversis: *Habemus*, inquit, *sollemnem istum diem, non sicut infideles propter hunc* SOLEM, *sed propter eum*, CHRISTVM scilicet, *qui fecit hunc Solem*. Hæc caussa & ratio celebritatis natalitiæ inter utrosque: Pagani ut Solem materia-

terialem impiè colerent; fideles ut Christum auctorem Solis sanctè venerarentur. Neque illi ergò ut his se opponerent, quod Aleander putavit: nec isti ad illorum exemplum, ut Harduinus commentus est.

CAPUT ULT.

Mithræ cultus quàm latè per Romanas provincias effusus. Lux plurima Vopisco: & vetus lapis explicatus. Lectio Epiphanii asserta: vera Aristotelis producta, unde Erasmi lapsus detegitur. Metragyrtæ quod hominum genus. Quandonam apud Romanos mysteria Mithræ primùm cognita, & demum abolita. Exponitur locus S. Hieronymi de tempore Præfecturæ Gracchi, & excidio Mithræ, quod variis chronologicis observationibus contra Gothofredum statuitur. S. Paulinus explicatus; & quisnam Antonius, cui ultimum suum poëma nuncupavit.

PUDEAT ulterius sacra nostra profanis Ethnicorum immiscere. *Mithram* ergò ex instituto persequamur. In Urbem Romam, quæ ut ait Leo Magnus Serm. 1. in natal. Apostol. *omnium gentium serviebat erroribus*, turba deorum ex omnibus undique toto Orbe acceptis superstitionibus invaserat. Unde eleganter Tertullianus Apolog. cap. 10. apud Romanos ait, *quodvis colere jus est præter verum Deum*. Et Minucius in Octavio indignatur *eos initiasse ritus omnium religionum*. At nullius fortè numinis, cultus insanis mentibus altius insederat quàm *Mithræ*. Monstrant tot lapides, quos recensuimus, pluresque alii apud Gruterum, Mithræ mysteriis dicati, & veterum Patrum Scriptorumque profanorum testimonia. Plerumque iisdem lapidibus leguntur vota vel nuncupata vel soluta, non semel etiam pro salute Imperatorum, ut in 9. pag. 1066. SOLI. INVICTO. MITHRAE *pro salute Commodi Antonini M. Aurelius Stertinius votum*

tum fecit. Alium dabo inferius. Unde inter Deos Servatores accensum fuisse Mithram apparet. Bello quoque invocatum docet inscriptio 3.pag.34. *Vibius Pius* SOLI INVICTO *aram dedico ut sis mihi propitius militibus Centurionibusque meis*. Legatus erat vel Tribunus alicujus legionis in Dalmatia degentis hic Vibius, atque Inuictum ea religione bellicis rebus præesse putabat, quâ affecti Imperatores aliqui numismata percussere INVICTO, & SOLI. COMITI. ut olim memoravimus. Julianus Imperator qui à vero Sole Christo impiè desciverat, Mithram Solem insaniori cultu prosequutus est. Eum nempe non tam in rebus agendis perfugium, sed etiam cum vitâ migraturus esset, ducem propitium sibi spondet. Verba recito quibus librum seu Satyram de Cæsaribus concludit: *Tibi autem, Mercurius ad me sermonem dirigens inquit, feci ut Solem,* (in Græco est *Mithram*, quam vocem minus aptè mutavit Interpres) *Patrem cognosceres. Tu vero ejus præceptis obtemperato, illum tibi tutum portum & perfugium, dum in vivis agis, comparans, & quando oportebit hinc excedere, bonâ spe tibi Deum propitium Ducem constitue*.

Hinc igitur longè latèque falsa MITHRÆ religio promanavit. Non pigebit regiones nonnullas, quibus Mithriaca monumenta veterem cultum produnt, peragrare. Sub Urbe ipsâ Antium Mithræ devotum fuisse, jam satis nostra tabula indicat; ibique etiam antrum conditum olim deduximus. Ticuli in regione Urbevetanâ *Soli Invicto Mithrae* dicatum *spelæum* docet epigramma Gruterianum, quod pridem descripsimus. Capaccius loco pariter jam adnotato Neapoli extantia monumenta profert, & Cumis Gruterus pag.33.6. SPELEVM RESTITVTVM D. S. I. M. hoc est *Deo Soli Invicto Mithræ*, fuisse Mediolani, monet lapis pag.34.9.& M. Valerius Maximus, (quem celeberrimum Scriptorem esse cum Alciato Mediolanenses, nullo certo indicio, existimant) SACERDOS. D. S. I. M. visitur in alio pag.313.4. In Galliam quoque Mithra reli-

gio-

gionem traduxit: nam Lugdunum DEO. INVICTO. MITH. monumentum posuit, pag. 33. 11. ac Nemausum eodem titulo, apud Sponium Recherch. de antiq. dissert. 3. pag. 71.

Jam inter barbaras gentes *Mithræ* cultus irrepserat. Nam in Daciâ stetisse marmor inscriptum INVICTO MITHRAE, refert Gruterus pag. 34. 3. imò & tabulam symbolicam nostris similem cum epigraphe, S. I. M. nempe *Soli Invicto Mithrae*, eadem paginâ num. 10. Reflectimus iter in Pannoniam, ubi apud Petovionem *Aurelius Justinianus Templum* DEI. SOL. INV. MIT. *labefactatum restituit*, pag. 35. 4. Indicio hujus lapidis me assequutum puto Templum illud, in quo mater Aureliani erat sacerdos, patriamque ipsius Imperatoris, quibus investigandis mirùm se torsit Salmasius. Nam ad Vopiscum in ejusdem vitâ cap. 39. primùm templum Beleni putavit; inde, ex quo idem historicus cap. 5. dixerat, huic Imperatori, cùm legatus esset apud Persas, pateram donatam à Rege, in quâ Sol insculptus erat eo habitu, quo colebatur in eo templo, in quo mater ejus fuerat sacerdos, optimè conjectatur, ut monui cap. 2. hoc ipsum templum Mithræ dicatum fuisse, quia apud Persas Mithra ipse erat Sol: habitum vero eundem fuisse, quem Persæ tribuebant Mithræ, Leoninâ scilicet facie, & tiarâ capiti impositâ. Unde inquirendum relinquit in Pannoniâ templum aliquod, ubi Mithra esset cultus, quo etiam patria Aureliani certò possit deprehendi; nam cum Pannonem fuisse testatum reliquit idem Vopiscus. Cùm ergò ex hoc lapide constet, apud Petavionem, quæ Pannoniæ Urbs est, stetisse templum Mithræ, sanè in hoc ipso mater Aureliani fuit sacerdos, nec alibi natale solum ipsius Imperatoris est quærendum.

In proximâ quoque Norici provinciâ Templum *Mithræ* dicatum nuper didici. Dùm enim hæc prælo essent subjicenda, R. P. Antonius Morettus Utinensis S. I. Græcio Styriæ transmisit aliquot inscriptiones repertas prope

Clan-

Clangenfurtum Carinthiæ circa campum Solfeld, ubi olim sita erat Solva urbs Norici mediterranei, Plinio lib. 3. cap. 34. Flavium Solvense appellata. Earum alteram, quæ ad rem nostram attinet, hùc transfero.

PRO. SALVTE. AVG. IN. HONOREM. DD. SOLI. INVICTO
MYTHR. HILARVS. AVG. LIB. TAB. PR. N. ET. EPICETVS
ARK. AVG. N. TEM. VETVSTATE CONL. SVMPTV. SVO
CVM. PICTVRA. REFE. IMP. D. N. GORDIANO. AVG. ET. AVIOLA
C. ROM. D. N. LICIN. MARCELLO. PAT. D. VIII. K. IVLIAS

Duo hi homines Romani *pro salute Augusti*, Gordiani III, *in honorem Deorum* (ita repetitum D. interpretor, vel si malveris, in honorem *domus divinæ*, uti expressum legitur apud Grut. 163. 4. & 92. 1. domus scilicet & familiæ ipsius Gordiani Imperatoris) *Soli Invicto Mithræ templum vetustate conlapsum sumptu suo cũ picturâ refecerunt, die viii. Kalendas Julias, Gordiano Augusto & Aviola Coss.* anno scilicet 239. æræ Christianæ. Notam *C. Rom.* explico, *Consulibus Romanis*, quæ sanè insolens, ita fortassis expressa est, quia Magistratus simili nomine etiam in Coloniâ Solvensi esset. Nam Consules in Coloniis quoque & Municipiis quibusdam creatos non uno testimonio compperimus. Quid literæ singulariæ D.N. ante Licinium Marcellum, & sequens nota PAT. significent, planè nescire me fateor. Nisi mendum quadratarii, vel exscriptoris dicamus. Hilarus signatur TAB*ularius* PR*ovinciæ* N*orici*, quòd rationes tributorum ejus provinciæ tractaret. Ejusmodi characteres visuntur in saxo apud Gruterum pag. 63. 10. TAB. P. H. C. *tabularius provinciæ Hispaniæ citerioris*. Epicetus ARK*arius* suscipiendis Augusti redditibus, qui in arcam seu mensam fiscalem vel privatam Cæsaris inferebantur, erat præpositus. Arkarii, qui plerumque per K scribitur, exempla profert index Gruterianus cap. 7. Uutriusque quoque officii plurima mentio est in libris Juris. Templorum parietes & tecta picturis ornari consuevisse, etiam ante

te Urbem conditam, prodidit Plinius lib. 35. cap. 3. Qui eodem libro cap. 10. Cornelium Primum & Actium Priscum Honoris & Virtutis ædes Vespasiano restituenti pinxisse scribit; & M. Ludium Junonis templum apud Ardeates dignis picturis condecorasse. In templo Mithræ Solvensi Hilarus & Epicetus *picturam* labefactatam refici curarunt. Hanc eadem signa & symbola repræsentasse arbitror, quæ in nostris tabulis marmoreis visuntur.

In Ægypto, quò omnium deorum colluvies confluxit, Mithram cultum, non est ambigendum: & testimonia Socratis ac Sozomeni, quæ jam retulimus, palam faciunt. Persæ hujus religionis magistri & principes fuere. De Cretâ insulâ dubitare nos jubet Dionysius Petavius, quamvis Epiphanius disertè scribat Hæresi 42, *Epimenidem Mithræ cujusdam apud Cretenses idoli sacerdotem* fuisse. Eâ ratione ducitur doctissimus vir in notis ad hunc Epiphanii locum pag. 81, quòd id apud alium se legisse non meminerit. Barthius in animadv. ad Statium pag. 247. jurat in verba Petavii, *qui nihil non legit*, & rejectâ voce *Mithra*, vel ex *mysta* corruptam putat, vel prorsus insititiam. Non ausim tam grandia eruditorum hominum nomina provocare: sed utique non video, cur opus fuerit plures scriptores in idem Epiphanii testimonium conspirasse.

At Erasmus Athenis religionem & ministros Mithræ quærens, totâ viâ propalam aberravit. Chiliade 4. cent. 8. num. 55. explicans adagium, *Mithragyrtes non Daduchus*, hæc habet: *is qui in functione quapiam sordidas, contemptasque partes agit, Mithragyrtes dicetur, Daduchus esse negabitur. Eòque Iphicrates Calliam* μιθραγύρτην οὐ δᾳδοῦχον *appellabat. Significans illum non fuisse initiatum sacris, sed tamen velle videri. Mithras apud Persas Sol dicitur, quem illi deorum summum judicant. Unde Mithragyrtæ dici videntur qui obambulant cum simulatis mysteriis, & rudibus imponunt*. Scomma illud ab Iphicrate in Calliam jactum refert Aristoteles lib. 3. Rhetoric. cap. 2. quod indicare negle-

xit Eraſmus. At in textu Græco edit. Gręcolat. Pariſ. 1619. non eſt μιθραγύρτην, ſed μητραγύρτην, quam vocem tranſtulit Antonius Riccobonus *Matragyrtam*, rectiùs, ſpectatâ ejus derivatione, quam alii qui locis ſtatim producendis *Metragyrtem* efferunt. Genus hominum hoc erat qui magnæ *Matris*, unde nomen, myſteria circumferentes ſtipem cogebant. Ἀγύρτης enim eſt mendicus qui circumit, & ſtipem petit. De his intelligendus Ariſtoteles. Qui Athenis frequentes erant & religiosè habiti. *Metragyrtes*, ait Svidas pag. 159. tom. 2, *magnæ deorum Matri Rheæ, ſive Cybele ſtipem cogebant*. Inde fabellam narrat de quodam Metragyrte, qui Athenis occiſus, ob idque exortâ peſtilentiâ, Athenienſes in loco ubi eum ſuſtulerant, curiam ædificarunt, eamque magnæ Matri conſecrarunt. Præferebant tabellam, fortaſsè icone deæ Matris pictam, ut ſimplicioribus ſequeſtra divinitate imponerent, pinguioremque mercedem corraderent. Unde Menander Comicus in Aurigâ ſacrorum hanc nundinationem averſatus ait:

Nullus mihi placet Deus foris vagans,
Anus ſodalis quaslibet petens domos,
Aut Metragyrtes cum tabellâ.

Et Antiſthenes repellebat Metragyrtes mendicantes feſtivâ irriſione dicens: *Non alo Matrem deorum, quam dii alunt*. Quæ recitat Clemens Alexandrinus admonit. ad Gentes pag. 49. edit. Pariſ. 1629. Dionyſium regno pulſum ſub extremum ætatis Metragyrtem egiſſe, refert Athenæus lib. 12. cap. 10. ubi malè, *Cereri ſtipem emendicando cogens*, vertit Dalecampius, & Caſaubonus non emendavit. Nam magnæ Matri, non Cereri eruſcabant Metragyrtæ. Eadem de Dionyſio habet Euſtathius Homer. 1624. 10. Alii Ludimagiſtrum Corinthi egiſſe eum tradunt. Sed fieri potuit, ut hac arte dimiſsâ, ſub extremum tantūmodò vitæ, quod innuit Athenæus, inter agyrtas deæ Matris ſtipendiis meruerit. Agyrtas hos eruſcatores, qui cum myſteriis Iſidis obambulabant, facetâ narratione deſcribit Appulejus

lejus lib.9,Metam.pag.181.edit.Pricæi. Romæ quoque traductâ religione & sacris Ideæ Matris, Metragyrtæ Phrygii generis vir & mulier, qui ejus sacerdotio fungebantur, circulatorio ritu stipem cogebant, Deam cum tympanis per Urbem gestantes, uti narrat Halicarnasseus lib. 2. pag. 91. edit. Græcolat. Francof. 1586; notatque historicus, ex Romanis indigenis neminem cum *Matriacis* (ita μητραγυρτῶντες vertit ejus interpres Sylburgius, rectè cum Riccobono retinens derivationem à *matre*) stipem collegisse, aut orgia Phrygiæ matris celebrasse ex decreto Senatus. Quod etiam lege 12. Tab. vetitum fuit: *Præter Ideæ Matris famulos, eosque justis diebus, ne quis stipem cogito*. At Julius Pollux in Onomastico lib.3. cap. 2. in fin. *Metragyrtem* appellatum quoque ait initiatorem sacrorum deæ Phrygiæ, scilicet magnæ Matris, unde Athenis ejus sacrum *Maternum* dicebatur. Cùm itaque Athenis fuerint Metragyrtæ, nec uspiam in Græciâ Mithræ sacra & religio Scriptoribus sint memorata (præter Cretam, quæ inter Ægyptum & Orientem posita inde cultum hauserat) planè lapsus est Erasmus, dùm Mithragyrtas vidit in Aristotele. Porrò Iphicrates ajebat Calliam non esse *Daduchum*, sed *Metragyrtem*, quia illud *honoratum* erat, subdit Philosophus Rhetor, *hoc inhonoratum*. *Daduchus* est *Tædifer*, qui nempe in sacris facem gestabat; eoque officio functum fuisse Calliam reperio apud Plutarchum in Aristide p.321, unde narratio Aristotelis illustrari poterit.

Mithram Solem dimittam, atque hanc dissertationem absolvam, ubi quæsiero, quo tandem tempore, Christo vero Sole tenebras gentilitatis discutiente, ipse Mithra templis & aris fuerit dejectus. At cùm ejus religionem apud Romanos plurimam celebremque tot congestis monumentis hucusque ostenderim, & nunc tempus, quo desiit, pergam retegere, rogabit aliquis, ecquando etiam cœperit? Opportunè occurrit Plutarchus, qui in vitâ Pompei p.631. tom.1. *mysteria Mithræ primùm Romanis monstrata* fuisse

ait *à Piratis*, qui è diversis Orientis partibus effusi, & direptionibus maria implentes, tandem ab ipso Pompejo debellati fuerunt. Bellum hoc Piraticum incidit in annum V. C. 687. Igitur primi omnium, opinor, Alexandrini impium cultum proscripsere. Nam ex Socrate, cujus verba pridem retuli, constat sub Juliano Imperatore, qui in Perside occubuit anno 363, locum in quo Gentiles Mithræ mysteria peragebant, *jam inde à priscis temporibus vacuum & neglectum* repertum, à Christianis fuisse repurgatum. Non ità Romæ, ubi eodem tempore, sub Christianis Principibus, sacra Mithriaca publicè & palam fiebant. Nonius Victor & Aurelius Victor *tradiderunt Leontica, Constantio nono & Juliano II. Con.* scilicet anno 357, ejusque rei monumentum exposuerunt in marmore, quod extat apud Gruterum pag. 303. 1. Sequenti anno, Datiano & Cereale Cons. iidem Nonius & Aurelius *tradiderunt Patrica*, ut constat ex alio lapide pag. eadem num. 2. & iterum *Persica & Eliaca*, atque *ostenderunt Crifios*, pag. 1086. 4. Rursus in annum proximum *Eusebio & Lippatio Cons.* (corrige fastos qui scribunt *Hipatium*, nec Pagius, aut alii id animadvertêre) *tradiderunt Leontica*, pag. eadem num. 5. Aurelius hic Victor sacerdos erat Mithræ, ut alibi monui, nam in hoc saxo & altero pag. 303. superius indicato, signavit se tradidisse *Coracica anno tricesimo consecrationis suæ*, *Valente & Valentiniano Juniore primum Augg. Cons.* Hic annus notatur in fastis 376. quo patet adhuc viguisse insanias Mithriacas. Eodem anno Sextilius Agesilaus dicitur *Pater Patrum Dei Solis Invicti Mithrae* pag. 28. 2. & sequenti *Gratiano & Merobaude Cons.* Rufius Cejonius *Pater sacrorum Mithrae* num. 6. vocatur, & inferius *Persidicique Mithræ Antistes.* Sacrorum hæc nomina jam explanavi.

Ità pervincente diaboli nequitiâ, dum Crucis signum Imperatorum diademati præfulgeret, adhuc vexilla superstitionis palam in Urbe explicabantur. Integrum tandem triumphum Christus egit, & Mithram profanaque myste-

ria

ria depulit. Celebre est testimonium S. Hieronymi epist. 7. ad Lętam, ubi hæc ait: *Ante paucos annos propinquus vester Gracchus, nobilitatem patriciam sonans nomine, cùm Præfecturam gereret urbanam, nonne spelæum MITHRAE, & omnia portentosa simulacra, quibus Corax, Gryphus, Miles, Leo; Perses, Helios, Bromius, Pater initiantur, subvertit, fregit, excussit?* Hùc referendus est locus Prudentii libro primo adversus Symmachum vers. 563.

Jam quid Plebicolas percurram carmine Gracchos
Jure potestatis fultos, & in arce Senatus
Præcipuos, simulacra Deûm jussisse revelli,
Cumque suis pariter lictoribus, omnipotenti
Suppliciter Christo se consecrasse regendos.

Annus quo Præfecturam Urbanam egit Gracchus, quærendus est, ut postremos subversæ superstitionis Mithriacæ casus venemur, & ultimam dissertationi nostræ manum imponamus. Baronius ad annum 383. num. 3. importunè errorem in Hieronymo irrepsisse suspicatur, & loco Præfecturæ prætoriæ, urbanam esse positam. In Codice Theodosiano lex prima tit. ne in sua causâ quis jud. data est *ad Gracchum P.P.* (nempe *Prefectum Pretorio*) *Kal. Decembris, Valente V. Valentiniano AA. Coss.* hoc est anno C. 376. Ad eundem simili titulo appellatum directa est lex 3. de quæstion. *Pridie Non. Januar. Gratiano Aug. IV. & Merobaude Coss.* videlicet anno sequenti 377. Gothofredus in notis ad has leges tom. 1. pag. 93. & tom. 3. pag. 252. inscriptionem correxit, & *Gracchum P.V. Præfectum Urbis*, reposuit; quomodò etiam se habet lex unica Cod. Justinian. eod. tit. ne quis in sua caus. & concinunt recitata Hieronymi & Prudentii testimonia. Hincque collegit, excisa fuisse Mithræ simulacra altero ex præscriptis annis, & perperam id à Baronio referri in annum 383. sexennii metachronismo. Pagius in sententiam Gothofredi concedit in crit. Baron. ad eundem annum num. 5. At falluntur viri docti, & chronologiam confundunt. Quomodo enim fieri potuit, ut altero ex

iisdem

iisdem annis Gracchus *specum Mithræ & portentosa simulacra, Coracem, Gryphum, Leonem* & cetera à Hieronymo memorata, *subverterit, fregeritque*, si tunc eadem ipsa portenta, ex indicatis inscriptionibus, tradebantur, in ipso certè Mithræ specu, sacerdotesque ea profana sacra & titulos sui sacerdotii publicis monumentis consignabant? Quare in alium annum ducenda est Præfectura Gracchi, & Mithræ excidium. Quod ut clarius pateat, prius eam Præfecturam Gracchi in annos prædictos non incidisse demonstro. Anno *376.* fuit Præfectus Urbi Rufinus, ut palam facit lex 3. Cod. Justin. de offic. Præf. Urb. eidem data *vi. Kal. Jul. Valente A. V. Valentiniano jun. Coss.* Quintus Consulatus Valentis & primus Valentiniani junioris conferuntur in dictum annum *376.* iisdemque Consulibus lata est lex prima Cod. Th. ne in sua caus. quam Gothofredus vult directam ad Gracchum *Præfectum Urbi*. Nec sanè duo Præfecti eodē anno esse poterant. Annus proximus excepit Probianum Præfectum Urbi, ad quem directa est lex 3. Cod. Th. tributa in ipsis spec. *xv. Kal. Octob. Gratiano A. iv. & Merobaude Coss.* qui in annum ipsum 377. Consules processerunt, ut diximus. Quamobrem non ante annum sequentem 378. Præfecturam Urbanam gessit Gracchus; eo etenim signatur prædicta lex unic. ne quis in sua caus. expressis verbis, *ad Gracchum Præfectum Urbi, Kal. Dec. Valente vi. & Valentiniano II. Coss.* Quam subscriptionem cum viderit Gothofredus, miror, nihilominus Præfecturam Gracchi retrò tulisse ad alium annum. Profectò apud Panvinium nullus notatur Præfectus Urbi hoc anno. Quare in locum hunc vacuum nil vetat quin reponamus Gracchum. At quoniam id ipsum quod de judicibus statuitur in hac lege Codicis Justin. datâ anno 378, sancitum quoque reperitur in aliâ jam memoratâ antecedenti anno 376, vel hujus titulus & subscriptio emendanda venit, vel rectiùs dicendum, Imperatores legem jam latam rursus instaurasse post duos annos. Ne verò inanis sit inscriptio alterius legis

gis

gis tertiæ de quæst. *ad Gracchum P. P.*, quæ hac ipsâ notâ extat in Codice Just. leg. 10. de dignit. editionis Contii, (nam Gothofredus habet P.V.) omninò arbitror, hoc anno 377. quo tradita est, *Gratiano iv. & Merobaude Coss.*, Gracchum Præfecturam Prætorii administrasse. Quo munere defuncto exinde evectus est ad Urbanam Præfecturam, quæ Romæ honoribus omnibus & potestatibus illustrior habebatur. Atque ita tempora suo ordine digesta consistunt: leges in speciem pugnantes conciliantur: & Gracchus suis dignitatibus restituitur. Igitur A.C. 378, & non antea, dejecta simulacra Mithræ, subversus specus, abolita sacra, & præterea Victoriæ ara, de qua celebris pugna inter D. Ambrosium & Symmachum exarsit, convulsa, aliaque gesta sunt à Graccho Præfecto Urbi, quæ memorantur Hieronymo & Prudentio.

Putaveram ad umbilicum rem perduxisse; sed aurem vellunt carmina D. Paulini superius mihi recitata, quæ hucusque firmatis labem aliquam inferre videntur. Poëma extremum, quo ea carmina continentur, rectè conjicit illustris Muratorius in præfatione, à Paulino fuisse elucubratum & inscriptum Antonio, A. C. 394. aut 395. Cùm verò inibi mentio sit *Invicti* seu Mithræ *spelæa sub atra* culti, haud verum erit, ejus sacra & specum ante septem & decem annos à Graccho fuisse subversa. Sed eo Poëmate, ut opinor, sanctus Vates potius proscindit Gentilium numina & errores, prout ab iis fingebantur & tradebantur, quàm velit ritus omnes, sacrificia, & ceremonias, quas describit, tunc viguisse. Quod cetera percurrenti conjectare licebit. Quamvis enim non sim nescius, ad hæc quoque tempora Pauliniana Christianos perinde ac Paganos, veluti duo reipublicæ membra, in Imperio Romano egisse; attamen istis ritus suos & religionem publicè exercendi, si non in totum, saltem maximâ ex parte jus fuerat sublatum, ut tot querelæ Gentilium scriptorum, & leges Principum, Theodosii potissimum, sub quo vel filiis hæc Paulinus scribebat, luculen-

lenter demonſtrant. Cum igitur certis teſtimoniis comperimus, ſpelæa Mithræ detrita, & myſteria interdicta à Gracchο fuiſſe anno 378. nemo ſibi perſuaſerit, ea adhuc anno 395. perſeveraſſe. Quare Paulinum ità loquutum fateri oportet, ut exprobraret quod factum fuerit, & impia religio doceret, non quia tunc fieret. Queritur Muratorius, ſe divinare non potuiſſe, quiſnam fuerit ille *Antonius*, cui D. Paulinus Poëma ſuum inſcribit. Reperio in Faſtis *Antonium* cum Syagrio Conſulem ad annũ 382. & in Codice Theodoſiano, ſæpius occurrit *Antonius* maximis in Italiâ & Galliâ functus muneribus & dignitatibus. Ad eum quoque quinque ſunt datæ epiſtolæ à Symmacho, lib. 1. ab ep. 83. Qui ſanè, prodente temporum ratione, non alius eſt ab hoc Paulini amico.

ADDENDA

Ad Cap. III. de Mithra.

UM in Museo Strozzio gemmas antiquas, earumque innumeros ectypos cretâ vel sulphure expressos evoluerem, inter hos occurrit simulacrum Mithræ novo symbolorum apparatu spectabile, & uberiori quam saxa in Opere mihi descripta figurant. Curiosè & intentè singula perlustrantem animadvertens Illustrissimus Leo, quæ humanitas ejus est nobilissimo generi par, nil moratus est, quin eo ipso ectypo, nonnullisq; aliis me liberaliter donaret. Igitur quæ scripseram animo revolvens, & cum hac Mithriacâ gemmâ componens, observabam plura à me jam fuisse explicata, non pauca verò novi argumenti segetem parare. Sanè Mithram in gemmâ Abraxeâ sculptum nondum sciebam, neque pro amuleto superstitiosâ religione usurpatum cognoveram. Quarè Leonardi Augustini opus Italicum de gemmis antiquis perlustrans, in 2. parte, cujus tunc primùm copiâ mihi feceram, ipsam hanc gemmam delineatam offendi num. 77. Cujus iconem cùm ob temporis angustiam hùc transferre nequeam, describere saltem non prætermittam. Mithra eodem prorsus habitu & formâ ac in nostris tabulis, Taurum procumbentem calcat & ferit. Canis adsilit ad vulnus, Delphinus, in meo ectypo Serpens, propè jacet. Scorpius testes Tauri invadit: Testudo sub caudâ, quæ in spicas desinit. Duo juvenes mitrati, quorum unus semen ejicit, alter reductâ veste sinum explicat. Hinc Cornucopia, inde ramus Palmæ, cui appensa est hominis calvaria. Supernè caput juvenis radiatum, ut in nostris, cum flagro; ab alio latere caput itidem mulieris, cui Luna falcata insidet. Subtus aliam Solis radiatam effigiem sculpsit Augustinus, mihi corona est. Septem Stellæ (Planetas putat idem Au-

ctor) Fulmen, Caduceum, Sagitta, binæ volucres spatium inter Solem & Lunam occupant. Figuras has singulas interpretatione accommodâ percurrit ipse Augustinus. Quem gavisus sum nonnulla, quæ mihi jam explicata fuerant, judicio suo & auctoritate obfirmasse. Symbola enim Mithriaca ad generationem pertinere ait. Atque inde Taurum prostratum repræsentare Tellurem, quam radiis, veluti gladio Sol Mithra penetrans, fecunditatem inducit. Vel cum in Tauri signo Sol versatur, terram fœtam aperit, & calore suo semina ad rerum productionem educit. Porrò Octobri mense Solis virtute diminutâ semina, agente frigore, intra sinum terræ reconduntur, quod Scorpius testes constringens significat. Cetera haud refero, apud ipsum videnda. Tantùm moneo, septem illa sidera mihi Planetas non esse. Quippe cùm jam Solem & Lunam effigie humanâ expressisset scalptor, quid opus erat iterum figurare? Imò non septem, sed octo Stellæ in nostrâ gemmâ numerantur, inter quas una illustrior & grandior Solem antecedens. Illas fixas esse, hanc Venerem arbitror. Ceteros Planetas sub aliis figuris video. Nimirum Fulmen indicat Jovem, Caduceum Mercurium, Sagitta Martem, quæ vulgata sunt eorum symbola. Hinc malè Augustinus his denotari cœlum, aërem, & amorem dixerat. Saturnus fortasse latet sub alio signaculo informi, in nostrâ gemmâ fulmini adposito; quod aliud fulmen Augustinus fecerat. Rursus duos juvenes vel ipse perperam expressit in suo schemate; vel in nostro diversimodè repræsentantur. Quippe eorum alter non veretrum, sed facem demissam è regione inguinum manibus tenet, unde non semen, sed flammula manifestè prodit. Nam & alter juvenis facem attollit. Ita ut utrique idem sit habitus ac in aliis tabulis Mithriacis.

Partem aversam hujus gemmæ delineatam exhibet Augustinus proximè sequenti numero 78. Stat Leo ore Apem præferens, quem literæ obscuræ significationis undequaque ambiunt, septemque sidera. Leonem Mithræ

signum

signum esse satis in Opere ostendi; Apem quoque & mel eius sacris adhibitum. Literas ignorabiles, uti vocat Appulejus, nequaquam solicito. Ejusmodi stellarum numerus in gemmis Abraxeis apud Chiffletium passim occurrit. Nostram itaque hanc Mithriacam gemmam, ex iis unam esse, quas Gnostici & Basilidiani pro amuleto usurpabant, nullus dubito. Nam Mithra, qui Sol est, peculiari religione monstris Abraxeis accessit, tamquam malorum depulsor, & felicitatis arbiter ac dispensator. Hinc etiam in saxis vota nuncupantur Mithræ pro salute, & prospero rerum bellorumque successu, ut vidimus.

Hìc Mithram gemmâ, toto opere saxo expressum conspeximus. Non prætermittam æneum quoque ejus simulacrum memorare. Extat apud Reinesium Class. 1. nu. 277. hæc inscriptio. M. Ulpius &c. IN. HONOREM. DEI. SOLIS. INVICTI. MITHRAE. SIGNVM. AENEVM. P. N. LXXXXV. DONVM. DEDIT. Hanc notam P.N. compendio sculptam, PoNdo significare nullus dubito. Ut tot pondo fuerit signum illud æneum Mithræ. Quo figuras expressas puto, quibus constant Mithriaca simulacra ex solido marmore, nempe Mithram Taurum, Canem, Serpentem, & Scorpionem; cuiusmodi duo extant in Burghesiano viridario nobis descripta cap. 1. pag. 159. aliudque pulcherrimum ex nigro marmore nuper vidi in aulâ Palatii Eminentiss. Cardinalis S. Crucis.

Pag. 191. *lin.ult. in fin. adde*: Leonardus Augustinus de Gemmis antiq. parte 2. num. 82. delineatum præbet senem alatum, qui sinistrâ Scorpionem & baculum apprehendit, altero baculo dexteræ imposito, veluti iis innitatur, cum aliis symbolis. Solem hunc esse rectè arbitratur, alatum ob cursus velocitatem; Scorpionem verò indicare ait, gemmam illam Abraxeam sub ejus signo scalptam fuisse, & baculos utrimque stantes ortum & occasum Solis. At non aliundè petenda est explicatio hujus simulacri, quam ex recitato loco Plutarchi. Sol enim dum in signo

Scorpionis versatur, baculis innititur, tamquam fulcris, ob caloris diminutam virtutem, ideoque & specie senis fingitur.

Pag. 192. *lin.* 9. *adde*: In inferiori cubiculo Palatii Principis Justiniani tabula extat Mithriaca, in qua præter alia symbola, *Vas* quoque ante pedes juvenis apparet, non informe ut in nostrâ Antiate, sed maxime conspicuum, ansulis utrimque manifestò instructum. Quo probè firmatur conjectura hic exposita.

Pag. 197. *lin.* 32. *adde*: Reinesius lib. 3. var. lect. pag. 603. uno verbo ænigma hoc, nobis fusius agitatum, absolvit. NAMA. SEBESIO, inquit *manifestò est ex Græco*, ναμα σεβεθιον nempè *Fluvius Sebethus*. Ναμα utique Græca est vox, *fluentem*, seu *aquæ scaturiginem* denotans. At quousque docear, cur simulacro Romæ sub Capitolium olim, ut diximus, posito, & nunc in ædes Burghesianas translato, Sebethus Neapolitanus inscribi debuerit, & rursus quid rei esse possit fluvio cum Mithrâ, in sententiam doctissimi Antiquarii ire nequeo.

DIS-

DISSERTATIO
DE
BELENO
ET ALIIS QUIBUSDAM
DIIS AQUILEJENSIBUS.

DISSERTATIO DE BELENO

VETERUM AQUILEJENSIUM DEO.

Cuique Urbi olim Deus proprius. Aquilejæ Belenus cultus, qui Apollo. Beleni veteres inscriptiones producuntur & illustrantur. Belinus quoque dictus. Emaculatur Dandulus. Belenus Deus Noricorum, unde lectio Tertulliani asseritur. Apud Gallos etiam celebris ejus religio. Nomen Beleni malè Scriptores à Belo seu Sole deducunt. Sol non idem ac Apollo populari religione, quod pluribus ostenditur. Belenus ubique pro Apolline habitus. Origo nominis aliundè tentata. Fortasse ab Heleno, qui Pyrrhi comes post excidium Trojæ unà cum Henetis, Trojanis, & Græcis navigavit. Variæ in hanc rem conjecturæ. Undenam populis Carnorum appellatio?

VETERES omnes, quibus veri Numinis cognitionem fraus Dæmonis subduxerat, cùm Deum quærerent, rerum sensibilium argumenta sectantes, iis divinitatem inesse facili superstitione arbitrati sunt. Hinc homines factorum gloriâ clari, sidera, virtutum vana nomina, animalia ipsa, & *in summa*, ut ait Sex. Empyricus propè initium lib. 8. in Mathem: *quæcumque prosunt vitæ humanæ*, aris templisque imposita, Deum nullum, ubi infiniti essent, fecere. Ita cœlum, terram, mare, & immensa aëris spatia populus Deorum invasit; & insana religio res penè singulas veluti sub imperium impietatis coëgit. Nec tamen Dii om-

omnes æquo jure censiti, sed majorum gentium alii, Consentes, Olympici, Selecti: alii verò minores, Indigetes, Penates, Semidei, Deorum plebs, & quasi turba proletaria sunt appellati. Suum quoque gens quęlibet & regio Deum proprium inauguravit, quem peculiari religione inter alios principem veneraretur: tamquam jus esset populis, uti regem suffragio constituere, ita numen consensu populorum adoptare. Deos hos *municipes* vocat Minucius in Octavio prope initium; unde est Tertulliani lepidum scomma in Gentiles: *Satis rideo etiam Deos decuriones cujusque municipii, quibus honor intra muros suos determinatur*, ad Nationes lib. 2. cap. 8. nam alibi dixerat, *unicuique provinciæ & civitati suus Deus est*, Apologet. cap. 24. Hinc cùm Romani Urbem aliquam obsiderent, certo carmine, cujus formulam recitat Macrobius lib. 3. Saturn. cap. 9., evocabant ejus *tutelares* deos. Et propterea ipsi deum, in cujus *tutela* Urbs Roma erat, ignotum esse voluerunt, ne scilicet, ut subdit idem auctor, *quod sæpe adversus Urbes hostium fecisse se noverant, idem ipsi quoque hostili evocatione paterentur, si tutelæ suæ nomen divulgaretur*. Sacra inde, quæ diis Urbium ex patrio instituto dicabantur, *Municipalia* dicta, ut in lapide Gruteriano pag. 66. 3. *Calpurnius* II. *Vir bis Flam. sacr. pub.* MVNICIPAL. Rursum Dii *præsides*, tanquam in tutelam adscripti, vocantur in alio epigrammate apud Reinesium Class. 1. num. 4. *Dis deabusque* PRAESIDIBVS *provinciarum*: & quòd gentis alicujus proprii & peculiares essent, *gentiles* priore loco Tertulliani; atque *patrii* in saxo 224. class. eâdem: *Diis deabusque* PATRIIS. Ejusmodi religione peculiari coluisse ait Minucius, *Eleusinios Cererem, Phrygas Matrem, Epidaurios Æsculapium, Chaldæos Belum, Astartem Syros, Dianam Taurios, Gallos Mercurium.* Videasque, si lubet, Lactantium lib. 1. cap. 15. Sidonium carm. 9. v. 165. ad Felicem, Prudentium contra Symmachum lib. 2. Porrò hæc numina vulgò fere nota,

&

& aliis quoque gentibus in promiscuam aliorum religionem adscita erant. Alia obscura deorum vocabula non tam cultu, sed etiam nomine propria, *municipali consecratione*, ut ait Tertullianus eodem loco Apologetici, colebantur, ut *Casiniensium Delventinus*, *Narniensium Visidianus*, *Æsculanorum Ancaria*, *Volsiniensium Nursia*, *Ocriculanorum Valentia*, *Sutrinorum Nortia*. Ampliorem catalogum ignotorum deorum ex antiquis lapidibus congessit, notisque illustravit Jacobus Sponius in miscellan. erud. antiquit. Sect. 3. quem consulas.

Aquilejensibus priscis deus quoque suus municipalis & patrius fuit, qui BELENVS appellabatur. Aquileja Carnorum seu Venetiæ Urbs quondam florentissima, quam Herodianus [a] *maximam & ingentis magnitudinis* vocat, *ditem* Mela [b], *opulentum emporium* Julianus Cęsar [c], Procopius [d] *magnitudine & civium frequentia insignem*, amplissimo verò elogio ab Imperatore Justiniano [e] *omnium sub Occidente Vrbium maxima* dicitur. Nunc, quò res humanas fortuna agit, superstite magni nominis umbrâ, inter ruinas, quæ penè etiam perierunt, sepulcrum quęrimus pristinę magnificentię & nobilitatis. Hanc vicem celeberrimæ Urbis eleganti carmine latino olim deflevit Nicolaus Madrisius Utinensis, quem inter amicos optimum, severioribus disciplinis, & politiori literaturâ egregiè excultum, honoris causâ nomino. Nos de ejus Patriarchatu, & dignitate Ecclesiasticâ, si Deus annuat, aliquandò agemus. Itaque Aquilejenses, dum inter gentilitatis tenebras versarentur, BELENVM Urbis præsidem & tutelare Numen inclytâ religione sunt prosequuti. Auctor est Capitolinus in Maximinis cap. 22. ubi hæc tradit: *cum igitur frustrà obsideret Aquilejam Maximinus, legatos in eandem Vrbem misit, quibus populus penè consenserat, nisi Menophilus cum collega restitisset, dicens etiam deum* BELENVM *per Aruspices spopondisse, Maximinum esse vincendum*. Rem eandem narrans Herodianus lib. 8. cap. 3. ita

a *Lib.* 8. *cap.*2.
b *Lib.* 2. *cap.*4.
c *In Orat. de Constantio.*
d *De bell. Vand. lib.* 1. *cap.*4.
e *In Auth. coll.*4. *tit.* 8 *de Pręt. Paphlag. in princ.*

ita ait: *Ceterum nonnulla quoque oracula ferebantur patrii cujuſdam numinis victoriam promittentia*. BELEM *vocant indigenæ*, *magnâque eum religione colunt*, APOLLINEM *interpretantes*. Non vulgarem diſcas *Beleni* dignitatem, qui in Oraculum fuerat conſtitutus. Nimirum ipſe *Apollo* erat, vaticiniorum pater & inventor. Nam & in hanc interpretationem conſentit Capitolinus ſtatim poſt verba recitata: *unde etiam poſtea Maximini milites jactaſſe dicuntur*, APOLLINEM *contra ſe pugnaſſe*. Hinc perperam ſcriptor ille, de quo meminit Salmaſius ad hunc locum, in codice Palatino notaverat ad marginem, *ideſt Martem*. Apollinis hanc ſignificationem Beleno tributam, & religionem apud Aquilejenſes magnificam, plurimo veterum lapidum teſtimonio deprehendimus. Hi magnâ ex parte Aquilejâ Venetias deportati, adhuc in ampliſſimis Grimanorum ædibus viſuntur. Poſt Pighium in Herculeprodicio eos retulit Gruterus in ſuo magno inſcriptionum theſauro pag.36. & 37, Reineſius nonnullos deſcribit. Omnes hùc transferre placuit, quod ratio argumenti ſibi poſcere videbatur; ne, dùm de Beleno integram diſſertationem meditamur, ad eius monumenta conquirenda aliò lectorem ablegemus. Præterea & correctiores hìc prodibunt, collatis nonnullis, ubi ſuſpicio mendi inerat, cum ſuis authographis, vel cum manuſcriptis ſchedis, quas penès me habeo, ex quibus etiam aliquos hactenus ineditos proferam, & notatiunculas, prout rei opportunitas exigere videbitur, interſeram.

1

APOLLINI
BELENO. AVG
IN. HONOREM
C. PETTI. C. F. PAL
PHILTATI. EQ. R
PRAEF. AED. POT
PRAEF. ET. PATRON
COLLEGIORVM
FABR. ET. CENT
DIOCLES. LIB
DONVM. DEDIT
L. D. D. D.

2

APOLLINI
BELENO
C. AQVILEIENSIS
FELIX

3

APOLLINI
BELENO. AVG
TIB. CLARISTIO
ET. CORNELIAE. Q. TICILAN
CONIVX. CVM. FILIS. CLAVD
CONSTANTE. FEROCLANO
EVTICHIANAE. AERISTIONE
EX. VOTO. POSVER. SIGNVM
CVPIDINIS. L. D. D. D

His saxis, (quorum primum & secundum ex Gruteri pag. 36. num. 11.& 12.postremum ex nostris schedis est desumptum) nomen *Apollinis* tributum *Beleno* vides. Caussam inferius perscrutabor. Literam singulariam C in secundo, *Colonia*, explicat Reinesius Class. 1. num. 51, tanquam *Colonia Aquilejensis Felix* aram hanc Beleno posuerit. Unde

damnat Auctores indicis Gruteriani, quòd c.23. lit.A.non intellectâ C singulariæ significatione, eam per *Cajum*, non per *Coloniam* exposuerint. Ita enim in 7.491.C.B. est *Colonia Bononia*, in 6.484. C.I.*Colonia Julia*, & in 5. 1142. C.Aquilejensi. *Felix* verò est epitheton Coloniæ: ut Capua Colonia Julia Felix, Colonia Felix Augusta Nolana, & aliæ passim. Sed deceptum ipsum doctissimum Antiquarium,& Auctores indicis rectè legisse *Cajum*,nullus dubito. Etenim *Caius Aquileiensis Felix* homo aliquis fuit, qui Beleno monumentum illud dicavit. Nam & in memoratâ inscriptione 5. 1142. quam ipse in argumentum suæ lectionis profert, C omninò *Caium* designat, non Coloniam, ut sensu ipso statim percipimus. Sic enim se habet suppleta ex nostris, nam Gruteriana tres tantummodo primos versus exhibet.

IALISSO. COIVG
ET. C. AQVILEIENSI
SVAVI
NEMESIN. L. C. FRENIO. SECVN
GRAMMAE

Certè *Nemesina* sepulcri titulum posuit *Jalisso coniugi*, & *Caio Aquileiensi Suavi*, non *Coloniæ*. *Aquileiensis* nomen est familiæ seu gentis, cui præponitur prænomen *Cai*, sequiturque cognomen *Suavis*. Id aliis exemplis vetustatis confirmo. Saxa sunt Aquilejensia, quæ libentius hìc exscribo, quòd nusquam edita inveniantur.

1

CAESARIS. Ñ. SE
FILIO. PIISSIMO
ET. L. AQVILEIENSI. AGATHIO
ET. HELIO. COLONORVM

2

T. AQVILEIENSIS
STRATONICVS. SIBI. ET
NVMISIO. TIBERIO
BASILEO. FILIO. SSIMO
QVI. VIXIT. ANN. XXXVI. M. V
D. XIIX

3 *sic*

PETRONIAE. AQVLEIENSIAE
M. IVLIVS. SOTER. CONIVGI
INCOMPARABILI

Vides non tantùm *Caji*, sed prænomina quoque *Titi* & *Lucii* genti *Aquileienſi* fuiſſe uſurpata. Neque enim quis, puto, dixerit illud vocabulum deſignare Patriam. Nam cuilibet ſaxa antiqua vel ſummis digitis verſanti notum eſt, eam eſſe ſedem gentis, non patriæ. Et licet aliquandò inveniamus patriam inter nomen & cognomen locatam, ut notarunt clariſſimi Antiquarii Reineſius ep.46. ad Rupertum pag.388. & Fabrettus inſcript. domeſtic.cap.4. p.340. in noſtris hiſce ſaxis id non patimur, ne homines illos prænomine & cognomine notatos, abſque nomine cogamur fateri. Et rem extrà dubium videtur ponere *Petronia*, quæ ſi patriam ſignare voluiſſet, ſe *Aquileienſem*, non *Aquileienſiam* vocaſſet. Cujus inflexionis in *Veronia* muliere exempla præbent inſcriptiones 4.485.& 4.746. Florentiæ in Vineâ Strozziâ hoc extat epigramma exſcriptum nuper ab eruditiſſimo Montfauconio: *Libius Abaſcantus Aquileiæ Speni coniugi ſuae benemerenti*. Libius hic Abaſcantus, permu-

mutatâ priori literâ, idem fortassis ille est *P. Vibius Abascantus*, qui in lapide inferius recitando *Sevir Aquileiensis* signatur. Unde & conjugi eandem fuisse patriam conjicio, à qua nomen *Aquileiæ* sumpserit. Porrò nomina familiarum sæpius ab urbibus deducta ostendo cap. 1. inscriptionis M. Aquilii. Vel cùm utrosque, virum & mulierem, Libertos credam, prodente nominum charactere, mulier libertate donata ab ipsâ Coloniâ Aquilejæ, simul etiam nomen accepit. Nam servis urbium cùm manumitterentur, ipsarum nomen cum libertate datum fuisse, pluribus exemplis demonstrat Fabrettus cap. 6. pag. 434.

Tiberius Claristio in tertio epigrammate cum conjuge & filiis *signum Cupidinis Apollini Beleno ex voto posuere*. Signa & donaria in templis alienorum deorum collocata passim occurrunt in literatis saxis. Helvius Felix signum *Apollinis* dicat *Fortunæ Primigeniæ* in 1.77. eidem signum *Libri Patris*, simulacra duo *Spei*, & signum *Æquitatis* eadem paginâ consecrantur. At plura alia exempla erudita congerit Fabrettus in Apologemate pag. 7. Fortè inter hos conjuges dissolutam concordiam & amoris vinculum restituisse *Cupido* credebatur; gratia autem accepti beneficii in *Belenum* relata, perinde ac si, tanquam tutelare urbis numen, civium patrocinia apud alios deos ageret & negocia procuraret, ex eorumque numero esset, quos *procurantes*, & *prefectos*, & *præsides* vocat Tertullianus in Apologet. cap. 24.

1

BELINO. AVG
SACRVM
VOTO. SVSCEPTO
PRO. A. AQVILIO
C. F. POM. VALENTE
IIII. V. I. D. DESIG
PHOEBVS. LIB
V. S. L. M

2

BILIENO. AVG
NALVIVS. PINTITVS

3

BELEN. AVG
IN. MEMOR
IVLIOR
MARCELL. ET
MARCELLAE. ET
IN. HONOREM
IVLIARVM
CHARITES. ET
MARCELLAE. FILIAR
ET. LICIN. MACRON
IVNIOR. NEPOTIS
C. IVLIVS. AGATHOPVS
IIIIII. VIR. AQVIL.
L. D. D. D

4

BELENO
AVG. SACR.
L. CORNELIVS
L. FIL. VELL
SECVNDINVS
AQVIL
EVOC. AVG. N
QVOD. IN. VRB
DONVM. VOV
AQVIL
PERLATVM
LIBENS. POSVIT
L. D. D. D

5

BELLENO
AVG
P. VIBIVS
ABASCANTVS
IIIIII. VIR. AQVIL
DONVM. DEDIT

6

BELINO
AVG. SAC
L. IVNIVS
SVCCESSVS
V. S. L. M

Belenus hisce inscriptionibus AUGUSTUS vocatur. Alios quoque deos simili cognomento seu epitheto insignitos frequenter conspicimus. Caussam quærunt eruditi. Sponius Recherch. d'antiq. dissert. 29. pag. 481. occasione lapidis *Nymphis Augustis* dicati, ait hoc epitheto designari, deos conservationi familiæ Imperatorum invigilare. Reinesius epist.

epist. 69. ad Rupertum pag. 654. ubi Deos plures, quibus *Augusti* nomen inditur, collegit, id nominis diis tributum putat in adulationem summarum potestatum, quas diis æquare consueverunt; & cum diis suis supplicare videri vellent, simul Augustos suorum temporũ adorare & colere. Cui sententiæ confert mos inductus, quo Principes nominibus ipsis deorum appellabantur. Templum Hierosolymitanum impiâ profanatione sibi dicari jussit Caligula, titulo *Jovis illustris novi Caji*, teste Philone legat. ad Cajum. Geta & Caracallus vocantur *novi Soles* in numismate Græcis characteribus insculpto apud Morellum in specim. pag. 26. Feminas quoque Imperatorum eadem insania incessit. Unde Julia Sabina *nova Ceres*, Julia Pia *nova Vesta*, aliæque sunt nuncupatæ, ut notavit Cl. Bonarota in suis observat. pag. 40. & 70. Imperatoribus etiam viventibus templa, adorationes, & sacra instituta fuisse nemo ignorat. Quare cum Apollinem *Augustum*, Silvanum *Augustum*, Belenum *Augustum* offendimus, non alia hæc numina sunt, quam ipsi Cæsares tunc viventes, quibus vota sua nuncupabat stulta gentilium adulatio. At fortassis aliò ire licet. Nomen Augusti ex sui origine, *sanctum* & *consecratum* significat, ut ait Festus. Et Ovidius Fastor. lib. 1. vers. 609.

Sancta vocant augusta patres: augusta vocantur
Templa sacerdotum rite dicata manu.

Hinc Octavio Cæsari hoc cognomen additum, *ut scilicet*, ait Florus lib. 4. cap. ult. in fin. *jam tum dum colit terras, ipso nomine ac titulo consecraretur*. Et Suetonius in vitâ cap. 7. *quòd loca quoque religiosa, & in quibus auguratò quid consecratur, Augusta dicantur*. Dio lib. 53. p. 507. postquam dixit, quare nomen *Augusti* suscepisset, hæc addit: *Tanquam aliquid esset supra hominum conditionem: nam quæ in honore atque cultu sunt, ea Augusta vocantur*. Unde qui græcissabant σεβαςὸν vocabant, quasi *sanctum*. Nomen ergo *Augusti* Diis proprium, ex primæva vocabuli notione: quibus opus non est, ut illud ab Imperatoribus tan-

tanquam precariò mutuentur. Nam quis magis *sanctus* & *sacer* falsæ religionis judicio, quam Juppiter, Apollo, & cetera deorum vocabula? Inscriptus est lapis apud Reinesium Clas. 1. 108. & 148. DIS SANCTIS. & 260. DIANAE. SANCTAE, 64. & 65. HERCVLI SANCTISSIMO, nec plura exempla vacat referre. Appulejus lib. 6. Metam. *Supplicanti*, inquit, *se Juno cum totius sui Numinis augusta dignitate præsentat*. De ipso Augusto Cæsare dixerat Naso versu antecedenti,

Hic socium summo cum Jove nomen habet.

Juppiter ergò *augustus* ante Octavium, qui in societatem nominis per adulationem adscitus fuit. Unde facilè suspicor, Belenum & Deos ceteros *augustos* vocatos, propriæ dignitatis merito, non ob consortium divinitatis cum Imperatoribus, vel quòd eorum custodiæ excubarent. Non negaverim tamen, ævo Cæsareo frequentius id usurpatum, ut intenderetur erga Principes reverentia, quibus æqua cum Diis tituli majestas esset.

Primum epigramma monet, *Belenum* vocatum quoque fuisse *Belinum*. Eundem characterem præferunt duo hæc ex Grutero pag. 36. 14. & pag. 1066. 8.

1

BELINO. SACR
L. VECTONIVS. L. L
SECVNDVS IIIIII

2

BELINO
SEX
CAESERNIVS
FAVSTVS
IIIIII. VIR
V. S. L. M.

In textu Græco Herodiani, cujus verba recitavi, legitur Βελίν. Salmasius ad Capitolinum, loco itidem laudato, scribendum censet Βελίνον. Rectè ad fidem nostrorum lapidũ. Discriminis caussam puto, quòd, qui *Belinum* usurparint, Græcam terminationem sint sequuti: qui vero *Belenum*, Romano more vocem extulerint, quod frequentius

receptum fuit, ut in saxis, & latinis Scriptoribus apparet. Hinc verum nomen potius *Belenum* fuisse crediderim, & ex E in I. transitione, enatum *Belinum*. Nam eæ vocales, *cum magnam habeant inter se communitatem*, ut inquit Varro de ling. lat. lib. 5. in scribendo & pronunciando altera in alterius locum immigrabat apud antiquos, ex Agellio noct. Attic. lib. 10. cap. 24. Donato in Terent. Phorm. & Quintiliano lib. 1. cap. 4. Exempla, quæ ad rem marmorariam pertinent, peti possunt ex Gruteri indice XIX. & notis Reinesii ad inscr. 2. Class. 1. Et hoc sanè magis arridet, si eam originem habet Belenus, quam inferius proponam. At Belenum pessimè corrupit Ravisius, *Tellenum* deum Aquilejensium tutelarem effigens, in Officinâ cap. de Diis nemorum. Qui poterat *Tellinum* quoque Brixiensium deum, pro Marte habitum, de quo plura Octavius Rubeus in Memor. Brix., in *Belinum* induere. Quamquam Reinesius æquior est in Ravisium, quem scripsisse ait *Bellenum*, increpans amicum Christianum Daumium, quòd imponi sibi à futili typographo passus fuerit, epist. 93. ad eum datâ pag. 237. At aliâ viâ peccarunt Gyraldus Syntagm. de DIS lib. 1. & Rhodiginus var. lect. lib. 4. cap. 17. *Felenum* vocantes Aquilejensium Deum. Pejus lapsus est Marquardus de Susannis celebris Juris-Consultus Utinensis, qui in tract. de Judæis part. 3. cap. 1. num. 26. Aquilejenses duo numina tutelaria coluisse scribit, *Felenum* videlicet & *Belenum*, horumque templa alterius scilicet Feleni in honorem S. Felicis, ubi verò Belenum venerabantur fuisse Abbatiam Belinensem. Miror Henricum quoque Palladium rerum Forojul. lib. 5. pag. 82. extra lapides, quorum non paucos exscribit, *Belenum* & *Belinum* præferentes, etiam, *Felenum* cum Gyraldo, quem citat ad marginem, quæsivisse. Erroris eadem illi caussa cum cive suo Marquardo, ex sacrâ scilicet Æde S. Felicis Martyris, quem cum vulgò incolæ S. Fel vocitent, putavit eodem loco *Feleni* templum olim stetisse, *non obscurâ*, ut ait, *nominis allusione*.

sione. At mutilum illud est & corruptum, ex ingenio nostri idiomatis, *S.Felicis* vocabulum, non *Feleni*, quem nusquam Aquilejenses novere. Rectius coniicit Palladius, à *Beleno* seu *Belino* fluxisse appellationem Abbatiæ, ut loquimur, *della Beligna*, templo D. Martini insignis.

Andreas Dandulus, cujus Ms. Codex in Bibliothecâ Vaticanâ asservatur num. 5842, narrat lib. 6. cap. 1. Eliam Patriarcham, qui labente sexto seculo Ecclesiam Aquilejensem regebat, *quoddam Paganorum templum in honorem Bethel in contiguo litore in mon. Puellarum sub S.Petri Apostoli vocabulo* transmutasse. In sacris Literis *Bethel* locus est, ubi lapidem unxit Jacob, Gen.XXVIII. à quo nomine & ritu *Bæthylia*, seu *Bæthulia* lapides alicui Gentilium deo consecrati, profanis Scriptoribus vocantur. Hos animatos putabant, ut est apud Sanchoniatonem: unde moveri, & in aërem ferri scripsit Damasius in vitâ Isidori apud Photium Cod.242, ubi plura legere est de Bæthyliis. Bochartus tamen Geograph. sacr.lib.2.cap.2.mendum esse in Sanchoniatone contendit, & lapides *unctos*, non verò animatos scribendum. Quod derivationem à sacro Hebreorum ritu ad idololatricum morem traductam propiùs designat. Bethel quoque lapidem illum appellarunt veteres, quem Saturnum vorasse fingunt, ex Hesychio, & Prisciano lib.1.& 6.& Βαίθηλ *Bæthel divinum templum* Suidas interpretatur. De his plura videsis apud Scaligerum in Eusebianis num. 2150, Seldenum de DIs Syris Synt.1. cap.5. Marshamum in Canon.Chron. ad Seculum IV.pag.55. Sed nihil horum ad rem nostram. In Templo enim Aquilejensi non lapidi honorem à Paganis habitum fuisse, sed cuipiam Deo facile intelligimus. Quare corruptum esse eum locum Danduli puto, & pro *Bethel* legendum *Belenum*. Suadet affinitas vocabuli,& quòd Belenus celebre fuerit Aquilejensium numen, Bethelis verò nusquam sit mentio. Ceterum, ut obiter moneam, vox illa *in Mon.* supplenda est

ex aliis Danduli exemplaribus, in quibus legitur, *in Monasterio*. Quamobrem Ughellus, qui eodem Vaticano Codice usus est, recitans ea verba tom.5. Italiæ sacr. pag.38. malè scripsit *in monte*. Nusquam enim est, nec esse potuit Aquilejæ mons aliquis, cùm tota ea regio se in latissimam planitiem diffundat. Et sensus ipse id suadet: nam Elias templum Beleni *transmutavit in Monasterium* (donandum seculo Danduli, qui dixit, *in Monasterio*) *Puellarum sub vocabulo S.Petri*. Quod porrò nō ità accipiendum, ut tunc falsi numinis cultus in eo maneret; olim enim Aquileia, gentili superstitione expulsâ, Christo Domino nomen dederat. Sed pius Antistes templum illud adhuc extans Christiano ritu inauguravit, & locum, qui tituli infamiam nondum exuerat, sanctiori vocabulo expiavit.

In quinto versu secundi lapidis reposuit Reinesius Class. 1. inscr. 52. MARCELLINI, quòd ibi sit sermo de filiis Juliis, de filiabus Juliabus in sequentibus. Audax correctio: at quousque sensus verborum aliter refingi nequeat, eam sequi cogimur. Nam lapidem ità loqui, exemplum nuper ad me transmissum fatetur.

Civibus Aquilejensibus patrii Numinis religio ita inhæsit, ut vota adhuc absentes ipsi nuncuparent. In quarta inscriptione *L.Cornelius Evocatus Augusti donum quod in Urbe voverat Aquilejam perlatum libens posuit*, obtinuitque locum à decurionibus civitatis, quod significant literæ, L.D.D.D. *locus datus decurionum decreto*. Civem hunc Aquilejensem fuisse, denotat tum tribus VELLina, ex qua Aquileja Colonia deducta fuit, ut docent alii lapides quos alibi proferam, tùm expressi characteres, AQUIlejensis. Ex hac gente Corneliâ traductam in proximam Coloniam Forojuliensem familiam Cornelii Galli, qui summus Poëta & Augusto carus, Ægypti Præfectus infelici casu occubuit, facile suspicor. De quo iterum pauca alio loco retexam.

In-

Interim inultum abire non patimur Nicolaum Chorierium, qui de antiquit. Vienn. lib. 3. §. 24. priores duos lapides nobis surripere ausus est, ut Viennæ suæ conscriberet. Sanè adhuc visuntur Venetiis in ædibus Grimanis, nec Viennæ in Galliâ esse possunt, nisi, quod negant Philosophi, multiplicatio corporum detur. Errandi illi fons est ex Grutero lippis oculis inspecto. Pag. 36. num. 10. signatur inscriptio *Viennæ Allobrogum in æde D. Petri*: sub hac, num. 13. jacet nostra, cum hoc titulo, *in alia ara ibidem*: & inferius num. 16. similis epigraphe, *in alia*. Itaque cùm prima verè ad Viennam pertineat, sequentes quoque, ex verbis præscriptis, *ibidem* extare putavit. At progrediendum erat ordine numerorum ducente: nam cùm undecimus lapis Aquilejæ consignetur, ceteri omnes usque ad septimum decimum, non interruptâ serie, *ibidem* collocari debent. Reliquas inscriptiones Beleno dicatas exhibeo.

BILIENO. AVG.
NALVIVS. PINTITVS

In hoc epigrammate, quod supra etiam produxi, nomen Beleni novâ characterum formâ procusum est. Fabrile mendum haud dubito, cum Reinesio (qui illud extare ait Venetiis in ripâ S.Claræ) Class. I. 51. ubi pluribus exemplis docet, sæpius I pro E in veteribus libris & lapidibus irrepsisse. Culpat quoque marmorarium, quòd *Nalvius* pro *Naevius* scripserit, & *Pintitus* pro *Pinutus*. Mihi tantùm licere non arbitror, & artificem libenter noxæ eximo.

FON-

1
FONTI BELENO
C. AQVILEIENSIS DIADVMENVS
B. V. S

2
FONTI. B. . .

3
M. HOSTILIVS
AVCTVS
IIIIII VIR
B. S. D

4
BELENO
MANSVETIVS
VERVS
LAVR. LAV
ET. VIBIANA
IANTVLLA
V. S.

5
T. MARIVS. APTVS
VERCELLEN
ET
ASIATICVS
MAN. BELENO
V. S. L. A

Primum hunc lapidem mirum in modum afflixit Reinesius loco proximè laudato, & *Fontem Belenum* obstruere conatus est. Eum trajectis vocibus ita legebat: BELENO *Coloniae* AQVILEIENSIS FONT*eius* DIADVMENVS: fontem in virum, hunc in Coloniam novâ metamorphosi traducens. Nec enim sibi persuadere poterat, *Belenum*, vel fontem aliquem fuisse, vel fontem sub nomine Beleni cultum. At demùm secundis curis, & *Fontem* & *Belenum* in sua divinitatis jura reposuit, quòd vidisset aliud saxum apud Gruterum 94. 4, secundum ex nostris hìc de-
scri-

scriptis, dicatum FONTI *Beleno*; & *Fontem* esse deum prodant tam *Fontinalia* Romæ celebrata, quam delubrum juxta portam Capenam ipsi positum. Imò & FONS non minus quam *Juno, Lymphæ, Diique Novensiles, domicilium possidebat* in secunda cœli regione, apud Capellam de nupt. Philolog. lib. 1. pag. 16. Addo Sextum Empyricum qui adversus Mathem. lib. 8. pag. 311. edit. Græcolat. Colon. an. 1620. tradit, *Veteres Solem, & Lunam, & fluvios, &* FONTES *Deos* existimasse. Unde apud Fabrettum cap. 6. pag. 430. ara est dicata *Jovi Optimo Maximo Caelestino* FONTIBUS *& Minervae*. Gruterus ex Smetio legebat *Fontejus*: pejus Reinesius *Brontaeo*. Sed ita emendavit clarissimus marmorum restitutor ex authographo ejus Museum exornante. Similes inscriptiones ibidem legere est. Itaque *Fons* suus *Beleno* maneat, & lapidi scriptura: in quo legendum *Cajus Aquilejensis*, non *Colonia*, ut de aliis suprà monuimus. Præterea labitur Reinesius dum illum cum tertio M. Hostilii conjungit, nam uterque distinctus est in nostris schedis, & postremi ultimæ literæ B.S.D. sunt explicandæ, *Beleno Sacrum Dedit*, scilicet *Hostilius Sevir* Aquilejensis, non *De suo Dedicat*, ut ipse putaverat, D pro B reponens.

Hæc penè omnia, quæ retuli, Aquilejensia epigrammata vota nuncupata & soluta *Beleno* repræsentant. Id enim significatur his siglis, V. S. *votum solvit*, V.S.L.M. *votum solvit libens merito*, & huiusmodi. Vovebant gentiles, quod est nuncupare vel suscipere vota, donaria, signa, ornamenta, vel victimas; & voti compotes facti, Deo cui voverant, vel extructâ arâ, thure & vino, aut victimis faciebant, aut dona statuebant, nisi in templo essent dedicanda. Sexcenta eiusmodi vota soluta produnt veterum lapides, quibus tempus, personæ, res dicatæ, & similes circumstantiæ adnotabantur. Locus porrò statuendi aram nonnisi permissu publico eligebatur, unde frequens hæc formula etiam in nostris saxis, L.D.D.D. *locus datus Decurio-*

rionum decreto. At hæc trita sunt.

Dùm de Beleno agimus, non prætermittam lepidissimum distichon, quod extare sculptum marmori in agro Tiburtino testatur Antonius del Rè in antiquit. Tiburtin. Italico idiomate cap. 5. part. 2. ubi de Villâ Hadriani in fine.

ANTINOO ET BELENO PAR AETAS FORMAQVE PAR EST.
CVR NON ANTINOVS SIT QVOQVE QVI BELENVS.
Q. SICVLVS.

Antinous puer Hadriano in deliciis fuit, gratiâ apud ipsum & honoribus florens, quem fato abreptum in Ægypto, vesanus Imperator, in perditi amoris argumentum & doloris solatium, templis & oraculo consecratum pro Deo coli iussit: nisi populi in adulationem principis hoc fecerint, ut scriptores aliqui prodiderunt. Extant numismata eius consecrationem præferentia, de quibus antiquarios consulas. Cum igitur Q. Siculus Antinoum videret summo loco apud Cæsarem haberi, queritur non eadem sorte acceptum esse *Belenum*, qui nec ætate nec formæ elegantiâ Antinoo concedebat. Hunc Belenum Aquileiensem fuisse non inani coniecturâ suspicor. Quòd scilicet ex patrii Numinis appellatione nomen sortitus sit. Non insolens quippe fuit Romanis Deorum nomina hominibus indere. Exēpla lapidum producit Reinesius epist. 69. ad Rupertum pag. 655. & Cl. Cuperus in monum. Antiq. post libellum de Harpocrate pag. 188. nihil ex eruditâ antiquitate prætermittit. His interim auctarium faciet noster *Belenus*; addasque & *Phoebum* in inscriptione superius memoratã pag. 261.

A Carnis, ubi Aquileja, ad finitimos Noricos Beleni religionem migrasse certum videtur. Nam Belenum his fuisse cultum disertè tradit Tertullianus cap. 24. Apologetici jam indicato: *Unicuique etiam provinciæ & civitati suus est Deus, ut Syriæ Astarte, ut Arabiæ Disartes, ut Noricis* BELENVS, *ut Africæ Cœlestis*. Et iterum adversus

Gen-

Gentes loco itidem sub initium prolato. Antiqui Codices Tertulliani non *Belenum*, sed *Tibilenum* præferebant. Petrus Pithœus adversar. subseciu. lib. 1. cap. 4. cùm in Ausonio Beleni mentionem offendisset, suspicatus est, textus Septimii corruptos, & ipsum *Belenum* reponendum. Quam conjecturam veteri manuscripto munivit, & exinde eam amplexa est universa Literatorum natio. At verè non omnium primus Pithœus correxit Tertullianum. Siquidem Jacobus Nicolaus Loënsis miscellaneor. epiphill. lib. 5. cap. 15. inter Criticos Gruteri tom. 5. pridem mendum detexerat, & pro Tibileno *dium Belenum* legerat. Eâ sanè ratione, quòd Aquilejensis regio, ubi Belenus colebatur, proxima sit Norico, quod pluribus ostendit, quàm opus fuisset in re Geographis notâ. Si tamen audiamus Germanos Scriptores, qui *Tibileno* antiquæ Tertullianeç lectionis jura asserere contendunt, à Noricorum finibus eliminandus est *Belenus*. Tuentur eam opinionem Rhenanus ad marginem primæ edit., Althamerus commentar. in Taciti Germ. adducti à Pamelio, Fabritius origin. Saxonic. lib. 1. Joan. Saubertus de sacrific. vet. cap. 5. & nuperus Auctor Hector Gothofredus Masius in Schediasmate historico de Diis Obotritis, seu Idolis Mekelburgens. cap. 2. §. 3. Nimirum *Tibilenum* ex Norico in reliquam Germaniam transgressum autumant: nam etiam hodie malus Dæmon eo nomine ipsis Germanis vocatur. Inde Tibilenum eundem esse ajunt quem Slavi, *Zernebok*, seu *nigrum deum* appellabant, teste Helmoldo lib. 1. Chron. Slavorum cap. 53. Nostri quoque Slavi montana Forijulii, quà Carnioliam spectat, incolentes, adhuc eodem planè vocabulo utuntur: *Zerne* quippe iis est niger, *Boch* deus. Præterea & Vandalos adhibuisse ea nomina reperio. Nam deum malum appellabant *Zernebuk*, bonum vero *Belbuk*: erat enim illis *Bel* albus, *Zerne* niger, & *Buk* deus. Et in conuiuiis & compotationibus suis pateram certis verbis consecrabant sub iis nominibus boni & mali dei. Ita Krantzius

lib. 3. rerum Vandalic. cap. 37. & Munsterus lib. 3. Cosmograph. Primum horum deorum eum fuisse *Bielem* puto, apud Thuringios ingenti superstitione cultum, cujus idolum S.Bonifacius semel iterumque dejecit, uti refert Johannes Letznerus; qui ex veteri MS. vitam ejusdem Germanorum Apostoli scripsit, penès Nicolaum Serarium Moguntiac. rerum lib. 3. not. 21. pag. 474. Nescio an hujus nominis antiquiorem originem repetere possimus à *Veleda*, ut legit Rickius, quæ cum tempore Vespasiani in Germaniâ latè imperitaret, etiam numinis loco habita fuit, teste Tacito de mor. Germ. cap. 8. & histor. lib. 4. cap. 61. Primæ sanè literæ B & V frequenter permutantur. At videant viri docti, num idem liceat in numinis sexu. Alter porrò *Zernebok*, ex nominis significatione, is potuit esse *Jopher niger*, alii legunt *Jovem nigrum*, de quo Bollandus in actis S.Julianæ 16. Februarii pag. 875.

Attamen in eam significationem nil certi Germanos adducere testatur idem Pamelius Rhenanum & Althamerum referens. Et Vossius, qui lib. 1. de idololatr. cap. 38. ire in Fabritii sententiam visus est, in notâ marginali eundem deceptum fuisse magnoperè veretur, cùm à Tibileno *Tifel* esse non possit. At ego verè deceptos Germanos non dubito. Quia cùm Tertullianus deum illum præsidem Norici fuisse dicat, induci non possum ut credam, Noricos in tutelare gentis numen malum dæmonem adsumpsisse. Quamvis enim superstitiosa gentilitas etiam deos malos, ne nocerent, divinis honoribus cumulaverit; nunquam tamen, quòd sciam, nisi bonos & faustos in tutelam & præsidium Urbium regionumque adoptavit. Hujusmodi deprehendas eos omnes, quos Minucius & alii mihi superius laudati memorant. Percurras etiam longum deorum topicorum seu localium catalogum apud Gyraldum Syntagm. 1. Ipsimet Dii provinciarum præsides Tertulliano recitati, omnes boni sunt, & ex eorum numero, quos cœlestes & majorum gentium vocarunt antiqui. *Astarte* Syriæ

est Venus, *Disartes* Arabiæ Bacchus, *Cœlestis* Africæ Juno. Quare omninò verum videtur, etiam Noricorum deum, inter ipsos recensitum, eiusdem ordinis & dignitatis fuisse, & certè *Belenum* qui Apollo interpretabatur, non verò *Tibilenum*, eâ notione, quam Germani ingerunt, malum dæmonem & improbum deum. Quare Tertulliano & Noricis deus Belenus reliquendus est.

Ab Aquileiâ nostrâ & Norico, ingens terrarum spatium emensi, in Galliam transmittimus, ut BELENVM plurimâ religione apud eas gentes celebrem conspectemus. Ausonius de Professoribus Burdigalensibus carm. 4. hæc habet:

Tu Baiocassis stirpe Druidarum satus,
Si fama non fallit fidem,
BELENI *sacratum ducis è templo genus.*
Et inde vobis nomina
Tibi Pateræ: sic ministros nominant
Apollinaris mystici.

Et carmine 10.

Non reticebo senem,
Nomine Phœbitium,
Qui BELENI *Æditvus*
Nil opis inde tulit.
Sed tamen, ut placitum,
Stirpe satus Druidarum
Gentis Aremoricæ,
Burdigale cathedram
Nati operâ obtinuit.

Patet hinc Belenum cultum fuisse potissimum in Aremoricâ provinciâ Galliæ ad Oceanum, in quâ Bajocassis Urbs sita erat, ex Valesio in Notitiâ Galliarum, & Pithœo, qui hoc idem observat, expendens recitatos versus Ausonii, Adversf. subsec. lib. 1. cap. 3. Inter populos verò Aremoricæ præcipui accensentur Veneti apud Cæsarem lib. 3. de bell. Gallic. Quæ hìc adnotata, deinceps usu venient. Porrò Belenum Galli quoque interpretati sunt Apollinem; cognomina enim quæ huic congruunt, ministris Beleni indita fuisse, monet Ausonius. Atque hic fortassis est Apollo, quem coluisse Gallos tradit idem Cæsar lib. 6.

A Beleno etiam derivatum volunt deum *Abellionem*, de quo inscriptiones in Convenis Novempopuloniæ apud Gruterum pag. 37. num. 5. 6. & 7. & *Belanetensis* mons in Arvernis à Beleno appellationem traxit, ut placet Valesio in eadem Notitiâ pag. Imò *Belatucadrum* Britannorum deum eundem Belenum esse, non ambigit doctissimus Seldenus de Dis Syris Syntagm. 2. cap. 1. Fortè à Gallis, qui illùc migrarunt, religio traducta est, ad regionis loquendi consuetudinem nomine accommodato. Nam & Britannos habuisse Druidas refert eodem libro Cæsar, & Tacitus annal. 14. cap. 30. Qui cum mystæ fuerint Beleni, ut jam didicimus ex Ausonio, omninò verisimile est, ipsos nomen dei & sacra in vicinam insulam importasse; siquidem in eâ, Gallorum *sacra* deprehendi *superstitiosâ persuasione*, dixerat idem Tacitus in Agric. cap. 11.

Jam satis BELENI religionem apud Aquilejenses & Gallos, significationemque Apollinis inditam literata saxa & scriptorum testimonia commonstrarunt. At nullus veterum caussam nominis, & originem numinis prodidit. Viri docti, quos nostra ætas & superior tulit, cùm omnes penè antiquitatis latebras eruditâ perquisitione solicitaverint, hanc quoque provinciam pertentarunt. Joannes Ger. Vossius de idololatr. lib. 2. cap. 17. Belenum ab Hebræo *Beel*, unde *Beelsamen*, deducit, cùm omnis ferè superstitio sit ab Oriente. Ludovicus Thomassinus in tractatu Gallico des Langues lib. 3. cap. 10. nu. 4. Belenum, ut & Abellionem ab ἥλιος seu *Sole* derivat, mutatâ aspiratione in B, qui transitus non insolens est. Bolducus ineptissimè à *Bel-Enos* seu *Deus Enoscis*, quem fusè confutat Reinesius Class. 1. 51. Ceteri omnes Belenum esse à *Belo* contendunt, & religionē nomenque ab Oriente in Europam traductum. Ita Seldenus eodem Syntagm. 2. cap. 7. Bochartus Geograph. sacr. part. 2. cap. 42. Elias Schedius de Djs Germanorum Syntagm. 1. cap. 7. Jacobus Sponius in miscellan. erudit. sect. 1. art. 1. & Recherch. d'antiq. dissert. 3. pluresque alii quos præ-

prætermitto. *Belus* celeberrimum apud Orientales numen, quod in sacris Literis *Baal*, *Baalim*, & *Beelphegor* audit, quamvis passim pro Jove habitus fuerit, ut apud Hesychium, Herodotum in Euterpe, Xiphilinum in Caracalla, & alios, Solem nihilomnus etiam significavit, quod jam memorati Auctores fusiùs ostendunt. Quarè cùm Sol Apollo sit, Belenusque Apollo, à Belo Belenum natales suos ducere, non dubitant. Inde Schedius loco indicato Solem in Beleno quærens, literis in numeros mysticè transpositis, uti à Basilidianis & Gnosticis olim in Abraxis tentatum, elicuit numerum dierum anni, quem Sol cursu suo disterminat, hoc modo:

Β	Η	Λ	Ε	Ν	Ο	Σ	)	
2	8	30	5	50	70	200	)	365

Curiosum sanè ingenii commentum, magis quàm verum. Non enim advertit doctus Auctor, non tàm secundam, sed etiam primam syllabam in Beleno per ε scribi, ut vidimus in Herodiano; & Latinis brevem efferri, quod constat ex duobus Ausonii locis, & versibus Q. Siculi de Beleno puero jam adductis. Ac proinde si reponamus literam ε cui quinarius numerus respondet, decurtato mystico illo 365. dierum numero, tota Schedii ἰσοψηφία evanescit. Prætereo, superstitiosa hæc numerorum mysteria Ægyptiis & Orientalibus tantùm fuisse usurpata, quibus Belenum nusquam notum invenimus.

Attamen quæ de Beleni hac derivatione doctissimi viri cogitarunt, mihi probata esse nequeunt. Persuasum quippe habeo, *Belenum*, qui perpetuo scriptorum & lapidum consensu Apollo dicitur, Solem esse non posse, ac proinde neque *Belum*. Arduum hoc profectò & audax effatum, cùm vel pueris, ut inquit Seldenus, notum sit, Apollinem eundem esse ac Solem. Fateor ultrò: & Macrobius lib. 1. saturn. cap. 17. id longâ disputatione ostendit, & post ipsum, uberiori eruditionis copiâ idem Vossius lib. 2. cap. 12. & Aleander junior in explicatione tabulæ

He-

Heliacæ. At si in Gentilium religionem penitiùs introspexerimus, & horum sententiam veram esse, & nostram haud falsam, patebit. Theologiam suam in tria genera distinxere veteres, in Mythicam scilicet, seu Fabulosam, Physicam, & Civilem, ut ex Scævola & Varrone tradit D. Augustinus lib. 4. de Civit. dei. cap.27. & lib. 6. cap. 5. Sallustius philosophus de Diis & Mundo cap. 4. in quinque species distribuit, quæ ad has facile reduci possunt. Ad primam referebant eam partem, quæ ad physiologicas naturalium rationum interpretationes pertinet. Hinc Dii omnes vel ut corpora naturalia culti sunt, ut Sol, Luna, astra: vel, ut animalia, ex historiæ vel fabularum traditione, quales putabantur Juppiter, Bacchus, Apollo, & ceteri. Atque hi, quos *ingens evexit ad æthera virtus*, ut ait Poeta, *ob merita virtutum, aut munerum, aut artium repertarum in memoriam sunt consecrati*, inquit Lactantius lib. 1. de falsâ rel. c.5. Quare Apollo historicè seu fabulosè sumptus, unus quis Deus est animalis, diversus à Sole, qui inter naturales censebatur: idem verò cum Sole, si physiologicè. Julianus Cæsar in orat. IV. quæ de Solis laudibus est, Apollinem eundem utique cum Sole pronunciat; at quomodo id intelligendum sit, optimè in rem nostram sic explicat, ex versione Petavii: *Sunt aliqui*, inquit, *Solis cognati & congeniti Dii, quorum vires & effectus participat, quasi extrema principia, & ab omni corporum commercio sejuncta, quibusdam interpositis mediis, in unum à rege Sole coacta, circà ipsum copulantur. Ità Jovis vim effectricem continet, Apollinis eandem intelligendi simplicitatem, & substantiæ stabilitatem & actionem, Bacchi verò multiplicabilem & dividuam efficientiã. Ita ut hæc & alia Deorum nomina in singularem & primariam unitatem Sol componens omnia perficiat, fecundet, & alat.* Ex quibus sparsim in eâ oratione à Juliano dictis apparet, Apollinem verè alium esse à Sole natura suâ, quamadmodum sunt etiam Juppiter & Bacchus: ceterum eundẽ participatione virtutis & effectuum convenientiâ;

tiâ; quare aptiùs *socium Solis* & *assessorem* appellat p. 285, & 269. Plura in hoc argumentum ex aliis congerere possem.

Sapientes igitur & Mythologi, qui sub fabularum tegumentis latentem philosophiam, tùm moralem tùm physicam, denudarunt, & theologicas fabulas, ut ait Sallustius loco indicato, sunt sequuti, quæcunque de Apolline tradita fuerant à Poëtis, ad vires actionesque Solis patefaciendas transtulerunt, atque ideo Deum unum, idemque Numen pronunciarunt. Ceterùm vulgus Gentilium, omnesque qui religionem, non ratione sed sensibus hauserant, Deos quoscunque, prout sibi à Poetis fingebantur, pronâ superstitione amplexati, Apollinem Jove & Latonâ progenitum, è cœlo quondam dejectum inter homines Admeti armenta pascentem, Musarum patrem, auguriorum & sagittandi artis inventorem, non eundem esse Solem putarunt, quem Hyperionis & Thyæ filium, in summo cœli vertice diei, lucisque moderatorem conspectabant. Hanc popularem religionem sequuti Magnesii & Smyrnæi in fœdere inter ipsos sancito, cujus formula extat in marmore Oxoniensi primo, jurant *per Terram*, SOLEM, *Martem*, &c. APOLLINEM &c. utrosque inter se diversos non ambigentes. Ita lapis Ultrajectinus apud Sponium in Miscellan. erudit. sect. 3. pag. 72, positus est *Jovi* O.M. *summo, exuperantissimo*, SOLI *Invicto*, APOLLINI, *Lunæ* &c. Et Scriptores populo religionem & cultum tradentes, duos esse distinctos Deos docuere. Varro apud eundem Augustinum lib. 7. cap. 7. viginti Selectos Deos recenset, ex quo numero duo sunt, *Apollo*, & *Sol*. Hunc Artemidorus inter Deos cœlestes, illum inter æthereos reponit, lib. 2. Oeneirocrit. cap. 35. *Rhodo* favere *Solem*, *Tymbræ Delion*, nempe Apollinem, dixit Sidonius Carm. 9. ad Felicem v. 168. ac 173. & vetus epigramma Græc. *Delphos*, ait, *tuetur Pythius*, & paullò post: *est tutela Rhodos beata Solis*. Demum Callimachus in hymno de Apolline, gesta ejus, honores, habitus, cultum, & cognomina celebrat, nullâ omninò

ninò Solis mentione interiectâ. Nimirum hymnodia populare erat carmen, ad vulgi aures & religionem accõmodatum; & ex hymnis, ut notat Natalis Comes Mytholog. lib. 1. cap. 16, quæ cuiusque Dei natura, & quis ille esset quem laudibus, & precationibus prosequabantur Gentiles, dignoscitur. Homerus quoque prolixum in Apollinem hymnum texit, ortum ejus, perigrinationes, templa, exstructa, totamque rerum ab eo gestarum seriem complexus, nec uspiam de Sole vestigium aliquod prodit. Etenim ut Deum animalem populo colendum exponebat Poëta. Hùcque est referendum tertium jam memoratum theologiæ genus, *mixtum* Sallustio vocatum, *quod*, inquit Augustinus ex Varrone, *in urbibus cives, maximè Sacerdotes, nosse atque administrare debebant. In quo est, quos Deos publicè colere, quæ sacra ac sacrificia facere quemquam par sit*: unde illud ad ceremonias spectare, ait idem Sallustius. Idcircò in hac civili, seu populari religione alia Apollini sacra, victimæ, templa, simulacra statuebantur, alia Soli. Longum esset ire per singula. Ex re nummaria tantùm indicabo, Apollinem, specie juvenis arcum intendentis, conspici in numismate Licinii Valeriani, Lyram & pateram gestantis, Antonini Pii: Sol verò utique sub forma iuvenis, sed capite radiato, cum globo in manu sinistrâ, in nummis Hadriani, Gordiani minoris, Aureliani, aliorumque Imperatorum.

Quæ, supra quàm res ipsa fortè exigat, explicata in id collimant, ut ostendam, Aquileienses & Gallos cùm Apollinem, sub Beleni cognomento, populari religione colerent, de Sole non cogitasse. Nullum uspiam Solis vestigium in Beleno, ubique Apollo dicitur. Ita Herodianus, Capitolinus, Ausonius, & lapides quotquot recensui. In numismate Cunobileni regis Britanni, cujus ab hoc numine augustius nomen, Belenus insculpitur Lyram pulsans, ut refert Seldenus loco indicato: quod Apollini propriè convenit, nec nisi physiologicè Soli. Ex uno, ut fatear,

tear, Ausonii versu, quem retuli, nescio quid de Phœbo, qui Sol est, deprehendi posset. Sed ille potiùs Poëtæ iocus est, in vocabulo Phœbicii ludentis. Certè Gallos Apollinem coluisse tradit Cæsar. Imò nil ab Ausonio timendum. Nam Phœbus nomen est Apollinis proprium, Solis translatitium. Dicitur enim à Poëtis Jovis & Latonæ filius, qui ipse est Apollo; ut apud Homerum in hymno proximè laudato. Sed ab Aquileiâ nostrâ non recedamus. Alia in eâ urbe templa & aræ Apollini Beleno, alia Soli fuerant dicata. Aras in saxis jam vidimus. Templa Beleni tria mihi videor detexisse. Alterum ad Ecclesiam S.Cosmæ, ubi reperta fuit inscriptio jam relata, signum Cupidinis in templo Beleni dicatum præferens. Secundum, de quo meminit Dandulus sub nomine corrupto Bethel. Tertium eo loci fuit, quo nunc Ecclesia S.Martini, sub *Belignæ* vocabulo *Belinum* seu *Belenum* recondens, ut supra memoravi. Et Jo: Candidus Commentarior. Aquil. lib.4. pag.18. refert Maxentium Patriarcham, qui sub initium seculi noni Aquileiæ sedit, *ex templi ruderibus prisci patrii Belis Dei Monasterium Benedicti Monachis Belinense* extruxisse. Templum verò Solis aliâ urbis parte extructum. Eius vestigia paucis ab hinc annis detecta sunt, ibique hæc inscriptio effossa.

DEO SOLI
DIOCLETIANVS. ET. MAXIMIANVS
INVICTI. AVGG

Templum hoc statuisse Diocletianum, dùm Aquileiæ esset, vero simile arbitror. Nam in eâ urbe transegisse docent Acta S.Chrysogoni. Id contigit anno Chr.304. Nam superiori anno ad 12. Kal. Decembres Romæ celebratis Vicennalibus, petiit Ravennam, ubi Kalendis Januariis eiusdem anni 304. Consul processit & post æstatem Nicomediam profectus est, ut in notis ad Lactantium de morti-

bus Persecutorum cap. 17. collegit vir clarissimus Stephanus Baluzius. Tunc ergo necessariò fuit Aquileiæ, quà Ravennâ rectũ est iter in Illyricum & Bithyniam, ut ex Itinerario Antonini constat. Ibidem verò aliquandiu degisse ex iisdem actis dignoscitur. In hoc itinere morbo correptum vexatumque Diocletianum tradit idem Lactantius. Quam ob caussam, si coniecturæ locus est, Aquileiæ templum Soli dicavit. Nam Solem ægris propitium putabant Gentiles; ideo apud Gruterum pag. 31. 10. lapis est positus *Soli, Aesculapio, & Hygeiae*, & pag. 32. 11. *Soli aeterno Sacr. pro Salute P. Valerii Crispi*. Porrò in nostro lapide nomen quoque Maximiani visitur, quia operibus & actis publicis ambo Collegæ imperii inscribebantur.

Quòd igitur BELENUS sub nomine Apollinis ubique cultus fuerit, & Apollo religione populari alius sit Deus diversus à Sole, facilè crediderim, nomen Beleni à Belo, qui Sol apud omnes habetur, ortum non habuisse. Et sanè caussam doctissimi viri, qui aliter opinati sunt, mihi demonstrassent vellem, cur Belus qui ab Oriente in Europam transuectus, ipsis jubentibus in Beleno nomen retinuit, congenitam tamen & antiquam significationem Solis abjecerit, ut in Apollinem migraret. Non ità se Belus ipse transformari passus est, cùm sub Aureliano sacris Romanorum inferretur. Narrat enim Zosimus hunc Imperatorem devictis Palmyrenis simulacra Solis Beli, ut legit Salmasius ad Vopiscum in ejus vitâ cap. 35, in magnificentissimo templo Romæ exstructo & Soli dicato, translata, collocasse. Nec Mithra, qui pro Sole Persis colebatur, in Romanam religionem adoptatus, juri suo decessit; sed semper Sol idem, nunquam Apollo vocatus fuit, ut ex tot monumentis, in superiori dissertatione de Mithrâ mihi productis, liquidò constat. Quidni igitur Belus nomen originis, Solisque significationem etiam in Beleno non retinuisset? Quare *Belenus* à *Belo* esse nequit.

Aliâ viâ ad Belenum ivit Pithœus eodem lib. 3. adver-

verſ.cap.3. Nimirum ejus nomen deductum ait à βέλος *Sagittâ*, unde Apollo ἑκηβόλος & ἑκατηβελέτης ſeu *eminus jaculans* fuit dictus. Quæ ſanè originis ratio non aliena videtur, ſi illud cognomentum ſeu epitheton ad ipſum Apollinem deum animalem, qui *ſagittipotens* paſſim à Poëtis dicitur, ob ſagittandi artem inventam, & Pythonem ſagittis confectum, referatur, non verò ad Solem, qui radiis, quaſi jaculis, terram ferit, ut vult idem Auctor. Ità enim Belenus eſſet Sol, quod falſum hucuſque demonſtravi. Reineſius in notis ad inſcriptionem 51. ſæpius laudatam, prætermiſsâ nominis originatione, putat Gallos, cùm in Italiam per ſaltus ignotæ anteà viæ tranſgreſſi ſunt, uti narrat Livius lib. 39. tunc etiam Belenum, qui apud eos colebatur, Aquilejenſibus tradidiſſe. Sed Romanos, ejus gentis, quam triennio nondum exacto poſt adventum, ſedibus depulerant, opidumque conſtrui cœptum deleverant, ex eodem Livio, religionem & numina retinuiſſe, non eſt credendum. Præterea Reineſius non explicat unde Gallis ipſis numen illud advenerit.

Ergò *Belenus* ubique quæſitus, nuſquam eſt. Nunc verè id recurrit, quod Tullius dixit: *utinam tàm facile vera invenire poſſim, quàm falſa convincere*, l. 1. de nat. Deor. Attamen in tantâ remotioris ævi caligine, & ſcriptorum ſilentio conabor aliquid: & non tam nominis originem; ſed etiam tempus & populos, qui religionem Beleni in Gallias & noſtram Carnorum regionem invexerunt, pertentabo. Fateor ſanè, iter quò pergam, uti novum nec aliis tritum, ità lubricum & anceps futurum. Conjectamus, ariolamur; & ſi mavis, ingenio ludimus, & nugamur. Hæc præfatus, id fortaſſe conſequar, ut præjudicata audaciæ conſcientia audaciam ipſam excuſet.

Ex Trojanis ducibus, qui captâ urbe ſedes quærebant, Antenorem in extremis Adriatici oris, unâ cum Henetis Paphlagonum gente, à quibus regio nomen accepit, conſediſſe, penè omnibus antiquis Scriptoribus tra-

ditum fuit. Ammianus Marcellinus lib. 15. cap. 9. ex Timagene narrat, Græcorum manum, post excidium Troiæ, loca vacua Galliæ occupasse. Hos quoque ex eadem Henetorum & Troianorum sociâ gente fuisse, indè facilè colligi potest, quòd populi ad littus Oceani Aremorici simili prorsus appellatione vocati sunt Veneti. Nec scrupulum facit, quod Marcellinus Græcos appellet, quia id etiam Halicarnasseo usurpatum, qui libro primo histor. passim pro Trojanis Græcos habet; quòd re verâ una gens fuerit. Vel cùm mixtìm Græci, Trojani, & Heneti hanc expeditionem susceperint, potuit Timagenes Grecos tantummodo recensuisse.Ità Venetos, tàm nostros quàm Gallos Aremoricos, socios invicem, uniusque originis facimus. At cum Deum etiam eundem colverint (nam Belenum apud Aremoricos potissimum fuisse celebrem ex Ausonio jam didicimus) necesse est fateri, communi aliqua occasione & causâ utrosque eam religionem hausisse. Id quomodo acciderit, sic divino.

Pyrrhum Achillis filium, excisâ Troiâ, in Epirum navigasse comite & expeditionis auspice ob claritudinem auguriorum Heleno Priami filio, prodiderunt Dio Prussęus in Troicis, Pausanias in Atticis pag. 19. & in Corinthiac. pag. 127, & Virgilius lib. 3. Æneid. Huius itineris socium Antenorem quoque fuisse, non inverisimile arbitror. Tempus quo uterque expeditionem absolvit, convenit. Pyrrhus enim post Ilii casum primus in Epirum appulit, teste Pausania in Atticis. Antenorem verò inter primos quoque navigasse palam est ex eodem libro Virgilii, & Ovidio lib. 3. Fast. qui multò ante Æneam Italiam tenuisse asserunt. Eum verò comitem potuit sibi adiunxisse Pyrrhus, quòd de Græcis bene meritus esset, & vetusti iure hospitii, ut ait Livius initio lib. 1. & quia pacis, reddendæque Helenæ semper auctor fuerat. Ideo Menelaus, quòd se & Ulyssem Helenam repetentes hospicio accepisset, & ab insidiis Paridis servasset, parem gratiam reddens eum capto Ilio invio-

violatum dimisit, ut refert Servius ad lib. 1. Æn. vers. 242. & Pausanias in Phocicis pag. 662. prodidit, Græcos pro Antenoris ædibus suspendisse in vestibulo Pardi pellem, quæ tessera fuit, ne eius domus violaretur. Plerisque etiam Antenor patriæ proditor audit, unde enarrator Lycophronis ei dat lucernam ad evocandos Danaos, & reclusionem equi lignei; nec Livius dissimulat, & Virgilius innuere videtur locis indicatis, ut notat idem Servius. Nil mirum ergò quod Pyrrhus amicè usus fuerit Antenore, eumque in societatem expeditionis admiserit. Parem gratiam ergà Glaucum & Erimanthum ipsius filios habuit Menelaus, quos secum in Africam traduxit, ut tradit Scholiastes Pindari Od. 5.

Cum itaque Græcorum, Troianorum, Henetorumque mixta manus ad Epiri oras appulisset, sicut Pyrrhus Heleni vatis monitu in eâ regione consedit, teste Pausaniâ loco quem proximè adduxi, ità verisimile est, quòd eodem Heleno auctore & auspice, pars una sociorum cum Antenore rectà per Adriaticum navigaverint, ceteri verò, flexo itinere, dùm fata Italiam Æneæ spoponderant, in Gallias migraverint. Igitur ad lætas, uberrimasque sedes delati, Heleno qui futurorum conscius, divino instinctu & ductu, viam direxerat, sortem felicissimam acceptam referentes, ipsum pro Deo habuerunt, & Apollinem vocarunt. Nomenque & appellationem Apollinis, qui vaticiniorum pater auctorque antiquis habebatur, facilè apud superstitiosas gentes, summo beneficio affectas, demereri potuit Helenus, quem vaticinandi arte clarum testantur Eustathius & Hyginus, & Æneas apud Virgilium his verbis compellat lib. 3.

Trojugena interpres Divûm, qui numina Phœbi,
Qui tripodas, Clarii laurus, qui sidera sentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omina pennæ.

Imò ab ipsomet Apolline sub serpentis speciem, dùm in ejus templo cum Cassandra versaretur, vatem summum

effe-

effectum Helenum, narrat Græcus Scholiastes Euripidis in Hecubâ verſ.87. Nec abludit, longâ navigatione perfunctos religionem ergà Apollinem uſurpaſſe, cui etiam Argonautæ ſacra feciſſe ob felicem è navibus deſcenſionem eius auſpiciis confectam, refert Apollonius lib.1. Argonaut. Ceterum divinos honores Heleno delatos nil mirum, cum id aliis etiam Troianis Heroibus factum fuerit. Nam Ilienſibus cultum Hectorem, imò & Helenam, Athenagoras ait in legat. pro Chriſtianis, & Clemens lib.10. recognition. Sarpedonem indicat Plinius lib.13.cap.13. eiuſque Oraculum memorat Tertullianus de animâ cap.46, & Philoſtratus in Heroicis. Imò Græcis etiam qui bello Troiano interfuerunt, ſacra ſunt inſtituta; ut iidem Ilienſes Aiaci, & vicini Sigeenſes Achilli,& Patroclo, teſte Strabone lib.13. pag.596.

Quæ, Muſis non invitis, ſi vera eſſe poſſint, iam Beleni originem apud priſcos Venetos Galloſque tenemus. Nam *Helenus* ab his in Deum adoptatus ſub nomine *Apollinis*, ſic ut ſuprà expoſui, facilè in *Belenum* tranſire potuit. Frequens enim eſt aſpirationis in B migratio. Damaſcius in vitâ Iſidori apud Photium Cod. 242. *Phœnices*, ait, *& Syri Saturnum vocant Hel*, *Bel*, *& Bolathen*. Qui etiam ex eodem vocabulo *Hel* regi impoſuerunt nomen *Beli*, teſte Servio ad Æneid. lib.1. verſ.729. Pamphilii pro ἥλιος dicebant Βαβέλιος, ut ex Heraclito refert Caninius apud Fridericum Sylburgium in notis ad Pauſaniam pag.291. v.7. Unde veriſimile fit, ipſos Trojanos eam in Heleno mutationem induxiſſe, more vicinæ Pamphiliorum gentis. Seu fortaſſe ſicut *Heneti* tranſierunt in *Venetos*, ita primùm *Helenus* dictus fuit *Velenus*, deinceps *Belenus* ex promiſcuâ harum literarum V & B permutatione, cujus paſſim exempla occurrunt. Hinc disertè ad rem noſtram notavit Scaliger in digreſſione de literarum Jonicarum origine, quæ extat inter animadverſiones Euſeb. poſt num.1617. pag.119., notavit, inquam, ex Servio Æolenſes

ſes

ses Græcos pro *Elena* extulisse *Velena*, & Romanos Græcam vocem Ἐλία *Veliam*, quæ Stephano etiam dicitur Βελέα. Ob quam inter has literas cognationem nemo non videt, quàm facilè fuerit, ut *Helenus* migraverit in *Belenum*.

Hæc sanè, quæ de origine Beleni disserui, incerta omnia & ex longinquo petita. At nescio quo fiat, ut animus aliquid audeat, cùm mecum ipse reputo, duas gentes, Gallos & Venetos, remotis adeò inter se regionibus dissitas, quæ olim cognatæ ejusdemque originis fuerint, in unum eundemque Deum, aliis perindè populis ignotum, consensisse, & non etiam conjectare fas sit, illum Deum ab eodem principio parique ex caussâ derivasse. Et, si nomen *Beleni*, significationem *Apollinis*, caussamque cultus in *Heleno* reperimus, cur exinde ipsius *Beleni* originem, natalesque non liceat repetere.

Rursus conjecturas conjecturis addo. Pars Venetiæ, quæ circà Aquilejam est, *Carnia*, populique *Carni* vocati sunt. *Carnutum* itidem regio appellatur in meditullio Galliæ sita; & quidem ea præcipua sedes Druidarum, qui, ut dixi, *Beleni* Sacerdotes erant. Nonne is consensus appellationis communem aliquam originem designat? Hanc ex eodem principio petimus. Apollo antiquissimis temporibus, ante Trojanum bellum, apud Græcos *Carnei* cognomentum obtinuit. Docet Pausanias in Laconicis, in Messeniacis, & in Corinthiacis, concinitque Callimachus hymno jam laudato in eundem Apollinem vers.71. Hinc festa in ejus honorem instituta, quæ Carnea dicebantur, ex Pindaro in Pith. od.5. Athenæo lib.4. cap.9. & Plutarcho in Sympos. lib. 8. quæst.1. & Sacerdotes Carnei memorantur Eusebio in Chron., nec ulli prætereà Scriptori, ut notavit Scaliger in animadver. ad eundem num.889. Igitur suspicabar, Trojanos & Henetos partem earum regionum, ad quas beneficio Apollinis delati fuerant, in ejus memoriam, nomine ex Græcorum sacris petito, dedicatam

catam

catam ita appellasse. Sanè memorat Cæsar lib.6. de bell. Gall. Druidas certo anni tempore, in finibus Carnutum, *in loco consecrato* (an non Apollini Carneo?) consedisse. Prçterea refert Pausanias in Laconic.p.184. Apollinem vocatum Carneum ob divinandi artem Carno traditam. Fortassis eam regionem, ad quam ejusdem artis ductù ab Apolline seu Heleno se directos putabant, idcircò Carneam indigitarunt. Nec in eo hærendum, quòd cognomen in Græciâ enatum populis Trojanæ originis ignotum fuerit. Præterquam enim & Græci, ut dixi, socii iis fuere, Trojanos cum Græcis sacra & religionem magnâ ex parte communem habuisse, satis constat. Imò etiam linguam Phrygiam non fuisse diversam à Græcâ, nisi dialecto, probat adversus Bochartum Theodorus Rickius in dissertatione de primis Italiæ Colonis cap.12. num.50, quæ extat ad calcem Holstenii in Stephanum de Urbibus ab ipso editum. Habes hìc obiter nostræ gentis Carnorum priscam originationem: in quâ deducendâ cum ceteri Scriptores nec speciem veritatis sint sectati, mihi etiam conjectandi licentia esse debuit.

At quid ad hæc Carnuntum Urbs quondam celeberrima superioris Pannoniæ? Nescio an adhuc ariolari liceat, à Carnis nostris, qui eò migraverint, nomen illud fuisse inditum, non admodum immutatò vocabuli schemate. Verùm Jo: Ludovicus Schönleben in apparatu ad Carnioliam antiq. cap.1. §.8. Carnutes, qui auctore Livio lib.5. cum Heduis, Arverniis, aliisque Galliæ Celticæ populis in Germaniam, mox in Italiam transgressi sunt, Carnunto nomen dedisse suspicatur. Utram libeat opinionem sequi, *Carnuntum* quoq; ab Apolline *Carneo* appellationis origiginem derivat. Sed num etiam communionem Numinis cum Carnis vel Carnutibus habuit? extat apud Fabrettum cap.4. pag.258. Inscriptio: *Ælio Aug. lib. Tatiano Prox. à libr. Sacerdotal.* DEI CARNUN. Vir doctus pag.325. Deastrum hunc *Carnuntem* tutelarem patriumque Canun-

ti

ti fuisse credidit: at nomen incompertum aliis inquirendum dimisit. Si memorati populi in hanc Urbem migrarunt, nonne & Apollinem *Carneum*, seu Belenum detulerunt, qui postea in *Carnuntem* abiit?

Porrò si quæras, cur inter populos, qui latè Venetiam nostram incolebant, postquam Romani juris facti sunt, soli Aquilejenses Beleni religionem retinuerint, caussam hanc confingere possumus. Aquilejæ ità successu temporum Beleni cultus excreverat, ut oraculum, aruspices, & sacra sollemniori ritu instituta obtineret, & cives ejus numen in tutelam & præsidium Urbis peculiari nuncupatione adoptaverint, uti initio dissertationis abundè ostensum est. In quam religionis auctoritatem apud alios populos Venetiæ evectum fuisse non constat. Romani itaque particularia hæc sacra, quæ *municipalia* vocantur in lapide olim laudato, & Deum patrium & municipalem Minutio & aliis appellatum, Aquilejensibus retinere permiserunt, tradito instituto a Pontificibus, *qui domitis nationibus*, ut ait Festus, *municipalia sacra, quæ ab initio habuerunt, ante Romanam civitatem acceptam, observare voluerunt, & eo more facere, quo adsuessent antiquitùs.* Non ità in aliis Venetorum Coloniis: quibus cum Belenus eâ municipali & celebriori prærogativâ non coleretur, sacris Romanorum cedere jussus est. Apud Gallos verò diu, etiam Romanis rerum potitis, Beleni cultus permansit, ob eandem celebrioris ritus religionem, quam Druidarum sacerdotes, quamquam variæ sint de eorum duratione sententiæ, quibusdam saltem in locis sartam tectam, incolumenque servarunt.

DE
DIIS AQUILEJENSIBUS.

Uoniam hucusque BELENUS deus princeps & præses Aquilejensium mihi narratus est, non abs re fore duxi, addere etiam deos alios, non dignitatis nomine sed cultu minores, quos è saxis Aquilejensibus eductos gratia novitatis apud eruditos commendaret. Nam eorum aliqui obscuris falsæ divinitatis characteribus sunt exsculpti, nominaque seu cognomenta aut nova, aut rara admodum præferunt: & inscriptiones ipsæ, si unam aut alteram demas, necdum planè sunt editæ. Hinc mihi pretium erit operis, nisi præclarè in earum explicatione positi, (id enim neque ingenium, neque temporis angustia sperare sinit) hoc saltem titulo, quòd eos primus in lucem hominum produxerim. In quo tamen potior laus est Josephi Capodalei Utinensis, qui ut erat rerum Forojuliensium sedulus indagator, & edito libro Italico cui titulus, *Udine Illustrata*, de patriâ suâ etiam plus æquo benemeritus, conjectis scilicet inter præclaros nobilissimæ ejus Urbis cives aliis etiam totius ferè provinciæ Forojuliensis illustribus Viris, sesquicenturiam inscriptionum Aquilejensium summo studio ac diligentiâ penè omnes ex archetypis saxis collegit. Cujus autographum MS. cùm nuper in meas manus inciderit, inde aliquas, quæ de Diis sunt, hùc transtuli, notisque tumultuariis utcumque illustrare conatus sum. Et quoniam ab Jove principium Musæ, Iuppiter ipse initium faciet, ducetque insanum hoc superstitiosæ gentilitatis deorum agmen.

Simu-

Venetijs in Ædibus Grimanis.

Simulacrum hoc *Brotontis*, quod cum aliis Aquilejensibus monumentis Venetias olim in nobilissimas ædes Grimanorum translatum fuit, ante biennium vulgavit Joannes Antonius Astorius, & eleganti dissertatione commentatus est. Quo sanè cum argumentum occupaverit, pauca mihi dicenda erunt, quæ ab erudito viro non acceperim; qui ad me transmissâ perhumaniter tabellâ ęreâ, ut ipsũ quoque *Brontontis* ectypum ęi deberẽ, effecit. Summa verò tantùm capita Astorianę lucubrationis decerpam, quę ornent nostra, non onerent.

Sensum inscriptionis ita reddit: *Jovi Tonanti Deo domestico sacrum.* Βροντᾶιος namque, sive Βροντῶν *tonans* ἀπὸ τῦ Βροντᾶν idest *tonare*. Idemq; est *Broton* Aquilejensis, ac *Bron-*

ton in ſaxo apud Gruterũ p. 17. JOVI SANCTO BRONTONTI AUR. POPLIUS. Et in alio pag. 34. quod ſuperius exſcripſi in diſſertatione de Mithrâ pag. *166.* Literam N in noſtro vel prætermiſit imperitus artifex, vel moroſior ad vitandam cacophoniam præcidit. In primo Gruteriano Juppiter diſertè dicitur *Bronton*, ut nihil aliud hoc ſit quam *Juppiter Tonans*. Tonantis Jovis templum erat in Capitolio. Leguntur in Sponii miſcellaneis ſect. 3. pag. 73. & 74. Jovi *Tonari*, & *Taranauci* adjecta epitheta, quæ Britannicâ & Cambricâ linguâ, *Tonantem* ſonant. Ita Labreus, Labradeus, vel Labradenſis in Cariâ fuit dictus, quòd ſecurim pro triſulco fulmine geſtaret. Aliiſque ſubinde cognomentis paſſim Juppiter donatur. Hunc verò Jovem deum Larem fuiſſe ſubdit, ex addito epitheto ſeu appellatione, BONO DEO, quaſi *domeſtico deo*. Lar enim idem ac Genius, qui Græcis Ἀγαθὸς Δαίμων, *Bonus Genius* vocatur. Demum Jovem pileatum ideò effictum ait (nam tegumentum illud, quo caput ſimulacri exornatur, pileum eſſe putat) ut *Liberator* & *Servator* deſignaretur; ſicuti Caſtor & Pollux pileati, quòd Liberatores Græciæ ſint habiti, & Bruti Romanæ libertatis vindicis imago pileata. Cur verò pileatus cùm Tonans? Nempe quia ſupervacaneum fuiſſet Jovi Liberatori ſymbolicam expreſſionem addere: ubi verò Tonantis obſignatur epigraphe, Libertatis ſymbolum pileo erat indicandum. Subinde tentat, non ſequitur aliam interpretationem. Cum Vulcanus in focis domeſticis poneretur, idemque aliquando jacere fulmina ſit creditus, an non ipſe eſt *Tonans*, & *Bronton* domeſticus? Hæc ſummatim ex Cl. Aſtorio: nos pauca addimus.

Brontontem ſaxis Gruterianis exſculptum *Tonantem* eſſe non dubitat Joannes Meurſius exercitationum crit. part. 2. cap. 2. At quærit, nec nodum expedit, cur in eorum altero *Bronton* coniungatur cum *Hecate*? Id in lapide non video; ſed Zoſimus *Sacerdos Dei Brontontis & Hecate* dicitur. Illum exſcripſi ſupra pag. 166. Nil vetat, quod unus idem-

idemque homo plurium deorum ſacris ſit initiatus. Pag.28. 2.Sextilius eſt *Pater Patrum dei Solis Mithræ, Hierophanta Hecate, & dei Liberi*. Et in 6.Cejonius *augur Dianæ, Antiſtes Mithræ & dux Taurobolii magni*, quod genus erat ſacrificii expiatorii. Petierim potius ab eruditis, cur in alio lapide inſcripto *Jovi Sancto Brontonti*, ſcalptus ſit Apollo crinitus, in rupe lyram tangens, & ſub ipsâ rupe lupa: item virgines duæ, una poculum altera lancem ferens? Ita deſcribit Gruterus; & Boiſſardus antiq.Rom.par.5.pag.83. ſchema ipſum delineatum exhibet. Quid enim Jovi tonanti cum Apolline Citharædo, ceteriſque figuris? Porrò etiam Fabrettus, qui dubitaverat, num *Bronton* Aquilejenſium deus proprius eſſet, & Beleno ſuppar, poſtquam vidit id eſſe epitheton Jovis apud Gruterum, & Romæ quoque habuiſſe Sacerdotem,facile conceſſit in Aſtorii ſententiam, cap.10.pag.698. Piaculum mihi eſſet tot viros doctos non ſequi. *Bonum* quoque *deum* dictum Jovem *Brontontem*, facilè cum Aſtorio credam, quòd inter Genios & Lares familiæ eſſet adoptatus. Sanè Larem privatis ædibus locandum vel ipſius protome indicat. Deos etiam magnos & publicos inter penates fuiſſe adſcriptos in tutelam familiarum, ſatis demonſtravi in explicatione lapidis M. Aquilii cap.1. At leviuſculè adhuc tentandus mihi eſt *Bonus deus*, & cur Iuppiter *tonans* hoc titulo donetur inquirendum. Deum quemcumque *Bonum* vocabant veteres, quem ſibi propitium & faventem vellent, vel jam fuiſſent experti. Virgilius lib.1.Æn.verſ.738.

Et tu lætitiæ Bacchus dator, & BONA *Iuno.*

Servius explicat, hoc eſt *propitia*. Antinous in nummo, quem refert Spanhemius diſſertat.7. pag.654. dicitur ΑΓΑΘΟϹ ΗΡΩϹ, quaſi *Bonus & propitius Divus*. Hinc Ἀγαθοὶ δαίμονες vocati boni & ſalutares Genii. Julianus Orat.1. de Conſtantio pag.84. vocat Conſtantinum Magnum BONUM *Heroem*, uti vertit Petavius, ſive ut alii, *propitium Divum*. Apud Gruterum pag.59.1. lapis eſt poſitus

situs ΘΕΑΙ ΠΑΝΑΓΑΘΟΙ: extant alii pag. 101. 7. & 8. BONO Eventui, hoc est *propitio*. Quo titulo cusi sunt nummi Severi & Getæ, de quibus inferius, cùm de Bona dea agam. Jam liquet, cur Iuppiter sub nomine *Brontontis* seu Tonantis, inter Lares familiæ præsides fuerit repositus, *bonusque deus* appellatus. Ut scilicet cùm è cœlo tonaret, propitius esset, nec quemquam è familiâ, in cujus tutelam vocabatur, fulmine læderet.

Quòd simulacrum hoc Brontontis pileo, seu petaso tectum velit Astorius, non admodum placet. Cuique liberum sit oculorum consilium sequi. Mihi tegumentum illud fascia est, seu diadema caput in orbem præcingens. Id cùm olim aperuissem Fabretto, cui primus dissertationem ejusdem eruditi viri communicaveram, facile assensit, & subinde loco mox citato *Brontontem* Aquilejensem tamquam *diadematum* descripsit.

Begerus in thesauro antiquit. Palatin. pag. 2. figuram Jovis barbati delineatam exhibet, eadem planè diadematis formâ conspicuam. Jovem siquidem deorum hominumque regem, ut putavit vesana antiquitas, insigne hoc regium decet quàm maximè. Nec magis rex est, imperiumque in homines exercet, quàm cùm tonat, & fulmine terras concutit. In nummo aureo Antonini Pii spectatur figura sedens cum fulmine & hastâ, additâ epigraphe: IMPERATORI, teste Spanhemio dissert. 5. pag. 396. Quâ repræsentari Jovem non ambigo. Nam & apud Tristanum tom. 2. pag. 74. extat numisma, cui duo fulmina insculpta sunt, & inscriptio: JOVI IMPERATORI. Ita & *sceptrum, quod manu gerit* Iuppiter, *imperii ipsius indicium est*, ait Phurnutus de nat. deor. cap. 9. Signum *Jovis Imperatoris* Præneste devectum Romam narrat P. Victor in regione 6. Urbis: & eodem titulo *Imperatoris* simulacrum à Verre sublatum Syracusis refert Cicero in Verrinâ 4. cap. 57. ubi tria signa Jovis *Imperatoris* in orbe terrarum pulcherrimè facta subdit. Jovis REGIS templum memoratur

ratur Pausaniæ in Bæotic. pag. 602. dicatumque saxum JOVI REGI visitur apud Gruterum pag. 1065. 3. Quin & novo vocabulo Iuppiter appellatur PRAEFECTVS ORBIS in nummo Severi, ex eodem Spanhemio in Cæs. Juliani pag. 20. At satis cum Jove lapide loquuti sumus: ceteros quoque deos saxeos adeamus.

II.

FONIONI
SACR
SEIA. IONIS
MAG
D.D

Aquilejæ propè S. Stephanum.

Nostri Aquilejenses græcissare non desinunt. Nuper Jovem, nunc Martem Hellenisticâ vocabuli figurâ induunt. *Seja Jonis Magistra* hanc aram *Fonioni* dedicat. Epitheton hoc est Martis à Græco φόνος *cædes*, *homicidium*, unde φονίος *homicida*, *sanguinarius & cædibus contaminatus*. Orpheus in hymno Martis: Ἄρες φονοῖς πεπαλαγμένος. Ab hoc alia composita Martis cognomina derivantur. Idem Orpheus proximè insequenti versu: Mars ανδροφόνω, *sanguine humanæ cædis gaudens*. Homerus Iliad. 5. vers. 455. μιαιφόνε, *fœdatus cædibus*. Et Phurnutus de nat. Deor. cap. 21. *rectè*, ait, Mars *vocatur* μιαιφόνε, *occisor & interfector*, ut vertit interpres. Quare *Phonion*, seu ut in nostro lapide scribitur, *Fonion*, non alius quam *Mars*. Prætereo Latinorum exempla, maximè Poetarum, quibus passim *sanguineus*, *cruentus*, & *occisor* dicitur. Unum tantummodò produco Martiani Capellæ, qui lib. 1. pag. 21. ita Martem describit: *Ruber juvenis ac vorax omnium, sitiorque etiam sanguinis gradiebatur*. Seja Jonis MAG*istra* Martis dicitur. In collectione Capodalei tres illæ literę punctis distinctæ apparent. Sed emendavi ex exemplari, quod nuper ex ipso saxo Aquilejæ exscriptũ habui. *Magister* & *Magistra* nomen est mini-

ministerii in sacris deorum, ut ostendam inferius. An verò Seja Magistra erat ipsiusmet Martis cui aram dicat? Reperio Martis Sacerdotes non tantum viros, qui *Salij* dicebantur, sed etiam feminas *Salias* fuisse. Pompejus Festus in hoc verbo: *Salias* (alii legunt *Saliares*) *virgines Cincius ait esse conductitias, quæ ad Salios adhibeantur, cum apicibus paludatæ. Quas Ælius Stilo scripsit sacrificium facere in regiâ cum Pontifice*. Potuit ergò Seja Jonis inter has Saliares *Magistra* fuisse, prima scilicet & aliarum præcipua. Vel si nomen vulgatâ significatione accipias, Seja ceteras Saliares docebat saltationes, quas dùm essent vocatæ ad Martis sacra, peragere consueverant. Nam Salii, cùm moverentur Ancilia, per Urbem discurrentes saltabant.

III.

VI. DIVINAE
SACRVM
C. VETTIVS. C. F
CAVOLVS.

Ara est tribus lateribus inscripta, Aquilejâ Venetias deportata, uti refert Gruterus ex Pighio pag. 94. 5. Capodaleus in suis collectaneis inscriptionum formam aræ ruditer delineatam exhibet, eamque ex suburbanis Aquilejæ inter alias nonnullas Beleno dicatas, quas suo loco retulimus, Joannem Savorgnanum anno 1548. Venetias dono misisse Joanni Grimano Patriarchæ Aquilejensi narrat. Ceteri ferè omnes lapides in Grimanæo amplissimo Palatio adhuc visuntur; hunc nusquam inveniri nuper ab amico accepi: seu omninò perierit, sive alicubi neglectus delitescat. Inter ignotos, obscurique nominis Deos hunc refero; nam VI DIVINAE aram seu templum dicatum nusquam me legisse memini. Adeoque incertum quodnam id numen fuerit, sicuti Vim divinam variâ significatione usurparunt veteres. *Vim divinam* aliam voco *theologicam*, aliam *naturalem*. Primùm de primâ. Gentiles religionis lumine destitu-

ſtituti, cùm ſummum aliquid & ſupremum, quo res humanæ aguntur & certâ lege cohibentur, eſſe ſcirent, ecquid tamen illud eſſet, & an in Deo vel extra Deum poſitum, ignorantes, inani vocabulo confiсto, VIM DIVINAM vocarunt, ſeu *Fatum* & *fatalem neceſſitatem*. *Strato phyſicus*, ut refert Cicero de nat.deorum lib.1. cap.13. *omnem* VIM DIVINAM *in naturâ ſitam eſſe cenſet, quæ cauſſas gignendi, augendi, & minuendi habeat. Chryſippus Stoicus*, idem Tullius loquitur cap.15. *ait VIM DIVINAM in ratione eſſe poſitam, & univerſæ naturæ animo atque mente.* Et paullò poſt: *idemque etiam legis perpetuæ & æternæ VIM, quæ quaſi dux vitæ & magiſtra officiorum ſit, Jovem dicit eſſe, eandemque fatalem neceſſitatem appellat*. Hanc *neceſſitatem, quam cogere & ſuperare nequimus*, Phurnutus cap.13. appellat *Fatum*, quod eſt *ſempiterna quædam & indeclinabilis rerum ſeries* &c. Quo *Vim divinam*, de qua loquimur, deſignare videtur. Fatum hoc ipſum Jovem aliqui putarunt, ut Chryſippus mox relatus; & Laërtius lib.7. in vita Zenonis *unum*, ait, *deum eſſe, ipſumque, & mentem, & Fatum, & Jovem*: alii poteſtatem quandam & vim, cui Juppiter ipſe ſubjectus ſit, & parere cogatur. Virgilius initio lib.10. cùm in concilio deorum diſceptaretur, favendumne eſſet Teucris vel Turno, Juppiter in nullius partes ſe eſſe profitetur, verſ.108.

Tros, Rutulusve fuat nullo diſcrimine habebo.

Et verſ.112.*rex Juppiter omnibus idem*; eſſe tamen poteſtatem aliam ſtatim ſubdit, quæ rei eventum diſponat: *Fata viam invenient*. Quo Poeta *videtur oſtendiſſe*, ait Servius, *aliud eſſe Fata, aliud Jovem*. Nitente Fato Juppiter apud Homerum ſervare nequit Sarpedonem. Et apud Ovidium Metam.9 verſ.431.*Me quoque*, ait, *Fata regunt*. At in adverſum ſtat Pauſanias, qui *Fata parere Jovi*, ſcripſit in Corinth. p.75. Quòcumque hæc futilia & vana theologiæ Gentilium commenta ducamus, VIS DIVINA, cui Vettius aram Aquilejæ poſuit, *Fatum* ipſum eſt, quod res hu-

manas agere credebatur ineluctabili lege: *divinum* ideò dictum, quòd à deo manaret, vel deus ipse esset. In quam sententiam egregium est testimonium Capellæ lib.1.pag. 19. *Fatum*, dicitur etiam VIS *Sacra Jovis*, ut legit Grotius. Et *vim divinam* ipsam *fatalem necessitatem* vocavit Chrysippus, ut vidimus. Quâ Fatorum vi ad abjiciendum Imperium ductus Diocletianus cum collegâ, ut conjicit doctissimus Spanhemius in sæpius laudatis annotationibus ad Cæsares Juliani pag.385. percussit nummum trium Parcarum figuris scalptum, cum epigraphe; FATIS VICTRICIBUS. Nam Parcæ ipsa Fata dicebantur. Quare VIS DIVINA in nostro saxo Aquilejensi ipsum est *Fatum*: nam & FATIS dicatos lapides cernimus apud Gruterum pag.98.1.& 2. Præterea ad Vim divinam revocari posset *Nemesis necessitatis insolubili retinaculo mortalitatis vinciens fastus*, ut ait Ammianus Marcellinus lib.24. prope fin. Quæ etiam *Adrastea* appellabatur, hoc est ultionis divinæ inevitabilis seu inefugibilis necessitas, & *quæ nullo modo vel evitari, vel declinari possit*, inquit Phurnutus cit. cap.13. Hinc in nummis fundam gestat, tanquam eminus feriens, nullâ reis spe fugæ relictâ. Videas Cl.Bonarotam in nummo XI. Macrini p.223. Porrò *vim divinam* alio sensu intellexit Manilius lib.1.Astron.vers.247.

Hoc opus immensi contractum corpore mundi,
Membraque naturæ diversâ condita formâ.
Aëris, atque ignis, terræ, pelagique jacentis,
VIS *animæ* DIVINA *regit*.

Quæ est anima mundi Platonicorum, seu spiritus, qui ipsum alit & agitat apud Virgilium 6.Æneid.

Alia notione VIM DIVINAM acceptam dixi, eamque *Naturalem* vocavi; quòd scilicet ex naturalibus & physicis caussis promanet, quamvis veteres ad vim fatorum retulerint. Ulpianus ex Servio I.C. hæc habet in l.24.§.4. Dig. de damno infecto: *Si ex ædibus promissoris vento tegulæ dejectæ damnum vicino dederint, ita eum teneri, si ædifi-*

cii vitio id acciderit: non si violentiâ ventorum, vel quâ aliâ ratione, quæ VIM *habeat* DIVINAM. Idem Ulpianus l. 25. §. 6. D. locati, alio nomine vocatam docet: *Vis major, quam Græci* θεῦ βίαν *idest* VIM DIVINAM *appellant, non debet conductori damnosa esse*. *Vis* itidem *major* dicitur in l. 9. §. 2. eod. & *fatale damnum ac vis magna* in l. 2. in fin. D. de peric. rei. vend. Quid verò eo nomine signetur, disertè docet Plinius lib. 18. cap. 28. in fin. *Ante omnia autem duo genera esse cœlestis injuriæ meminisse debemus. Unum quod tempestates vocamus, in quibus grandines, procellæ, ceteraque similia intelliguntur: quæ cum acciderint*, vis major *appellatur*. Meminit quoque Columella lib. 1. cap. 7. & Seneca de benef. lib. 4. cap. pen. Sanè verius puto hùc respexisse Vettium, & VI DIVINAE aram dedicasse, ut grandines, procellas, ceterasque tempestates ab agris suis, fictitio hoc numine invocato, averteret. Nam & aram, ut antè dixi, in suburbanis Aquilejæ positam, numini alicui campestri propitiando destinatam facilè intelligimus. Novum porrò nequaquam est, ventis, nubibus, aliisque è cœlo ingruentibus tempestatibus templa & sacra dedicasse vesanam antiquitatem. *Circio* vento Galliæ Narbonensi infesto, *Divus Augustus templum, cùm in Galliâ moraretur, & vovit, & fecit*, uti prodidit idem Seneca nat. quæst. lib. 5. cap. 17. Et templum *Tempestatibus* dicavit Cornelius Barbatus ex antiquissimâ inscriptione, quam illustrarunt doctis Commentariis Sirmondus & Aleander. Id intellexit Ovidius, cùm lib. 6. Fast. vers. 193. cecinit.

Te quoque Tempestas, meritam delubra fatemur,
Cum penè est Corsis obruta classis aquis.

Et Cicero lib. 3. de nat. deor. *Quòd si nubes retuleris in deos, referendæ certè erunt* Tempestates, *quæ populi Romani ritibus consecratæ sunt*. In Gruteriana inscriptione 3. pag. 61. *ara dedicata est incendiorum arcendorum causâ*. Græci quoque ventos colebant; nam in Sicyoniæ Urbe Titane, ait Pausanias in Corinthiac. pag. 106. *ara est ventorum, ad*

quam nocte unâ quotannis Sacerdos Sacrum facit, additque certa etiam arcana peregisse, *ad placandam ventorum sævitiam*. Cùm Xerxes ingenti exercitù conflato adventaret, Oraculum Delphicum jussit, Græcos *ventis* supplicare, ideoque, ait Herodotus lib.7. cap.178. *in delubro Thujæ ara est ventis constituta, iisdemque sacrificatum*. Et Aristophanes per calumniam traducit Socratem, tamquam *Nubes* deas coleret, iisque Sacra faceret, in Nubibus act.1.Sc.3.

I V.
SOLI. DEO
INVICTO
SACRVM
FERONIVS. CENSOR
SIGNI
V. S. L. M

In domo apud Turrim vulgò d'Arena.

Solem cultum Aquilejæ in dissertatione de Beleno notavi. De cognomine *Invicti* satis etiam scripsi, cùm de Mithrâ agerem. Huic *Votum Solvit Libens Merito Feronius Censor Signifer*, vexillarius scilicet, seu imaginifer legionis alicujus, qui etiam Censor erat Aquilejæ. Nam milites, cùm essent in Colonias adscripti, publicis muneribus fungebantur.

SIL-

V.

1

SILVANO
AVG
ELEVTHER
C. ARR
C. P. P. VIL
D. D

In domo Capodalei.

2

SILVANO
AVG. SAC
C. OPETERIVS
AGATE. MER
V. S. L. M

In fronte Ecclesiæ della Beligna.

3

SILVANO
SACRVM
C. PETRONIVS
ANDRONICVS
EX. VISO

In Insula Gradensi in Cemæterio.

4

SILVANO
AVG. SAC
IN MEMORIAM
C. RVFI. ANTHI
IIIIII VIRI
TALLVS. LIB
D. D

Apud Ecclesiam Metropolitanam.

Quatuor hæc saxa sacra sunt *Silvano Augusto*. De hoc cognomine vel epitheto actum cùm de Beleno; quod frequenter inditum Silvano docent lapides Gruteriani. In 2.65. visitur Silvanus *Larum Cæsaris*, Erat enim Præstes Larum, ut Pluto Manium, Juppiter Deorum, & Janus Geniorum, uti observat Meursius exercit.crit.part.2. c.1. Plura de eo Poëtæ fabulantur, & Mythologi scribunt. Pauca mihi sunt dicenda, eaque tantummodo quæ nostras inscriptiones illustrare possint. Vetus scriptor Agrorum in collectione Wilelmi Goesii pag.294. tres Silvanos facit: *unus dicitur Domesticus* (quo nomine sæpius apud Gruterum & Reinesium vocatum invenies) *possessioni consecratus: alter dicitur Agrestis, pastoribus consecratus: tertius dicitur Orientalis, cui est in confinio lucus positus*. Lapides hi erant finales Silvano sacri, ita diversis locis possessionis collocati; quia Silvanus, ait idem vetus Auctor, *primus in terram lapidem finalem posuit*. Unico tamen nomine *Silvanus* universæ rei rusticæ deus habitus fuit: unde Virgilius Pelasgos lucum sacrasse, ait, *arvorum pecorisque deo*, Ænei.8.

vers.

verſ.601. Hocque ſenſu, ſaltem in primo epigrammate accipiendus eſt Silvanus; cùm ab Arrio *Vilico* (ita enim frequentiùs per unicum L ſcribitur hoc nomen in vetuſtis ſaxis, uti notarunt Dauſquejus,& Fabrettus inſcript.cap.1. pag.2. quibus adde exemplum alterius inſcriptionis apud Timavum repertæ, quam infra produco) dedicatio facta fuerit. Quamvis enim Vilicus nomen ſit miniſterii variis officiis addicti, ut obſervat Reineſius Claſſ.1.125. & Fabrettus cap.1.pag.38., Vilici hìc nobis eſt ruſticum munus; & Arrius videtur præpoſitus ruſticis rationibus hominis alicuius, qui latet ſub ſingulariis C. PP., fructibus percipiendis, & univerſo operi ruſtico, quæ deſcriptio eſt Vilici in lib.8. D.de inſtrum. leg. & l. ſi cum vilico D. de inſtit. act.& videſis Cujacium lib.10.obſerv.37. Hinc *Arrius vilicus* aram, ſeu quid aliud *dedicavit* Silvano *Eleutherio*, hoc eſt *Liberatori*,ut agros & poſſeſſiones ab injuriis cæli & tempeſtatibus ſervaret & liberaret. Eodem penè cognomine erat Romæ *templum Sancti Silvani* SALUTARIS *in hortis & prædio C. Julii Nymphii*, apud Reineſium Cl.1. num.105.

Tertium ſaxum Silvano poſuit Petronius EX VISO. Frequens hæc formula in vetuſtis monumentis. Eidem *Silvano & Libero Patri Cædicius* ex viſo *donum poſuit*, indicatâ Claſſe 1. num.106. Apud Gruterum pag.93.3. EX VISV *ædes Plutoni & Proſerpinæ vota* dicitur. Alia exempla dabit Fabrettus p.469. *Ex viſu* idem eſt ac *per ſomnium*. Quidquid enim ſomniabant ſuperſtitioſi Gentiles, ſibi à deo immiſſum arbitrabrantur. Et inde tamquam religione admoniti, aras, donaria, victimas offerebant numini, quod ſibi per ſomnium apparuiſſe putabant. Unde Maximius Julianus *Libero Patri* VISV MONITVS *pro ſalute ſuorum* donum dat, in 112.Reineſ. Cl.1. Nam morborum curationem potiſſimum ſibi à Diis monſtrari per quietem credebant. *An Æſculapius*, ait Cicero lib.2. de divinat. *an Serapis poteſt nobis præſcribere* PER SOMNIUM

NIUM *curationem valetudinis*, *Neptunus gubernantibus non potest*? Adde Suetonium in Vespasiano cap.7. adductum à Fabretto cap.6. pag.469. ubi lapidem dicat *Deo Serapi* M.*Vibius Onesimus* EX VISU; quem podagrâ liberatum putat vir doctus, ob sculptum infimi cruris articulum. Hinc qui morbo aliquo essent affecti, in templis pernoctabant, ut per quietem à diis monstrata remedia acciperent. Quod dicebatur *deo* alicui *incubare*. Inde liberati, in eodem templo quæ quisque remedia à deo accepisset, descriptis tabellis consignabant. Hujusmodi tabularum exempla in insulâ Tyberinâ, ubi templum Æsculapii erat, reperta, producit Gruterus pag.71. Eorum alterum exscribo: *Lucio affecto lateris dolore*, *& desperato à cunctis hominibus*, *oraculum reddidit deus* (supplendum *per somnium*) *veniret*, *& ex Dibomo tolleret cinerem*, *& una cum vino commisceret*, *& poneret supra latus*, *& convaluit*. Hinc Philostratus de vitâ Apollonii Tyanæi lib.1. *Hydrope verò laborabat*, *& vinolentiæ deditus*, *siccitatis nullam rationem habebat*; *unde nec ejus Æsculapius ipsi* IN SOMNIUM *respondebat*. At hæc deliria verè somniantium, & commenta quibus per fraudem Sacerdotes turbę gentilium imponebant. Ceteræ inscriptiones nil observatione dignum præferunt. In quartâ lineâ secundæ legendum, M*at*ER; ut simul Opeterius & Agate ejus mater votum solverint Silvano.

VI.
DITI
PATRI
IVLIA. BARACHVS
FECIT. VIVA. SIBI
In Ecclesia Monialium.

Sepulcrale hoc est monumentum quod *Julia* adhuc *viva sibi fecit*, dicavitque *Diti Patri*. Manes sive defunctorum animæ sub Ditis seu Plutonis potestate erant; unde

Sum-

Summanus dictus, nempe *summus Manium*, uti explicat Capella lib.2. p.40. Quamvis antiquioribus incertus hic deus haberetur; unde Ovidius lib.6.Fast.vers.731.

Reddita, quisquis is est, Summano templa feruntur,

Tunc cum Romanis Pyrrhe timendus eras.

Hinc etiam, ut puto, *Pater* in nostrâ inscriptione, ac sępius in aliis, appellatur. At Cicero aliam vocabuli significationem indicat, lib. 2. de nat.deorum: *Terrena,* inquit, *vis omnis atque natura* DITI PATRI *dedicata est, qui dives, ut apud Græcos Pluton, quòd recidant omnia in terras, & oriantur è terris.* Ceterum *Patris* epitheton deorum omnium erat: Juppiter *Pater*, Janus *Pater*, Marspiter, Liber *Pater*. In quam rem vide Agellium lib.5.cap.12. Servium ad vers.699.lib.1. Æneid. & versus Lucilii apud Lactantium lib.4.cap.3. Julia Barachus, ut benè apud inferos secum Dis ageret, hac dedicatione sibi eum adhuc vivens conciliare studuit, & Patris miti & benigno nomine compellatum propitium invocavit. Non prętermittas eam feminæ masculinam terminationem notare.

VII.

IVNONIBVS. SACRVM
M. MAGIVS. M. L. AMARANTVS
IIIIII VIR. ET
MAGIA. M. F. VERA. MAGIA. M. L. ILIAS
AEDEM. SIGNA. III. PORTICVM. MACERIS. II.
CVLINA. ET. LOCVM. IN. QVO. EA. SVNT
VOTVM SOLVERVNT
LOCO. PRIVATO

Apud Metropolitanam Ecclesiam.

Habes hoc epigramma etiam in magnò Thesauro Gruteri pag.24.2. Junonem sororem coniugemque Jovis nemo est qui nesciat. At plures Junones non ita obvium est reperire, nec interpretari pronum. Jacobus Sponius

sect.3.

sect.3. Miscellan.num.25.pag.83.binas producit inscriptiones *Junonibus* dicatas, atque ita explicat. Junones erant deæ unicuique mulieri præsidentes, sicuti viris Genii: ita muliebres Genios non malè nominaremus. Plinius lib.2. cap.7. deorum multitudinem apud se repetens, & quasi subridens: *major*, inquit, *Cœlitum populus quàm hominum intelligi potest, cùm singuli quoque ex semetipsis totidem deos faciant, Junones Geniosque adoptando sibi*. Seneca ep.110. *memineris majores nostros, quia crediderunt hoc, Stoicos fuisse: singulis enim & Genium & Junonem dederunt*. In eandem explicationem consentit Reinesius epist. 69. ad Rupertum pag.655. Fabrettus cap. 2.pag. 73. id firmat inscriptione ex collectaneis Archinti, quæ dicata est *Genio Magi Germani*, & deinde *Junoni Cissoniæ*, tanquam Juno Genius esset mulieris. Exempla cumulat ex Grutero, quibus suus Genius viris, mulieribus Juno tribuitur. Exinde notat Juvenalem Satyrâ 2. stylum acuere in adulatores effeminatorum Romuli Nepotum, qui non per eorum Genium, uti de viris decuisset, sed per Junonem novo more, tanquam in mulieres versorum, jurabant.

Et per Junonem domini jurante magistro.

His addiderim Tibullum, qui puellam suam alloquens ait.

Hæc per sancta tuæ Junonis numina juro.

lib.4. eleg.13. Quamobrem mulier improba apud Petronium, *Junonem meam*, inquit, *iratam habeam, si unquam &c.* Et quoniam Genius erat hominibus natalis deus, unde idem Tibullus lib. eodem eleg.5. cùm supra Genium Cherinthi nuncupasset, carmen ita claudit:

At tu natalis quoniam deus omnia sentis;

sic mulieribus Juno dea natalis habebatur. Idem Poëta proximè insequentem elegiam exorditur.

Natalis Juno sanctos cape thuris acervos,
Quos tibi dat tenerâ docta puella manu.

Optimè hæc quidem: nec enim dubitaverim, Juno-

nem mulierum genium fuiſſe; ſed cur hæc noſtra inſcriptio, pluresque aliæ apud Gruterum, *Junonibus* dicatæ ſunt, tamquam non una ſed plures Junones feminis pro tutelâ fuiſſent tributæ? Non ſum neſcius, duos etiam Genios, bonum & malum, cuique præſides ex veteribus nonnullos putaſſe; at video in ſaxis perpetuò unicum tantummodo Genium ſignatum, ut percurrenti indicem Gruterianum cap. 1. patebit. Præterea & viri ipſis Junonibus vota nuncupant. Quo fit, ut ubicumque *Junonum* ſit mentio, niſi etiam plures mulieres adſint, eas feminarum Genios dici poſſe, admodum verear. Obſervabam Auguſtas Imperatorum vel uxores, aut ſorores, ſeu filias, dearum nominibus, *Junonis* potiſſimùm, ſæpius vocatas. Eruditiſſimus Spanhemius diſſert. 7. pag. 607. Mediceum nummum producit, cui caput Liviæ ſcalptum eſt, & ab alterâ parte hæc epigraphe: . . . . ΒΙΑΝ ΗΡΑΝ, ſeu *Liviam Junonem*; nempe juxta Prudentium

Adjecere ſacrum, fieret quo Livia JUNO.

Et Ovidium lib. 3. de Pont. el. 1.

Cum tibi contigerit vultum JUNONIS adire,
Fac ſis perſonæ, quam tueare, memor.

Triſtanus tom. 1. pag. 243. numiſma aliud Græcum exhibet, cum hoc titulo: *Sabinæ Poppææ Auguſtæ* JUNONI; additque tritum fuiſſe Imperatores Jovis nomine inſignire, Auguſtas JUNONIS. Sanè impudenti adulatione eaſdem Auguſtas aliis quoque dearum nominibus appellatas reperies. Livia in nummo apud Spanhemium pag. 608. *Diana Lucifera* dicitur: Fauſtina *Venus Genitrix*, tab. 48. Oiſelii: Sabina *nova Ceres*; Julia Pia *nova Veſta*, pluresque aliæ in præclaro volumine Bonarotæ pag. 40. An igitur *Junones*, quæ ſaxis noſtris ſignantur, Auguſtæ ipſæ ſunt tunc ſimul viventes, vel poſt mortem conſecratæ, quibus inſana religio aras, & templa, & Sacerdotes dicaverat? Siquidem & in Gruteriano lapide 8. pag. 101. Aponia Montana memoratur *Sacerdos* DIVARum AUGUSTARum; in 2.

pag.

pag.322. Cantia Sacerdos DIVAE PLOTINAE; in 5. Sennia Sacerdos DIVAE FAUSTINAE. Alia exempla piget referre. Nec secus interpretor Veronensem lapidem pag.24.4. JUNONIBUS AUG*ustis* SAC*rum*; ut respiciat *Augustas* ipsas sub *Junonum* nominibus cultas. Nam & dedicationem fecit *Metella* non tam *de nomine suo*, sed etiam *T.Flavii Hermetis viri sui*. Ita Aquilejenses nostri *Magius Amaranthus & Magia Junonibus*, Augustis scilicet, seu Imperatricibus, voto soluto ædem ceteraque, in inscriptione contenta, dedicarunt. Hæc tantùm eruditis propono, dubia mihi quoque & incerta.

Dabo aliam explicationem fortassis meliorem. Juno variis nominibus fuit appellata, prout diversis officiis eam præesse putarunt Gentiles. Juno *Pronuba*, seu *Jugatina*, quòd matrimonia jungeret: *Domiduca*, cùm sponsa duceretur domum: *Cinxia*, quia sponsus cingulum sponsæ solveret: tandem *Lucina*, quòd partui, non secus ac Diana, præsideret. Hinc tot Junones creditæ, quot muneribus una Juno præficiebatur. Et hæc quidem munera inter utrosque conjuges communia. Quamobrem vir & uxor, ut sæpius in inscriptionibus, & in nostrâ etiam, vel vir tantummodo, ut in aliis, potuit *Junonibus* vota nuncupare, ut omnia hæc feliciter cederent, vel solvere, cum prospere evenissent.

Cetera in saxo nostro enarrata prosequor. Magius & Magia Junonibus dicarunt *ædem*, atque in eâ *tria signa*, quæ fortasse Junones ipsas, quæcumque tandem illæ fuerint, repræsentabant; *porticum*que ante ipsam ædem, *maceriis duabus* circumductam, & *culinâ* instructam. *Maceria* in re funebri murus cęmentitius erat, concludens spatium sepulcro destinatum quoquoversus. Hìc quoque murus est intelligendus, seu *septum clusum*, uti vocatur in inscriptione 125.Clas.1.apud Reinesium & Fabrettum cap.1. inscr.9. lorica scilicet seu ambitus circum ædem constructus, & *locum in quo ea sunt* circumplectens. Quod ex-

pressius notatur in epigrammate Gruteriano 5. pag.61. ubi Q. Vibius *aram Vulcano, maceriaque aream sæpiendam* curavit. Intra septum seu maceriam hæc fieri vetitum erat, ex alio lapide pag.eadem num.3. *Hac. lege. dicata. est. ne. cui. liceat. intra. hos. terminos. ædificium. extruere. manere. negociari. arborem. ponere. aliudue. quid. serere.* Sacris enim faciundis locus ille destinabatur, ut verba quæ statim sequuntur, demonstrant. *Culina*, inquit Festus in hoc verbo, *vocatur locus in quo epulæ in funere comburuntur*. In hunc sensum *Culinam* aptavit Sponius *Voyage de la Grece* tom.3. pag.47, explicans inscriptionem Tiburtinam, quam Gruterus quoque refert pag.49. 3. Ubi cum dicatur Sulpitium restituisse Herculi Saxano inter alia etiam *Culinam*, hanc fuisse ait locum propè templa, in quo dapes funerum parabantur. At cùm in hac inscriptione, & in nostrâ, omnia quæ dicata vel restituta dicuntur, ad deorum sacra pertineãt, non video cur *Culina* ad rem funebrem sit traducenda. Sacris peractis epulæ semper parabantur: quas execrati Christiani, idolis immolatos cibos interdixerunt. Hæ quidem in ipsis deorum ædibus appositæ, ut inter alios meminit Halicarnasseus lib.2. vel in loco ubi sacrificium erat peractum. In nostris tabulis Arvalium, quas nuper repertas dixi in explicatione lapidis M. Aquilii cap.7, *Licinius magister ad aram immolavit Porcilias piaculares* II., *ibique Baccham*, nempe *Vaccam*, *honorariam albam ad foculum immolavit. Sacerdotes in tetrastulo consederunt, & ex sacrificio epulati sunt*. Quidni igitur *Culina* non tam locus erat, in quo funerum epulæ, sed etiam sacrorum, parabantur? Hoc igitur sensu in utraque inscriptione *Culina* est intelligenda. Porrò, ne postrema verba nostræ inscriptionis prætercam, *loco privato* ædem & cetera dedicarunt Magius & Magia. Ædes sacræ aliæ publicæ, aliæ privatæ, quæ nec sanctæ nec sacræ erant, sed religiosæ. *Quod enim privati suæ religionis caussâ aliquid earum rerum deo dedicent, id Romani Pontifices non existimarunt sacrum*, ait Festus verbo *Sacer*.

VIII.

1	2
BONAE. PAGANAE RVFRIA. C. F. FESTA CASILIA. Q. L. SCYLACE MAGISTRAE D. P. S	DECIDIA L. L. PAVLINA ET PVPIA. L. L. PEREGRINA MINISTRAE BONAE. DEAE AEDEM. FECERVNT
In quadam domo Capituli.	*In eadem domo.*

3

AVGVSTAE. BONAE. DEAE
CERERIE. SACRVM
. . . . YSTIS. L. TICHE AEDEM
. . . . I. DEPECVNIA. SVA. FECIT
FASTVS BARBONIVS
IIII. VIR. D. D.

Inter has inſcriptiones primam & ſecundam retulit etiam Fabrettus cap. 10. pag. 665. ex ſchedis Vaticanis, ſed corruptas. In primâ pro *Paganae* legit *Faganai*; & nomen ſecundæ feminæ, *Caecilia Q. L. Cinnamis*. In poſteriori habet, *Decidia Lep. Pauli*, & loco *Deae*, *ſibi*. Noſtris ſanè exemplaribus nemo fidem ampliorem negaverit. Quænam fuerit BONA DEA veteres ipſi ignorarunt. Macrobius lib. 1. Sat. cap. 12. refert, Labeonem eam putaſſe *Majam*, alios *Terram*; at *Faunam*, & *Opem*, & *Fatuam* Pontificum libris indigitari. Rurſus alii *Junonem*, alii *Proſerpinam* dixere. De ejus ſacris arcano ritu celebratis paſſim agunt Scriptores; nec eſt cur ſæpius ab aliis prolata retexam. Explicationem cognominum, quæ Bonæ deæ in noſtris ſaxis tribuuntur, tantummodo perſequar; cùm alibi non occurrant.

BONA PAGANA ea quidem dea eſt, uti arbitror, quæ in *Pagis* colebatur, & præſidium, tutelamque *Pagorum* agere credebatur. *Paganalia*, ſive *Paganicæ* feriæ à Pagis dictæ ſunt, inquit Varro de lingua Lat. lib. 5. De ſacris pagorum mentio eſt apud Siculum Flaccum de conditioni-

tionibus agror.pag.25. laudatæ collectionis Goesiii. JOVI PAGANICO inscriptum est saxum Gruterianum pag.21. 11. Aliud Diis CAMPESTRIBUS apud Fabrettum de Aqueduct. pag.106. Cum ignotum esset numen *Bona dea*, inter Campestres quoque & Agrestes eam retulerunt, & sub nomine *Paganæ* coluerunt. Et dea quæcumque esset, quæ Agriculturæ præsideret, eam *Bonam* vocarunt. Vidimus enim, cùm de Brontonte actum est, *Boni* epitheton diis additum nil aliud, quàm *propitium*, significasse. *Fortunæ* BONAE *domesticae*, lapis est dicatus pag.74.5. BONAE *Deae Veneri*, apud Reinesium Class.1.92. & Junonem BONAM Deam vocatam ait Fabrettus, quasi *faventem* & *propitiam*, pag.667

Eo cognomine (ut rei nostræ exempla propiora referam) commenti sunt veteres deum agris præsidem, quem Varro initio lib. 1. de re rust. ita invocat: *Necnon precor Lympham*, & BONUM EVENTUM: *quoniam sine aqua omnis arida atque misera agricultura*: *sine successu* & BONO EVENTV *frustratio est, non cultura*. Boni Eventus templum in regione IX. collocat P. Victor. In nummo Getæ apud Oiselium tab.41. n.6. visitur juvenis nudus, stans ante aram accensam cum paterâ in dexterâ, & spicâ ac papavere in sinistrâ manu, additâ epigraphe: BONUS EVENTUS. In alio Severi numero proximè insequenti, sub eadem inscriptione BONI EVENTVS, scalpta est matrona decorè culta cum paterâ frugibus plena in dexterâ, & spicis in sinistrâ. Quam profectò, si divinare liceat, non aliam deam esse puto, quàm nostram *Bonam Paganam*, præsidio agrorum, culturæ, & frugum donatam, ut iis *bonum* & propitium *eventum* & successum tribueret. Hùcq; revocandum est secundum ex nostris saxis, AUGUSTAE BONAE DEAE CERERIE SACRUM. Ideo *Cereria* vocatur *Bona dea*, ut pateat ejus pręsidio dicatos agros & fruges: nam Ceres dea agrorum & frugum habebatur. Simili appellationis schemate Magna Deorum Mater dicta

est

est *Ceraria* in lapide Gruteriano 2. pag. 1010. M. D. M. CERARIAE. Mater Deûm Terra est Macrobio lib. 1. Sat. cap. 21. Terra autem frugifera ipsa Ceres. Quare nostram Bonam deam *Cereriam* tellurem frugiferam appositè vocamus, eandemque cum *Bonâ Paganâ* facimus. Extat inscriptio pag. 26. 9. CERERI AVG*ustae* MATRI AGR*orum*. Et ne dubitaremus, hanc eandem esse quæ in pagis colebatur, tamquam agrorum præses, eandemque rursus, quæ in nostrâ inscriptione *Pagana* nuncupatur, monumentum illud *L. Benius primus Magister* PAGI, *& Benia Primigenia Magistra fecerunt*.

In primo epigrammate sive Aram, seu Ædem Bonæ Paganæ posuerunt *Rufria & Festa Magistræ* D.P.S. hoc est, *De Pecuniâ Suâ*, uti expressum est in tertio. *Magistræ* Sacerdotes erant Sacris dearum præpositæ, ut notavit Fabrettus ad hanc ipsam inscriptionem; qui pag. 342. alia exempla producit, nec non cap. 10. num. 173. ubi *Athenais* visitur MAGISTRA *Bonæ deæ*. In secundo Decidia & Pupia non Magistræ sed MINISTRAE Bonæ deæ dicuntur, quòd Sacerdotes inferioris conditionis essent.

IX.

1

AVGVSTAE. B. . . .
CASTRENSI. EX . . . .
FERONIA LIBANI. LIB
TI. CLAVDIVS. STEPHAN

In fronte cujusdam domus Capituli.

2

DOMNAE. B.
SACRVM
SEX. BEBIVS
BAI. FIL. VET. EX. CLASSE
VESTIARIVS
V. S. L. M

In alia domo Capit.

In utroque epigrammate longa ætas Deam abstulit. *Bonam* eam esse ex priori literâ B. facilè suspicaberis. Sed quid Bonæ deæ cum castris & bellis, unde cognomen *Castrensis*? Num Bonam deam, quæ personam singularum dearum induit, ut diximus, etiam Castris præfecerunt

Gen-

Gentiles, & *Bonam* dixere, ut in rebus bellicis favens & propitia esset? Ita *Bona dea Castrensis* ipsa Bellona est. Imò si aliter lacunam suppleas, non ineptè legere poteris: *Augustae Bellonæ Castrensi* & in secundo: *Domnæ Bellonæ*.

At videant eruditi antiquitatum, num præfixum vocabulum, DOMNAE, viam aliam interpretationi sternat. Julia DOMNA fuit uxor Severi, materque Caracallæ & Getæ. Plurima ejus mentio in saxis & nummis, passimque vocatur MATER CASTRORUM. Illa exhibent Gruterus p. 1085. & Fabrettus cap. 10. p. 679. hos Tristanus tom. 2. pag. 131. aliique numismatum descriptores. Jam priorem ex nostris inscriptionibus conjungas cum secundâ, hancque legas: *Domnae Bonae deae*: illam, *Augustae Bonae deae Castrensi*; & *Domnam* Imperatricem *Castrensem deam* agnosces!, quæ alibi Mater *Castrorum* est, & sanè BONAM, quia Mater. Profectò potuit vocari *Augusta Bona dea*, quæ in nummo apud Patinum pag. 284. Græcis literis dicitur *Augusta Domna Fortuna*. Et in aliis sub figurâ Cereris & Lunæ Luciferæ pingitur. Nummus Corinthiorum in quo Juliæ Domnæ caput scalptum est, ex altera parte *Minervam* galeatam cum *Victoriâ* dexteræ impositâ præfert; quod *Victoriæ* signum, inquit Vaillantius, forsan Corinthii Domnæ tamquam *Palladi* bellorum præsidi tribuerunt. Passim Augustas, ut alibi ostensum est, figuris & nominibus Dearum consecratas intuemur. Julia Mamæa non unâ divinitatis notâ contenta, plures simul induit Deas, in rarissimo nummo ex maximo ære Musei Corrarii, cujus descriptionem nec dum, quod sciam, evulgatam, à viro Cl. Canonico Blanchino acceptam exhibeo. Caput Mamææ toto pectore & brachiis extantibus, cum symbolis multiplicibus, scilicet flore Isidis, Lunâ Dianæ, Alis Victoriæ, Cornucopiæ Face & spicis Cereris: circum literæ: JULIA MAMÆA AVGVSTA. in parte altera: FELICITAS. SAECVLI. Mamæa sedens tribus figuris stantibus circumdata, quarum una ei pomum offert. Numis-

mismа est singularis pulchritudinis, optimæ cælaturæ, cum circulo, & ærugine smaragdinâ obductum. Si velis *Domnam* stare loco *Dominæ*, ægre calculum feram. Nam apud veteres nunquam nisi nomen proprium est *Domnus* & *Domna*, ut probant celeberrimi antiquarii, Tristanus eodem tomo pag. 120. & Spanhemius dissert. 7. pag. 626. Præterea vocabulum illud per syncopem solis Ecclesiasticis Scriptoribus inferioris ævi usurpatur.

X.

DIAN
AVG. SAC
FLAVIVS. SEVERVS
CVM. SVIS. LAB.
RESTITVIT

In domo Nobb. de Nordis.

Diana numen satis notum. In schedis Capodalei est, *cum suis* LAR. At in archetypo lapide, quem Aquilejæ adhuc extantem exscribi nuper curavi, legitur LAB. hoc est *Labris*. Labrum vas amplum dicitur, in quod aqua è fonte decidit. Fontes Dianæ dicatos nemo nescit. De *labris* Dianæ mentio est apud Ovidium Fast. lib. 4. vers. 761.

Nec Dryades, nec nos videamus LABRA *Dianæ,*
Nec Faunum, medio cum premit arva die.

Itaque *Flavius Severus* Fontem aliquem Dianæ sacrum labefactatum & corruptum *cum suis* LABR*is*, marmoreis scilicet conchis ad aquam excipiendam, *restituit*. In lapide Veronensi pag. 39. 6. *Licinia signum Dianæ, & venationem, &* SALIENTES, aquas, *fieri jussit*. Cùm Sylla Scipionem, Norbanumque consules in Campaniâ profligasset, *grates Dianæ* (inquit Vellejus lib. 2. cap. 25.) *cujus numini regio illa sacrata est, solvit, & aquas salubritate, medendisque corporibus nobiles, agrosque omnes addixit deæ.*

X I.

ISI. SACR
L. MAGIVS PHILEAS VI. VIR
AQVIL. OB
SALVT. GRATTIANI
FILII. ET. GRATTIAE

Sertorius Eques Urſattus hunc lapidem Patavio tribuit, Monum. Pat. lib. 1. ſect. 7. & 9. Quòd in collectaneis Capodalei ſit deſcriptus inter Aquilejenſes hùc tranſtuli. Si lapis ſit Patavinus, ſaltem Magium qui illum dedicavit, Aquilejenſem civem agnoſcimus. De votis *Iſidi* ſolutis ob reſtitutam valetudinem nec plura nec meliora dici poſſunt, quàm quæ congeſſit Fabrettus cap. 6. à pag. 469. ubi hanc quoque inſcriptionem ex Thomaſino recitat. *Iſidem* ſanitati reſtituendæ præeſſe putarunt Gentiles, unde & *Servatricis* nomen apud Arcades, ex Pauſania lib. 8. adepta eſt. Potiſſimùm curationes pedum *Iſidi* acceptæ referebantur. Hinc figuram pedum non ſemel exſculptam invenimus, quæ offerebatur, tanquam teſſera curationis. Junctum numen cùm ſit *Iſis* & *Serapis*, ab hoc quoque ſanationes ſperabantur, remediis immiſſis per ſomnium, ut indicat formula EX VISV, quæ ſæpius in ejuſdem inſcriptionibus occurrit. Cetera apud Fabrettum invenies. Addam tantummodo carmina Tibulli, quibus denotatur tabellas curationum indices in templis Iſidis ſuſpenſas fuiſſe lib. 1. eleg. 3.

Nunc dea, nunc ſuccurre mihi, jam poſſe mederi,
Picta docet templis multa tabella tuis.

Quemadmodum & naufragi in templo Neptuni tabellas dicare conſueverant, quibus depicti eſſent caſus & pericula naufragii; imò & veſtes, cum quibus evaſerant, ſuſpenſas parieti conſecrabant. Vtrumque expreſſum reperies apud Horatium lib. 2. Sat. 1. verſ. 33. & lib. 1. carm. Od. 5. ejuſque interpretem. De tabellis in templo Æſculapii poſitis jam dixi.

An-

Antequam deos Aquilejenses deseram ; Scriptorum nostratium haud levem lapsum adnotabo. Palladius senior rerum Foroiulienſ.lib.8.pag.128.,sequutus Candidum Comment. Aquil. lib. 2., memoriæ prodidit, Maximino Aquilejam obsidente, mulieres Aquilejenses, cùm deessent civibus nervi ad immittendas sagittas, de capillis funes fecisse: *in cujus*, inquit Palladius, *facinoris memoriam Senatus sub ea tempestate, in perpetuum matronarum Aquilejensium decus, Romæ templum Veneri Calvæ dicavit*. Egregium quidem id facinus narrat Capitolinus, quem Palladius citat ad marginem ; at templum ea occasione dicatum nequaquam dicit. Do verba ex cap.7. in vitâ Maximini junioris: *Prætereundum ne illud quidem est, quod tantâ fide Aquilejenses contra Maximum pro Senatu fuerunt, ut funes de capillis mulierum facerent, cùm deessent nervi ad sagittas emittendas: quod aliquando Romæ dicitur factum. Unde in honorem matronarum templum Veneri Caluæ Senatus dicavit*. Postrema hæc verba ad proxima, *quod aliquando Romæ dicitur factum*, referenda esse patet, non ad priora de mulieribus Aquilejensibus. Id Romæ contigit in obsidione Capitolii, in quâ *cùm nervorum copia defecisset, matronæ abscissos crines viris suis obtulere pugnantibus*, uti narrat Vegetius de re milit. lib. 4. cap. 9. Nil sanè hic auctor de templo Veneris Caluæ; at supplendus est ex Lactantio divinar.institut.lib.1. cap.20. *Urbe*, inquit, *à Gallis occupatâ, obsessi in Capitolio Romani, cum ex mulierum capillis tormenta fecissent, ædem Veneri Caluæ consecrarunt* Itaque Capitolinus hùc respexit, non verò ad facinus mulierum Aquilejensium; neque in earum decus perpetuum Senatus templum Veneri Caluæ dicavit.

Qui commentationem hanc de Diis Aquilejensibus inchoaverat Juppiter, idem quoque peractio erit. Siquidem memoriâ exciderat opportuniori loco referre, celebre Jovis templum & Capitolium, ad Urbis dominæ imita-

mentum, Aquilejæ stetisse. Utriusque mentio est in actis Sanctorum Felicis & Fortunati, quorum exemplar tum apud Mombritium prostat, tum in vetusto Codice, octavi minimum sæculi, in chartulario Ecclesiæ nostræ Forojuliensis. *Cumque venisset in Civitatem Aquilegiensem* (sermo est de Euphemio Præside) *in Templum Jovis ingressus, immundas hostias obtulit. Præcones clamabant*, ut legitur in alio exemplari: *omnes concurrerent cum hostiis ad Capitolium Jovis, & sacras hostias Imperatori* (Diocletiano) *per plateas ponerent &c.* Capitolia habuisse illustres urbes, Ravennam, Florentiam, Mediolanum, Carthaginem, pluresque alias, suam in primis Augustam, colligit doctissimus Marcus Velserus rerum Vindelicar. lib. 5. pag. 259. postremæ edit. Addimus Aquilejense Capitolium, quod quâ urbis parte locatum fuerit, omnino latet. *In excelsissimo loco* construi jubet Capitolium Vitruvius lib. 3. cap. 2. Unde in Concilio Eliberitano can. 59. prohibetur, *ne quis Christianus aut Gentilis ad Idolum Capitolii sacrificandi causâ ascendat*. In quem Canonem videas quæ eruditè adnotavit Ferdinandus Mendoza. Ceterum quamquam Romæ Capitolium non tam Jovis templum, sed alia quoque delubra, ædificia, ipsamque arcem complectebatur, Aquilejæ idem Capitolium ac templum Jovis fuisse verba recitata suadent.

XII.

DEO RVBIGO
SACRVM

In Villa Comitum de Maninis in suburbano Forijulii.

Censum Deorum Aquilejensium absolvimus. At unus & alter adhuc in tabulas mitti postulant; jure quidem suo quòd iisdem Carnorum populis priscâ religione colerentur. Aram hanc nostrates Forojulienses Deo RUBIGO dicarunt. Extat in pago suburbano, vulgò *Rubignaco*, cui nomen à deo mansisse nemo dubitaverit. *Robigus* seu *Rubigus*, ut in nostra inscriptione, à rubigine segetibus infestâ

stâ dictus, inter insanos Romanorum deos non ultimus, non ut prodesset, colebatur, sed quemadmodum Febris & ejusmodi mala & sinistra numina, ne noceret. Inter deos quos initio operis de re rusticâ invocat Varro, Robigum quoque recenset: *Quartò* ROBIGUM *& Floram: quibus neque rubigo frumenta atque arbores corrumpit, neque non tempestivè florent. Itaque publicæ Robigo feriæ, Robigalia, Floræ ludi, Floralia instituti*. Et quia Ceres quoque segetum dea erat, communi religione simul colebatur; unde lapis Romanus apud Reinesium visitur: ROBIGO. ET. CERERI. ET. FLORAE. SACRUM. Iterum Varro lib. 5. de ling. Lat. *Robigalia dicta à* ROBIGO: *secundum segetes huic deo sacrificatur, ne rubigo occupet segetes*. Sacrificii genus docet Ovidius lib. 4. Fast. verf. 935. nimirum Cane & Ove faciebant.

Thura focis vinumque dedit, fibrasque bidentis,
Turpiaque obscenæ vidimus ora canis.

Ubi quoque recitat verba, quibus Sacrificulus invocabat Rubigum, & ne læderet segetes, precabatur. Canemque immolatum subdit ad placandos nimios Canis Syrii æstus, quibus fruges adurit. Hucque respexit Festus verb. *Rutilæ*, ubi & rutilas & feminas Canes mactatas docet: *Rutilæ Canes, idest non procul à rubro colore immolantur canario sacrificio pro frugibus, deprecandæ sævitiæ caussâ sideris Caniculæ*. Eademque ferè habet in voce, *Catularia*. Porrò *Robigalia* Festa agebantur VII. Kal. Majas, seu die 25. Aprilis, ut notatur in veteri Kalendario, & eodem libro Ovidii verf. 901. Festo in verb. *Robigalia*, & Plinio lib. 18. cap. 29. ubi *Robigalia à Numa instituta* fuisse ait, *anno regni undecimo*. Itaque in pago *Rubignaco* Festa hæc *Rubigo* deo celebria erant: qui sanè pagus cùm sub ipsis mænibus Urbis Forojuliensis situs sit, disces nostros hoc quoque ritu imitatos fuisse Romanorum morem, qui *non longè* ab Urbe, ut innuit Festus verb. *Catularia*, sacrificia Robigalia peragebant.

XIII.

XIII.

C. VELLAEVS. A. L. EROS
SEX. VIR. ARAM. SEDILIA
STRATVM. DAT

Forojulii in hortis olim Venustorum.

Hoc loco inscriptionem hanc Forojuliensem profero, quòd Diis dicatam perscripti characteres prodant. Merito quoque suo vulganda erat, quòd notas rari in lapidariâ supellectile pretii contineat. Etenim *Aram* frequentissimè positam omnes norunt, nec explanatione opus est, nusquam, ni fallor, addita *sedilia* & *stratum* quispiam inveniet. Pompejus Festus verb. *Solla* lucem plurimam affundit: *Solla*, inquit, siue *solia*, uti legit Scaliger, *appellantur* SEDILIA *in quibus non plures singulis sedere possunt; ideo solla sternere dicuntur qui sellisternium habent, & solaria vocantur Babylonica, quibus eadem sternuntur*. Non satis benè Valerius Chimentellus in eruditissimo opere de honore Biselli cap.21. lapidea aut marmorea libentius *sedilia* putat, ex Plinio lib.5. epist.6. ubi elegantissimam villam suam describens ait: *sunt locis pluribus disposita sedilia è marmore*. Nam Evander apud Virgilium Æn.1.171.

Gramineoque viros locat ipse SEDILI.

Et Georg.4.350. Nymphæ *vitreis* aquarum *SEDILIBVS* imponuntur. Quare quodcumque genus sedis potest *sedile* dici. *Stratum* lectus est ad incubandum. *Haud segnis* STRATO *surgit Palinurus &c.* inquit idem Poëtarum summus Æn.3.513. Hinc *Lectisternia* dicta, quasi *lecti strati*, qui tam hominibus parabantur, quàm Diis ad epulum, ut scitè distinguit Gutherius de jure Pontif. lib.3. cap.9. Tritum est, Sacerdotes post sacrificium epulatos, ut alibi indicauimus. *Arâ* ergo exstructâ pro sacrificio, Vellæus Sacerdotibus quoque dedit *sedilia* & *stratum*, ut accumberent ad mensam. Vel funebris hic apparatus est. *Ara* scilicet Diis Manibus siue Inferis, *sedilia*, *stratum*que ad

epu-

epulum emortuale. Nam in parentalibus & inferiis Gentiles largiter epulabantur; unde toties in inscriptionibus cenam, epulum, sportulas legatas observamus. In Bergomati pag.753.4. *Lectisternium tempore parentaliorum* inter alia præberi jubet P. Appius in memoriam Albinæ filiæ. Quæ ad nostram referri posse videtur. At cur sedilia & stratum distinctum? Aliò spectasse Vellæum sanè libentius affirmo. Ea fuit Gentilium insania, ut Deos suos ad cenam invitantes *Lectisternia* onusta dapibus in templis pararent, & lectos ad accubitum tamquam epulaturis sternerent. Plura veterum testimonia prætermitto. *Habent*, inquit Arnobius lib.7. *Dii lectos, atque ut* STRATIS *possint mollioribus incubare, pulvinorum tollitur, atque excitatur impressio*. *Sellisternium habere*, de quo antea Festus, idem est ac sellam sternere; sicuti *lectisternia* lectos. Utrumque nomen Diis accomodum. Unde Tertullianus inter sacros *apparatus* numerat *solisternia*, *&* *lectisternia*, ad nationes lib.1. cap.10. & Festus laudatus, *sistere fana*, esse ait ex Labeone, *Lectisternia certis locis & Diis habere*, verb. *sistere*. Id tamen in more positum, ut lecti seu STRATA Diis maribus, Sellæ, sive SEDILIA feminis ponerentur; instituto ab hominibus ad divos traducto; quod egregiè in rem nostram expressit Valerius Max. lib.2. cap.1. num.2. *Feminæ*, inquit, *cum viris cubantibus sedentes cenitabant; quæ consuetudo ex hominum convictu ad divina penetravit. Nam Jovis epulo ipse in lectulum, Juno & Minerva in sellas ad cenam invitantur*. Quare *Cajus Vellæus Eros Cajæ Libertus Sex vir* Forojuliensis cùm *aram* sacris faciundis erexisset, *certis diis* paraturus lectisternium sive epulum, fortasse ipsi Jovi ac Junoni Minervæque, quibus in Capitolio Romæ cenam dare mos erat, unde *epulum Jovis* dictum, *stratum* quidem seu lectum, Romano more, Jovi, deabus verò Junoni & Minervæ *sedilia* siue sellas dedicavit. Ni cui placeant hæ dapes, melioribus paratis lubens accumbam.

Al-

Alterum Deum extra Aquilejam nostris Forojuliensibus prisca gentilitatis vesaniâ celebrem, prodit Strabo lib. 5. Geograph.pag. 214. *in ipso*, inquit, *intimo sinus Adriatici Timauum est, Diomedis templum memorabile. Habet enim portum, & elegantem lucum, & fontes septem potabilis aquæ, statim in mare alto & lato excidentis amne*. Situm templi Diomedæi ad ipsos fontes Timavi collocat Cluverius lib. 1. pag. 195. ubi nunc divo Joanni ædes sacra est, pagusque ab eo appellatus *S.Giovanni del Carso*. Sanè hunc locum priscis quoque populis habitatum, produnt vetustatis monumenta inibi reperta, quæ hìc profero.

S. A. I. PROSAI
AQILINI
VILICI AVGG
ET. TITI. IVLI
AQVILINI
IVLIA
STRATONICVS

SPEI. AVGVSTAE
C. SACCONIVS
VARRO. TRIB. CO
H. IMILIANAE
DELMATARVM
V. S.

Imò fontes ipsos Timavi numini Diomedis sacros fuisse arguit plumbea fistula his caracteribus sculpta. AQUA. DEI. ET. VITAE. Nisi velimus pertinere ad saluberrima calidarum aquarum balnea, quæ non longè à Timavo visuntur, & Plinio quoque memorantur lib. 2. c. 103. Eum sanè tubum ad balnea ipsa repertum narrat Jacobus Valuasonus in descriptione Forijulii quæ M.S. circumfertur.

Incertum porrò mihi est an verba, quæ paullò post habet Strabo, ad hunc ipsum locum apud Timauum sint referenda. *Memoriæ*, inquit, *proditum est, Diomedi apud Venetos esse aliquos honores decretos. Nam & albus equus ei immolatur, & duo monstrantur luci: unus Junoni Argivæ, alter Dianæ Ætolicæ*. Nam cùm idem Geographus Aquilejam extra Venetorum fines statuat, Timauus itidem, qui ultra hanc Urbem ad Orientem excurrit, in

Ve-

Venetis eodem auctore esse nequit. Quamobrem vereor etiam assentiri Leandro Alberto, & nostris Scriptoribus Forojuliensibus, qui lucos Junonis & Dianæ eos esse putant, qui nunc accolis vocantur S.Geltrudæ, & S.Margaritę.Hi enim in interioribus Alpium collocati ad Carnos utique spectant. De Venetorum finibus, & de Timavo, quem veteres & recentiores pluribus quæstionibus, quàm ipse fontibus fluat, involuerunt, non pauca dicenda essent; nisi in diversa abire ratio instituti operis vetaret. Interim consulas Cluverium Italiæ antiq.lib.1.cap.20.& Pignorium in libello Italico originum Patavin. cap.14.

DE COLONIA FOROJULIENSI DISSERTATIO ALTERA.

UM in priori hujus voluminis parte ad inſcriptionem M. Aquilii cap. 2. in fin. de Scaptiâ tribu mentio eſſet injecta, dixeram in eadem tribu cenſam fuiſſe Coloniam *Forojulienſem*, idque vetuſtos lapides, qui adhuc inibi extant, demonſtrare. Tunc quoque nonnulla adornaveram, quæ iis illuſtrandis, patriæque urbi ab oſcura antiquitate utcumque vindicandæ conferre putabam; ſed aliena ab inſtituto, opportuniori loco producenda ſepoſueram. Nunc quoniam inter ſaxa Aquilejenſia verſati ſumus, eadem quoque Forojulienſia, calenti adhuc à ſimili argumento manu, rurſus contrectare viſum eſt; & priſca vicinarum urbium monumenta quodam veluti cognationis jure conjungere. Nonnullis igitur quæ ad FORI JULII, ipſiuſque Aquilejæ, ac Concordiæ, originem ſpectant, præmiſſis, exempla ipſorum lapidum producam: tùm Magiſtratus & Sacerdotia, quorum iis ſculpta ſunt nomina, levi manu, quòd id argumenti genus jam docti viri fermè exhauſerint, pertentabo: intermixtis in rem natam pleriſque earumdem Coloniarum Inſcriptionibus, nunc primùm evulgatis.

FORVM IULII Civitas in eâ Italiæ regione ſita eſt, quæ olim Carnorum, nunc prouincia Forojulienſis, quæſitâ ab urbe principe appellatione, nuncupatur. Mediam ſecat Natiſo fluvius, priſcis Scriptoribus memoratus: tergum Alpes Juliæ claudunt, frontem ingens planities, uberi ſolo nobilis, expandit. Originem ipſimet nomini inſculptam agnoſcimus. Paullus Diaconus, qui octauo ſeculo inclinante hiſtoriam Longobardorum literis mandavit, hæc habet

bet lib.2. cap.14. *Hujus Venetiæ Aquileia Civitas extitit caput, pro qua nunc FORVM JVLII, ita dictum quòd Julius Cæsar negotiationis forum ibi statuerat, habetur*. Rescire id potuit Paullus, qui Civis Forojuliensis fuit, ut de se ipse testatur lib.4.cap.39. licet passim Aquilejensis vocetur, ob munus sacrum, quo in hac Ecclesia defungebatur. Venantius Fortunatus proximâ ad Plavim regione ortus, iter è Galliâ Ravennam describens, de Vita S.Martini lib.4.circa finem ait:

Inde Forojuli de nomine Principis exi.

An uti nominis auctor, ita conditor Opidi Cæsar fuerit, in obscuro planè latet. Potiori conjecturâ diceres, locum antea non incelebrem, foro & nomine ab eo Principe auctum; sicut in Bætica, ut simili prorsus exemplo utar, Illiturgim Forum Julium appellatum tradit Plinius lib.3. cap.1. Blondus Foroliviensis illud putat Opidum, quod à Gallis conditum, Marcellus etiam invito Senatu, tradente eodem Plinio lib.3. cap.19. delevit, tunc à Cæsare instauratum. Henricus Palladius, qui summâ dictionis elegantiâ, & Latini sermonis puritate *rerum Forojuliensium* historiam ad Attilana tempora perduxit, cum populari apud suos errore Utinum, si Diis placet, Fôrum Julii faciat, vestigia quædam antiquitatis in eâ urbe à se deprehensa eorumdem Gallorum esse opera suadere nititur; additque illud Opidum, quod nunc Utinum esse ait, deinde instaurasse Triumviros, qui Aquilejam Coloniam deduxere, lib.2. & 3. Nobis eatenùs sapere, aut tàm oculatis esse non licuit, ut tot retrò sæcula veluti præsentia introspicientes, in nostrâ Civitate, quam Forum Julii esse scimus, quamvis in eâ appareant, plus etiam nimium, ædificia & monumenta *merum senium & cariosam ætatem* redolentia, inveniremus *puteum & subterraneos fornices* manu *Gallorum* factos. Nec, fateor, digito monstrare audemus *turrim triangularem, muros circa collem* ductos, imò & *privatorum ædes propè arcem* ac *vicos*, ab iisdemmet *Triumviris* non temerè,

ſed ut Romanam majeſtatem decebat, *poſt multa inter eos agitata conſilia*, excitatos & exſtructos. Neque adhuc, quod ſanè invidiam facere poſſit, ſub oculos ponere ipſam *antiqui Opidi faciem & formam, propugnacula, ut ea ferebat ætas* veterum Romuli nepotum, *munitiſſima, mœnia in Occidentem* exporrecta, *binas turres latus utrumque murorum* jungentes, *portas ad Occaſum & Septentrionem*, quibus *tres* aliæ additæ fuerunt, *quadratæ* ejus civitatis triumviralis, quam ita deſcribit Palladius, aditũ reſerantes. Dolendum porrò *numiſmata* illa *P. Cornelii Scipionis Naſicæ, C. Flaminii, & L. Manlii Acidini* à quibus Colonia Aquileja deducta eſt, *in fundamentis turris triangularis* ab iiſdem *Triumviris conditæ*, duobus ab hinc ſeculis, uti narrat Palladius verbis Joſephi Sporeni, dum *nova Utinenſis arx, quæ nunc extat*, conſtrueretur, reperta, ſtatim ac lucem viderant, nullâ vetuſtatis reverentiâ tenebris ſuis iterum damnata, *in fundamenta* eiuſdem *arcis* collocata fuiſſe. Profectò tam præclara remotioris antiquitatis veſtigia auro contrà redemiſſent noſtri Antiquarii, qui nuſquam id genus monumenta in ſuis Cimeliis oſtentare queunt; atque a Triumviris percuſſa fuiſſe numiſmata in condendis Coloniis, ſtante Republicâ, adhuc ignorant. Sed ad ſeria revertamur.

Forum hoc inſtituiſſe Cæſarem, dum utramque Galliam proconſule cum imperio regebat, uti certum videtur, ita annum & tempus definire haud facile eſt. Idem Palladius pag. 61. & 62. ad ejus Conſulatus initium refert, quo tempore ſtativa ad Aquilejam Cęſar habuit, legioneſque ab hibernis eduxit, ut ipſe narrat l. 1. de bell. Gall. Cum enim, inquit Palladius, *bello nihil tunc eſſet, quod ageret, ne Conſulatum ſuum obſcurum poſteritati tranſmitteret*, Forum in provinciâ inſtituit. Non unum peccat hic Auctor. Nam Cæſar cùm Gallias adminiſtrabat, nunquam Conſul fuit. Et ſanè initio belli Gallici quo eum Conſulem facit Palladius, Proconſulatum cũ Conſulatu confundens, cum ab hibernis legiones deduxit, ipſemet ſignat Conſules L. Calpurniũ Piſo-

nem

nem & A. Gabinium. Tunc verò quis credat otii tantisper superfuisse Cæsari, nihilque eum habuisse quod bello ageret, cùm *magnis itineribus*, ut ipse narrat, in Italiam profectus ad legiones conscribendas, & eas quæ circùm Aquilejam hiemabant, ex hibernis educendas, eadem celeritate in ulteriorem Galliam rediit, atque eâ ipsâ æstate tribus præliis confectis Helvetios & Germanos profligavit? Itaque magis vero similia perscrutemur. Utramque Galliam Cæsar proconsule administrans, quotannis per hiemem in Italiam contendere instituerat, quemadmodum testatur initio lib. 5. ibique Conventus peragebat, ut statim commemorat, & sæpius aliis historiæ suæ locis. Mos erat Romanis, ut cùm Prætor seu Proconsul in prouinciâ esset, in aliquem locum Conuentum indiceret, eòque provinciales homines evocaret jurisdicundi causâ. Idque agere *Conventum* sive *Forum* dicebatur. Nam utrumque vocabulum eandem significationem habet. Cicero ad Atticum scribit, *Forum se egisse ex Idibus Februariis Laodiceæ*. Virgilius

Indicitque Forum, & patribus dat jura vocatis.

Hirtius de Cæsare ait: *In Gallia citeriore jus dixit, ac paucos ibi dies moratus, cum celeriter omnes Conventus percurrisset, publicas controversias cognovisset, in Belgium se recepit.* Quæ loca Sigonius profert, de antiquo jure Prouinciar. lib. 2. cap. 5. Eandem utriusque vocis significationem reperies apud Festum verb. *Conventus* & *Forum*. De Præfecto Hispaniæ memorat Strabo lib. 3. pag. 167. *in maritimis* solitum *hiemari jus dicendo*; additque Casaubonus in notis, hoc esse *Conventus agere*, *sive Forum agere*. Cùm itaque Julius Cæsar singulis annis, ut vidimus, ad Conventus peragendos in citeriorem Galliam proficisceretur, palam est, locum juri dicundo nostris populis Carnorum, qui tunc eidem provinciæ accensebantur, hunc ipsum delegisse, cui postea eâ de causâ nomen FORI mansit, addito in memoriam institutoris JULIO cognomine. Plutarchus in vitâ tradit, Cæsarem in Conventibus hominum ani-

mos

mos captasse, quos aut muneribus, aut spe plenos dimittebat. Quæ cumulatiùs cùm fortasse præstitisset gentibus Carnorum, ideo ipsi beneficiorum gratiam referentes, institutum *Forum* ab ejus nomine nuncuparunt. De Tarsensibus ita scribit Dio lib.47. pag.342. *Adeo Cæsari priori,& ac eius gratiâ etiam posteriori favebant, ut urbem suam pro Tarso Iuliopolim vocaverint*. Porrò provinciales homines, qui ad caussas peragendas conveniebant, alia quoque negotia pertractasse, & commercia exercuisse oportet; unde est quod etiam Forum negotiationis à Cæsare institutum, cum Paullo Diacono possimus dicere. Interim monitum Lectorem cupio, Opidum aliud in Carnis à Cæsare conditum, & *Iulium Carnicum* dictum, malè cum Forojulio à quibusdam confundi. Nam idem Paullus utrumque manifestè distinguit; illudque in montanis ejus regionis, quam hodie quoque *Carniam* appellamus, Plinio, Antonino in Itinerario, & Ptolomæo, qui Noricis tribuit, memoratum, hoc ad montium radices in planitie situm est. Nunc etiam illius vestigia, vetustatis aliquot monumentis insignita, apparent, nomenque *Zulii* manet, priori tantummodo literâ immutatâ, non Thuscâ prolatione, ut scribit Palladius, Annium fabulatorem sequutus, sed ex more vernaculi idiomatis.

Exinde *Forum Iulii* ad Coloniæ prærogativam & nomen traductum est. Ptolomæus lib.3. cap.1. in sextâ tabulâ Europæ ita scribit:

In Mediterraneis Carnorum
Forum Iulii Colonia.
Aquileia Colonia.
Concordia Colonia.

Titulum referendum ad priorem Coloniam arbitror, quæ sola in mediterraneis verè posita est, Aquileja & Concordia propemodum mari adiacent. Nec Forum Julii ante Aquilejam, quæ longè illustrior urbs fuit, collocasset Ptolomæus. At Palladius, qui Forum aliquod Coloniam quoque

que dicere non est ausus, *Forum Iulii* non *Coloniam*, sed prærogativis Coloniæ tantummodò donatum scribit; unde etiam irrepsisse sine dubio putat ex vulgi errore nomen *Coloniæ* apud Ptolomæum, vel culpâ librarii Forum Julium *Coloniam* factum. Mihi nec grauissimum Geographum deceptum, nec exscriptorem peccasse certum videtur; cùm nulla sit caussa, cur Foro Julio verum nomen *Coloniæ* invideamus: alioquin id nominis Aquilejæ etiam & Concordiæ, quas eodem loco, & sub unâ verborum serie *Colonias* vocat Ptolomæus, esset abrogandum. At has certò constat *Colonias* fuisse. Nec insolens est, *Fora* aliquando, inductis postea colonis, in *Colonias* transiisse, nullo pristini nominis dispendio. Quod exemplo mox ostendam. Qua verò occasione & tempore ex Foro in Coloniam Forum Julii evaserit, non satis constat. Pompejus Strabo Magni pater Transpadanis populis, inter quos Veneti & Carni (licet eâ de re apud eruditos non levis sit quæstio) jus Latii dederat. At quoniam qui jus Latii habebant, non plenam civitatem Romanam, quâ scilicet jura priuata continebantur, non publica, sed partem tantùm ciuitatis adipiscebantur; integrum jus ciuium Romanorum Transpadanis donavit Julius Cæsar, cùm Romæ dictaturam inivit anno V. C. 704. Auctor est Dio lib. 41. p. 170. *Gallis qui cis Alpes trans Padum incolebant, quod suo sub imperio fuissent, civitatis jus dedit*. Cùm Gallos audis, qui trans Padum sub imperio Cæsaris fuerant, ne Venetis quoque & Carnis jus illud tributum dubites; nam & ii in Galliâ Cisalpinâ & sub ejusdem imperio erant. Eâ loquendi formâ usus est Dio, ut Gallos solummodò excluderet, qui cispadanam regionem incolebant. Exinde Veneti jus quoque adipiscendorum honorum obtinuerunt, quod inter jura Quiritium nequaquam censebatur. Cùm apud Tacitum An. 11. c. 23. in Senatu agitaretur sub Claudio Cæsare, num primoribus Galliæ Comatæ, qui pridem civitatem Romanam adsequuti fuerant, jus etiam adipiscendorum in Urbe

hono-

honorum esset tribuendum, querebantur aliqui ex Senatoribus, *quod Veneti & Insubres curiam irruperint*, quod est, grandiori Taciti phrasi, eos populos in Senatum fuisse admissos. Itaque Forum Julii à Julio Cæsare jus Civitatis Romanæ unà simul cum Gallis obtinuit; & cum Venetis, paullò ante Claudiana tempora, jus quoque honorum adipiscendorum. Quo in jura omnia, quæ civibus Rom. patebant adscriptum fuit: at nondum tamen Colonia dici poterat. Plinio *Opida Istriæ ciuium Romarum* sunt *Ægida & Parentium*, solummodo *Pola Colonia*, lib.3. cap. 19. Ea propriè Opida *Coloniæ sunt*, inquit Aggenus de limit. agror. inter Scriptores de re Agrariâ collectos à Goesio pag. 58. *quæ ex eo nomine accipiuntur, quod Romani in eisdem civitatibus Colonos miserunt*. Et Siculus Flaccus de condit. agror. apud eundem Goesium pag. 2. *Coloniæ*, ait, *inde dictæ sunt, quod populi Romani in ea municipia miserint colonos*. At duo coloniarum genera constituit Vellejus lib. 1. cap. 14. unum earum quæ *Senatus jussu* deductæ sunt: alterum *militarium*, cujusmodi ferè omnes numerantur post Eporædiam, Mario VI. & Valerio Cos. missæ. Hinc cum veram coloniam Forum Julium, Ptolomæi testimonio, statuerimus, militarem eam fuisse oportet. Deductionis tempus quamvis in obscuro sit; haud levem conjecturam nihilominus proferam, cùm inferiùs de coloniâ Concordiâ sermo erit. Interim ex Foro factam coloniam, manente nomine, exemplum, ut ita dicam, cognatum docebit.

In Galliâ Narbonensi vetusta urbs, *Forum Julii* eundem ac nostra auctorem nominis Julium Cęsarem agnoscit. Neque enim ii audiendi sunt, qui appellationem Augusto tribuunt, quamvis colonias ab eo deductas *Julias* quoque vocatas constet. Nam Forum Julii Narbonense in epistolis Planci inter Ciceronianas lib. 10. ep. fam. 16. & 17. antè quam Cæsar Augustus imperio esset potitus, memoratur. Exinde Colonia effecta est, manente priori appellatione. Tacitus lib. 2. hist. cap. 14. & in vitâ Agricolæ cap. 3. *Colo-*

niam Forojuliensem vocat. Perperam Leander Albertus in descriptione Italiæ, Regione. 8., aliique scribunt, nostram hanc esse Forojuliensem Coloniam, hìc Tacito memoratam. Amore patriæ aliorum lapsus non adoptamus. Rursus Mela lib. 2. cap. 5. ait: *Forum Julii Octavanorum Colonia*; & totidem verbis Plinius lib. 3. cap. 4. ubi addit, appellatam quoque *Pacensem & Classicam*. Consentiunt nummi apud Goltzium in Domitiano: COL. FOR. IVL. & in Augusto: COL. IVLIA. OCTAV. Et quidem colonia militaris fuit, militibus legionis octavæ ad eam incolendam inductis. Ideo Melæ, Plinio, & in nummo laudato, cui alterum Neronis addas apud Harduinum pag. 171. *Octavanorum* colonia dicta. Coloniæ enim militares sæpius à legionibus, quæ in iis collocabantur, sibi nomen pepererunt. Ita eodem Melæ loco legitur, *Secundanorum* Arausio, *Sextanorum* Arelate, *Septimanorum* Blitera. At Valesius in Notitiâ Galliarum pag. 200. *Octavanorum* nomenclationem ablegat, atque apud Plinium, Melam, & in nummis, *Octavianorum* legendum autumat, quòd Octavius Augustus id nominis coloniâ deductâ imposuerit. Contrà doctissimum Scriptorem, præter Scaligerum, Lipsium, & Sirmondum, quos ipse citat, stant ceteri, Bucherius in Chorographiâ Provinciæ tom. 1. pag. 247. Harduinus loco laudato, & Vaillantius de Coloniis pag. 5. tom. 1. Si quid nobis post clarissimos viros hac in re liceat, haud ineptam conjecturam expono. Idem Vaillantius alio opere de numism. Imp. tom. 2. pag. 168. nummum Gallieni describit cum hac epigraphe: LEG. VIII. PAC. quam explico, *Legio octava Pacensis*. Jam Forum Julii ex Plinio didicimus coloniam *Pacensem* vocatam. Profectò hoc nomine donata est, quòd in eam legio octava *Pacensis* fuerit inducta; & subinde ab eadem quoque legione octavâ coloniæ *Octavanorum* appellationem quæsivit.

Ad nostram FOROJULIENSEM pedem refero. Postquam coloniæ & municipia civitatem Romanam im-

petrassent, quoniam jus adipiscebantur suffragii in Urbe ferendi, in tribum aliquam ex xxxv. adscribebantur, in qua suffragium in Comitiis Romanis ferrent. Unam verò eandemque ciues omnes cujusque urbis profitebantur, & perpetuò fermè retinebant. Hinc frequenter in vetustis saxis, præcipuè militum, signatam observamus *Tribum*, quæ inter nomen & cognomen reponebatur, ut alibi monuimus. Passim in magno Gruteri thesauro exempla occurrunt. Carnorum populi cum jus Latii à Pompejo Strabone, civitatem Romanam beneficio Cæsaris, utpote in Galliâ citeriore positi, obtinuissent, suffragii lationem in Urbe simul indepti sunt. An uniuersi in unam, eandemque tribum tunc essent conjecti, vel unumquodque Opidum suam agnosceret, incompertum planè habeo. Hoc certum est, tres colonias, quas Carnis Ptolomæus accenset, Forum Julii, Aquilejam & Concordiam, in tres diuersas tribus relatas fuisse. De Forojuliensi primùm agam, non dignitatis merito, cùm Aquileja longè illustrior & nobilior fuerit, sed quòd ea hujus disertationis argumentum faciat, Aquileja, & Concordia in transitu sint dicendæ. Haud paucos lapides literatos, quos prisci decoris reliquias, & Romanæ ætatis vestigia dixeris, in urbe Forojuliensi, fato & tempori superstites, servamus. Hos inter tres sunt, qui ejus olim cives *Tribui* SCAPTIAE adscriptos luculento testimonio demonstrant. Nobiliorem hunc primum hisce characteribus insculptum cernimus.

T.VET-

T. VETTIDIVS
T. F. SCAPT
VALENS
IIII. VIR. IVRIDI
QVINQ. PONT
SIBI. ET
T. VETTIDIO
POTENTI. FIL.
EQVO. PVBLICO
ANNOR. XX. M. IIII. D. V
T. F. I

Mirùm quantùm afflixerint hunc lapidem antiquarii, huc illuc locis alienis transferentes; cùm nusquam nisi in nostrâ Forojuliensi Civitate habitaverit. Antiquissimum omnium, qui inscriptiones collegerit, testem produco Joannem Marcanovam, qui in suâ collectione anno 1465. adornatâ, nostram recitat sub hoc titulo: *Ad Cividatum Forojuliensis Patriæ Civitatem in marmore formoso propè portam majorem*. Ex Authographo Marcanovæ Venetiis exscripsit ornatissimus vir Apostolus Zenus. Hodie extat propè portam veterem Civitatis ad S.Petrum in pariete publici armamentarii. Characteres sunt grandiores & nitidi, & saxum ingens, ut nemo aliunde exportatum suspicari possit. At Gruterus pag.486.1.ex Smetio & Appiano *Patavii Forojulii in porta* extare scribit, duplici lapsu, lapidem Patavium, hanc Urbem in Forojulium traducens. Erroris caussam inferius exponam. Eques Ursattus cùm apud Gruterum ea verba legisset, deperditum putavit. Cùm Raphael Fabrettus, quoties mihi laudandus, toties deflendus, operi suo postremo inservisset non paucas ex nostris Inscriptionibus, quas sibi à me traditas cum honoris fœnore in præfatione epistolari commemorat, hanc tamen, malo fato ex schedis Penianis descriptam, *Forolivio* tribuit pag. 715. haud semel deinde conquestus, se nō antè opportunius

à me monitum. Literarum inter hanc urbem & nostram affinitas non saxa tantummodò, sed homines quoque nobis surripuit. Nam Forolivienses Cornelium Gallum poëtam celeberrimum, qui gratiâ & honoribus apud Augustum Cæsarem eximiè floruit, civem suum facere non dubitant. Eusebius in Chronico ad Olympiadem CLXXXVIII. ita loquitur: *Cornelius Gallus Forojuliensis poëta, à quo primùm Ægyptum rectam supradiximus XLIII. ætatis suæ anno propriâ se manu interfecit*. Flavius Blondus amore patriæ, uti rectè observat Lilius Gregorius Gyraldus in dialogo 4. de Poetis Latinis, primus omnium ausus est legere, *Foroliviensis*. At quotquot impressi Codices Eusebii circumferuntur, ad unum omnes habent, *Forojuliensis*. Hos inter binos emendatissimos laudo, primum ab Arnoldo Pontaco editum typis Burdigalensibus anno 1604. qui, ut testatur in Apparatu, contulit non tantùm verba sed etiam syllabas & literas cum decem & octo codicibus MSS. & octo variis editionibus: alterum Josephi Scaligeri, quem ex antiquissimis MSS. exemplaribus, potissimum Bongarsiano ante mille annos conscripto, se adornasse ait initio animadversionum pag. 6. Ne locum hunc obruam Codicum MSS. copiâ, quorum duo eminent ævo Caroli Magni exarati, unus Bibliothecæ Regis Christianissimi, alter majoris Ecclesiæ Lucensis, Spartam hanc lubens dimitto Justo Fontanino, qui cùm opus de Scriptoribus Forojuliensibus, ut alibi memoravi, adgressus sit, jam integram manum Cornelio Gallo posuit. Sanè cùm res ejus gestas, fortunæ casus, scriptaque summo studio pertractaverit, ea eruditionis copiâ & argumentorum pondere patriam asseruit, ut Forolivienses Scriptores ad incitas redegisse non dubitem. Rursus parcant Forolivienses, si eos amicè compellavero, ecquâ tandem auctoritate etiam Berengarium Everardi Ducis Forojuliensis filium, Italiæ Regem & Imperatorem, Civitate suâ donaverint, eiusque simulacrum in parte urbis illustriori decreto publico collocaverint? Haud equi-

equidem credam, doctos nobilissimæ eius urbis cives, quorũ non paucos impensè colo, ut tam grandem fabulam muri agerent, suffragiis suis permisisse. Neque enim iis palatum ità malè sapit, ut posthabitis tot gravissimis Scriptoribus, Alexandrum Paduanum sequi velint, in historiâ adeo hospitem, ut in commentar. Plinii apud Ughellum Italiæ Sacræ tom. 2. col. 607. non tàm Cornelium Gallum & Berengarium, cui satis insulsè cognomen *de Berengariis* affigit, sed etiam Paullum Diaconum, qui ipsemet luculenter scribit se Forojulii ortum, ciuem Foroliviensem faciat, eumque vocet *Paulum Vamfridium Diaconum Papiensem*, quem Paullum Warnefridi Diaconum Aquilejensem omnes sciunt; subdatque *libros quatuordecim historiæ Eutropii* addidisse, hoc opus incertum ei tribuens, illustriori alio, eoque genuino & vero, historiæ Longobardorum, vel ignorato vel abjudicato. Sed vereor, ne ego quoque ineptus sim, qui hujusmodi nugas diutius persequor.

Interim dum res nostras nobis reposcimus, binos hos quoque lapides, quos Gruterus ex Appiano & Scardeonio pag. 379. 5. & 858. 10. Patavio liberaliter donat, in nostram urbem inferamus. Eques Ursattus monum. Patav. lib. 1. sect. 2. p. 47. ingenuè fatetur se nescire, quomodo *Paduæ in Foro Julii* apud Gruterum secundus collocetur, cum nullum Patavii sit Forum, Julii nomine, & minus in Foro Julii Patavium situm sit. Marcanova utrosque *ad Cividatum Forojuliensis Patriæ ciuitatem* collocat. Hinc puto erroris fons. Nam descriptores pro *Patriæ*, quo titulo donatur Forojuliensis provincia, scripserunt *Paduæ*. Omnium pessimè deceptus est Sigonius qui secundum Feltriæ adscribit, lib. 3. de iure Ital. cap. 3. in fin. At lapides satis iam evagari coactos, patriæ suæ restituamus. Extant Foro Julii non longè ab Ecclesiâ S. Dominici, ad portam semirutam interni antiquissimi murorum Civitatis ambitus.

C.AR-

1	2
C. ARRIVS. C. F MONVMENT SIBI. FIERI. IVSSIT SEX. ACILIVS. C. F HERES. FECIT	Q. CAEDIVS. P. F. PVP. SEXVIR TERGESTE. V.F VINISIA. Q. F. MAXVMA VXOR APVSIDIA.C.F. SECVNDA MATER CAEDIVS.P.F.FRATER

In utroque cognominis defectus potentissimum vetustatis est indicium. Gruterus in secundo post literas P.F *Publii filius*, addidit PVB. tanquam hæc nota esset tribus *Publiciæ*. Nostri scriptores, & Lazius de Rep. Rom. lib. 12. sect. 6. cap. 2. legunt IV. P. quam notam numeralem & iunctum elementum nemo, ut arbitror, extricaverit. Nuper curavi exemplar correctum ad me trasmitti. At exscriptor queritur detritos esse characteres secundi versus, quos ipse ità reddidit, PVP. ita tamen ut flexus primæ literæ penè oculos fugiat. Ultima facilè inferiori sui parte exesa in B. transit. Quare libenter PVB. cum Grutero repono. Nam & colonia Tergeste, in qua Cædius munere Seviratus functus dicitur, in Publiciâ tribu censebatur, ut testimonio aliorum lapidum ostendit Pater Irenæus à Cruce, qui typis Venetis historiam Tergestinam anno 1698. Italico sermone edidit, lib. 2. cap. 6.

At extra septa tribus *Scaptiæ* satis iam aberravimus. Duo supersunt monumenta, quibus in eam fuisse coniectos colonos Foroiulienses ostenditur. Primum, inter maiorem Ecclesiam & turrim eius sacram collocatum, uti est fædè lacerum & detritum producimus. Alterum integrum visitur in domo Nobb. de Frumentinis, quæ paternis meis ædibus continens est.

...F.

1

. . . . F. SCA
. . . . TI
. . . . . . III. AVG
. . . . PATRONO. ET
P. FABIO P. L. VERECVNDO
FIL. AVGVSTALI
P.FABIVS. P.L. PHILETVS
IIIIII. VIR. V. F. ET
FABIAE.P.L.FESTAE CONIVGI
ADAVCTO. FIL. ANN. XX
FELICI. FIL. P. LIB
FABIAE. P.L. COMPSE
LIB. LIBQ

Huic suppoſita eſt ingentis magnitudinis arca ſepulcralis, cum inſcriptione,

LIBQ POSTERISQ EORVM

2

T. SVTTIVS. L. F. SC
ATTEIA. L. F
POSILLA. VXOR
M. T. F

Jam hiſce Inſcriptionibus inciſas notas SCAPT. SCA.SC.poſt nomina Vettidii, Suttii, & hominis alterius, quem abſtulit vetuſtas, ſignificare tribum SCAPTIAM, atque in eam Foroiulienſes fuiſſe cooptatos, nemo in dubium vocaverit. Una hæc fuit ex tribubus ruſticis, adeoque nobilior, ut oſtendebam ad lapidem M. Aquilii in fine cap. 2. *Scaptiam* dictam refert Pompeius Feſtus ab Opido, quod Plinius lib. 5. cap. 5. in Latio numerat. Addita fuit ſimul cum Metia A.V.421. propter novos cives cenſos, uti narrat Livius lib. 8. cap. 17. Hos inter fuere Aricini. Gens Octavia Ariciæ ortum ſuum debuit, teſte Suetonio in Aug. cap. 4. Unde cùm hic ipſe Auctor cap.40.ſcribit, Auguſtum *Fabianis & Scaptienſibus tribulibus ſuis die comitiorum ſingula millia nummûm* diviſiſſe, Scaptia tribus intelligenda eſt gentilis familiæ Octaviæ, Fabia Juliæ, in quam Auguſtus iure adoptionis tranſierat. Hinc non levis acceſſio dignitatis Foroiulienſibus Colonis, quòd hunc Imperatorem contribulem numeraverint. In partem quoque honoris ſibi vertunt, ius mittendi ſuffragii in Romanis comitiis commune

ne habuisse cum nobilissima Coloniâ Florentinâ. Plerasque Inscriptiones affert Vincentius Borghinus lib. de origine Florentiæ pag. 287. additque alias Valerius Chimentellus de honore Bisellii cap. 3. quibus eam Urbem *Scaptiæ* tribui fuisse censam demonstratur. Nos hìc alteram apponimus, quæ nondum iuris publici effecta est.

M. MVNATIVS
M. F. SCAP.
ETRVSCVS FLORENTINVS
VIXIT. ANN. XIIX
Q. MVNATIVS
MILES. CHOR. VII. PR.
FRATER. POSVIT

Vtini ex Aquileja apud Nobb. de Gurgis.

In tractu Foroiuliensi duæ reliquæ Coloniæ, quas cum Foroiulii Ptolomæus nominat, *Aquileia* & *Concordia*, uno fati crimine simul excisæ, utrisque solo nomine adhuc superstite, diversis tribubus censæ fuerunt. Forum Julii *Scaptiæ* addictum mox vidimus: Aquileiam *Velinæ*, Concordiam *Claudiæ* tributas reperio. Id cum lapidum indicio ostendo, simul originem utriusque Coloniæ paucis exponere, non alienum arbitror ab instituto, quo res Foroiulienses illustrandas ex natâ occasione suscepi. De Aquileiensi parum fuit laborandum, cuius deductionem disertis verbis tradidit Livius. *Illud agitabant*, inquit lib. 39. c. 55. *uti Colonia Aquileia deduceretur; nec satis constabat, utrum Latinam, an civium Romanorum deduci placeret. Postremò Latinam potius deducendam Patres censuerunt.* Libro proximè insequenti cap. 34. *Aquileia Colonia Latina eodem anno* (V. C. 569.) *in agro Gallorum est deducta. Tria millia peditum quinquagena iugera, centuriones centena, centena quadragena equites acceperunt. Triumuiri deduxerunt P. Cornelius Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus.* Huius mentio est in lapide Patavino, quem Gualdus

Vi-

Vicetiam exportavit, hodie maiori ex parte detritum, teste Vrsatto in monum. Patavin. lib. 1. sect. 7. L.MANLIUS. L. F. ACIDINUS. TRIV. VIR. AQVILEIAE. COLONIAE. DEDUCONDAE. Palladius lib.2. cum apud Livium legisset, Latinam coloniam Aquileiam deductam, putavit ex Latinis hominibus conscriptos fuisse Colonos, quò, inquit eos *proximis Carthaginensium bellis absumptos, eo oblato beneficio Romani sublevarent, & ad sociorum animos conciliandos*, pag.32.& 33. At minus rectè. Nam Latinæ coloniæ dicebantur, non quæ ex Latio, sed quæ ius Latii seu Latinitatis acceperant; civium verò Romanorum quæ donatæ erant iure Quiritium. Qua de re luculenter Sigonius lib.2.de antiquo iure Ital. cap. 3. quem sequuti sunt plerique omnes sacræ antiquitatis Mystæ. His quoque ea sedet opinio, Latinas colonias, saltem ante legem Iuliam, iure suffragii caruisse; nam cives in Latinam coloniam deducti civilitatis iura amittebant. Quamobrem Aquileia Latina colonia, non statim à deductione A.V. 569.in ius suffragii fuit admissa, & in tribum *Velinam* conscripta; sed tunc demum cum Civitatem Romanam adepta est. Idem Palladius initio lib. 5. scribit, eam fuisse Augusti Cæsaris in Aquileienses animi propensionem, *ut primus Coloniam Civitati Romanæ donaverit*. Seriùs quam par est, uti arbitror. Nam antè Augustum Julius Cæsar *Gallis trans Padum Civitatis ius dedit*, ex Dione supra laudato; ad quod respexit Strabo lib.5.pag.210. ubi ait: *Tandem etiam cùm Romani Italos in societatem civitatis recepissent, placuit eodem honore dignari Gallos Cisalpinos & Venetos, omnibusque Italorum & Romanorum nomen tribuere*: ne dubitaremus sub nomine Gallorum, quo utitur Dio, venire etiam Venetos. Quare tunc saltem Aquileienses, qui Venetis accensebantur, Civitate Romanâ donati sunt. Tunc igitur adepti etiam ius suffragiorum, ut agnoscerent in quam tribum suffragia in comitiis Romanis mitterent, in VELINAM adscripti fuere. Docent vetusta monumenta. Alte-

rum produxi in dissertatione de Beleno p. 263. ubi L. Cornelius VELL. (frequentiùs & rectiùs simplici L scribitur) nempe ex tribu *Velinâ*, idemque AQUIL*eiensis* dicitur. Celeiæ aliud extat huiusmodi ex Grutero pag. 857. 4.

ANTONINO. VEL*ina*
AQVILEIEN. ET
T. ANTONIVS RESPECTVS
AMICO. OPTIMO

Dedit tertium Fabrettus, cui inter nomina plurium militum Urbanorum hoc quoque insertum legitur cap. 4. p. 340. M. ACILIVS. M. F. VEL*ina* MARCELLVS. AQVIL*eiensis*. Tribus *Velina* cum Quirinâ A. V. 512. addita, ex Livio in epitome lib. 19. triginta qninque tribuum numerum explevit. Horatius lib. 1. ep. 6.

——*Hic multum in Fabiâ valet, ille Velina.*

A lacu Velino in Sabinis nomen accepit.

Quæret quispiam quot numero ea fuerint iugera Colonis Aquileiensibus ex Livio assignata, & quotam agri Aquileiensis partem occupaverint? Curiosior fortasse nostratibus hæc futura indagatio, quibus regionis facies, situs, positio, locaque omnia sunt perspecta. Ut iis faciam satis, Mensorem agrorum & Finitorem, seu ut verbo Ciceronis utar, Decempedatorem agam. Ævo Reipublicæ una Legio quaternis millibus peditum, sexaginta Centurionibus, Equitibus tricenis constabat, uti ostendit Lipsius de militia Rom. lib. 2. dial. 5. 6. & 8. Cum Aquileiam tria millia peditum deducta fuerint, ex Livii verbis recitatis, hac ratione Centuriones 45. Equites 240. veniunt computandi. Hinc si quinquagena iugera peditibus, centena Centurionibus, centena quadragena Equitibus, eodem Livio teste attributa fuerunt, prodit iugerum summa 228000. Unumquodque iugerum pedes habuit quadratos 28800. (ex Goesio in dissertat. de antiquit. agror. post Sctiptores de

de re Agraria ab ipso editos cap. 6. firmatque Fabrettus ex insigni lapide Portuensi 595. cap. 3.) seu passus itidem quadratos 1152. qui in summam antedictam iugerum ducti, reddunt aream passuum quadratorum 262656000. cuius singula latera continent passus 16000. neglectâ fracturâ, seu milliaria sexdecim. Jam verò cum in agrorum assignatione nihil amari aut incerti soli, nihil ardui & confragosi intervenerit, si paludes, flumina & torrentes qui in latissimos alveos his regionibus expanduntur, nec non silvas, quæ cultui idonea non essent, & præterea loca publica, subseciva, relicta, & insoluta, aliaque id generis non adsignata Colonis in distributione, de quibus passim Scriptores de re Agraria in collectione Goesii, si hęc, inquam, omnia addas, & intermisceas territorio puro colonis tributo, facile intelliges nimium ultra xvi. mill. quoquoversus illud ita auctum excurrisse, ac maximam partem provinciæ Forojuliensis, ut quisque regionis peritus putare poterit, occupasse. Nec mirum uberiorem hanc agri distributionem Aquilejensibus factam (legimus enim terna aut septena ut plurimum, aliquando vicena jugera peditibus, quadragena equitibus, & ut summum Bononiam deductis Colonis septuagena fuisse attributa, imò Coloni eodem anno, quo Aquilejæ, quina Graviscæ & Mutinæ, octona Parmæ acceperunt) nil mirum, inquam, amplissimum hunc agri modum Aquilejensibus constitutum, quippe nuper Gallis depulsis universa regio vacua ferè habitatoribus, cultoribusque destituta (nam frequentes indigenas haud fuisse conjicio ex oratione quam Galli ipsi in Senatu dixerunt apud Livium lib. 39. cap. 54.) reperiebatur. Porrò cum ob insequuta Istrorum bella, Aquileia civium infrequentiâ, agerque solitudine laboraret, *postulantibus Aquilejensium legatis*, verba sunt Livii lib. 43. cap. 17. *ut numerum Colonorum* senatus *augeret, mille quingentæ familiæ ex Senatus consulto scriptæ, Triumvirique, qui eas deducerent, missi sunt, T. Annius Luscus, P. Decius Subulo, M.* Cornelius *Cethegus.*

Hæc acta sunt anno V. C. 581. Ingens is numerus Colonorum, majorque sane quam in primâ deductione. Coloni ità noviter deducti appellabantur *Adlecti*, & *Adiuncti*.

Colonia *Concordia* Plinio in Venetis collocatur lib. 3. cap. 18. Ptolomæus eam Carnis accenset, loco superius recitato. Profectò regionem Carnorum eousque protensam nequaquam arbitror. Nunc in Forojuliensi provinciâ ad utramque Romatini fluminis ripam vestigia urbis supersunt, manetque loco priscum nomen, apud Scriptores haud incelebre. Lapides quoque literati vetustatem loquuntur, vel inibi adhuc extantes, seu in proximum Portum Romatinum, vulgò *Porto Gruaro*, exportati. Horum frequenti testimonio discimus coloniam *Concordiam* in tribum *Claudiam*, quæ Romæ inter præcipuas ab eadem gente nobilissimâ nomen acceperat, fuisse adscriptam. Exempla profero accepta nuper ab Henrico Altano ex Comitibus Salvaroli, qui maiores suos plurimâ eruditione, studiorumque amœniorum cultu egregiè refert.

1

C. AQVILIVS
C. F. CLA. MELA
EX. DECVRIA
ARMAMENTARIA
QVINQVE. VIR. BIS
FIERI. IVSSIT.

2

MEMOR. P. TERENTI
L. F. CLA. AED. II. VIRI
T. VETTIVS GNESIVS
IN. OPVS. ORNAMENT
HS. CCCC. DED. XX. PR. D.

3

T. TREBELLENO. L. F
CLA. RVFO
Q. TR. PL. LEGATO
CAESARIS. AVGVSTI
PLEBS

4

T. DESTICIO
T. F. CL
IVBAE. C. V
PRAETORIO
ORDO. CONCORD
PATRONO

Monendi sunt, qui primam inscriptionem apud Gruterum pag. 100. 7. legerint, perperam in fronte perscriptum

ptum esse nomen CONCORDIAE, tamquam huic deæ dicata ea fuerit: ideoque & falsò in classem Diis dedicato rum lapidum coniectam, atque in indice Deorum Dearumque, verbo *Concordiæ* signatam. Cùm in exemplari hoc nomen *Concordiæ*, locum ubi saxum reperiebatur, denotans, Gruterus vel Pighius, à quo ipse habuit, offendissent, Deam pro Urbe importunè invexerunt. At nescio quomodò etiam *Rhegii* nomen irrepserit, quasi in hac urbe extet. Non insolens est collectoribus inscriptionum eiusmodi lapidum transplantatio.

Itaque hisce tabulis scripta tribus *Claudia*, Concordiam coloniam eidem fuisse censam indicat. Apertius idipsum colligimus ex aliâ C.Lælii mox producendâ, in quâ post tribum *Claudiam* notatur etiam patria *Julia Concordia*. Porrò cives Concordienses, dum ruri agerent, sepulcris sculpserunt tribum, ut inde patriæ indicium maneret. Bina profero epitaphia diuersis locis prouinciæ Foroiuliensis reperta, vicesimo,ut minimum,milliari à Concordiâ. Primum extat in splendidâ Villâ, vulgò *Susans*, Marchionis de Colloredo, quam familiam domi forisque illustrem, amplioribus hodie pietatis, religionis, ceterarumque virtutum titulis exornatam dicerem, nisi Eminentissimi Card. Leandri modestia deterreret. Alterum statuæ marmoreę subscriptum visitur propè Ecclesiam Castri Tricesimi, quod inde nomen sumpsit, quia tricesimo ab Aquileia lapide occurrit, uti adnotatur in itinerario Antonini: *Aquileia. Ad Tricesimum* XXX. *Iulio Carnico* XXX. Quas distantias hæc loca,adhuc iisdem nominibus vocata,retinent.

1	2
T.VERATIVS. T.F.CLA	L.TVMBILICIVS
V.F. SIBI.ET.SVIS	A. F. CLA.
VALERIA. C.F. QVARTA.	L. Q. Q. V. P. XXX.

Vtrasq;inscriptiones dedimus Fabretto,qui eas profert c.3. p.242.ad ostendendam earum vetustatem, cùm cognomine careant. Familia *Tumbiliciorum* ignota est Antiquariis. Literas

teras

teras singularias postremi versus ita explicabis: *Locus quoquoversum Pedes* xxx. Area scilicet sepulcri versus omnes partes triginta pedes continebat.

In primo ex recitatis elogiis Concordiensibus, C. Aquilius *Quinque Vir ex Decuria armamentaria* dicitur. Corpora & Collegia in Decurias ordinata legimus. *Decuriæ* iiii. *Scamilariorum*, pag.467. 7. *Decuriales Decuriæ Consularis*, pag.36. 6. & pag.830. 10. *Lictorum Decuriæ tres*, pluresque similes saxa antiqua produnt. Decuriæ dicebantur etiam de pluribus quàm decem, ut notarunt Reinesius Class.1. 19. & Fabrettus cap.6. pag.449. At verò quid *Decuria armamentaria*? Statim coniicias, corpus hoc fuisse artificum armis publicis fabricandis institutum. Rectè hoc quidem: sed ulterius coniecturâ provehor. In imperio Romano plures erant fabricæ armorum: nec tamen omnia armorum genera in singulis fabricis, paucis exceptis, fiebant, sed certa in diversis. Inter fabricas Italiæ, quas auctor Notitiæ imperii Occidentalis nominat, prima occurrit *Fabrica* CONCORDIENSIS SAGITTARIA; inde Veronensis *Scutorum*, Mantuana *Loricaria* &c. Apud eundem quoque legitur *schola Scutariorum*, *schola Armaturarum* &c. Itaque Concordiæ *Decuria armamentaria* erat schola seu corpus artificum fabricandis *Sagittis* destinatum. Cui quidem corpori seu Decuriæ Aquilius *bis quinque Vir* præfuerat. Corpora enim artificum & collegia præcipuos aliquos eligebant, *Patronos & Præfectos*, quos etiam *Magistros* appellatos alibi diximus.

Magistratus Concordienses aliquot memorantur ceteris inscriptionibus. P. Terentius AED.II.VIRI, nempe *Ædilis*, & *Duumvir*. T. Trebellenus Q.T.PL. *Quæstor, Tribunus Plebis*, qui *Legatus* quoque *Cæsaris Augusti* signatur. Unde apparet ab hujus ævo iam illustrē hanc coloniam, quę viros dederat summis in Republicâ honoribus perfunctos. Nec mirum Augusti benevolentiam demeruisse, quem conditorem suum habuit, ut mox ostendam. Alium V. C. hoc est Vi-

Virum Clarissimum T. Desticium Iubam, quem sibi *Ordo Concordiensis*, nimirum Decuriones, *Patronum* adoptaverant, signat quarta inscriptio. *Prætorius* is vocatur, quòd Prætoris illustrem dignitatem fortasse Romæ gesserit. Eiusdem mentio est in alio lapide agri Concordiensis.

D. M
DEST. PHILENIDI
ANN. XXX
LIB
T. DESTICI
IVBAE. C. V.
POTENTINVS. SER. FEC.

Desticius Philenides Libertus erat *Desticii Jubæ* (nomine quæsito à Patrono) cui demortuo sepulcrum posuerat *Potentinus Servus* eiusdem Iubæ. Gens *Desticia* incognita est Antiquariis: quocirca bina hæc elogia, quorum nos ei copiam fecimus, novis familiis inseruit Fabrettus cap. 9. pag. 618. *Seviros* quoque Concordiæ creatos hoc lapidis fragmentum monstrat, translatum in proximum Portum Romatinum ad D. Mariæ Annunciatæ.

. . . . . NNIVS L. F
RVNCHO
IIIIII. VIR. D

Saxis debemus servatam coloniæ *Concordiæ* illustrem JVLIAE appellationem. Eorum alterum hisce verbis sculptum visitur.

M.AR-

M. ARMONIO
M. L. ASTVRAE
PATRONO. SEX. VIR. FORO
CORNELI. ET. SEX. VIR
IVLIA. CONCORDIA
M. ARMONIO. M. L. AVCTO
OPPONAI. C. L. TERTIAI
M. ARMONIVS. M. L. SALVIVS
SEX. VIR. IVLIA. CONCORDIA
TESTAMENTO. FIERI. IVSSIT

Exſcribit etiam Gruterus pag.*365*. 1. apud quem aliud quoque reperies Romæ extans cui tribus *Claudia* ſignatur, pag.549.7.

D. M
C. LAELIO. C. F. CLAVD
EXORATI. *ſic* DOMO. IVLIA
CONCORDIA. EQVO. PVBLICO &c.

Semel iterumque in primo epitaphio *Concordia* vocatur *Julia*, in quâ ex gente Armonia duo Liberti *Aſtura* & *Salvius* Seviratus honore perfuncti ſunt, quem Aſtura in urbe etiam Foro Cornelii geſſerat. Vocabulum *Domo* in ſecundo ſignificat patriam, cuiuſmodi formula paſſim occurrit in antiquis militum monumentis, *Domo* Ateſte pag.536.5. *Domo* Brixia, 192. 11. & 534. 1. Quod etiam D ſimplici indicabatur, ut D. INTIMILIO, exemplo ſtatim proferendo. Alia quamplurima utriuſque formulæ dabit Gruterus. Nudo quoque loci vocabulo poſt tribum Patria militum exprimebatur, auferendi caſu, ut VERONA pag. 568. 1. BONONIA num. *6*. & paſſim apud eundem illuſtrem Collectorem. Utriuſque Urbis bina alia monumenta nondum vulgata profero, quæ cum mox laudato, Aquileiâ, ut teſtatur Capodaleus, Vtinum translata, viſuntur in Ædibus Nobb. de Gurgis.

C.AL-

C. ALBVCIVS. C. F
FAL. D. INTIMILI
M. CHO. VIII. PR. M. A
XVII. V. A. XXXV
H. S. EST

C. FABIVS	M. CALVENTIVS
C. F. PVBLI	T. F. LEM. BON
VERONA	MIL. CHOR. VIII. PR
MILES. LEG	MILIT. ANN. VII
VIIII. HISP	VIXIT. ANN. XXIIX

Veronenſes tribui *Publiciæ*, ſeu *Publiciæ*, Bononienſes *Lemoniæ* fuiſſe adſcriptos, ſatis eſt notum. Intimilium quæ urbs Liguriæ eſt, in Falerinam cooptatum ex primo epitaphio diſcimus. Cujus notas compendiarias ita explicabis. *Cajus Albucius Caii filius Falerinâ, domo Intimilio, miles cohortis octavæ Prætoriæ, militavit annis* xvii. *vixit annis* xxxv. *Hic ſitus*, vel *ſepultus eſt*. Itaque C. Lælio Romæ demortuo patria JVLIA CONCORDIA fuit; cui tribus CLAVDIA jungitur, ne dubitare poſſis, aliam à noſtrâ hanc eſſe. Nam iiſdem nominibus appellatas alias colonias reperimus. *Juliam Concordiam* Plinius collocat in Bæticâ l. 3. c. 1. Literas has ſingularias C.C.I.H.P.A.Col. *Concordia Iulia Hadrumentina Pia Auguſta*, explicatas leges apud Harduinum de nummis popul. & urbium. Et in nummo Juliæ Domnæ apud Vaillantium de Coloniis tom. 2. p. 17. nominatur COL. JVL. CONC. AVG. APAM. *Colonia Julia Concordia Auguſta Apamea*. Alias quoque ſimplici *Concordiæ* nomine vocatas reperies. Has alii ſolicitent: mihi in noſtræ ſcrutandâ origine ſatis negocii eſt.

Cùm interfecto Cæſare, Octavius, Antonius, & Lepidus, poſt Mutinenſem pugnam, ſpecie Reipublicæ conſtituendæ triumuiratum conflaſſent, ut exercitus ſpe præmii allicerent, octodecim Colonias militibus promiſere, ex Appiano de bell. Ciu. lib. 4. pag. 590. Confecto bello

Philippensi, quo Brutus & Cassius profligati sunt, Octavius milites deduxit, transcriptis legionibus XXXIV. non tam in eas Colonias, sed universâ propemodum Italiâ, lib. 5. pag. 678. & 684. Septem ex his octodecim Colonias numerat Appianus, *Capuam*, *Rhegium*, *Venusiam*, *Beneventum*, *Nuceriam*, *Ariminum*, *& Vibonam*. Sigonius lib. 3. de antiq. iure Ital. cap. 5. alias undecim producit ex Frontino, ut numerum Appiani expleat. At verè plures quàm undecim Frontino recensentur, à Triumuiris seu lege triumuirali deductæ, ut eius libellum de Coloniis percurrenti patebit. Nam Octavius, ut antè monui, posthabitâ Triumuirûm lege, totam ferè Italiam Colonis inundavit. Nec Frontinus ipse singulas tradidit, prætermissis earum quoque nonnullis, quas Appianus memorat. At verò neuter Virgilio memoratam Transpadani agri divisionem literis prodidit, quam certum est peractam Triumuirorum iussu post Philippensem victoriam, Donato teste in eiusdem Poëtæ vitâ. Hinc apparet, pleraque omninò loca, in quibus Octavius triumviral lege Colonias induxit, neglecta fuisse priscis Auctoribus. Itaque has inter una mihi est JULIA CONCORDIA, utroque nomine indicium prodente. Cum inter Triumuiros fœdus esset sancitum, passim tùm ipsi, cùm etiam exercitus mutuam in administrandâ Republicâ animorum consensionem, ex qua pax orbi & salus generi humano sperabatur, expresso nomine & symbolis *Concordiæ*, testati sunt. Exempla statim subiiciam. Cùm in nostram Coloniam milites inducerentur, hoc ipsum significare volentes, eam *Concordiam* appellarunt, superaddito *Julio* cognomine, in gratiam deductoris Octavii, qui in hanc familiam per adoptionem transierat. Sanè nomen unum alterius originem prodit; atque uterque vicissim mutuam sibi lucem fœnerat. *Concordiam* peculiari aliqua occasione vocatam facile agnoscis. Quæ alia esse nequit, quam quòd in triumuiratu sit deducta; hocque ea profectò ratione quia etiam *Julia* fuit appellata. Beneventum

tum Colonia *Concordia* dicta est, Frontino teste in lib. de Coloniis. Imò *Julia Concordia* ex insigni lapide apud Fabrettum cap.2.pag.105. cujus partem recito. COLONIA JVLIA CONCORDIA AVG.FELIX.BENEVENTVM DEVOTA MAJESTATI &c. Jam Beneventum Coloniam inter triumuirales ab Appiano numeratam vidimus; agrumque ejus triumuirali lege veteranis assignatum, testatur Frontinus. Quare *Concordiæ* nomen non aliundè sortita est, quam quòd vigente inter Triumviros concordiâ fuisset deducta; & exinde quoque *Julium* cognomen ab Octavio deductore, cui additum multò post aliud Augustæ, ut à Coloniis Julii Cæsaris securiùs distingueretur. Exemplum certè ad originem nostræ *Concordiæ* illustrandam aptius nullum esse potest. Nec animum despondeo, quòd docti aliqui viri scripserint, Colonias Julias, nisi additum præferant Augusti nomen, omnes à Julio Cæsare esse. Nam ea opinio omninò falsa est, cùm *Julium* cognomen coloniis impositum tùm eas designet, in quas Julius Cæsar colonos adscripsit, tùm etiam alias, quas Augustus deduxit; uti disertè docet Card. Norisius Cenotaph. Pis. diss.1. cap.2. firmatque Pater Harduinus in Antirrhetico pag.35. Nobis nulla caussa est, cur *Concordiam Juliam* ad Cæsarem referamus; plurima in Augusto emicat, ut ostensum est, & rursus demonstro. Dixeram frequentibus monumentis constare, Triumviros Octavium, Antonium, & Lepidum, ut pactum inter se fœdus, animorumque concordiam significarent, nomen ipsum *Concordiæ* & symbola pervulgasse. Nummus est apud Oiselium tab.78. nu.6. in quo cernuntur Triumviri stantes ante tripodem, & fœdus de imperio Romano inter se dividendo ineuntes: ad pedes sedet CONCORDIA, sinistrâ *Caduceum*, & dextrâ *Cornucopiæ* tenens, additâ epigraphe: *Salus generis humani*. Designare volentes, inquit Auctor, quòd per *concordiam* Triumvirorum, omnium rerum *abundantia* ac *pax*, denique *salus generis humani* procurata fuerit. In proxi-

mè insequenti signantur *tres dexteræ* invicem junctæ & implicatæ complectentes *caduceum* & *fascem*: quo schemate designatur, ex Triumvirorum concordiâ orbi terrarum felicitatem & pacem, quam caduceus indicat, nec non justitiam, quæ fascibus monstratur, promanare. Eadem symbola præferunt denarii apud Ursinum in familiâ Antoniâ tab.6. & Arescotanus tab.8.num.9. cum inscriptione: CONCORDIA EXERC*ituum*. Quæ inscriptio scalpta quoque est in altero Antonii apud Co:Mediobarbum p.16. ubi pag. 11. producuntur alii nummi Lepidi, nexum manuum præferentes, & caput deæ *Concordiæ* velatum cum epigraphe: CONCORDIA. Eundem denique typum ostendit denarius Mussidii Longi, quem cùm esset Triumvir cudendæ monetæ, conflavit, inscriptis hisce characteribus in parte antica: CAESAR LEPI. ANTON.III.VIR. R.P.C.*Triumuiri Reipublicæ constituendæ*: in postica autem expresso capite & nomine eiusdem deæ *Concordiæ*, quo, subdit Mediobarbus pag. 23. Triumvirorum concordiam signare voluit Mussidius. Pervulgatam igitur totque argumentis ubique ostentatam Triumvirorum Concordiam, quid mirum deductas etiam eorum auspiciis Colonias, unam & alteram, præsetulisse, nomenque CONCORDIÆ impositum voluisse in æuum posteritati transmittere.

Ceterum cùm *Concordiam* Coloniam ab Octavio Cæsare in triumviratu deductam abundè satis ostenderim, haud admodum vereor coniectando opinari, tunc quoque in proximum *Forum Julii* Colonos traductos, eòque illud tunc temporis in *Coloniæ* nomen & prærogativam transiisse. Quam sanè Urbem, ut porrò, præter Tribus assignationem, de qua iam dixi, aliis quoque prærogativis, iuribusque Colonicis honestatam demonstrem, vetusta eius saxa, quæ olim dimiseram, rursum pertento, signatosque ipsis *Magistratus* & *Sacerdotia*, in Romanum morem atque institutum usurpata, aggredior. His subinde interseram eiusdem

argu-

argumenti Aquilejensia monumenta inedita, ut hoc saltem novitatis illicio fastidium legentium utcumque demulceam.

In primo Forojuliensi lapide pag. 331. T. Vettidius IIII. VIR. IVRI. *Quatuorvir iuridicundo* signatur. In coloniis & municipiis summus erat magistratus Duumvirûm, vel Quatuorvirûm, qui iudiciis disceptandis præsidebant. Iis etiã politica administratio demandabatur. *Quatuorviri* nostram coloniam regebant: quam reipublicæ gerendæ formam Forojulienses induxisse imitatione proximæ Aquileiensis coloniæ, nullus dubito. In uberrimâ inscriptionum Aquileiensium collectione, de qua olim memoravi, nusquam Duumviri, sæpius *Quatuorviri* comparent. Earum aliquot exempla in dissertatione de Beleno, & Diis Aquileiensibus dedi, nunc cetera produco.

I

K. NOVEMBR. L. NONIVS. RVFINVS. POMPONIANVS
Q.VESONIVS.FVSCVS.P.I.D. SCRIB.ADF.LVCRETIVS
HELVIANVS. M. TREBIVS. PROCVLVS. L. CAMMIVS
MAXIMVS. S. C. CVM. PRONA. VOLVNTATE
HONESTISSIMO. ANIMO. VLTRO. CALVIVS
POLLIO. IIII. VIR. I. D. IN. PROXIMVM. ANNVM
PROFESSVS. SIT. QVO. FACTO. HESITATIONI
PVBLICAE. IN. PARTEM. MORAM. ADEMERIT
PLACERE. EI. QVO. MAGIS. ETIAM. CETERI
AD BENEFACIENDVM. IN. RE. PVBLICA
PROVOCENTVR. STATVAM. EQVESTREM
AVRATAM. IN. FORO. N. PONI. CENSVER
PRIM. CENS. C. LVCRETIVS. HELVIANVS.

Aquilejæ ad S. Joannem.

A.LV-

2

A. LVCRETIVS. C. F
ATTALVS
C. LVCRETIVS. A. F
SEC. PETRONIA. C. F
A. LVCRETIVS. A. F
IIII. VIR.

In Castro Luseriaci Comitum de Andreucciis.

3

FRVCTITIVS. M. F
IIII. VIR. I. D. QVINQ...
. . . .
IIII. VIR. I. D.

Aquil. ad S. Andreæ Ecclesiam nunc dirutam.

4

VERVS
ÆD. IIII. VIR
QVINQ. PONT
CVM. PRISCILLA
FIL. D. D

In Pomario domus ad duas Turres.

5

C.LVCIVS.C.F.MANIACVS
VETTIA. M. F. FIGVLI
M. LVCIVS. C. F
C.LVCIVS.C.F.MANIACVS
IIII VIR.I.D.POPVLI.BENEFICIO
C. LVCIVS. C. F. F.

In pago Cerviniani prope Aquilejam.

In primo lapide, inter illustriora vetustatis monumenta repondendo, quemque styli cultus ævo purioris latinitatis scriptum arguit, notabis magistratum Quatuorvirûm Aquilejæ fuisse annuum; nam Calvius Pollio *ultrò in proximum annum* illum iniit. Quocirca statuâ equestri auratâ publico decreto donatus fuit. At in postremo *C. Lucius Maniacus* ad Quatuorviratum *populi beneficio* evectus dicitur. Sanè in coloniis jus creandi magistratus penès Decuriones stetisse, imò etiam auctoritatem condendi decreta, licet aliquando ipsa plebs sententiam rogaretur, certum est. At ubi aliquis ex civibus colonicis, vel ob rempublicam optimè administratam, vel ob munera liberaliter exhibita populum demeruisset, hic apud splendidissimum Ordinem gratiam relaturus magistratum ei impetrabat. Hinc in lapide 423. 6. Ligurius dicitur II. VIR. DESIGNATVS. EX. POSTVL*atione* POPVLI. pag. 484. 2. *Sexto Vencio* monumentum dicat *Ordo Vocontiorum* EX CONSENSV. ET. POSTVLATIONE. POPVLI. *ob præcipuam eius in edendis spectaculis liberalitatem*. Quòd igitur in nostrâ

Aqui-

Aquilejensi inscriptione C.Lucius Quatuorviratum consequutus fuerit *beneficio populi*, id ejus postulatione & precibus à Decurionibus impetratum intelligo. Extat inscriptio Beneventana pag.43.9. in quâ C.Lucius *beneficio Vultei Praef. Urb. missus ab Imp. Hadriano* dicitur, ob impetratam scilicet ab Imperatore missionem. Cicero lib.13. fam.ep.35. suo beneficio tribuit obtentam à Cæsare civitatem Novocomensem Philoxeno, *quem*, inquit, *Cæsar meo beneficio in Novocomenses retulit*. Nos quoque dignitatem vel munus à Principe delatum, ejus qui impetravit, beneficio acceptum profitemur.

At cur in hoc epigrammate C.Lucius quòd quatuorviralem magistratum beneficio populi fuerit assequutus, grati animi memoriam collocat; cùm in superiori Aquilejenses ipsi, posito insigni monumento, gratias suscepti in proximum annum ipsiusmet muneris Calvio Pollioni referant? Magistratus in coloniis & municipiis aliquando honori, rursus & oneri quandoque habebantur. *Scribantur*, ait Ulpianus in l. 1. Dig. de albo scrib. *decuriones eo ordine, quo quisque eorum maximo* HONORE *in municipio functus est, ut putà qui Duumviratum gesserunt, si hic* HONOR *præcellat*. Constantius in l. 28. de decurion. Cod. Theod. jubet Magistratum nominari Kalendis Martiis, *ut*, inquit, *splendidiorum* HONORUM *munerumque principia primo tempore curentur*. Hinc adepti magistratum, tanquam delati honoris gratiam referentes, largitiones in populum, expensasque muneribus exhibendis ingentes subire non recusabant. Appuleius lib. 10. narrat Thyalum *quinquennali magistratui* destinatum, *ut splendori capessendorum responderet fascium, munus gladiatorium triduanis spectaculis* dedisse. In lapide Gruteriano pag.409.3.L.Fadius *ob* HONOREM *Duumviratus Venationes plenas & gladiatorum paria xx.edidit*. Venationes *plenas* malim explicare, omnibus bestiarum generibus, quam spectaculorum, uti placet Gutherio de vet.iure Pontif.lib.3.cap.20. refertas. De

Tito

Tito enim ait Suetonius in vitâ cap. 7. *uno die quinque millia omne genus ferarum* dedisse. Præterea epulum, honoraria, sportulas & pecuniam decurionibus, collegiis, & populo inituri magistratum largiebantur. Cuius rei exempla habes ex Plinio lib. 10. ep. 117. Plut. in Sylla & sæpius in inscriptionibus. At huiusmodi expensæ & largitiones iis quibus res domi angusta, vel animus parcior, non arridebant. Inde magistratus inter onera quoque computabantur, ac ad eos declinandos frequenter occasio quærebatur. Unde cùm de honoribus gerendis agitur, facultates etiam considerandas esse, an sufficere iniuncto muneri possint, ait Callistratus in leg. 14. Dig. de muner. & honor. quapropter ne deessent qui munera rei publicæ obirent, lege cautum fuit, *ut si quis magistratus in municipio creatus muneri iniuncto fungi detrectet, per Præsides munus adgnoscere cogatur*, in l. 9. eod. tit. Nam fuere qui *maiorum honorum evitandorum gratiâ ad Colonos prædiorum se transtulerunt*, l. 1. §. 1. de vacat. & excus. munerum. Porrò qui semel magistratu functus fuerat, nec continuare, nec iterum illum assumere tenebatur, leg. 14. 16. & 17. eod. tit. Rursus & alii certis de caussis à muneribus arcebantur, de quibus passim Jurisconsulti in memoratis titulis.

Quòd itaque Lucium lege, vel alia ratione Decuriones Aquileienses à Quatuorviratus honore excluderent, isque sumptus & largitiones ambitionis illecebrâ non refugeret, populi favore ad eundem magistratum sibi viam fecit, beneficiique à populo accepti testimonium monumento exstructo manere voluit. At contrà Calvius Pollio cum superiori anno republicâ bene administratâ, ludisque forsan, muneribusque magnifice exhibitis, desiderium sui apud cives fecisset, nec ad magistratum denuo capessendum cogi posset, & nihilominus *pronâ voluntate & honestissimo animo ultrò* illum *in proximum annum* assumpsisset; ideo decreto Senatus Aquileiensis statuam equestrem auratam in foro promeruit. Ita Pisaurienses lapidem posuerunt

C. Sen-

C.Sentio, *quod in honore IIviratus industriè administrato omnibus plebis desideriis satisfecit*, pag. 467.1. Respublica Tegianensium pag. 484. 6. *bigas* decrevit Veratio Severiano, quòd *cum ab honoribus & muneribus excusari potuisset*, nihilominus *& honorem ædilitatis laudabiliter administravit*, & varia spectacula, quæ ibi recensentur, *exhibuit*, & demum *ad honorem quoque Duumuiratus ad cumulanda munera Patriæ libenter accessit*. In 352.1.T. *Anchario II. viro biga posita* fuit, *ob eximias liberalitates & abundantissimas sine exemplo largitiones, & quod ediderit spectaculum gladiatorum, ludos, adiecta venatione* iusta ac *legitima*. Lacunam in exemplari Gruteriano supplevi, additis duabus hisce voculis, venatione *justa*, *ac* legitima, ex Suetonio in Claudio cap.21.ubi ait hunc Cæsarem dedisse *anniversarium* JVSTVM ATQVE LEGITIMVM *in septis*, scilicet *cum venatione & apparatu*, ut paullò ante indicaverat. Idemque venatio *justa* & *legitima* esse videtur ac *plena*, de qua superius dictum fuit. Porrò de statuis auratis, quæ viris optime de republicâ meritis dicabantur, non pauca dicenda essent, nisi plura tradidissent viri eruditi Card. Norisius de Cenotaph.Pisan.diss.3. cap.8. & Figrelius de statuis.

Notanda superest in primo eleganti epigrammate sigla P. I. D. quam explico; *Præfectus*, vel *Præfecti*, si ad utrosque ante memoratos, Nonium & Vesonium referatur, *Juri Dicundo*; uti est espressum in lapide Gaditano pag.195.4. II. VIR. PRAEF. JUR. DIC.AB.DECURIONIB. CREATUS. Card. Norisius in Cenotaph. Pisan. notas has in nummo Leptinensi, PR.II.VIR.C.V.I.L.ita legit, *Præfectus II. Vir Coloniæ Victricis Juliæ Leptis*. Eodem præclaro opere differt. 1. cap. 3. doctissimus Auctor putat Præfectos iuri dicundo tunc in coloniis nominatos cùm Duumuiri vel Quatuorviri ob decurionum dissidia creari non possent. Quæ sanè coniectura ex nostro lapide momentum accipiet, si etiam ad alias caussas interregnum,

quo durante Præfecti eligebantur, referatur. Cùm Aquileiæ, decurionibus excusationes prætexentibus, nemo esset, qui Quatuorviratum subire vellet, unde orta *hæsitatio publica*, & Pollio *pronâ voluntate ultro* se se magistratui obtulerit, atque ita *moram ademerit*, quæ eiusdem Magistratus creationem distrahebat, ideo *quo magis ceteri* decuriones ad suscipienda munia *& benefaciendum in re publicâ* provocarentur, statuam auratam Senatus Aquilejensis ei decrevit, idque *primus censuit* C.Lucretius Helvianus, qui etiam inter alios, qui *scribundo adfuerunt*, superius nominatur. Eam igitur ob moram, cum Quatuorviri creari non potuissent, Præfecti L.Nonius Rufinus Pomponianus & Q. Vesonius Fuscus Quatuorvirûm iurisdictionem in coloniâ acceperunt. Jam observabam hunc magistratum Aquilejæ fuisse annuum: quod etiam in Foro Julii, ubi eadem forma magistratus, in more positum non dubito. Imò de ceteris coloniis id quoque traditur in leg. 1. quemad. mun. ciu. & leg. 16. de Decurion. Cod. Theod. Hinc malè Josephus Scaliger Ausonian. Lectionum lib. 2. cap. 23. scribit, in *omnibus* municipiis Magistratus maiores fuisse quinquennales, propterea eodem nomine sæpius vocatos, & numeratos in fastis municipalibus *secundùm lustra*. Fortè id verum in quibusdam, non in omnibus. At de Quinquennalibus coloniarum, & municipiorum inferius redibit sermo.

Antequam hunc præclarum Calvii Pollionis lapidem dimittam, quoniam *Reipublicæ Aquileiensis* in eo mentio est, alium profero eadem notâ illustrem.

CERVONIA. TICHE
V. F. SIBI. ET. LIB. LIBQ. POSTQ. EOR
SI. QVIS. HANC. ARCAM. SIVE. HOC
MONIMENT. VENDERE. AVT. EMERE
AVT. EXACISCLARE. VOLET
TVM. POENAE. NOMINE HS. XX.
REIP. AQVIL. DARE. DEBEBIT

Arca sepulcralis in platea Aquil.

Vox illa *exacisclare* in quinto versu exsculpta, insolentiâ & novitate viam moratur, poscitque explicationem. Cùm pridem salivam movisset, atque ideo Fabrettum, qui dum viveret mihi sæpè lapidum Oedipus erat, consuluissem, scriptoresque antiquitatum & Lexicographos intentè perlustrassem, non modò interpretationem, sed ne vestigium quidem ullum vocabuli assequutus sum. Unus Sponius hanc ipsam inscriptionem ex schedis Equitis Ursatti producens, Miscellan. erudit. sect.9. pag.294. verbo nodum extricat: *observanda*, inquit, *vox antiqua* exancisclare *pro distrahere*. At parum feliciter, si potior est nostra conjectura inferius exponenda. Perperam quoque addidit literam N; & caput non suum inscriptioni affixit, *Patroclorum Vlpius Priscus animæ merenti* Cervonia Tyche &c. Ea enim sunt verba alterius inscriptionis Aquilejensis, quę in collectione Capodalei legitur. Notanda iterum eadem vox *exacisclare* in alio Epitaphio Aquilejensi.

ATILIAE. ONESIMENI
CVM. QVA. VIXI. ANNIS. XV
CONIVGI. CARISSIMAE
C. IVLIVS. EPICTETVS. QVI
ET. FATO. VIVVS. POSVIT. ET. SIBI
SI. QVIS. POST. DVA. *sic* CORPORA
POSITA. HANC. ARCAM. APERVERIT
AVT. EXACISCLAVERIT. ET. ALIVT *sic*
CORPVS. POSVERIT. IN. F. L. EL. CONS. M.N.

In postremo versu medias literas vel culpa exscriptoris, vel injuria temporum ignorabiles fecit. Hoc certum continere pœnam. Prima nota INF. sublatâ interpunctione, explicatur, *inferet*, ultima M.N. indicat *Millia Nummûm*. Ut sit sensus: *inferet pœnæ nomine arcæ Pontificum*, vel *ærario*, ut expressum est in aliis, tot *millia nummûm*. Itaque *exacisclare* verbum est ab *Asciâ*, *Acisculo*, seu *Acisclo* derivatum. In dissertatione M.Aquilii pag.21. dixeram Vitruvio *Asciam* esse instrumenti genus ad subigendam & macerandam calcem. Præterea in glossis Isidori *asciam* & *asciolam* vocatam quoque *aciscolum* & *acisclum*: & *acisculariam* dici lapidicinam. Rursus Meursium exercit. crit. part.2. cap.10. legisse in eisdem glossis, *Acisculum* esse malleum structorum. Fabrettus cap. 3. pag.205. formulam hanc *sub ascia*, frequenter inscriptionibus supulcraribus usurpatam, significare ait, monumenta & sepulcra ex lateritio opere, quibus insculpta est, solius *asciæ* ope & ministerio constructa fuisse. Si quis igitur monumentum, *ascia* seu *acisclo* constructum, destruxerit, fregerit, vel quoquo modo dissoluerit, is monumentum *exacisclare* dicetur. Nam particula *ex* contrariam actionem sæpiùs designat, ut *exarmare*, *exheredare*. Cum in secundo C. Julius ait, *si quis arcam aperuerit, aut exacisclaverit, & aliud corpus posuerit*, manifestum est, prioribus utrisque verbis vetasse aperitionem & dissolutionem arcæ, ne aliud corpus inferretur. Ita usitatiori vocabulo in 4. pag.383. apud Gruterum dicitur: *Si quis autem infringere vel aperire ausus fuerit* &c. Quò recidunt hæ aliæ formulæ, pag.1056.1. *Hic si quis removere vos quæret, aut aperire, aut aliud corpus invehere* &c. Pag.825.8. *Huic monumento manus qui intulerit* &c. Passim verò *violari* prohibentur tituli sepulcrales & monumenta.

In eodem secundo epitaphio C.Julii obseruatione digna est ea formula, *Qui fato vivus posuit, & sibi*. Quæ monet, ut aliam non minus raram producam.

Q.SVLP.

Q. SVLP. VXORI. T
NON. LVBENS. FECIT
FATVM. FECIT
Aquil. in Eccles. SS Felicis & Fortunati. *Titulum*

Bina hęc quoque, ex nostris Forojuliensibus, sepulcralium lapidum exempla hic interseram, non vulgari affectuum significatione exarata.

D. M.
REVIDIAE. MARCELLAE
FEMINAE. CASTITATIS
ET. VERECVNDIAE
CVLTV. SINGVLARIS
SEX. EROS
OB. INSIGN. EIVS ERGA
FILIVM. SVVM.....
In majori Ecclesia.

BENEMERENTI
BVS. AVGVSTO, ET. VRS
ILLAE. QVI. VIXIT. AVGVS
TVS. ANNOS. IIII. MENSES. VII
DIES. XII. ET. VRSILLA. ANNOS
IIII. MENSES. . . . DIES. XV. PARENTES
CONTRA. VOTVM. POSVERVNT
In fronte Ecclesiæ S. Dominici.

Quòd ad sepulcralia monumenta pertinet, piget hic inserere maximam & oblongam tabulam quæ servatur in interiori sacrâ Ædiculâ Parthenonis antiquissimi S. Mariæ in Valle, ubi plura etiam fragmenta marmorum operis Longobardici visuntur. In eo siquidem duodeviginti Romana nomina sunt exsculpta, fortasse militum, qui simul cęsi commune conditorium in Forojulio acceperunt.

Ut ad Rempublicam Aquilejensem redeam, non eo sensu hoc vocabulum acceptum volo, ut Aquilejam liberam Civitatem & nullius imperio obnoxiam indicet; quod

nostri

nostri Scriptores videntur existimasse, cum perperàm recitant epistolam Senatus Romani apud Vopiscum hoc modo: *Senatus amplissimus Aquilejensibus. Ut estis liberi, & semper fuistis, lætari vos credimus* &c. eâ enim formulâ usus est Senatus tantummodo in epistolâ ad Trevirenses. *Senatus amplissimus Curiæ Trevirorum. Ut estis liberi* &c. & sanè Treviros vocat *liberos* Plinius lib. 19. cap. 17. Subdit deinde Vopiscus in Floriano cap. 5. *eodem modo scriptum est Antiochensibus, Aquileiensibus, Mediolanensibus* &c. Non tamen, uti arbitror, iisdem verbis libertatem præseferentibus, sed tantùm quod rei præsentis erat, Senatus iis civitatibus gaudium significavit ob creationem Taciti Imperatoris. Quippe nulla Italicarum urbium, saltem post adeptam Civitatem Romanam, libera erat. Agellius lib. 16. cap. 13. *coloniarum alia necessitudo est. Ex Civitate quasi propagatæ sunt; & jura institutaque omnia populi Romani, non sui arbitrii habent.*

Hinc lapsus quoque est P. Irenæus à Cruce, qui quòd in inscriptione M. Severi, quam recitat etiam Gruterus pag. 108., Tergeste *respublica* vocata sit, eam coloniam tunc temporis veram Rempublicam, propriisque legibus utentem autumat, lib. 2. cap. 8. Histor. Tergest. Nam respublica accipitur pro qualibet civitate, quæ legibus (non utique propriis sed Romanis) & magistratibus regatur, leg. ult. Dig. de offic. Adsess. In eâ inscriptione nobilissimâ exponendâ non semel quoque liberaliter deceptus est P. Irenæus: ut cum singularias literas V. F. significare ait *Vivens Fecit*, quæ interpretatio in sepulcralibus saxis locum obtinet, ut in superiore Cervoniæ nobis proximè recitato, non autem in decretis publicis, in quibus reddenda est, *Verba Fecit*, is scilicet, qui sententiam dicit, ut in hoc Tergestino Hispanius Lentulus Duumvir. Præterea cum Fabius Severus ab Imperatore Vespasiano impetrasset, *ut Carni Catalique in curiam* Tergestinam *admitterentur, ac per hoc Civitatem Romanam adipiscerentur*, ipse

putat,

putat, parum ſanè hoc titulo Tergeſtinorum gratiam promeritus, Severum obtinuiſſe, ut colonia Tergeſte iiſdem privilegiis frueretur, quibus Catali & Carni; cùm è contra his populis permiſſa fuerint jura & prærogativæ Tergeſtinorum. Aggenus de limitibus Agror.pag.58.edit.Goeſii ſimile quid narrat de Tudertinis, *qui apud Principes egerunt, ut Faneſtres incolæ, ſi eſſent alienigenæ qui intra territorium incolerent, honoribus fungi in coloniâ non deberent. Sed Faneſtres hoc poſtea impetrarunt, ut eis liceret fungi honoribus*. Porrò cum audis Carnos in hanc coloniam fuiſſe adſcriptos, de Carnis ultra Timauum eidem conterminis intelligas velim; nam citerioribus Carnis nil rei cum Tergeſte erat. Catali memorantur Plinio lib.3.cap.20. Ad dignitatem reipublicæ Aquilejenſium pertinet hæc quoque inſcriptio.

C. HELVIVS. IVLIANVS
IVLIAE. FORTVNATAE
CONIVGI. CASTISSIMAE
ET. INCOMPARABILI
HVIC. SPLENDIDISSIMVS
ORDO. AQVILEIENSIVM
. . . .

Eodem illuſtri titulo *Ordo Aquilejenſium* donatur in Polano lapide apud Gruterum pag.788. 6. *Ordinis* nomine *Decuriones* Civitatis notantur, ſeu *publicum conſilium*, uti vocat Pomponius in leg. 239. Dig.lib.50. tit 16. Quandoque *Senatus* nuncupatur, de quo inferius. *Decurionis Aquilejenſis* mentio eſt in hoc funebri epigrammate.

L. FVNDANI. RVFI. DEC. AQVIL
FVNDANIA ATHENAES
ALVMNA. ET. HERES
In pago Agelli propè Aquil.

Centum Decuriones Capuæ fuiſſe mèmorat Cicero Agrar.2. quo numero conſtitutos Aquilejæ Decuriones,

ex

ex urbis amplitudine facile judicaveris.

Ex Decurionionibus ſumebantur Quatuorviri, de quibus ſuperius actum eſt. At mirum, cùm hic magiſtratus ſupremus fuerit, Aquilejam *Conſules* quoque habuiſſe. Tres inſcriptiones Fabianum *Conſulem* pronunciant, altera Quinctianum. Coloniis & Municipiis conſularem dignitatem ægrè permittunt viri docti. Velſerus lib. 5. rerum Vindel. pag. 272. ut à Burdigala Conſulatum amoveret, hæc Auſonii carmina,

Diligo Burdigalam, Romam colo: civis in hac ſum,
Conſul in ambabus.

præter omnium vetuſtorum codicum fidem, ſic invertit: *Conſul in hac ſum, Civis in ambabus*. Et Reineſius epiſt. 31. ad Rupertum pag. 160. putat Auſonium poetarum more loquutum, ac metri cauſsâ pro Duumviro Conſulem poſuiſſe. Em. Noriſius Cenotaph. diſſ. 1. cap. 3. pag. 43. ad marmor Piſanum, cui Felix inſcribitur COS. I. poſteriori ætate pro Duumviris Conſules creari cœptos ſuſpicatur. Quod velis tempus noſtræ inſcriptiones reſpiciant, iis manifeſta eſt Conſulatus nota. Fortaſſe ipſi *Quatuorviri* Aquilejenſes ad urbis majeſtatem & decus, aliquando *Conſules* vocati. Exempla lapidum ſubiicio.

T. CAESERN
MACEDO
QVINTIAN
COS
COLLEGIO FABRORVM
D. D

Aquil. in ædibus Capodalei.

TROPHIMO
LIB
FABIANVS
CO------

Ad januam domus vulgò delle due Torri.

NAI-

NAICO SER VNCTORI FABIANVS COS	PHAEBIANO SER MEDICO FABIANVS COS
Ad S.Martini in pago Tertii prope Aquil.	*In Platea Aquilejensi.*

Postremam hanc inscriptionem in qua Phæbianus *Servus* dicitur *Medicus*, ægris oculis vidisset Sponius, qui à Servorum abiectâ conditione Medicos vindicare conatus est dissert. 27. Recherch. curjeus. d'antiq. à pag. 419. Servus *Vnctor*, de quo in aliâ, unguentis & oleis odoratis egredientes è balneo ungebat. Vide Pignorium de Servis pag.38.

Ne alium quoque Magistratum Aquilejensem prætermittam, Feronium *Censorem* dedi in inscriptione recitatâ pag.300.Censores in coloniis censum agebant, qui Romam deferebatur. Livius lib.29.cap.36. *Duodecim deinde coloniarum, deferentibus censoribus censum receperunt: ut quantum numero militum, quantum pecuniâ valerent in publicis tabulis monumenta extarent*. In Bithinicis civitatibus Senatum à Censoribus lectum scribit Plinius lib. 10. ep. 83. *Censitor Civium Romanorum coloniæ Victricensis* legitur in 5.pag.439. *Censor* Aletriæ p.171.8.*Censor* Tiburi 195.2. & alibi.

Nostrum Forojuliensem lapidem, qui penè manibus exciderat, iterum revoluamus. In quintâ lineâ T.Vettidius dicitur QVINQ. PONT. Doctissimi lapidum & numismatum interpretes adversis sententiis pugnant in explicatione hujus notæ. Nonnulli censent legendum *Quinquennalis Pontifex*, adeoque in coloniis Pontifices ad quinquennium creatos. Alii duas expressas dignitates putant, ut Quinquennalis in coloniis fuerit, qui Romæ Censor dicebatur, quòd quinto quoque anno crearetur: Pontifex verò sum-

mus Sacrorum minister. Cui sententiæ pondus facit auctoritas Card. Norisii in sæpius nuncupato opere Cenotaph. Pisan. diss. 1. pag. 73. Calculum quoque suum addit Vaillantius explicans nummos coloniarum, qui hanc epigraphem præferunt: II. VIR. QVINQ. ITERUM. Ut intelligenda sit de Duumviris Censoribus in singula quinquennia creatis, non de magistratu per quinquennium gerendo, de nummis Coloniar. pag 6. 28. & 240. At Pater Harduinus de nummis Urbium & Popul. pag. 102. nummum Buthroti C.PAET.QVINQ.ITERUM. interpretatur, *C.Pætus Quinquennalia iterum*; aitque ad ludos quinquennales esse referendum. Porrò in Antirrhetico pag.41.cum eo nomine reprehensus fuisset ab eodem Vaillantio in proximè laudato volumine pag.78. caussatus Typographi lapsum fatetur legendum *Quinquennalis*; at priorem de ludis quinquennalibus, quibus edendis *Quinquennales* erant præpositi, opinionem non deserit. Interim subjicio inscriptionem Veronensem, apud Fabrettum cap. 9. num. 488. in quâ Duumviri Quinquennales colonici cum Consulibus Romanis signantur, ut appareat utrimque magistratum supremum rei publicæ gerendæ esse intelligendum, nequaquam Censorum.

C. VITIVS. VISCI. L. NYMPHIODOT
BERGIMO VOTVM
C. ASINIO GALLO. C. MARTIO. CENSOR
COS
C. SALVIO. APRO. C. POSTVMIO. COSC
II. VIRIS. QVINQVENNALIBVS

At quòd nostrum lapidem spectat, cùm nota Quinquennalitatis junctim occurrit cum Pontificatu (& sæpius quidem occurrit, ut in superiori inscriptione Aquilejensi pag.350. QVINQ. PONT. & apud Gruterum PONT. QVINQ. pag.437. 5. pag. 449. 2. & pag.479. 1.) tunc Pontificatum quinquennalem designari facile intelligo. Nam cùm in Col-

Collegio Pontificum minores alios Pontifices, quosdam etiam majores fuisse constet, inter hos aliquis præcipuus & veluti præfectus per vices, saltem in Coloniis, creabatur, qui temporario hujusmodi honore fungeretur. Cicero in Verrinâ II. cap. 51. *Syracusis*, inquit, *lex est de religione, quæ in annos singulos Jovis Sacerdotem sortitò capi jubet: quod apud illos amplissimum Sacerdotium putatur*. Majus scilicet & præcipuum inter alia Sacerdotia. Mox idem Tullius cap. 52. *Cephaledi* ait, *mensis est certus, quo mense Sacerdotem* MAXIMUM *creari oporteat*. Idque in annos singulos, ut paucis interiectis lineis indicat. Apud Gruterum pag. 313.3. *Junio Postumiano Patri Patrum Dei Solis invicti Mithræ Ordo Sacerdotum* MAGISTRO *suo* monumentum dicat. Quod Magisterium summum fuisse & temporarium docet alia inscriptio eidem Deo Mithræ nuncupata, pag. 33.10. SUM*mus* MAG*ister* ANNI. PRIMI. Certè Tridenti Præfectus Augustalium non ultra quinquennium dignitatem prorogabat. Extat lapis apud Gruterum pag. 479.6. inscriptus C. Valerio PRAEF*ecto* QVINQuennali AUG*ustalium*: & Albæ Juliæ pag. 105. 10. T. Laévius FLAMEN. SAC. Q. nimirum *Sacerdos quinquenalis*. Imò & Romæ hæc dignitas quinquennio definita; nam pag. 261.4. Albinus dicitur MAGISTER. ET. FLAMEN. QVINQVEN*nalis*. Eadem consuetudo Collegiis & Corporibus artificum usurpata, quorum unus Magister & in summo actu erat, & quidem lustrali seu quinquennii spatio ut in l. 7. de Pistor. & l. 9. de Suariis Cod. Theod. Unde Magistri *quinquennales* & *quinquennalitii*, qui per lustra creabantur. Pag. 252. 6. MAGISTRI. QVINQVENNALES. COLLEGI. FABRUM. TIGNAR. LUST. XIII. & pag. 126. insignis est lapis Ordinis Corporatorum, ubi singula quinquenniorum intervalla Quinquennalium adnotantur. Alia exempla coaceruat Jacobus Gothofredus ad d. leg. 7. de Pistoribus. Cùm itaque in Collegiis tàm sacris quàm profanis mos fuerit quosdam cooptare, seu Sacer-

dotes seu Magistros, ceteris collegis digniores, qui ad quinquennium durarent, ideo Quinquennales dicti, non video cur etiam in nostrâ coloniâ Forojnliensi atque in aliis, unus aliquis statui nequeat *Pontifex Quinquennalis*, qui inter ceteros Pontifices præcipuus Sacra in quinquennium curaret. Quocirca hac de re, si tantùm liceat, sic statuo: Cum coniuncta in vetustis monumentis hæc vocabula, PONT. QVINQ. offendimus, tunc una est dignitas, quæ *Pontificem Quinquennalem* designat. Si ea leguntur utcumque distincta, diversos honores & munia indicant. Ita in Mediolanensi pag. 479. 8. C. Valerius *Pontifex* erat, *Sacerdos juvenum Mediolanensium*, & denique *Quinquennalis*. Et pag. 394. 7. ubi Cominius scribitur PONTIF. ET. QQ. Pontificatus & Quinquennalitatis munera demonstrantur. Que exempla vir doctissimus attulit, ut in nostrâ notâ PONT. QVINQ. distinctas dignitates quæreret.

Post Collegium Pontificum, ex quorum numero delectum hucusque vidimus T. Vettidium Pontificem quinquennalem, Collegium aliud Sacerdotum *Augustalium* in nostrâ coloniâ FOROJULIENSI stetisse, ex primo sepulcrali epigrammate pag. 335. adducto cognoscimus. Ubi enim detritus est lapis, supersunt hi characteres . . . I. AVG. qui supplentur hoc modo: IIIIII. AVG. nempe *Sevir Augustalis*. Inde in sexta linea Fabius Verecundus Phileti filius, expresse dicitur AVGVSTALIS; & demum in octavâ idem Philetus IIIIII. *Sevir* est nuncupatus. Sodalium Augustalium originem confert Tacitus lib. 1. an. cap. 54. in annum V.C. 767. quem *novas cæremonias* accepisse narrat, *addito Sodalium Augustalium Sacerdotio*, cui primùm adscripti fuerunt è primoribus Civitatis unus & viginti, ipseque Tiberius Cæsar. Exemplum sequutæ coloniæ partim adulandi calliditate, partim ambitionis sensu, collegia seu corpora Augustalium Sacerdotum, inter quos sex primùm nominati, ut ostendit Card. Norisius in Cenotaph.

taph.Pisan.diss. 1. cap. 6. *Seviri Augustales* dicebantur, instituerunt. Qui præterea demonstrat *Augustales* fuisse *Sacerdotes*, neutiquam verò Magistratus iuridicundo, ut scripserat Reinesius, à quo etiam discedit Valerius Chimentellus in eruditissimo volumine de honore Bisellii ad marmor Pisanum cap. 40. Inter optima argumenta, præter Taciti testimonium, illud est, quod jurisdictio nunquam demandabatur Libertis, quos honore Augustalitatis potitos passim in saxis literatis legimus, & nostrum quoque ostendit. Unde vanus est timor Baudelotii de Dairval, qui in libello Gallico *Utilitè de Voyages* inscripto, tom. 1.p.238. dubitaverat *libertum* vocare Licinium, quem *Augustalem* dicit inscriptio ibidem producta, cùm Augustalitatis honor, inquit, nonnisi ingenuis sit tribuendus. Addam hoc loco inscriptionem Concordiensem, quæ Libertum simulquè Augustalem prodit, ex schedis Vaticanis apud Fabrettum pag.672.

A. RITIVS. A. L. TERTIVS. AVGVSTALIS
TESTAMENTO. VIAM. STERNI. IVSSIT
IN. QVOD. OPVS. EROGATA. SVNT. HS. XXX

Vir idem doctus, pag.405.Sacerdotium probari ait ex ipso Augustalitatis honore feminis collato, ut plura exempla docent: feminis namque jurisdictio, sed non Sacerdotium interdicebatur. Ex corpore Augustalium in Coloniis sex primùm nominati, ut dixi, *Seviri Augustales* appellabantur; secus ac statuit Velserus, qui lib. 5. rerum Vindelic. pag.275.postremæ editionis scribit *Augustales* tantummodò *sex* in unoquoque corpore fuisse. Quod ex nostro quoque lapide discimus, ubi Fabius Verecundus *Augustalis* nuncupatur, unus scilicet ex collegio Augustalium; homo verò, cuius nomen exedit vetustas, in eodem collegio Forojuliensi *Sevir Augustalis* erat. Quod nomen *Seviri* absque notâ Augustalitatis exsculptum, adhuc Augustalitatem

recon-

recondere putarunt viri docti, quos retuli. Horum auctoritatem non ausim solicitare, quamvis noster lapis secus suadeat, in quo cùm scalptor in tertiâ lineâ notam *Augustalitatis* adiecerit, quam omisit in octavà, *Seviratum* hunc Augustalitate destitutum diversam fuisse dignitatem à priori Seviratu Augustali videtur indicasse. Eundem *Seviratum* solitariè expressum ostentat lapis Forojuliensis C. Vellæi, quem iterum produco.

C. VELLAEVS. Ɔ. L. EROS
SEX. VIR. ARAM. SEDILIA
STRATVM. DAT

Mirùm profectò mihi est, in inscriptionibus Aquilejensibus, quarum uberrimam collectionem apud me esse superius memoravi, frequenrer *Seviros* occurrere, at nullo uspiam *Augustalitatis* charactere honestatos. Haud equidem crediderim, Augustalium Collegio caruisse coloniam adeo illustrem, Romanisque moribus & religione imbutam, quæ cum præ ceteris Augustum Cæsarem impensè coluerit, *restitutorem* suum, imò & *conditorem* testata in insigni lapide apud Gruterum pag. 152. 4. quemque semel atque iterum urbis amœnitate delectatum præsenti obsequio & veneratione prosequuta est, sacra etiam in ejus honorem & cultum instituta inter primas suscepisse, non est ambigendum. Quamobrem ubicumque in saxis Aquilejensibus IIIIII. VIR. aliquis nominatur, nullâ additâ Augustalitatis notâ, eum nihilominus Augustalem fuisse, & ex sex primis inter Augustales facilè coniicio. Ejusmodi octo exempla videre poteris in inscriptionibus mihi superius productis in Dissertatione de Beleno & Diis Aquilejensibus, pag. 263. 265. 270. 301. 304. & 314. Binas præterea hìc subiicio, quarum prima una est ex translatis Venetias in ædibus Grimanis, secunda Aquilejæ extat ad S. Cosmæ.

L.ACE-

L. ACESTIO. L. L	TIB. CL. ASIANVS
SATVRNINO	IIIIII. VIR. AQVIL
IIIIII. VIRO	TVTILIAE. MEDAMAE
STATILIA. TIMELE	CON
VXOR. FECIT	

At *Forojuliensis* colonia instituto in honorem Augusti Cæsaris Augustalium Collegio, addidit quoque *Flaminem Augustalem*. Extat apud Gruterum pag. 370. 1. inscriptio posita Sex. Aulieno FORO. JULI. FLAMINI. AUGUSTALI. Nostrum hoc esse Forum Iulii, non Gallicum, indicat ipse lapis Venafri urbe Italiæ collocatus. Ad coloniæ dignitatem pertinet, quòd ævo Augusti & Tiberii, ut notatur in inscriptione, Sacerdotio Flaminico fuerit decorata, Flaminemque suum instituerit Aulienum, tot functis muneribus, quæ eidem inscriptioni recensentur, illustrem. *Flamen Augustalis* Sacra Augusti, *oppidatim inter deos* consecrati, ut ait Appianus lib. 5. bel.ciu.pag.746.curabat; unusque erat in coloniis, distinctus à Collegio Augustalium, secus ac censuit Petrus de Marca de primatu Lugdun. num. 58. Non ausim de hoc Flamine plura dicere, cùm enim Em. Norisius ad Cenotaph. Pis.dissert. 1. cap. 4. argumentum more suo profusâ eruditionis copiâ pertractaverit, metam ingeniis posuit.

Prima inscriptio Forojuliensis nos revocat, ut T. Vettidium alterius Vettidii filium, EQUO PUBLICO ornatum contemplemur. Profertur simpliciter absque verbo, quod genus loquendi frequens in saxis. Sicut enim ut observat Salmasius ad Capitolinum in vita M. Antonini cap. 4. aliquis *Consularibus ornamentis* esse dicitur, cui consularia ornamenta delata sunt, ita homo *equo publico* appellatur, pro *equo publico ornatus*, vel *honoratus*, seu tandem *donatus*, quas formulas usurpatas in vetustis monumentis invenies. Nota hæc dignitatem equestrem præsignat; & proinde *T. Vettidius* ex Ordine equestri in colonia

Fo-

Forojulienſi erat, uti adnotavit Card. Noriſius ad Cenot. Piſan. diſſ. 1. cap. 3. Nam colonias & municipia hunc Ordinem habuiſſe celeberrimum, non dubitat Sigonius de antiq. jure Italiæ lib. 2. cap. 8. Equitum Romanorum Puteolis, & Teani Apuli, & Lucretiæ, & Arpini mentio in Ciceronis Cluentianà, Cælianâ, & in epiſtolis invenitur. Alia exempla addit vir idem purpurâ & doctrinâ inſignis, ex Plancianâ num. 8. & 26. Cæſare lib. 3. de de bel civ. cap. 71. Plinio lib. 1. epiſt. 19. Strabone lib. 3. p. 116. & Suetonio in Aug. cap. 46. Hos equites propterea *Municipales* vocat Juvenalis Sat. 8. verſ. 237. Itaque in noſtrâ coloniâ Ordo equeſtris præfulgebat; ejus enim civem fuiſſe Vettidium hunc Equitem, patri Vettidio tribus *Scaptia* in eodem elogio attributa manifeſtat. Illuſtrem alium Equitem prodit hoc quoque epitaphium, quo Cæciliam nobiliſſimam gentem Fori Julii incolam agnoſcimus.

CAECILIO. RVFINO. EQV. Q. CAECILII
RVFIN. PRAEF. FIL. QVI. VIXIT
ANN. X. D. XXIIII. AVRELIA
GEMELLINA. MATER. F.
INCOMPARABILI. POS

Olim ad januam majoris Eccleſiæ. Locatellus ex Macheropio.

Obſervatione dignum eſt, Rufinum decennem inter Equites adſcriptum. In 4. pag. 1026. Sex. Gavium Proculum, qui vixerat annos XVI. *equo publico tranſuectum* intuemur. Et apud Capaccium lib. 1. hiſt. Neap. c. 10. lapis eſt poſitus C. Vellejo *honorato equo publico ab Imp. Antonino Aug. cum ageret ætatis an.* V. & M. Antonino *ſexenni* honorem *equi publici* ab Imp. Hadriano delatum refert Capitolinus eodem cap. 4. Porrò Cæcilii pater Q. Cæcilius *Præfectus* dicitur: at quo genere Præfecturæ fuerit functus, quadratarius nos ignorare voluit. Memorant pridem in Butrio, qui pagus eſt ſexto ab urbe Forojulienſi lapide, detectam ſepulturam quandam latericiam, in qua condita erat urna

urna, lachrymales ampullæ & cultri, cum inſcriptione, Q.CAECILIUS. Qui ſanè is eſt de quo loquimur.

Hiſce fortaſſe plus æquo prolixiùs diſputatis, urbem noſtram FOROJULIENSEM, coloniam fuiſſe demonſtravimus. Præter enim Ptolomæum, ſummæ inter veteres Geographos auctoritatis Scriptorem, ipſa lapidum teſtimonia, gravis profectò & immotæ fidei calculum adiiciunt. Siquidem eam urbem, in qua omnes Coloniarum Magiſtratus & Sacerdotia, Quatuorviros, Pontifices majores & minores, Collegium Auguſtalium,& Flaminem comperimus, quis à Coloniæ Romanæ juribus,& dignitate dejecerit? Neque hæc ſanè humilis, vulgariſque dignitas atque honor, opidulis quibuſque in Romano Orbe communis, & magiſtratus ipſi è viliorum hominum militumque turbâ coaliti, ut nonnullis parcè antiquitatem verſantibus placuit. Docti viri quamplurimi, qui urbes patrias ſcriptis illuſtrarunt, ab appellatione coloniæ decus iis quæſitum arbitrati ſunt. Hos inter cum primis numerandus Marcus Velſerus, ſuam Auguſtam coloniam militarem facere non erubuit,lib.4.rer.Vindelic.& Vincentius Borghinus eos qui militaribus coloniis, quas inter Florentiam collocat Frontinus, labem inferre conati ſunt, juſtâ diſſertatione confutavit, tom.1. Originum Florentin. à pag.421. Piget nobiliſſimas Urbes referre, in quas Romanus populus, & ſequuti Cæſares colonias intulerunt; quæ ſæpius, uti obſervat clariſſimus Spanhemius in diſſertatione centies laudatâ de uſu & præſt. numiſmatum pag.57. eædem Metropoles & Coloniæ erant; paſſimque conjunctam videre eſt utramque prorogativam in nummis *Antiochiæ*, *Tyri*, *Sidonis*, *Damaſci*, alijſque pluribus. Nec coloniis ſplendidiſſimis ea appellatio dedecori fuit, cum numiſmata percuſſerunt, quibus natales ſuos concelebrabant, inſculpto colono, ſeu Sacerdote aratrum junctis bobus agente, quod deductæ coloniæ ſymbolum eſt. Ne putes tantummodo penès nomen & prærogativam colonias vocatas; nam verè

colonos inductos eadem symbola demonstrant. Hujusmodi sexcenta exempla apud antiquarios spectare licet. Hinc in memoriam Conditorum,ut collata ab ipsis colonica jura & ornamenta testarentur, se *Beatas*,ac *Felices* in nummis & lapidibus inscribebant, atque Cæsarum conditorum cognomina affectabant; unde quamplures Coloniæ *Juliæ*, *Augustæ*, *Flaviæ*, *Æliæ*, *Antoninæ* nuncupatæ sunt. Summo honori refert Tacitus quod Puteoli jus coloniæ quæsiissent lib. 14. an.cap. 27. *At in Italia vetus Opidum Puteoli jus coloniæ & cognomentum à Nerone adipiscuntur.* Profectò qui militarium coloniarum dignitatem labefactare nititur, is in antiquitate omninò hospes esse videtur. Quid enim si & obscuri nominis opida, cum militibus colonis aucta essent, ad amplissimum dignitatis & splendoris gradum evecta censebantur? Do testem locupletem Strabonem lib. 3. pag. 141. *Hispalis claret, ipsa quoque Romanorum colonia. Ac nunc quidem emporium ibi durat: honore autem, & recenti militum Cæsaris eò missorum inhabitatione Bætis præcellit, quamuis non splendidè condita.* Neque Appulejus, quod Madauræ patriæ tribueret, præclarius elogium invenit, Apologiâ 1. *Veteranorum militum novo conditu, splendidissima colonia sumus.* Et sanè non video quid splendoris aut honestamenti coloniis, etiam militaribus, defuerit, quas Augustus *jure ac dignatione Urbi quodammodò pro parte aliquâ adæquavit*, teste Suetonio de ejus vitâ cap. 46. Unde illustre illud est elogium Agellii lib. 16. cap. 13. in fin. quo non majus aliud,aut præstantius ad earum dignitatem fingi potest, *propter amplitudinem, majestatemque populi Romani, cujus istæ coloniæ quasi effigies parvæ, simulacraque esse quædam videntur.*

Hinc coniicias, an Ordo Decurionum, atque ex his delecti ad magistratus obeundos viri, projectæ fuerint conditionis & notæ. Cum coloniæ Romanæ ducerentur, ex quolibet ordine cives descriptos satis constat. Militares *cum signis & aquila, & primis ordinibus, ac tribunis dedu-*

ceban-

cebantur, ait Hyginus de limit. pag. 160. edit. Goesii. *Universæ* scilicet *legiones cum tribunis & centurionibus*, ex Tacito Annal. 14. cap. 27. Milites omnes cives Romani, aut Civitate donati: Centuriones sæpius ex ordine equestri, nonnunquam & ex Familiis patriciis; Tribuni eò digniores & nobiliores. Quod evoluenti potissimum vetustos lapides patere potest. Ubi plures quoque donati equo publico, quæ equestris dignitas est, occurrunt. Cum ab Augusto milites in Siciliâ missionem peterent, hic pollicitus est unicuique suis in coloniis *Senatoriam*, seu *decurionis dignitatem*, ex Appiano lib. 5. de bello ciu. pag. 744. Sanè Decurionum ordo in coloniis sępius *Senatus*, & Decuriones *Senatores* dicti. In secundâ & quartâ Ciceronis Verrinâ coloniæ plures Sicilienses eâ amplissimâ appellatione decorantur. *Senatorius ordo Puteolanorum* est apud Tacitum Annal. 13. c. 48. quamquam eam vocem expungere tentaverit Ryckius in notis. Idem historicus memorat transisse Rhenum centum tredecim Treverorum *Senatores*, hist. 5. cap. 19. & Corbulonem Frisiis imposuisse *Senatum*, Annal. 11. c. 19. Apud Rhemos idem nomen, ex Cæsare de bello Gall. lib. 2. cap. 5. Atque ut exemplum à proximâ coloniâ & finitimâ advocemus, Latinus Pacatus in panegyrico ad Theodosium laudat apud Hemonam *conspicuos veste niveâ* SENATORES. Neque angustioris fortunæ homines inter decuriones accensebantur, sed quibus centum millium nummûm census erat, ex Plinio lib. 1. epist. 19. Unde Imperator in leg. 53. de decurion. C. Theod. eos tantùm cives deligi jubet, *quos ad decurionum subeunda munera splendidior fortuna subvexit*. Eam legem eruditè exornavit Jacobus Gothofredus. In lapidibus sæpe memoratur *Senatus* municipalis, ut Tiburtinus, Nolanus, Signinus. Evolue magnum Gruteri thesaurum: ubi etiam occurrit *Amplissimus*, & *Splendidissimus*, ordo coloniarum, quo titulo Aquilejensem ornatum vidimus. Jam equestrem Ordinem honestasse colonias, superius ostendebam. Porrò

magistratus primi Ordinis ad dignitatis splendorem, & Romanæ majestatis imitamentum, fasces præferebant, saltem post primum Imperatorum seculum, uti adnotavit idem Gothofredus ad l. 174. tit. eod. & togæ prætextæ usu decorabantur.

Ceterum cùm Aquileja urbium maxima & florentissima famam hominum, Scriptorumque studia occupasset, vicinæ coloniæ *Forojuliensis* obscurior memoria, nomenque fuit. Præter lapidem illustri charactere Sacerdotii Flaminici ad tempora Augusti & Tiberii insculptum, de quo supra p. 367., *Forojulienses transpadanos* vix in transitu memorat Plinius lib. 3. cap. 19. Ptolomæus magnificentius *Forum Julii* coloniæ titulo exornat. An Plinius junior lib. 5. epist. 19. Paulini prædia, quæ *Forojulii* possidebat, laudans, ad nostrum respexerit, meritò quispiam quærat. Joannes M. Catanæus in notis ad hunc locum, Plinium loquutum fuisse de Forojuliensibus cognomine Concubiensibus in Umbriâ, quorum est mentio apud Plinium majorem lib. 3. cap. 14. nullo argumento aut coniecturâ innixus autumat. Mihi nec studium erga patriam, nec Catanæi auctoritas tanti est, ut verear neutrum dicere, sed Forum Julii in Galliâ. Hanc urbem patriam fuisse Valerii Paulini, qui bello Vitelliano Civitates Galliæ Narbonensis in verba Vespasiani adegerat, tradidit Tacitus hist. 3. cap. 42. & 43. Ratio temporum monstrat, hunc ipsum eum esse Paulinum, ad quem Plinius scribit. Prædia ergo *Forojuliensia* eidem memorata rectiùs conieceris ea fuisse, quæ Paulinus in patrio solo possidebat. Præterea in hæc prædia destinaverat Plinius mittere Zosimum libertum suum, qui instanter pronunciando, dum, inquit, *nimis imperat voci, veteris infirmitatis tussiculâ admonitus, rursus sanguinem reddidit*, audieratque ab ipso Paulino esse *ibi aerem salubrem, ac lac hujusmodi curationibus accommodatissimum*. Huic morbo docent Medici frigidum esse inimicum: Hippocrates lib. 5. aphor. 24. aptum vero cœlum *densius*, ex Cornelio Celso

lib. 3.

lib. 3. cap. 22. Unde veteres hujusmodi ægros mittere consueverant Alexandriam Ægypti, ut eo loco innuit Celsus, non solum propter navigationem, sed etiam propter cœli illius constitutionem, quod adnotavit Mercurialis lib. 2. de affectibus Thoracis cap. 3. ipsumque Zosimum illuc anteà miserat Plinius, unde *nuper confirmatus* redierat. Nequaquam igitur verosimile est, Zosimum destinatum ad nostros Forojulienses, aut in Umbriam; utrobique enim ob loca montana aer purus est & frigidus, Aquilonibusque perflatus; sed potius Forojulii in Gallia, quæ urbs maritima ob navigationem, & densiorem aerem aptior erat curandæ ejus ægritudini. In aliâ epistolâ ad Paulinum, ut hoc quoque obiter moneam, lib. 9. ep. 37. se excusat Plinius, quod Romæ esse nequeat, ut illum *Calendis Consulem* videat. Io: Fridericus Gronovius in notis, Calendas Januarias has esse putat. Sed falsò. Nam Calendis Januariis Consules ordinarii magistratum inibant. Nullus vero Consul ordinarius eo nomine ad hæc tempora in fastis occurrit. Arbitror hunc esse M. Lollium Paulinum Valerium Asiaticum Saturninum, tot nominibus per adoptionem quæsitis, quem Consulem suffectum cum C. Antio Julio Quadrato A.V. 846. Chr. 93. sub Imperio Domitiani reponit Panuinius in Fastis lib. 2. Quod par Consulum signatur in lapide Gruteriano pag. 574. 6. Itaque Calendæ, de quibus Plinius, alterius omninò mensis, quam Januarii, sunt intelligendæ.

Porrò Aquilejâ excisâ A. C. 452. cùm teste Diacono, quem superiùs recitavi, in ejus locum caput regionis *Forum Julii* haberetur, è latebris suis paullatim emersit. Theodoricus rex *honoratis possessoribus & curialibus* FOROJULIENSIBUS scribit, ut *ad Alsuanum* (fortè Alsam fluvium propè Aquilejam) trabes devehant, apud Cassiodorum variar. lib. 4. epist. 8. qui dùm Præfectum prætorio ageret, *vinum & triticum quod in apparatu exercitus ex Concordiense, Aquilejense, &* FOROJULIENSE *civitatibus*

bus colligi jusserat, ob provinciæ sterilitatem remittit, lib. 12. epist. 26. Anonymus Ravennas, quem ante duodecim annos publici juris fecit Placidus Porcheron è Congregatione Parisiensi S.Mauri, notisque illustravit, lib. 4. pag. 203. & 205. post Aquilejam reponit *Foro-Julio*. Scripsit hic auctor Geographiam suam à sexto ad septimum sæculum, ut coniicit illustris idem editor. Longobardis in Italiam irruentibus anno epochæ Christianæ 569. cùm Alboinus novi Imperii exordia poneret, primo & nobilissimo Ducatui *Forojuliensi* instituto Gisulphum præfecit, sedemque principatus in ipsâ urbe *Forojulii* stabilivit. Inde Ducum Forojuliensium celebris in Longobardorum historiâ, quam Paullus Diaconus prosequutus est, fama, atque ipsius Civitatis nomen inclarvit; quæ ab ipso Paullo nunc *Civitas Forojuliana*, rursus *Opidum Fori Julii*, demum & *Castrum Forojuliense* vocatur. Tunc quoque aucta est Civitas dignitate, cùm à castro Juliensi sedes Episcopalis illùc translata, posteà illustriori accessione Patriarchas Aquilejenses recepit. Nam Callistus Episcopo Amatore expulso, domicilium in eâ urbe regionis principe statuit, & insequuti ad undecimum usque seculum Patriarchæ. Per hæc tempora tùm *Forum Julii*, frequentius novo vocabulo *Civitas Austria* appellata est, atque in avorum memoriam retinuit. Nominis originem, in qua indagandâ nostri Scriptores immaniter aberrarunt, Justus Fontaninus in eleganti dissertatione epistolari *delle Masnade*, quod genus servorum apud nostros Forojulienses fuit, nuper felici coniectatione detexit. Cum Longobardi sedem Imperii in urbe Ticinensi fixissent, eam regionem Italiæ postremam, provinciam scilicet Forojuliensem, quòd ad plagam orientalem posita esset, AUSTRIAM nuncuparunt. Eo modo quo *Austria* & *Austrasia* ea pars Galliæ dicta, quæ ad Orientem erat, unde etiam *Orientalis* Francia appellabatur. Consule absolutissimum Glossarium du Cangii verb. *Austria*. In Codice legum Longobardorum apud Lin-

den-

denbrogium lib. 2.tit. 21. §. 24. hæc decernit Luitprandus rex: *& si per dies triginta pignora ipsa, aut debitor, aut fidejussor recolligere neglexerit, si in* AUSTRIA, *aut in Istria fuerit &c.* & tit. 55. §. 14. *Qui de longinquo sunt, quomodo de Tuscia, & de* AUSTRIA *per noctes* 24. *quærat alium Sacramentalem, quem in loco ipsius ponat.* quæ loca Forojuliensem provinciam omnino indicant, quæ Istriæ contermina est, nec uspiam in Italiâ regionem aliam Austriam appellatam reperimus. In vetusto hymmo S.Hermagoræ hæc leguntur.

Sublimet Aquilegiam
Vrbem, fouendo Austriam.

Atque in ejusdem actis Aquileja *Austriæ provinciæ urbs* dicitur. Quam vocem importunè refixit Tillemontius, & *Histriæ* legendum putauit, in Historia Imperatorum Gallicè scriptâ tom. 1. not. 3. ad Neronem. Addo egregium testimonium Paulli diaconi lib.5. cap.39. *Quod ille audiens,* de Alachi Tridentinorum Duce loquitur, ... *per Placentiam* AUSTRIAM *rediit, singulasque civitates partim blanditiis partim viribus sibi socias ascivit.* Hinc narrat, Vincentiam & Tarvisium transgressum Alachin, ad pontem Liquentiæ omnes à Forojulii venientes (de urbe intelligit, quam paullò ante à ponte Liquentiæ quadraginta octo millibus distare dixerat) sacramento adegisse. demùm, subdit historicus, *cum omni Alachis* AUSTRIA ... castra posuit. Igitur *Austria* provincia est Forojuliensis, & pars Venetiæ eidem contermina, quas Alachis in societatem diversis artibus traxerat. Inde ergo Forojuliensi urbi nomen acceptum. Nam quòd provinciæ, quæ *Austria* à Longobardis appellabatur, caput & princeps esset, post Aquileiam dirutam, ut ex Paullo didicimus, ideo *Civitas Austria* nuncupata est. Utriusque nominis profero locupletissimum testimonium ex tabulario nostræ Foroiuliensis Ecclesiæ, vetustis superiorum temporum chartis refertissimo. Diploma authographum est Henrici VI. Imp. an. 1195. ad

Pere-

Peregrinum Patriarcham, quod datum legitur, *in Civitate* FORI JULII *quæ dicitur* AUSTRIA. Hinc falsus est Palladius iunior, qui part. 1. histor Foroiul. lib. 6. Civitatem ait cognomem *Austriæ* simul cum imperio Octocari Ducis Austriæ accepisse anno 1272. Itaque cum certum sit, nostram urbem *Civitatem Austriæ* appellatam, eadem illa est, quæ olim *Forum Julii* dicebatur. In charta Caroli Magni, quam profert Fontaninus, anno 801. Paulino Patriarchæ directâ, memoratur *Xenodochium, quod Dux Roduald ædificavit in* FORO JULII *vocabulo S. Johannis*. Adhuc apud nos est Ecclesia sub eodem titulo *S. Johannis in Xenodochio*. Ludovicus & Lotharius Impp. anno 830. Monasterium Virginum *S. Mariæ in Valle* situm *intra muros Civitatis* FOROJULIENSIS iuribus Patriarchæ Maxentii addicunt. Anno 1015. Johannes Patriarcha Præposito & Capitulo S. Stephani in Civitate FORIJULII villam, seu pagum frequentissimum Præmariaci, qui adhuc sub eius ditione est, donat. Utriusque Chartæ exempla videre est in eodem tabulario. At ubi gentium uspiam est Monasterium S. Mariæ in Valle, quod hodie quoque eo nomine insignitur, aut Capitulum S. Stephani, quàm in nostrâ Urbe? Porrò simplici vocabulo fuit quoque appellata CIVITAS, *per excellentiam*, ut ait Cluverius, tanquam regionis caput. Sexcenta huiusmodi exempla in nostris Chartulariis prostant. Bina indico iuris publici, alterum apud Ughellum Italiæ Sacr. tom. 5. col. 712. secundum apud doctissimos Continuatores Bollandi tom. 1. Iunii pag. 783. Hinc *Civitas* corrupto nomine apud nostrates in *Civitat*, & *Cividat* abiit, quæ ad politiorem Italicæ linguæ modum traducta, demum CIVIDALE *del Friuli*, ut ab alio *Cividale* Bellunensi distingueretur, vocata est. Hoc nomine pridem quoque, antequam Austria diceretur, nuncupatam scribit eodem loco Palladius iunior. Innumera quotquot supersunt, eorum temporum monumenta securus appello, in quibus nusquam *Cividale* occurrit, ubique vel *Forum Ju-*

Julii, aut *Civitas*, seu *Civitas Austria*, & incolæ *Civitatenses*. Hinc alter Palladius, cui æquè hæc nomina molestè in aures insonabant, historiam suam purioris latinitatis laude commendatam, maluit barbarismo inficere, nostram urbem passim vocando *Cividale*, incolasque *Cividalenses*, quam antiquioris nomenclaturæ dignitatem fateri.

At nolim, dum vasa colligo, rursus in campum vocari, & *Forum Julii* aliò traductum, ut memoravi pag. *323*. invidiosâ concertatione in suas sedes vindicare. Satis erunt apud æquos æstimatores quæ retuli. Plura certè proferre possem; sed olim confecta res est, quam ulterius nequaquam solicito, ne caussam jam in tuto positam videar importuna defensione corrumpere. Tantùm monitos cupio, quibus otii aliquid ad has municipales controuersias superest, quæstionem hanc de Forojulio sub initiũ expirantis seculi fuisse excitatam, occasione apud nostrates in vulgo notâ; cum ante id temporis nemini unquam Scriptorum Utinensium in mentem venerit, alibi quàm in nostrâ urbe Forum Julium quærere. Proferam aliquos ex ipsis Civibus Utinensibus, summæ dum viverent, apud eosdem auctoritatis, & præcipui nominis testes, fideique incorruptæ, utpote quos studia postmodum exorta atque affectus, novusque contentionis amor nondum fregerat. Joannes Candidus, qui primus Commentarios Aquilejenses in literas misit typis Venetis an. 1521. ingenua nobilitate spectatus, & animo juxta ac nomine candidus, *JULIUM Castrum*, ait lib. 1. pag. *3*. *modo est Civitas Austriæ*, quam FORUM JULIUM rursus vocat lib. 3. prope finem. Quinctius Æmilianus Cimbriacus Poëta insignis, dum literas humaniores apud nos doceret, amico M. Antonio Sabellico scribit *ex JULIO*, inter ejusdem Sabellici epistolas 1. lib. 4. Marquardus de Susannis celebris I. C. in tractatu de Judæis secundæ impressionis Venetæ ann. 1568. quem etiam insertum invenies inter Tractatus magnos juris t. 14. pag. 70. de Attilâ loquens, part. 3. cap. 12. post Aquilejam, in

Vide horum omnium antiquissimum testimoniũ in calce Operis post Indices.

inquit, *destruxit omnes terras & castra, & inter cetera Castrum* FORI JULII, *quod nunc Cividatum appellatur.* Idem Sabellicus haud sanè patriâ Utinensis, sed qui Utinensium stipendiis humanitatis præcepta in ea urbe tradidit, in quâ porrò exornandâ atque extollendâ studium operamque summam ingenii posuit, Scriptor si quis alius, ut elogio Palladii utar, in perquirendis & dignoscendis antiquitatibus peritissimus, semel iterumque lib. 1. de vetustate Aquilejæ pag. 207.& lib.4.pag.227.tom.4. affirmat, FORUM JULIUM *fuisse quod nunc peculiari nomine* Cividatum *appellant.* Adeò nil cogitans de Utino, ut ubique eam urbem Unnium vocitet, conscripto quoque eleganti Carmine de ejus Origine, quam ab Unnis & Attila accersit. Auctor hic labente XV. seculo volumina sua edebat. Addam par alterum Scriptorum Utinensium, quorum opera typis vulgata non sunt. Primum laudo nobilitate & literis clarum, Jacobum Valuasonum, qui in descriptione Forojuliensis provinciæ disertis verbis scripsit sub annum 1553. *Cividale è chiamato da Tolomeo, e Paolo Diacono Foro di Giulio.* Antonius Bellonus, cujus industriæ & beneficio integra D.Leonis M. Opera, quæ demum Paschasius Quesnellus ante annos XXV. in Gallia edidit, debemus, Vitas Patriarcharum Aquilejensium brevi stilo exaravit. Is, quæ gesta commemorat Paullus Diaconus ab ipsis Patriarchis & Longobardorum Principibus in Civitate, seu Castro Forojuliensi, semper Ciuitati Austriæ tribuit. Quo manifestè declaravit, se Forum Julii non aliam quam nostram urbem putasse. Fuit Candido æqualis.

Si exteris Scriptoribus rem agere vellet Palladius, qui in uno, aut altero triumphum canit, quibus in aliud intentis Utinum pro Forojulio oscitanter excidit, tot tantosque, numero, auctoritate, & doctrinæ merito illustres, producerem, ut eum sanè pœniteret excitatis testibus vadationem stitisse. Unum tamen non prætermittam, qui dignitatis nomine, & doctrinæ famâ omni exceptione major, futi-

lia

lia quæ in adversum jactantur argumenta, uno veluti ictu retundit. Is est Cardinalis Norisius, qui in dissertat. de V. Synodo cap. 9. §. 4. ita loquitur: *Henricus Palladius lib.4. rerum Forojul. contendit Utinum esse Forum Julium. Mihi tamen hæc opinio probari nequit; nam Paullus Diaconus civis Forojuliensis l.5. c.23. de gestis Longobard. de Sclavis scribit:* Congregata valida multitudine voluerunt super Foroiulianorum castrum irruere. Et venientes castra metati sunt in loco, qui Broxas dicitur, non longè à Forojulio. *Cùm verò Vuectaris Dux prouinciæ cum paucis contra barbaros moveretur, ait:* Quem Sclavi cum paucis venire conspicientes irriserunt dicentes, Patriarcham contra se cum Clericis adventare: Qui cum ad pontem Natisonis, qui ibidem est, ubi Sclavi residebant, propinquasset, cassidem sibi de capite auferens, vultum suum Sclavis ostendit. *Ex his constat, Utinum non esse antiquum Forojulium, longius enim abest à Natisone. Fuit autem Forum Julium urbs provinciæ quondam primaria ac Principum sedes. Cluverio, Sabellico, aliisque doctioribus est* Cividal del Friuli *ad Natisonem.* Jam quibus diversa opinio placet, liberum sit, Eminentissimo Viro judice, inter *indoctiores* censeri. Porrò *Broxas*, de quo Paullus, locus est ad quartum à Forojulio lapidem, hodie quoque vestigia nominis retinens, ipsiusque urbis porta, quà illùc itur, *Broxana* adhuc vocatur. Hunc ejus situm digito monstrat diploma Berengarii Regis datum Mantuæ Felici Diacono anno DCCCLXXXIIX. Ind.VI. ubi *Broxias* dicitur esse *in finibus S. Joannis in Antro*, uti sanè etiamnum est, intermedio Natisone flumine, in cujus angustiis tertio ab urbe milliario pons lapideus occurrit. Ut vani sint & ridiculi qui Broxas, & Pontem Paullo memoratos, alibi somniarunt.

Rursus viam ad metam importune intercipit nescio quis lapis, cui veluti de cœlo lapso pęana decantat Palladius lib.4. pag.67. Profectò constitueram, ut indicaui, ar-

 gu-

gumenta quæ in adversum scribuntur, transmittere, quòd ea refellere nec temporis hujus, nec operæ sit pretium. At quoniam res mihi cum saxis hucusque fuit, atque in hoc uno fundamenta solidiora se posuisse putat Palladius, qui adeo impotenter sibi plaudit, ut veritus non sit sacris verbis abuti: *Veritas de terrâ orta est, & justitia de cœlo prospexit*; illud propterea, ne rudioribus antiquitatum imponat, manibus elabi non patiar. *Dum Utini*, inquit Palladius, *anno salutis millesimo quingentesimo decimo septimo novi celeberrimi Palatii fundamenta* jacerentur, *effossa fuit marmorea tabula, in qua literæ incisæ nostram sententiam de Foro Julio Utini à Cæsare constituto mirifice firmant. Hæ autem sunt marmoris notæ*.

C. IVL. CÆS. D. P. IMP. OL. CXVIIIC. A. P.
VT. GEN. IVL. FOR. S. INST.
VN. NO. PRO. SVMP.

Quas quidem notas eruditissimus vir Camillus Camillus sic interpretatus est. Cajus Julius Cęsar Dictator perpetuus Imperator Olympiadis centesimę octuagesimę secundę anno primo Utini gentis Juliæ Forum secundò instituit, unde nomen provincia sumpsit. Hæc ille. Hic Annus MDXVII. edendis spuriis foetibus malo suo fato destinatur: nam & numismata Triumvirorum protulisse, memini pag. 324. At Cæsarianæ inscriptionis longè recentior est ætas. Tunc vivebat Joannes Candidus, qui si tam grande testimonium vidisset, certè sententiam de vero Forojulio mutasset, lapidemque historiis suis, quas quartum post annum luci tradidit, inseruisset. Ceteri quoque Scriptores Utinenses, quos recensui, insigni monumento edocti, non dubitassent Forum Julii in urbem patriam revocare. Quid Joannes Dominicus Salamonius, qui editâ anno 1596. prolixâ defensione pro causâ Utinensi, occasione superius indicatâ, nil intactum, quod ad Forum Julii Utino asserendum per-

pertineret, reliquit? Ea itaque inſcriptio, non dicam tabulam marmoream, quam nuſquam gentium extare audio, iis ſcribentibus nondum procuſa erat. Si quæras artificem, dabo Monachum quendam Camaldulenſem Germanum de Vecchiis, inter cujus ſcripta, quæ Utini conſarcinavit circa annum 1600. primùm apparuit. Nam & hic idem Ciuitatem triumviralem, de qua pag.324, molitus fuit, aliaque id genus commenta, quæ videre eſt in ejus MSS. Utini aſſervatis. At ſanè non ſatis ad fraudem peritus, atque ingenioſus fuit; cùm undique falſitatis argumenta in aperto reliquerit, quæ, quiſquis antiquitatem vel ſummis labris deguſtaverit, ſtatim deprehendit; & quidem ſcitè ſubodoratus eſt etiam Schönleben Annal. Carnioliȩ par.2. ad an. Mundi 4002.

Julius Cæſar bello Gallico implicitus anno V.C.702. Alexiam & Avaricum expugnavit, ac Vircingentorigem in ſuam poteſtatem adduxit. Dictaturam primam iniit anno 705. quam brevì dimiſit, aliam anno 707, tertiam inſequenti, *perpetuam* verò nonniſi demum anno 709. At noſtri lapidis præclarus auctor novam Chronologiam invexit, & eo ipſo anno 702, cũ quo concurrit annus primus Olympiadis centeſimæ octogeſimæ ſecundæ, Cæſarem Dictatorem *perpetuum* fecit, ingenti ſeptem annor. prochroniſmo. Quod ſatis eſſet ad falſi crimen. Pręterea inſolens eſt Italicã inſcriptionem per Olympiadum notas ſignare. Quamvis enim apud Halicarnaſſeum lib. 1. & Solinum cap. 1. Olympiadum annos cum annis Conſulum Romæ in acta publica relatos legamus; nondum tamen in vetuſtis Romanorum ſaxis Olympiadas inciſas uſpiam vidi. Quid verò integra inſcriptio primis tantum vocabulorum literis exarata? Hoc ſanè ab uſu antiquitatis abhorret: nam quamvis ſiglas frequentiſſimè, & notas compendiarias ſparſim lapidibus inſculptas obſervemus, nuſquam tamen verba omnia ſub hujuſmodi involucris ſunt perſcripta, ne veteres ipſos æque ac nos ſenſus inſcriptionis omninò lateret, uti notavit

Eques

Eques Ursattus marmor. erudit. epist.2. pag.13. At noster erubuit fortasse plenis verbis, & aperto ore fabulam suam canere. Quid Forum *secundò* institutum, tanquam si aliud pridem conditum fuisset? Quid ea verba, *unde nomen Provinciæ sumpsit*? Cum constet longè à Cæsaris æuo nostram Provinciam appellari cœptam Forojuliensem.

Ceterùm cùm Utinum in veteris Fori Julii jura immeritò irrepsisse contendo, me nihil ei detractum velle dignitatis, nihil amplitudinis, atque honestamenti sanctè profiteor. Sua maneant nobilissimæ urbi decora, suus honos, quam ædificiorum splendore, opum affluentiâ, frequentiâ civium inter illustriores jure & merito numeramus; atque Patriarchalis amplissimæ Sedis, quam hodie Illustrissimus D. Dionysius Delphinus sanctissimis moribus & magnis virtutibus implet, summique totius provinciæ magistratus gemino ornamento auctam & condecoratam, jam in principem regionis locum reponimus. Hinc illi nil opis alienæ laudis, nec est cur gloriolam hanc nobis invideat: ut dum nos jure nostro vetera extollimus, ipsi abundè pulchrum atque magnificum sit præsentibus lætari.

FINIS.

FRAG-

FRAGMENTA INSCRIPTIONUM

FRATRUM ARVALIUM.

T operi noſtro, quod jam in exitu eſt, gratiam aliquam apud Eruditos compararem, ſplendidam appendicem adjeci. Fragmenta ſunt marmorum, quibus acta & ritus Fratrum Arvalium continentur, illuſtriora ceteris quæ hucuſque prodierunt, cùm rerum quarundam novitate, tùm etiam copia. Inuenta ante annum fuiſſe memoravi cap. VII. ad inſcriptionem M. Aquilii; & nonnulla rarioris pretii tunc excerpta obſervationibus illuſtravi. At nondum ſatisfactum Orbi literario arbitratus ſum; niſi integræ inſcriptiones emitterentur. Eas ſumma fide & diligentia ex autographis ſaxis deſcripſi, & ſæpius contuli cum exemplari excepto in charta ipſis ſaxis fuligine infectis impreſſa, ita ut in area nigra Characteres albi & maxime conſpicui appareant. Cui induſtriæ ne literulam quidem effugiſſe certus ſum. Atque ideo cùm Lector offenderit voces aliquas diverſimodè ſiue in hiſce noſtris, vel in aliis Gruteri, Sponii, & Fabretti tabulis exaratas, non vitio noſtro id tribuat, ſed quadratarii inconſtantiæ; niſi potius eaſdem voces variè ſcriptas & pronuntiatas tunc temporis velit. Hujuſmodi ſunt, patremis & patrimis, Berbeces & Verbeces, Vaccam & Baccham, Mænianum triplici forma exſculptum, nempe per E ſimplex, per Æ & AE, conmolendæ & conmolandæ, & ſi quæ alia id genus. Præterea diverſam ſcripturam ab aliis Arvalium tabulis non ſemel obſervavimus. Gruterianæ habent coinquendi, Fabrettianæ tetraſtylo, noſtræ coinchuendi, tetraſtulo, nam ſæpius Romani y Græcum per u reddebant. Porrò ex noſtris corrigas eundem Fabrettum, qui Carcares & Meſlianus ſcripſit, cùm ſit legendum carceres & Meſitanus; atque iterum quod hanc vocem, PRAEVNTE, unico E ſcribendam contendat, eo nomine carpens Gruterum & Sponium, nam manifeſtè in noſtra eſt, PRAEEVNTE; ut dicere poſſis utrumque modum in more poſitum fuiſſe. Accentus acuti frequenter in prima tabula ſingnatur, nunquam in ſecunda: in hac nullum uſpiam punctum voces diſtinguens, in illa ubique reperies, præterquam poſt præpoſitiones in, ad &c. quæ etiam junguntur ſequenti verbo. Porrò obſervatione dignum in ipſa prima tabula diverſam formam characterum repræſentari. Decretum adſignationis locorum

in

in Amphitheatro capitalibus literis seu quadratis, quæ vulgò usurpantur in vetustis inscriptionibus, eleganter & affabre est exaratum. Cetera rudiori manu, & forma ipsa literarum duplo minori, nec lineis ita concinnè & ad normam ductis. Ibi A more vulgato; hic ad instar λ Græci, & aliquando etiam absque superna pedis productione, ut videre est in exemplo mox producendo. Fortaße quòd ea locorum adsignatio honori eßet Collegio Arvalium, memoriam magnificentius ad posteros voluerunt transmittere. In secunda tabula præterquam nusquam puncta, & accentus, ut dixi, apparent, characteres, si scripturæ faciem spectes, similes videntur; at certè deformiores sunt, inæquales & inter se confusi. Ut inde conjicias, scribendi quoque modum centum annorum spatio aliquantulum defluxiße. Nam prima tabula scalpta est anno epochæ Christianæ 81. Titi postremo, secunda an. 183. ex præscripta nota Consulum; nempe M. Aurelio Antonino Aug. IV. & C. Aufidio Victorino II. Obiter corriguntur vulgares Fasti, qui Victorino prænomen Marci imponunt; eiusque secundus Consulatus, de quo aliqui dubitarunt, confirmatur. Specimen characterum utriusque tabulæ damus; neglectis aliis, qui in decreto adsignationis notantur, cum ubique eorum exemplar prostet.

INLUCÓ·DEAE·DIAE·

INLVCO DEAE DIAE

Haud ineptam observationem addam, à loco ubi saxa hæc Arvalium sunt reperta, deductam. Lucus Deæ Diæ situs erat viâ Campanâ apud lapidem V. ut dicitur in inscriptione Arvalium apud Gruterum pag. 121. Fabrettus in Charta topographica III. dißertationi de Aquæductibus præmißa, & in postremo Opere inscriptionum p. 481. viam Campanam, contra Holstenium, collocat inter viam Appiam & Ostiensem. Verisimile est nostra hæc marmora posita olim fuiße in luco Deæ Diæ, viâ campanâ, atque inde ad usum fabricæ exportata in vicinam viam Ostiensem, ubi inserta erant muro cuiusdam domus, quarto ab Urbe lapide. Quo mirificè firmatur Fabretti de situ viæ Campanæ opinio.

Cete-

Ceterum prima tabula alta est pedibus tribus cum dimidio, lata pede uno semis. Limbi inferioris pars magna deest; anguli dexteri pars in superiori. Secunda in latus complectitur tres pedes cum dimidio, unumque cum dimidio in altitudine; atque inde cum latior sit quam alta, in tres columnas dividitur. Cùm utriusque prolixiores lineas nostra pagina non caperet, continenti verborum serie excusas dedimus. Capita tamen seu initia versuum suis locis sunt reddita; nisi quod hic introrsùm recedunt ad Typographi commoditatem, & usum. Puncta Lapidem fractum indicant. Sed fracturæ locus ductu recto & continuo non potuit designari ob paginæ angustiam.

Prima Tabula.

.... ANVS. CO
.... ⁄⁄ IRVS. MISIT. QVOS
.... VESPASIANVS. AVG. CAESAR.
DIVI. F. DOMITIANVS
.... C. VIPSTANVS. APRONIANVS. C. IVNIVS. TADIVS. MEFITANVS. T. VERATIVS
..... MPELVS. VOPISCVS. ARRVNTIVS. CATELLIVS. CELER. TI. IVLIVS. CANDIDVS. MARIVS
.... Q. TILLIVS. SASSIVS
... DEM. COS. III. K. IVN. IN DOMO. L. VENVLEI. APRONIANI. MAG. AD PERAGENDVM. SACRIFICIVM. PER. FRATRES. ARVALES. EPVLANTES. ET. FRVGIBVS. MINISTRANTIBVS. PVERIS. INGENVIS. PATREMIS. ET. MATRIMIS. SENATORVM. FILIS. REFERENTIBVS. AD ARAM. IN PATERIS

M. TILLIO. FRVGI. T. VINICIO. IVLIANO. COS. VII. IDVS DECEMBR. IN CAPITOLIO. IN AEDEM. OPIS. SACERDOTES. CONVENERVNT. AD VOTA. NVNCVPANDA. AD RESTITVTIONEM. ET. DEDICATIONEM. CAPITOLI. AB IMP. T. CAESA*sic* λE. VESPASIANO. AVG.

IN COLLEGIO. ADFVERVNT. L. VENVLEIVS. APRONIANVS. C. VIPSTANVS. APRONIANVS. L. VERATIVS. QVADRATVS. L. POMPEIVS. VOPI-

PISCVS. ARRVNTIVS. CATELLIVS. CELER. C. IVNIVS. TADIVS. MEFITANVS. P. SALLVSTIVS. BLAESVS

L. FLAVIO. SILVA. NONIO. BASSO. ASINIO POLLIONE. VERRVCOSO. COS. XVIII. K. FEBR. IN LVCO. DEAE. DIAE. PIACVLVM. FACTVM. PER. CALATOREM. ET. PVBLICOS. EIVS. SACERDOTI. QVOD. ARBOR. A VETVSTATE. DECIDIT. EXPIANDVM. PORCAM. ET. AGNAM. OPIMAM

L. VEITIO. PAVLLO. T. IVNIO. MONTANO. COS....... K. MAIS. IN LVCO. DEAE. DIAE. PIACVLVM. FACTVM. PER CALATOREM. ET. PVBLICOS. EIVS. SACERDOTI. OB FERRVM. INLATVM. IN AEDEM. SCR *sic* PTVR. CAVSSA. PORCAM. ET. AGNAM. OPIMAM

ISDEM. COS. III. IDVS. MAIAS. IN LVCO. DEAE. DIAE. PIACVLVM. FACTVM. PER CALATOREM. ET. PVBLICOS. EIVS. SACERDOTI. OB FERRVM. DE. AEDE. ELATVM. PORCAM. ET. AGNAM. OPIMAM

LOCA. ADSIGNATA. IN AMPHITEATRO.

L. AELIO. PLAVTIO. LAMIA.
Q. PACTVMEIO. FR *sic* NTONE. COS

ACCEPTVM. AB LABERIO. MAXIMO. PROCVRATORE. PRAEF. ANNONAE. L. VENNVLEIO. APRONIANO. MAG. CVRATORE. THYRSO. L. FRATRIBVS. ARVALIBVS MÆNIANO. Ī. CVN. XĪĪ. GRADIB. MARM. VIII. GRADV .I. P. V. GRADV III. PED. V∶S-) F. PED. XXXXIIS. GRADV. I. VNO. PED. XXIIS. ET. MENIANO. SVMMO. ĪĪ. CVN. V̄Ī. GRADIB. MARM. IV̄. GRADV. I. VNO P. XXIIS. ET. MAENIANO. SVMMO. IN. LIGNEIS. TAB. LIII. GRADIBVS. XI. GRADV. Ī. PED. V. = = Ɛ-- GRAD. XI. PED. VS = =) F. PED. LXIIIS = = Ɛ

SVMMA. PED. C XXVIIIIS = ≡ Ɛ

L.

L. FLAVIO. SILVA. NONIO. BASSO. COS
ASINIO. POLLIONE. VERRVCOSO.

III. NONAS. IAN.

MAGISTER. C. IVNIVS. TADIVS. MEFITANVS. COLLEGI. FRATRVM. ARVALIVM. NOMINE. VOTA. NVNCVPAVIT. PRO. SALVTE. IMP. TITI. CAESARIS. DIVI. F. VESPASIANI. AVG. PONTIF. MAX. TRIBVNIC. POTEST. COS. VIII. ET. CAESARIS. DIVI. F. DOMITIANI. COS. VII. ET. IVLIAE. AVG. LIBERORVMQ. EORVM. VICTVMIS. IMMOLATIS. IN CAPITOLIO. QVAE. SVPERIORIS. ANNI. MAGISTER VOVERAT. PERSOLVIT. IOVI. O. M. BOVES. MARES. II. IVNONI. REGINAE. VACCAS. DVAS. MINERVAE. VACCAS. II. SALVTI. PVBLICAE. VACCAS. II. ET. IN PROXIMVM. ANNVM. NVNCVPAVIT. PRAEEVNTE. L. POMPEIO. VOPISCO. C. ARRVNTIO. CATELLIO. CELERE. IN EA. VERBA. QVAE. INFRA. SCRIPTA. SVNT

IVPPITER. O. M. SI. IMP. TITVS. CAESAR. VESPASIANVS. AVG. PONTIF. MAX. TRIB. POTEST. P. P. ET. CAESAR. DIVI. F. DOMITIANVS. QVOS. NOS. SENTIMVS. DICERE. VIVENT. DOMVSQVE. EORVM. INCOLVMIS. ERIT. A. D. III. NON. IAN. QVAE. PROXIMAE. P. R. Q. REI. P. P. R. Q.
.... INT. ET. EVM. DIEM. EOSQVE. SALVOS. SERVAVERIS. EX. PERICVLIS. SIQVA. SVNT.
.... EVM. DIEM. EVENTVMQVE. BONVM. ITA. VTI. NOS. SENTIMVS. DICERE.
...... ATV. QVO. NVNC. SVNT. AVT. EO. MELIORE. SERVAVERIS. AST. TV.....
.... INE. COLLEGI. FRATRVM. ARVALIVM. BVBVS. AV.....
.... IM
...... VRATIS. II. VOVIMVS. ESSE. FVTV....
..... TIBI. IN. EADEM. VERBA. NO....
...... ESSE. FVTVRVM.....

Secunda Tabula.

IMP. CAES. M. AVR. ANTONINO AVG IIII
C. AVFIDIO VICTORINO II COS

IN CAPITOLIO Q. LICINIVS N .... RVM ARVALIVM VOTORVM SOLVTORVM ET NO ...... AVSA PRO SALVTE IMP. CAES. M. AVRELI *locus abrasus* ANTONINI .... M GERM. MAXIM. PP. COS. IIII. FRATRE ---- ARVALES CONVENERV ...... VS NEPOS MAG. CN. CATILIVS SEVERVS M. VLPIVS ASTIVS PR MA .... IMMOLAVIT Q. LICINIVS NEPOS MAG. IOVI O. M. BO .... MAREM IVNONI REG. BOVEM FEMINAM MINERVAE BOVEM FEMINAM .... LVTI PVBLICAE P. R. BOVEM FEMINAM

ISDEM .... VII IDVS IANVAR IN PRONAO .... FRATRES ARVALES SACRIFICIVM DEAE DIAE INDIX ...... Q LICINIVS NEPOS MAG. VELATO CAPITE CONTRA ORIENTEM ..... QVOD BONVM FAVSTVM FELIX FORTVNATVM SALVTAREQVE SIT. IMP CAES M AVRELIO *locus abrasus* ANTONINO AVG PIO SARMAT GERM MAXIMO P M PP COS. IIII OPTIMO MAXIMOQVE PRINCIPI DIVI M ANTONINI FIL DIVI ANTONINI NEPOTI DIVI HADRIANI PRONEPOTI DIVI TRAIANI PARTHICI ABNEPOTI DIVI NERVAE ABNEPOTI SENATVI P R Q FRATRIBVSQVE ARVALIBVS SACRIFICIVM DEAE DIAE HOC ANNO ERIT ANTE DIEM XVI KAL IVNIAS ROMAE ANTE DIEM XIIII K IVN IN LVCO ET DOMI XIII K IVN CONSVMMABITVR DOMI ADFVERVNT IN COLL Q LICINIVS NEPOS MAG CN CATILIVS SEVERVS M VLPIVS ASTIVS PR M ANTONIVS IVVENIS

.... L. TVTILIO PONTIANO GENTIANO COS VI ID FEBRVAR IN LVCO DEAE DIAE Q. LICINIVS NEPOS MAG OPERIS INCHOANDI CAVSA QVOD IN FASTIGIO AEDIS DEAE DIAE FICVS INNATA ES-

ESSET ERVENDAM ET AEDEM REFICIENDAM IMMOLAVIT SVOVETAVRILIBVS MAIORIBVS ITEM AD AEDEM DEAE DIAE BOVES FEMINAS II IANO PATRI ARIETES II IOVI BERBECES II ALTILANEOS

Columna Secunda.

MARTI ARIETES ALTILANEOS II IVNONI DEAE DIAE OVES II SIVE DEO SIVE DEAE OVES II VIRGINIBVS DIVIS OVES II FAMVLIS DIVIS VERBECES DVOS LARIBVS VERBECES DVOS MATRI LARVM OVES DVAS SIVE DEO SIVE DEAE IN CVIVS TVTELA HIC LVCVS LOCVSVE EST OVES II FONTI VERBECES II FLORAE OVES II VESTAE OVES II VESTAE MATRI OVES II ITEM ADOLENDEAE CONMOLANDAE DEFERVNDAE OVES II ITEM ANTE CAESAREVM DIVIS N XVI VERBEC IMMOLAVIT N XVI M HERENNIO SECVNDO M EGNATIO POSTVMO COS III ID MAI

IN LVCO DEAE DIAE Q LICINIVS NEPOS MAG OPERIS PERFECTI CAVSA QVOD ARBORIS ERVENDAE ET AEDIS REFECTAE IMMOLAVIT SVOVETAVRILIBVS MAIORIBVS ITEM AD AEDEM DEAE DIAE BOVES FEMINAS II IANO PATRI ARIETES II IOVI VERBECES II ALTILANEOS MARTI ARIET ALTILAN II IVNONI DEAE DIAE OVES DVAS SIVE DEO SIVE DEAE OVES II VIRGINIBVS DIVIS OVES II FAMVLIS DIVIS VERBECES II S II LARIBVS VERBECES II MATRI LARIVM OVES II SIVE DEO SIVE DEAE IN CVIVS TVTELA HIC LVCVS LVCVSVE EST OVES II FONTI VERBECES II FLORAE OVES II VESTAE OVES II VESTAE MATRI OVES II ITEM ADOLENDAE CONMOLENDAE DEFERVNDAE OVES II ITEM ANTE CAESAREVM DIVIS N̄ XVI VERBECES IMMOLAVIT XVI

ISDEM COS XVI K IVN IN DOMVM LICINI NEPOTIS MAG FRATRES ARVALES PRAETEXTATI SACRIFICIVM DEAE DIAE TVRE ET VINO FECERVNT IBIQVE DISCVMBENTES TORALIBVS SEGMEN-

MENTATIS MINISTRANTIBVS PVERIS PATRIMIS ET MATRIMIS SENATORVM FILIS AELIO AVIOLA ET ACILIO SEVERO ET M VLPIO BOETHO ET CL SVLPICIANO CVM PVBLICIS AD ARAM RETVLERVNT ADFVERVNT IN COLLEGIO Q LICINIVS NEPOS MAG CN CATILIVS SEVERVS T FL SVLPICIANVS M ANTONIVS IVVENIS P PESCENNIVS NIGER M VLPI ASTIVS PR

ISDEM COS XIIII K IVN IN LVCO DEAE DIAE Q LICINIVS NEPOS MAG AD ARAM INMOLAV..... PORCILIAS PIACVLARES II LVCI COINCHVENDI ET OPERIS FACIENDI IBIQVE BACCHAM HONORARIAM ALBAM AD FOCVLVM IMMOLAVIT SACERDOTES IN TETRASTVLO CONSEDERVNT ET EX SACRIFICIO EPVLATI SVNT SVMPTISQVE PRAETEXTIS ET CORONIS SPICEIS BITTATIS LVCVM DEAE DIAE SVMMOTO ASCENDERVNT ET PER Q LICINIVM NEPOTEM ET CATILIVM SEVERVM PROFLAMINEM AGNAM OPIMAM IMMOLAVERVNT PERFECTO SACRIFICIO OMNES TVRE ET VINO FECERVNT DEINDE CORONIS IN LATIS SIGNISQVE VNCTIS PETRONIVM PRISCVM EX SATVRNAL... PRIMIS IN SATVRNALIA SECVNDA MAG FECERVNT ET FL SVLPICIANVM FLAMINEM

Columna Tertia.

NOMINAVERV......
EPVLATI SVNT POST EP......
SVPRA CARCERES ASCENDIT ET SEC.....
CATILIO SEVERO PROFLAMINE VICTORIS.....
Q LICINIVS NEPOS MAG CN CATILIVS SEVERVS T FL.......
NIVS NIGER M VLPIVS ASTIVS PRAETORES ISDEM COS III........
Q LICINI NEPOTIS MAG FRATRES ARVALES AD CONSVMMANDVM S........
IBIQVE INTER CENAM LICINIVS NEPOS MAG CATILIVS SEVERVS
IVVENIS PESCENNIVS NIGER VLPIVS ASTIVS DISCVMBENT........

ALBIS

ALBIS TVRE ET VINO FECERVNT MINISTRANTIBVS PVERIS PATR........
FILIS EISDEMQVE ET XVI KAL IVN EASDEM FRVGES INLIBATAS........
PVERI RICINIATI CVM PVBLICIS AD ARAM RETVLERVNT DEIN........
CANIPAS CONTIGERVN QVAS PER CALATORES DOMOS SVAS M........
EST SPORTVLIS ✕ OT PACTVMEIO MAGNO L SEPTIMIO FL........
IN CAPITOLIO PRO SALVTE IMP CAES M AVRELI COMMODI ANTO........
FRATRES ARVALES CONVENERVNT ET IMMOLAVIT CN........
OM BOVEM MAREM IVNONI REG BOVEM FEMINAM A........
SALVTI BOVEM FEMINAM PROVIDENTIAE DEORVM........
L COSSONIO EGGIO MARVLLO CN PAPIRIO AELIANO........
OB FERRI IN LATVM SCRIPTVRAE ET SCALPTVRAEM.......
..... STRVIBVS FERTISQVE PER M VSTIO NARCISSO KALAT........
C OCTAVIO VINDICE XV K IVN ..... ET....
PIACVLVM FACTVM OB FERRI ELATIONI SCRIPT...
RACTI PORCA ET AGNA STRVIBVS FERTISQVE....
KALATOREM ET PVBLICOS FRATRVM ARVALIVM

Vacua hæc pagina locum facit additioni ad Cap. X. *M. Aquilii* pag. 143. *Legionem XI. appellatam* Fretensem *à Gaditano freto mirifice firmat inscriptio, quam Florentiæ in vinea Strozzia extantem descripsit Cl. Montfauconius. Legitur etiam apud Gruterum* pag. 466. 5. *sed valde corrupta.*

D. M
A. SEIO. ZOSIMIANO
EQVIT. ROM. PRAEF. CO
HORT. III. BRACAR. AVG
TRIB. LEG. XI. CL. SVCCVVIAE
ET. DEC. ANTIATI. A. SEIVS
AFRICANVS. PAT. PIISSIM. B. M. FECIT

Zosimianus militiam in Hispania agebat, ubi functus est Præfectura Cohortis III. quæ à loco stationis Bracarensis Augusta *vocabatur. Nam* Bracarum opidum Augusta, *Plinio* lib. 4. cap. 20. *ponitur in provincia Tarraconensi, & Ptolomæo est* Bræcara Augusta, lib. 2. cap. 6. *Itaque Legio quoque XI.* Succuvia *dicitur, ab alia Hispaniæ urbe* Succubo, *(nam frequentissimè B & V permutantur) quam in Bætica locat idem Plinius* lib. 3. cap. 1. *Et* Succubitanum Municipium *vocat Capitolinus initio vitæ M. Antonini Philosophi. Provincia Bætica ad fretum Gaditanum porrigebatur. Hinc facilè fuit, Legionem XI. mansisse etiam ad eundem fretum; atque uti* Succuviam *à priori statione, ita ab hac* Fretensem *appellatam. Habes in quinta linea Zosimianum fuisse Decurionem Antiatem; quo monumenta hujus Coloniæ, de qua dixi* cap. 1. *locupletabis.*

FINIS.

ABsolutis integri Operis typis, monenti amico, ne inscriptiones Aquilejenses, quarum satis uberem collectionem, à Capodaleo pridem adornatam, apud me esse sæpius memoraui, orbi literario inviderem, obtemperare constitui. Quamquam enim plerumque nuda tantummodo nomina contineant, quod olim me ab hoc consilio auertebat; cum ex ipsis nominibus familiarum plura sint hactenus ignota, haud ingrata hoc titulo Antiquariis futura perspexi. Habes itaque Lector Inscriptiones Aquilejenses, aliasque variis provinciæ Forojuliensis locis extantes, ineditas omnes, atque in hanc diem à nemine, quòd sciam, vulgatas. Nam quas Gruterus, & Reinesius jam ediderant, omisi, nonnullasque præterea quas à nobis acceptas, Fabrettus volumini suo postremo inseruit.

1

D M
SVRTIAE TYTY
CHENIAE. PA
PHRODITVS. F
VICTOR. FILI
MATRI. PIENTI
D. S. B. M

Aquilejæ in fronte domus Baßettorum.

2

NYMPHIO
FILIO. ANNOR. III.
NYMPHODOTVS.PLOCAMI
DIVI AVG. L.
SER

In domo quadam Capituli.

3

AMICIS. LIBERALIBVS

In Turri Campanaria S. Siri.

4

C. MINATIVS C. F
AFRICANVS
M. MINATIVS. C. F
VEIVI. FECERE

5

OSSA. CATIAE
Q. L
COMPSINIS

In quadam domo Capituli.

6

PATROCLO.SVMMARVM
VLPIVS. PRISCVS
ANIMAE. MERENTI

In ædibus Trevisanorum.

7

CN. OCTAVIO CN. FILIO
PAL. VITALI
CN.OCTAVIVS.ZOSIMVS
ET TITIA AGRIPPINA
L. D. D. D.

In Ecclesia diruta S. Siri.

8

AVRELIVS.DOMITIANVS
BENF. LEGI
AL. VIXIT.
ANN. XXXX. MILIT
AVIT. AN. XX
ACCEPIT. MISSIONEM

In quodam domo Comitum de Strassoldo utraque.

9
C. LVCRETIVS C. L
ISIDORVS
LVCRETIA. C. L.
SVRISCA
VIV . . . . . .
In alia domo Capituli.

10
L. PETRONIO . . . . .
M.XI D.XXIX PETRONIVS VETTIANVS
ET. MAGIA DAPHNIS
PARENTES
Ad S.Joannis.

11
C. MARIO. L. F
SEIAI 7. L. ALETIAI
MATRI
MARIAI.C.F.PRIMAE
SORORI
MARIA.C.F.SECVNDA
In Pago Luseriaci.

12
AELIAE. SOSIOLAE
FILIAE. DVLCISSIMAE
MINVTIVS
SOSVS. ET
AELIA
PRIMITIVA
PARENTES
In viridario apud duas turres.

13
SALIA.PRAETORIS. L
OPTATA. V. F
SIBI. ET. SVIS. ET
ANDIS. C. F
CONIVGI. ET
AVFIDIA. E. C. L
LYRICAE
FILAE. SVAE.

14
C. METTIVS
M. F. TRO
MIL. CHO. II. PR
MIL. ANN. X
In quadam domo Capit.

15
FABIA. L. L
LOGAS
V. F. SIBI. ET
FABIAE L. L. NADI
SORORI
C. ASPAMIO. SACRO
PRIMIGENIO. F
EORVM. ANN. XII
In alia domo.

16
ANTISTIAE FELICVLAE
ANTISTIA
SINTICHE. LIB
PATRONAE. PIENTISS
ET ANTISTIAE. FELICVL
FILIAE
LIBERT. LIBQ. POSTQ. EOR
H. M. H. N. S
L. M. IN FR. P. XXV
IN AGR. P. XX.
In alia domo Capituli.

17
LOCVS
M. T. POSI
CELADI
SIBI. ET SVIS
IN. FRONTE
PEDES. XX
IN AGRVM
PEDES. XXXII
Inter rudera palatii Patriarchalis.

CAE-

18
CAESILIA. Q. L
CINNAMIS
DINDIAE. LAVRIDI
DELICATAE.SVAI.ANN
NATAI. XXIV. HIC. CONDIDIT. OSSA
In domo Capituli.

19
TERENTIVS
NICO. CLARAE
SABINIANAE
CONIVGI. DVLCIS
SIMAE. POSVIT

20
D. M
SERVIAE
CERVOLAE
ET PRIMITIVO
ALVMNO. A. XIII
OBITIS
CAECILIA
PLVSIS. V. F. SIBI. ET
TREBIAE. MAXIM

21
Q. CLAVDIO. HERCLIANO
CLAVD. MYCALAE
CONIVGI. KARISS

22
M. MAMMIVS. M. F
NIGER
C. M. F. CHILO
V. F

23
T. ALFI. ARISTON
SIBI. ET. SVIS
LIBERTIS
LIBERTABVS
L. Q. P. XVI
Ad S.Lazari.

24
T. DECIDIVS
7. L. AVCTVS
V. F. SIBI. ET. LIB
L. M. IN. FR. P. XVII
IN. AGR. P. XXXII

25
T.ARRIOLENVS L. L....
HILARVS
T. ARRIOLENO L. L. . .
LICCEO

26
D. M. S
AMPVLENAE. Q. F
SECVNDINAE

27
L. M
C. STERTIN
ZOSIMI
ET. T. VARON
MERCVRI
ET. VARONIAE
MERCVSSENAE
MACERIAM. MERCVR
ET. MERCVSSENA. V
PECVNIA. SVA. FECER
IN. FR. P. XX
IN. AGR. P. X

28
CAETRANAE. T. F
RVSTICAE
SEX. CAESERNIO
COMMVNI
T. POMPONIO
GEMELLO
SEX. CAESERNIVS
CAESER
F. S. F
In domo apud Moniales.

29
L. AEBVTI. TROPHIMIAN
Q.V.A.VI.M.IIII.QVI.INFIR
MAT.EST.A.I.M. IIII. AEBV
TI. CORINTI. ET TRO
PHIMA.PARENT. F. DVLC
In ædibus Santinorum

30
T. RVFFELLIVS. T. L
DEMETRIVS
RVFFELLI.T. L. SECVND
VIVI. FECERE
T.RVFFELLIVS.T.L.ACASTVS
T.RVFFELLIVS. T. L.ACHIBA
RVFFELLIA. T. L. SILENIO
RVFFELLIA. T.L. DOTILIA
T.VEIVS.T.L.PHILOSTRATVS
IN. FR. P. XVI. IN. AGR.
P. XXXVI
Apud easdem Moniales.

31
SEPTIM. MARCIAN
OPT. LEG. II. AD
P. F
PRO. SALVTE
SVA. ET. SVORVM
V. S. L. M
Prope Monasterium.

32
VETTIAE
L. L. SABIN
AE. ANN. XXVI
POSIT. C
TITVRIVS
VERVS. M. S

33
AVRELIVS. HYLASE. LYLA
TIS.F.VIX.ANN.V.M.VII
IVLIA.MATER. POSVIT
Extra Ecclesiam Belunensem.

34
D. E. I. M
P. AELIVS. MERCVR
Q. TES. SIG
NIVS. MAXI
MIAN. PATR
PRO. ST. AVR
VICTORE
V. S. L. M
Prope Monasterium.

35
D. I. M
FL. EXVPERAT
AGENS. IN. LVSI
FL. SABINI. P. P
AEL. SEVERVS
AGENS. LVST
AVR. FLAV. PV
LEG. III . . . .
. . . .
VALER. VALENS
SIGN. LEG. XIII. GEM
LVST. AVR. ZENON
D. D
V. S. L. M
Ibidem.

36
MINICIALAE
SECVNDAE
ANNORVM. XV
AEMILIA. T. F
PROCVLA MATER. F.
Ad S. Ægidii.

Christiana. 37
PALATINO
FLA. ANTIO. CONIVGI
BIINII. MIIRIINTI. F. C
QVI. VICSIT. ANNIS. XXXVI
IN. PACII

38
VIOLAE
PLAVTI. AQVILIN
PRIMITIVOS.CONIVG.ET
PRIMITIVAE. VERNA
CONIVG
FILIAE. EOR

39
D. M
ONESIMVS. IVSTO
NEPOTI. INFE
LICISSIMO. QVI
VIXIT. ANNIS
N.III. M. IIII. DIEB. XV

40
AVRELIVS. VIN
CENTIVS. AVRELI
AE. IVVENTIAE
CONIVGI. PVDICI
SSIMAE FOEMINAE CVM
QVA. VIXIT. ANNIS. XX
VIIII.D.XI.SINE.V. QV

41
D. M
IVLIO OPTATO
V. F
LEGIONIS. X
GEMINAE
IVLIA. VIT
OPTATA
. . . ANA
. . . POSVIT
In domo rurali.

42
D. M
M. LYCIN. TROPHIM
NVMISIAE. ANTONIN
CONIVGI. CARISS
L. M

43
D. M
AVR. SOSIVS
V. L. IIII. F
V. F. S. ET
IVL. VALENTI
. . . .
In Insula Gradensi prope Aquil.

44
C. LORENTIVS
TESITON. VIVVS
POSVIT. SIBI

45
TVLLIAE. SEPTIMINAE
ANIMAE. INNOCENTISSIMAE
QVAE.VIXIT.ANNIS. VI. MEN
VIII. DIEBVS. VIII
TVLLIA. PRIVATA
MATER. INFELICISSIMA.

45
CATALVS. CALLAEI. F.
NATIONE. SEQV
EQV. ALA. SCVB. L
SESQVIPL.MILIT
ANNOS. XXII
H. S
In domo propè S.Stephan.

46
VISENA. L. F
TERTIA
VIV. FEC. SIB. ET
C. SETTVMIO. C. L
NICOMACHO. ET
VISENAE.C.L.PROCVLAE
VISENAE 7. L. CVPITAE
VISENAE 7. L. POTESTAE
L. VARIO 7.L.CRHESIMO
ET. SVIS. L. L
Ibidem.

47
VLPIA. MARTIA. QVI. VIXIT
ANNOS. XL. ET AVREL. APER
VIX. ANN. X ET AVREL. ABEN
TIVS. VIX. ANN. T. VIII. AVREL
SILVANVS. ANN. IIIIS. DIE G XIII G
CONIVGI. ET. FILIS. CARISSI
MIS. POSVIT
. . . .
Ibidem.

48
THALLO
C. P. E
CONSERVI
DE. SVO
In pago Tertii propè Aquil.

49
T. ATTILIVS. T. F
PRIMVS
POMPEIA. M. F
RVFA
IVLIA. CALISTI
L. ARCHENIA
V. F
VARIAE PRIMAE
L. M. IN. FR. P. XVI
C. P. P. XXX
In pago Cerviniani.

50
LOCVS
L. GAVI. L. F
CELERIS
Q. QV. P. XX
Ibidem.

51
L. M
C. GALERI
HILARI
IN. FR. P. XVI
IN AG. P. XXXX
Vtini ex Aq. apud Gurgos.

52
L. M
Q. LVCILI. FLORI
ET. C. TETTIDI
PRIMI
IN. FR. P. XXI
IN AG. P. XXII
In Ceruiniano ad S. Martini

53
MODESTO
PRINCIPIS
TI. CAESARIS
Vtini ex Aquileja apud Nobb. de Gurgis.

54
L. GAILONIO
CORIN. III. LIB
FIDELI
L. GAILONIO. L. F
IVSTINO. MIL. LEG
II. ADIVT. BIIGAVAE
L. GAILONIO. L. F
IVSTO. FRATRI
GAILONIAE. PRIM
LIBER
Ibidem.

55
L. POMPONIVS
SILVANVS
MIL. LEG. XI
H. S. E
Ibidem

56
L. CASSIVS
C. F. POL. PAR
MI. CHO. XII
V. ANN. XXVI
H. S. E
Ibid.

57
D. M
ROMVLO. BIZEGO
NI. FIL. NEMISENO
VIATRIX
MARITO
OPTIMO
BENEMERENTI
Ibidem.

58
VALERIAE. MESSILLES
QVAE. V. A. XXX. D. LVI
IVLIVS. GORGONIVS
QV. MEC. A. XIIII
D. LVI. CONIVG
CASTISSIMAE
Ibidem.

Christiana 59
PARENTES. FILIAE
SVAE. INNOCENTISS
IMAE. AMANTIAE. QVI
BIXIT. ANNOS
PLVS. M. VII. M. V
DEPOSIT. PRI
DIAE. NONAS. IV
LIAS. IN. PACE
In domo ęditui Cathedralis Aq.

60
LEVCAE. ANSPA
NIAE. L. OCCVSIA
VENVSTA. MAG
DEAE. OBSEQVEN
TI. D
In porticu Ecclesiæ S.Felicis ex M.S.Marcanovæ.

61
ATTICVS
TRIM. OBIT.
In Portu Romatino.

62
MALCHVS. ET. EV
PHEMIA. CVM SVIS
DE. DONIS. DEI
VOTVM. SOLVER
Aquil. ad S.Felic.ex Marcan.

63
Q. MVTILL. SVRAE
ACCIANO. NEPO
TI X̄ VIRO STILIT
IVD
Ad S.Stephani extra urbem ex eodem.

64
A. VECTIARIO
MARTIALI. A
MICO. OPTIM
L. ELPIDIVS. DIA
DVMENVS. STA
TIANVS
Ad Belignam ex eod.

65
L. CERVONIVS
HOSIMVS. SIBI. ET
CASSIAI PYRRHAI
VXORI. ET. SVIS
V. F
IN FR. P. XII. R. P. XXVI
In portu Romantino vico S. Christophori.

66
D. M
C. LAECINIACV . .
MAXIMVS. SIB
ET VIDIAE. PESTV
TAE. VXORI
LIBERT. LIBERT
V. F
Concordiæ.

67

L. CALIVS.M.F.CREMONA . .
CONCORDIA. DECVRIO QVAES . . .
OPERIS.PVBLICIS.IN.BITHINIA FVIT..
CLA. CREMONA MALLIOLO. FRATRI.
ET.IN.OPERIS.PVBLICIS IN ASIA.ET . .

In Agro Concordiensi.

68

C. FVLVIVS. S. F
M. MVTTENVS. A. F.
L. IV *sic* VLIVS. C. F
L. TROSIVS. M. F
MAGISTREI

In portu Romatino.

69

ANTHVSA
TROILO
CONTVBERNALI

Ibid.

70

TRVTTIDIA. SEX. L
PRIMA
SIBI. ET. LIB. LIB. Q
SVIS. T. F. IVSSIT

Concordiæ recèns inuenta.

71

OCTAVI. ALEX
XANDER. QVI
VIXISTI. AN
NOS. XXVII

Ibid.

72

Q. FABIO. CAEMIANO
ADVLES
PROB. QVI. VIXIT. ANN
XVII. M. VI
D. XXII. TVRRANIA
SESTIA. FIL. DVLCISS

Ibid.

73

M. FOVSCVS. C. F
LICNVS
PEREGRINATOR
C. FOVSCIVS. C. F
BALBVS. V. F
SIBI. ET. SVIS

Glemonæ ex Valuasono.

74

S . S . . . . . .
PECVNIA. REFECERE. ET
INAVRATA. IN. FASTIGIO. V.
ET. SIGNA.DVO. DEDERVNT
. . . NIO. P. L. PRINCIPE
POTITIOR. SEX. L. ARGENTILLO
MAG. VIC.

In Julio vulgò Zuglio. Alias vide apud Palladium.

75

P. VEIDIVS. C. F
BIRRO
PONTIA. SEX. F. TERTI
VXOR
VEIDIA P. F. MAXVMA

In Opido S.Danielis apud Dominican.

76

.D M
CAMPILEAE
APRODISIAE
ANN. XX. M. X

In Vrna inserta turri campanariæ pagi Moimaci apud Forumjulii

77

M. IVVENTIVS
M. F. CLA
OCLATVS. VET
COH. VIII. PRAET
T. F. I. SIBI

In Ecclesia Plebis supra Tulmetium ex eod. Valuas.

401

INDEX
RERUM NOTABILIUM.

A

C

De-

Con-

D

De-

E

F

G

Hie-

Lab-

L

415

Ma-

N

Col.

Q

R

S

Spar-

V

 tii

INDEX

Nominum & Cognominum, quæ in Inscriptionibus Forojuliensibus occurrunt.

ERRORES EMENDATI.

Pag.3 vers.8 provincias
10 v.12 Templum
14 v.13 nunquam
v.22 *dele*, 5.
v.33 nunquam
17 v.16 lib.xv.
20 v.30 notam
21 v.13 excudimus
v.31 32 Ascifcolus Malleolus
37 v.17 Quî
38 v.ult.apertè
41 v.18 abducamus
42 v.16 *dele*, ac
47 v.13 cudit
48 v.3 memoria
50 v.22 præfert
66 v.ult.unum
67 v.1 Duumviros vel Prætorem
v.13 Cn.
72 v.12 transibant
73 v.1. loco
78 v 18 cùm, tùm *& alibi*
95 v.34 perficiendam
110 v.ult. *commutasse quædam*, *proque*
116 v.17 exorsus
120 v.28 veterem
125 v.6 provincias
127 v.18 legionaria
136 v.25 Victore
137 v.23 corrigenda
139 v.13 Meletium
140 v.31 *dele*, ipsemet
145 v.26 A.V.946.
166 v.27 quem
171 v.6 Latreutici
173 v.22 πολυώνυμος
175 v.33 colebantur
177 v.33 σύνθρονος σύνναος
178 v.7 dicitur; , *regni consors* & SOCIVS

186

186 v.6 contexuêre
190 v.33 ſacra
194 v.8 lapidem
195 v.ult. τριπλασίου
207 v.20 Manes
215 v.12 pag.
216 v 4 collocatum
236 v.8 vetuerunt
247 v.6 defunctus
252 v.13 σεβέθιον
267 v.16 Damaſcius
276 v.3 Belenatenſis
v.5 *adde;* pag.77.
279 v.30 Oneirocrit.
295 v.20 ἀνδροφονω
282 v.ult.lib.1.
308 v.12 Sulpitius
309 inſcript.3.lin.5. FAVSTVS
320 inſcript.1.lin.2. AQVILINI
331 v 4 collegerint
339 v.10 idoneæ
346 v.18 in quæ
Ptolemæum legas, ubicumque *Ptolomæum* inveneris.

Pag.240. in inſcriptione Solvenſi, quamquã in exemplari ad me tranſmiſſo legatur *Epicetus*, emenda, ſi placet, *Epictetus*, nam nomen hoc frequens eſt in ſaxis, primum haud notum, quòd ſciam. In explicatione ejuſdem Inſcriptionis timidior alicui videbor, quòd faſſus fuerim, me neſcire, quid ſignificent literæ ſingularię D.N.& nota compendiaria PAT.cum obvia ſit interpretatio, *Domino Noſtro*, & *Patrono*, ad Licinium Marcellum, Libertorum Hilari & Epicteti Patronum, referenda. At ſanè id auſus non fui, quia appellatio *Domini Noſtri*, quæ in verſu antecedenti tribuitur Imperatori, haud videbatur convenire homini privato. Præterea Licinius eſſe nequit Patronus Hilari, qui in ſecundâ lineâ dicitur Auguſti Libertus.

Pag.67.v.24.poſt *ſervavit*, adde: Idem Spanhemius, alio eruditiſſimo opere adnotationum in Cæſares Juliani, haud melius explicat: *Imperator* SAL*utatus*, vel SAL*utaris*.

Pag.247.v.5.poſt, *adminiſtraſſe*: eandemque etiam geſſiſſe anno antecedenti, quo ſcripta fuit lex prima jam memorata *ad Gracchum* P.P.ſcilicet *Præfectum Prætorio*, abjecta Gothofredi correctione.

Pag.377.v 23.adde: Primum omnium inter Scriptores Utinenſes profero Jacobum Canonicum Aquilejenſem, qui quò antiquior, eò incorruptior in tradenda Civitatis Auſtriæ vetuſtate cenſeri debet. In Codice M.S. Reginæ Sueciæ num.1878.qui nunc in Bibliotheca Vaticana aſſervatur, extat ejus erudita epiſtola de antiquitate, & præſtantia Aquileję ad equitem Franciſcum Barbarum Patriæ Forijulii Locumtenentem ſcripta, in qua de Opido à Gallis extructo, cujus nobis mentio fuit pag. 323. loquens,

hæc

hæc habet : *Quis autem locus ille fuerit à Gallis ædificatum, cognoſcere pulchrum eſset. Plura Opida hæc Patria intra ſe continet: verum duo extant, quæ & magnitudine & auctoritate longe ceteris præſtant; Vtinum, & Auſtriæ Civitas. Vtinum, poſt ruinam Aquilejæ ab Attila initium cœpiſse, annales noſtri affirmant. Ciuitas verò non modo Vtinum, verum etiam alia opida antiquitate vincit. Ob id igitur coniecturari poteſt, opidum à Gallis conditum, Civitatem Auſtriæ eſse.* Videat Palladius, quæ opinio ante excitas turbas de utriuſque urbis vetuſtate apud ſuos vigeret. Porrò Jacobus vivebat ad annum 1448. quo Provinciam Forojulienſem moderabatur Barbarus, ad quem data eſt Epiſtola. Præclara ejus eſt mentio apud Blondum in regione X. Italiæ pag. 386. *Habet nunc Vtinum Jacobum civem & Aquilejæ Canonicum eloquentia ornatiſſimum.*

Ad Antii monumenta exornanda hanc inſcriptionem addo, paucis ab hinc diebus inibi repertam.

EROS. AVG. L
PROCVRAToR
CAENIDLANVS *ſic*
CVM. M. ANTONO
QVIR. CANDIDO
FILIO. SVO *ſic*
TRIBVNIS. SODALBVS
D. D

Cum de Procuratorum generibus ad inſcriptionem M. Aquilii agerem, nunquam apud veteres occurrit mentio Procuratoris *Caenidlani*, qui in hoc lapide ſignatur. Notatu dignum eſt filium Liberti ingenuum, *Quirinæ* tribui adſcribi. Aliud exemplum habes in epitaphio 366. cap. 10. apud Fabrettum. Cum Tribuni non tantùm militare nomen, ſed civile ſit; quodnam hoc ſodalitium Tribunorum eſſe poſſit, planè ignoro.

Hanc quoque inſcriptionem nuperrimè Aquilejæ inventam ſubjicio, dùm pagina patitur.

C.FIR-

C. FIRMIDIVS
C. F. AEM. RVFVS. SVESS
AV. RVNC. A. MIL. CoH. VI
PR. MILIT. ANN. VII.
L. POMPILIVS. L. F. VOL. CELEI
COMMILITO TIT. D. S. P

In apographo ad me transmisso primum vocabulum tertii versus ita interpunctum visitur. Sed legendum est, AVRVNCA. Designatur enim, ex indicio quoque antecedentis vocis, SVESS, patria C.Firmidii, *Suessa Aurunca*; quo nomine vocat coloniam in Campaniâ, nunc *Sessa*, Vellæus Paterculus lib.1.cap.14, ubi deductiones Coloniarum recenset; & Frontino de Coloniis itidem memoratur, apud quem cùm vulgata lectio habeat *Arunca*, emendanda venit etiam ex nostro lapide. L.Pompilius Commilito Firmidii, cui TIT*ulum* D*e* S*uo* P*osuit*, erat ex Coloniâ Celejâ, cujus cives censos fuisse in tribu VOL*tinia* ex hac inscriptione discimus. Celeja, vulgò *Cilla*, celebris fuit apud veteres colonia in Norico, dicta *Claudia*, ut primus omnium observavit Fabrettus cap. 2. pag. 104. ex lapide Gruteriano 386. 3. cui alios addas, pag.482.7.& 497.10.& 11.

FINIS.

